AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- MPU programı
- uganda
  jülide ergüder
- XXIII. kongre FKP'de değişmeler
  ahmet insel
- ekim seçimleri öncesinden
  ekim sonrası döneme bir bakış
- sosyalizm ve örgütlenme -I-
  ömer laçiner
- burjuva devletinin sorunları
  ve T.C. devleti
  sevan nişanyan
- sermaye egemenliği ve
  demokrasinin doğuşu -II-
  göran therborn
- ideoloji tartışmasına katkı
  lusin bağla - arslan galip
- komintern ve türkiye
  mete tuncay
- bir ihraç olayı dolayısıyla TİP

52/53

HAZİRAN-TEMMUZ 1979
50 LİRA

BİRİKİM
YAYIMCILIK
KOLL.ŞTİ.

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
HAZİRAN-TEMMUZ 1979
CİLT 8 / SAYI 52/53

MPU PROGRAMI	7	
UGANDA	8	JÜLİDE ERGÜDER
XXII. KONGRE VE FKP'DE DEĞİŞMELER	15	AHMET İNSEL
EKİM SEÇİMLERİ ÖNCESİNDEN EKİM SONRASI DÖNEME BİR BAKIŞ	19	
SOSYALİZM VE ÖRGÜTLENME - I -	23	ÖMER LAÇİNER
BURJUVA DEVLETİNİN SORUNLARI VE T.C. DEVLETİ	33	SEVAN NİŞANYAN
SERMAYE EGEMENLİĞİ VE DEMOKRASİNİN DOĞUŞU - II -	47	GÖRAN THERBORN
İDEOLOJİ TARTIŞMASINA KATKI	66	LUSİN BAĞLA - ARSLAN GALİP
ŞİİRLER	69	EROL ÇANKAYA
KOMİNTERN VE TÜRKİYE	72	METE TUNCAY
ÖRGÜTLENME ÜZERİNE DEĞİNMELER	77	ENGİN YILMAZ
SBF İNSAN HAKLARI MERKEZİNİN OLUMLU BİR GİRİŞİMİ	79	JÜLİDE ERGÜDER
BİR İHRAÇ OLAYI DOLAYISIYLA TİP	89	

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
Osman Balcıgil

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yöneten
Murat Belge

Kurucular
Onat Kutlar, Murat Belge,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul. Tel. 27 99 58

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 350 TL., Altı aylık 175 TL.
Dış ülkelere Yıllık 700 TL., Altı aylık 350 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap No: 92991

İlân
Tam sayfa 800 ● ½ sayfa 400 TL. ● ¼ sayfa 200 TL.

Dizgi / Baskı
Kent Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Ergün Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
ANKARA / AYDIN SAMİ
İSTANBUL / ÖZGÜR DAĞITIM
İZMİR / GEDA
BURSA / BUR-DA

Basıldığı Tarih
16/AĞUSTOS/1979

Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.
Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır.
Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez.

Temmuz ayının en önemli ve ilgiye değer siyasal olayı düzen güçlerinin MHP'ye karşı tavırlarında görülen büyük değişikliktir. Milli Güvenlik Kurulunun ay sonunda yayınladığı açıklamada «bütün anayasal kuruluşlar» deyimiyle kasdedilen düzen güçleri, yani ordu, güvenlik servisleri, «sivil» bürokrasinin üst katları, iki büyük siyasal partinin lider kadroları, yüksek yargı organları, büyük işveren örgütleri ve resmî işçi konfederasyonunun (TÜRK-İŞ) üst yönetimi ve büyük basın organları gibi Türkiye'deki resmî siyasal platformun başlıca ögeleri, Temmuz ayı boyunca, MHP'nin «meşruiyeti» konusundaki görüşlerini kendi üslupları içinde ifade ettiler. Ortaya çıkan manzara şuydu ki; MHP, sözkonusu düzen güçlerinin büyükçe bir kısmı tarafından resmen suçlanmakta, bugüne değin MHP'yi ve onun güdümündeki örgütleri desteklemiş olanlar ise, bu suçlamalar karşısında MHP'yi savunmakta sessiz kalmakta, hatta MHP'nin kapatılması yolundaki talep ve girişimleri yerinde bulduklarını ima eden tutumlar göstermektedirler. Dolayısıyla şu söylenebilir ki, 14 yıldır sürdürdüğü «siyasal faaliyet» sonunda MHP, düzen güçleri tarafından tecrit edilme, yalnız bırakılma, suçlu ilân edilerek kapatılma noktasına gelmiştir.

MGK'nun son bildirisindeki ifadeler ve MHP'yi bugüne değin desteklemiş olan AP'nin gösterdiği tutum, bu noktaya gelindiğinin resmen ilânı anlamındadır. Bilindiği üzere MGK'nun son bildirisinde «devlete ve millete yöneltilmek istenen tehditler karşısında bütün anayasal kuruluşların kararlı ve uyumlu davranmaları»nın gerektiği belirtiliyordu. Açıklamanın yapıldığı esnadaki durumda bu ifadeler, AP ve onun paralelindeki düzen güçlerinin MHP konusundaki tavırlarını bildirmeleri için yapılan resmî bir çağrı anlamına geliyordu. Demirel 25 Temmuz'daki basın toplantısında MHP'nin kapatılması için başvurulması halinde, kendilerinin karşı çıkmayacaklarını bilinen üslubu içinde açıkladı. K. Maraş katliamının ertesinde «kimin yakasına yapışılması lâzımsa yapışın» diyerek CHP'yi MHP ile mücadeleye teşvik eden Demirel, A. İpekçi cinayetinin aydınlanmasından sonra da benzer bir tavrı gösterdi ve «Yetkileri var MHP'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesine başvursunlar. Neden başvurmuyorlar?» dedi.

Önümüzdeki günlerde MHP'nin kapattırılması için bir başvuru yapılabilir artık. Fakat bir başvuru yapılmasa ve MHP parti olarak varlığını sürdürse bile, artık anlaşılmıştır ki; düzen güçleri-bugünkü siyasal kimliği, örgütsel ilişkileri ve açığa çıkan iktidar stratejisi ile- MHP'yi artık «istememekte», fazlalık olarak görmekte ve bugünkü durumunu kökten revizyona tabii tutmazsa suçlu sandalyesine oturtmaya hazırlanmaktadırlar. Düzen güçleri, bugünkü örgütsel-siyasal kimliği ile MHP'yi meşru -yani düzen içi- bir parti saymadıklarını hemen hemen ortakça belirtmektedirler.

Kullanıldıktan sonra atılmayı, bir zamanlar gereği duyulanın artık gereksiz bir yük sayıldığını anlatan o ünlü deyim, şu anda düzen güçlerinin MHP'ye karşı takındıkları tavır için biçilmiş kaftandır: «Arabın işi bitti. Arap gidebilir.»

«Arap» yani MHP, gitmeye zorlandığını biliyor ve diretmek istiyor. MHP genel başkan vekili, «eğer hukuk varsa kimse MHP'yi kapatamaz» demekte. Tecrit edildiğini desteklerin çekildiğini gören MHP telaşla «hukuk» tan başka bir dayanağı kalmamış gibidir. Kendisini savunacağı tek yer orasıdır. Ve şu rahatlıkla söylenebilir ki salt hukuk açısından, yani siyasal partiler yasası açısından bakıldığında MHP kapatılamaz. MHP, gerek ÜGD'nin ve MİSK'in ve gerekse tek tek ve hatta grup grup üyelerinin suçlarından kendisinin sorumlu sayılamayacağını «hukuk kuralları»na dayanarak kanıtlayabilir. Bunu yapabilmek için gerekli önlemleri ta baştan sağlamca aldığını söyleyebiliriz.

Fakat sorun MHP'nin hukuk kuralları karşısındaki durumundan değil, düzenin kuralları karşısındaki durumundan doğmaktadır. Hukuk her ne kadar «düzenin kuralları»nı yansıtmakta ise de, hukuk açısından beraat etmek düzen kuralları açısından meşru sayılmak anlamına her zaman gelmez. Bu bakımdan MHP'nin kapatılması yolunda herhangi bir başvuru yapılmasa ve MHP hukuki varlığını sürdürmeğe devam etse bile, bu onun düzen güçleri tarafından meşru sayılıyor olması demek değildir. Düzen güçleri MHP'yi meşru bir güç olarak kabul edebilmek için onun «demokratik düzenin kuralları»na göre suç sayılan faaliyet doğrultusundan vazgeçmesini, bunun gerektirdiği revizyonu yapmasını istemektedirler.

Bunu istemektedirler çünkü, MHP'nin «demokratik düzen kuralları»na göre çok önemli bir suç olan «terör» suçunu işlediğini ileri sürmektedirler. Düzen güçleri şimdi, 1979 Temmuzunda keş-

fetmişlerdir ki, MHP «terör»le doğrudan ilişkilidir!

Kimileri bu keşfin hayli gecikmiş olduğunu ileri sürebilir. Yanlış, anlamsız bir görüştür bu. Geleneksel-burjuva siyaset «bilimi»nin kurallarına göre biçimlenmiş bir «demokratik düzen»in neyi, ne zaman hangi koşullarda keşfedeceğinin gayet aydınlatıcı bir örneğidir bu. Bu açıdan bakıldığında hiç de gecikilmiş değil, tersine tam zamanında yapılmış bir keşifle karşı karşıya olduğumuzu görürüz. Hatta daha ileri gidebilir ve diyebiliriz ki, bu düzen kuralları açısından MHP, yaklaşık 1977 ortalarına hatta 1978'e kadar kesinlikle «terör» suçunu işlememişti. MHP bu tarihten sonra «terör»e meyletmiş, K. Maraş olayına kadar birdizi terör kabahati işlemiş ama asıl terör suçu «A. İpekçi cinayeti» ve sonraki eylemleriyle işlenmiştir.

MHP'nin «terör»le doğrudan ilişkili olduğu yolundaki ortak resmî ilânların, A. İpekçi cinayeti faillerinin yakalanmasından sonra yapılması bu yüzdendir.

Kimileri bu yargılara şiddetle karşı çıkabilir ve diyebilir ki; MHP denetimdeki örgütler, cinayet müfrezeleri 1977 ortalarına, 1978 başına kadar, binleri aşkın insanı öldürdü, onbinlere varan insanı yaraladı, sakat bıraktı. Bunların yanında sayısız kitap, gazete, dergi, yaktılar, okuyanları, satanları tehdit ettiler ve yüzlerce işyerini, dernek, parti binasını bombaladılar, tahrip ettiler. Bunlar «terör» değilmiydi?

Evet değildi. Çünkü bunlar, 1978 başlarına kadar varolan düzeni tehdit eden, düzene memnuniyetsizlik potansiyelini sosyalizme yönelik bir arayış hali sürdürerek ifade eden toplumsal muhalefet hareketine karşı, bu yönelişe cevap verebilecek sosyalist kadrolara karşı yapılmıştı. Dolayısıyla «terör» değildi. Ama D. Öz, B. Cömert, B. Karafakioğlu gibi herbiri düzenin saygın bir kesimini simgeleyen kişiler öldürüldüğünde bu «terör»dür

Çünkü toplumsal muhalefet hareketine, sosyalist kadrolara karşı cinayetler, toplu katliamlar tertiplenirken, hedef «düzeni değiştirmek» isteyen bir potansiyeldir. Sindirilmek, saptırılmak, imha edilmek istenen şey budur. Oysa örneğin bir B. Karafakioğlu cinayeti ile sindirilmek istenenler başkadır, hareketi saptırılmak istenenler başkadır. Nitekim MHP denetimindeki örgütler, D. Öz, B. Cömert B. Karafakioğlu gibi seçilen kişileri öldürüp, Anayasa Mahkemesi gibi düzenin en saygın bir kurumunu bombaladıktan sonra, bu işlerin ardından, «bütün yetkileri üzerinde toplamış bir sıkıyönetim» isteyen bir kampanya başlattılar. Orduyu «demokratik düzen»in kuralları dışında bir harekete yöneltmek isteyenlerin bilinen gerekçeleri hatırlanırsa, neden bu kişiler, neden Anayasa Mahkemesi soruları cevabını bulur. İlk etapta düzen güçlerini kullanıp, onları kural-dışı bir harekete ittirerek bu hareket sonucu meydana gelecek ortamda iktidarı ele geçirebileceğini hesaplamıştı MHP. Bu bakımdan D. Öz, B. Cömert, B. Karafakioğlu cinayetleri «düzen»e karşı terör kullanmak anlamına geliyordu. Bu cinayetlerle düzen güçlerinin bir kısmı tehdit edilmiş oluyor, bir kısmı -ordu- ise belli bir harekete -darbeye- zorlanıyor, itiliyordu. MHP, bir ordu darbesini kolayca etkisi altına alabileceğini veya darbenin bir iç savaş ortamı yaratması halinde, bu süreç içinde iktidarı ele geçirebileceğini hesaplamıştı.

Ordu gibi bir düzen gücünün hareketini öngördüğü için bu hesap, düzene karşı teröre yönelmek anlamına geliyordu. Fakat K. Maraş katliamından sonra MHP karar noktasına geldi. Bu olay onun iktidar hesabını içsavaş üzerine oturttuğunu apaçık gösteriyordu. Düzen güçlerinin bir iç savaştan herhangi bir yararları yoktu, iç savaş platformu yalnızca MHP'nin iktidar olma hesabına uygundu.

MHP, «düzen-dışı»na çıkmıştı böylece. Ama hâlâ bir şansı vardı. «Demokratik düzen» içinde yer alabilirdi.

Gelgelelim, 14 yıllık «siyasal faaliyeti» boyunca binlerce kişiyi öldürüp, onbinlerle sayılan insanı yaralayıp, sakat bırakırken MHP, bunlar vasıtasıyla iktidar olabilecek gücü toparlayabileceğini unutmuştu. Ama bu umudu gerçekleşmeyen MHP, bu «faaliyet» içinde biçimlenmiş ideolojik-politik kimliği ve kadroları ile «demokratik düzen»de ancak küçük ve giderek küçülen bir parti olarak yeralabileceğini görüyordu. Ve yine görmekteydi ki düzen güçleri ve onlarda temsil edilen egemen sınıflar açısından kendisi (MHP) ciddi bir iktidar alternatifi sayılmamaktadır. İktidara ortak edilmiş, toplumsal muhalefete, sosyalist kadrolara karşı gerçek terör uygularken el altından hatta çoğu ciddi bir iktidar alternatifi sayılmamaktadır. İktidara ortak edilmiş, toplumsal muhalefet sosyalist kadrolara karşı gerçek terör uygularken el altından, hatta çoğu kez açıkça desteklenmiş olmasına karşın bütün bunlar ciddi bir iktidar alternatifi sayıldığı için değil, düzenin o tarihi dönemde geçirdiği sarsıntı, karşılaştığı tehdit yüzünden ihtiyaç duyduğu bir «düzen milisi» görevini yaptığı içindir. Düzen güçlerinin derdi, sorunu, toplumsal muhalefet hareketinin sosyalist harekete doğru yönelim göstermesidir. Bu yönelim, bir sosyalist toplum alternatifinin şekillendirilmesi doğrultusunda gelişip güçlendikçe sorun, «tehlike», büyüyecektir. Faşist hareket, MHP işte bunu önlemek için gereklidir. MHP'nin düzen güçleri açısından iktidar alternatifi olma şansı, sözkonusu tehlike ile orantılıdır. «Tehlike» büyüdükçe MHP'nin iktidar şansı da artacaktı.

Oysa «tehlike» 1977 ortalarından itibaren azalmaya başlamıştır. Bunun en açık göstergesi, CHP iktidarı döneminde toplumsal muhalefet hareketinde gözlemlenen duraklama, sola eğilimin, politik aldırmazlığa dönüşmesi durumudur. 1973 sonrasında kendisini gitgide belirginleşen bir düzene memnuniyetsizlik potansiyeli olarak açığa vuran ve «yeni bir düzen» arayışı içinde olan bir toplumsal muhalefet hareketi vardı. Onun desteğiyle CHP 1973 ve 1977 seçimlerinden büyük güç kazanarak çıkmış ve 1978 de iktidar olmuştur.

Ancak CHP'nin 18 ayı geçen iktidarı döneminde ne faşist saldırılar yoğunluğunu azalttı ve ne de alınan ekonomik önlemler bu toplumsal muhalefeti oluşturan sınıf ve tabakaların ekonomik sorunlarını hafifletti. Tersine faşist saldırılar kitle katliamları boyutuna vardı ve yüksek enflasyon yanın-

da bir dizi temel tüketim malının bulunmaz hale gelişi geçim sıkıntısını daha da ağırlaştırdı. Buna karşın toplumsal muhalefet hareketini oluşturan kesimlerden CHP ağırlıklı hükümete yönelik güçlü protestolar gelmedi. Bunun nedeni CHP hükümetinden hâlâ umutlu olunması değildi. Bu umut önemli ölçüde yitirilmişti. 1973 sonrasında harekete geçen geniş yığınlar, sorunlarının çözümleneceği bir alternatifi aramaktaydılar ve böyle bir alternatifi bulabilecekleri inancındaydılar. Geçen dönemde bu inanç kırıldı 1977 ortalarından itibaren toplumsal muhalefet hareketinde gözlemlenen durgunlaşma eğilimi bundandır. Bu yüzden sorunlarıyla yaşamaya alışmak eğilimine kapılmış toplumsal muhalefet hareketi, Ecevit hükümetinin peşpeşi sıra aldığı «ekonomik önlemler» ilk ağızda bu sorunları daha da ağırlaştırdığı halde güçlü protestolarda bulunmuyor, acı eleştirilerle yetiniyor.

Ecevit hükümeti iki seçimdir kendisini desteklemiş bu «oy depoları»nı yitirmemek için, devletin polisiye ve ekonomik etkinliğinin artığını, arttırmakta olduklarını işleyen bir propaganda yürütmektedir. Devlet bu açılardan güçlenecek, etkinliğini arttığını, arttırmakta olduklarını işleyen bir propaganda yürütmektedir. Devlet bu açılardan güçlenecek, etkinliğini arttıracak, içte ve dışta saygınlığı güvenilirliği çoğalacak ve sonra da misyonunu yerine getirerek toplumu sorunlarından «kurtaracak»tır. Gerçi Demirel, devletin kurtarıcı işlevini yerine getirmesi için «celeplik, tüccarlık vb.» işlerle uzanmasına karşı çıkmaktadır. Demirel, devlet kurtarıcı görevini yapmak için etkinliğini arttırırken, bazı kesimlerin «köşeyi dönme» yollarına engel olunmaması fikrindedir ve Ecevit hükümeti ile şamata bu konuda kopmaktadır. Ama her iki tarafta bilmektedir ki artık düzene memnuniyetsizlik potansiyeli durulmuş, düzenin, devletin kendini sağlama alması için gerekli koşullar oluşmuştur. İktidar üzerine kapışmanın artık «demokratik düzen platformları»nda verileceği belli olmuştur. Düzenin ana partileri olarak onlara düşen görev, bu, heran yeniden ortaya çıkabilecek düzene memnuniyetsizlik potansiyelini likide edecek, çıkış anında bastıracak önlemleri yürürlüğe koymaktır.

Demek oluyor ki 1977 sonlarına doğru düzen güçleri toplumsal muhalefet hareketinde gördükleri tehlikenin azalmaya başladığı tesbitine varmışlardır. Bu tesbit aynı zamanda toplumsal muhalefete terör uygulanılması, bu yolla düzen-içi kanallara sokulması ihtiyacının kalmaması anlamına geliyordu. Diğer bir deyişle MHP o güne kadar yürüttüğü «siyasal faaliyeti»ne göre, bu faaliyet içinde biçimlenmiş ideolojik-politik kimliği ile artık gereksizleşmeye başlamıştır. «Arap» işini bitirmiştir, gitmesi gerekir. Eğer «Arap», «tehlike»yi önlemek için gösterdiği gayretin karşılığında «iktidar gibi bir mükafat isterse, ona gayet kibarca «demokratik düzen»in kuralları hatırlatılacaktır.

Oy ve kadrolarını kendisinden sağladığı kesimlere baktığında MHP, bu kibar davetin anlamını kestirebiliyordu. Kapitalizmin gelişmesi ile ekonomik- toplumsal konumları sarsılan ve eski görece güvenli durumlarını koruyamaz hale gelen gelenksel toplum yapısını orta ve küçük mülk sahibi kesimlerince desteklenen ve tüm çabalarına karşın kapitalizme uyum gösteren sınıf ve tabakaların partisi olamayan MHP, Türkiye'nin 1960 ortalarından bugüne dek yaşadığı geçiş bunalımının sona ermekte olduğunu, düzenin bir restorasyon evresine girdiğini görmektedir. Bu koşullarda kendisine şimdiye kadar güç vermiş kesimleri de yitireceğini, dolayısıyla «demokratik düzen» içinde iktidar olmak bir yana eriyip gideceğini de biliyordu. Toplumsal muhalefete karşı terör uygulamakta seferber ettiği cinayetler çeşit çeşit saldırı eylemlerinde kullandığı geniş militan kesimlerin partiye yapacakları baskı da bir öteki sorundur.

Bu yüzden MHP «demokratik düzen»e çağrıya uymadı. Tersine dişlerini gıcırdattı. İkinci MC hükümetinin düşürülme manevraları yapılırken toplumsal muhalefete, sosyalist kadrolara karşı terörü yoğunlaştırdı, kitle katliamlarını sahneye koydu. Toplumsal muhalefetin kendi varlık nedeni, MHP'nin düzen güçlerince desteklenme gerekçesi olduğunun bilincindeydi. Toplumsal muhalefeti mukabil eylemlere zorlayarak, kendisinden (MHP) desteğin esirgenmemesine çalıştı. Ufukta görünen terkedilmeye karşı bir kurt köpeğinin kendi usulünce sahibine yalvarması gibiydi bu eylemler.

Fakat bu siyasal düzenin soğuk mantığında kurt köpeklerinin yalvarmasına kulak vermek yoktu. MHP, konağın içinde geçirdiği güzel günleri unutmalı, bahçedeki küçük kulübeye taşınmalıydı. Konağın dışına çıkarıldığında girmeğe kalkışmamalıydı. Bunu yaparsa tekmelenir, daha diretirse kulübeden de atılır ne denli yabani bir kurt olduğu ilân edilerek defterden silinirdi.

İşte MHP bu koşullarda «terör»e yöneldi. Ondört yıl boyunca «düzene karşı çıkan» ve eşit, özgür bir toplumu kurma özlemi için harekete geçen insanların yüzlercesini tek tek veya kitle halinde öldürüp yaralarken; yüzbinlerce insanın en doğal haklarını zorla kısıtlarken; yüzlerce insanı işkenceden geçirip, bir kısmını tam nazilere yaraşır usûllerle elleri bağlı, ense kökünden ağzından kurşunlarken değil, hayır bunları yaparken değil...

Bunlar «siyasal çatışma» idi çünkü.

Gerçi o sıralarda da «terör» vardı. Örneğin genel sosyalist hareket içindeki bazı gruplar «terörist» diler. Banka v.b. yerleri soyan «anarşist» ler değil faşist saldırılar karşısında geniş yığınların meşru savunma hakkını kullanmak zorunda olduğunu iddia eden «terörist»ler vardı. Ama MHP ve bağlı güçleri kesinlikle «terörist» değildiler.

MHP, 1978 ortalarında Doğan Öz, Bedrettin Cömert Bedri Karafakioğlu gibi saygın kişileri öldürtmeğe başladığında «terör»e yönelmiş oldu. Hele Abdi İpekçi'nin öldürülmesi «terörist» olduğunun bir meydan okuma havasında resmen ilân edilişi idi.

Olay ertesinde Birikim'in 48. (Şubat) sayısında bu yeterince açık biçimde anlatılıyordu:

«Kabul etmek gerekir ki, Türkiye toplumunun yaşadığı şu tarihi ortamda «bunalım»ı burjuva demokratik düzenin «barışçı» platformlarında çözmeye çalışan güçlere açık bir meydan okuma, bir

savaş ilânı anlamına gelecek bir cinayet için Abdi İpekçi'den daha uygun bir hedef bulmak zordu.»... «Onun «Durum» makelelerini okuyanlar, Türkiye'deki yüksek sanayi ve finans burjuvazisinin Türk-İş'in, devletin sivil ve asker yüksek bürokrasinin, bir başka deyişle «burjuva demokratik düzen»in başlıca kurumlarına, en elit çevrelerine egemen «sağduyu»lu talebin ne olduğunu, rejimin bu «temel direkleri»nin eğilimini öğrenmiş olurlardı.»

«Bu yüzdendir ki, öldürülüşü, rejimin temel direklerine, odağına yapılmış bir saldırı olarak değerlendirdi.»

Ve yine aynı yazıda belirtilmekteydi ki; A. İpekçi'nin öldürülmesi yalnızca burjuva demokratik düzenin kendisine, bu düzen içinde mümkün tüm düzenin kendisine, bu düzen içinde mümkün tüm olağan yönetim alternatiflerini temsil eden siyasal güçlere (başta AP ve CHP olmak üzere) yönelik bir meydan okuma değildir. Meydan okuma orduya karşı da yapılmıştır.

A. İpekçi cinayetinin aydınlatılması için gösterilen çok kapsamlı çabalar tüm yayın organlarında anlatıldı. Katilin arkasında kimlerin olduğu sorusuna belki yargılanma safhasında da hukuken cevap verilmemiş olacak. Ama gerek yok buna. Düzen güçleri «terörist»in tek kişi olmadığına, kendilerine terör uygulamaya kalkışanın MHP olduğunu adları gibi biliyorlar.

Bunu daha 1978 yılına gelmeden önce «bilmeye hazırlanmışlardı.» MHP'nin 1978'e kadar ki eylemlerine bakıp da bu bilgiye varmamışlardı. Toplumsal muhalefet hareketi yeni bir düzen arayışı halinde iken MHP'nin eylemlerinin düzen arayışı halinde iken MHP'nin eylemlerinin alabildiğine «meşru» olduğuna yemin bile edebilirlerdi.

Ama toplumsal muhalefet hareketi durgunlaşmaya başladığında, düzen «tehlike»yi savuşturduğunda» restorasyonun vakti geldiğinde, MHP'nin «terörist» olduğunun keşfedilme koşulları da oluşmuş oldu.

Şimdi bu keşif ilân edilmektedir. Düzen haddini bilmeyen kendisini tehdite yeltenen el ulağının artık düzen güçlerinin parsa hesabıdır. Artık MHP'yi kapatıp kapatmamak AP ve CHP arasındaki iktidar kapışması hesaplarında kullanılacak bir faktördür.

Düzen güçlerinin MHP'yi terörist ilân ederek tecrit etmeleri ve belki de siyasal parti olarak kapatmaya gitmeleri; şüphesiz ne faşist hareketin sona ermesi demektir ve ne de düzen güçlerinin kendilerine de terör uygulamaya kalkışan faşizmi bir daha desteklemeyecekleri anlamına gelir.

Daha Malatya olayının hemen ertesinde bu dergide yazılanlar asıl şimdi söylenmelidir:

«MHP'nin güçten düşmeye başlaması, Türkiye'de faşist hareketin sona ermesi demek değil elbette. Kapitalizmin toplumsal yapıya damgasını vurduğu artık tartışma götürmez bir gerçek olan Türkiye'de, bu toplum biçiminin yarattığı sorunların, bundan doğan bunalımların yaşanacağı bir döneme girilmektedir. Genel emperyalist sistemin hiyerarşik yapısı içinde bağımlı bir ülke olan Türkiye'de bu bunalımların daha yoğun, daha derin biçimde ortaya çıkacağını şimdiden söyleyebiliriz.»

«Faşizm karşı-devrimdir. Kapitalizm çağına, sınıflı toplumun bu en son ve mükemmel biçimine varıldığı evrede, bu sınıflı topluma temelden karşı siyasal-toplumsal hareketlere -devrim'e- karşı doğan tepkidir. Bu anlamda devrim hareketine «tabi»dir, onun tarafından belirlenir. İdeolojik-politik programıyla, kadrolarının ve «kitle desteği»nin yapısıyla, yani tüm varlığıyla devrim hareketinin karşıtıdır. 1960-1977 döneminde Türkiye'de faşist hareket, egemen sınıflarca tam destek görmediyse bunun açıklaması aynı dönemdeki sosyalist hareketin de işçi sınıfınca tam desteklenmediği olgusunda aranmalıdır.

«Ama sosyalist hareket, eğer bugün tüm teorik-pratik platformuna egemen olan ekonomist yaklaşımı aşar ve siyasal-toplumsal hedefinin asli ögelerini olanca netliğiyle yansıtan bir eylemi hayatın her alanında geliştirebilme gücünü, bu devrimci çabayı gösterirse; sınıflı toplumun tüm güçlerinin, çağdaş imkânlarla donanmış bir faşist hareketiyle de karşılaşacaktır. Şu anda «anarşi»nin sona ermesi yolunda «içten» çağrılar yapan ve bu arada «ülkücü komandoları» da kınamaktan geri durmayıp, ilkelliklerini «çağdışı» yöntemlerini eleştiren burjuvazinin saygıdeğer, seçilmiş, zevatının, pek çoğu, en ilkel ve en modern terör yöntemlerinin kullanıldığı kampanyalar içinde; bütün bir «tarih öncesi»nin egemenlerinin kullandığı her çeşitten silahı kuşanmış olarak bu tarihsel hesaplaşmanın karşı-devrim hanesinde buluşacaklardır.»

«Türkiye toplumu, ilk hamle hakkının devrimcilere ait olduğu bu tarihî satrancın tüm karmaşıklığı ile oynanacağı koşullara sahip sayılı toplumlardan biridir. Bu bakımdan Türkiye devrimcileri, bu tarifsiz sorumluluklarının bilincinde olmak ve zaferin ancak, bize çoktandır unutturulmaya çalışılan kendi kurallarımıza uygun bir «hamle» ile kazanılacağını bilmek durumundadırlar.» (Birikim 39, Mayıs/78 Sf: 24)

Birikim

Uluslararası
Olaylar ve Sorunlar

MPU Programı

Çeviren: FEYZAN YAMAN

Birleşik Halk Hareketi (MPU) programı, solun en geniş desteğini sağlayan Somoza sonrası hükümet planıdır. MPU'nun yirmiyi aşan üye örgütüne ek olarak FSLN (Sendinista Ulusal Kurtuluş Cephesi)'nin her üç eğilimi de planı onaylamıştır. Bu program, ekonominin tüm halka en düşük yaşam standardı sağlamak için devlet yönetimindeki köklü ekonomik yenilenmesine verdiği ağırlıkla FAO (Genişletilmiş Muhalefet Cephesi)'nun kinden ayrılmaktadır. FAO programı medeni ve siyasi hakların korunmasına ağırlık vermektedir, esasen aynı haklar MPU programında da tanınmaktadır; ancak FAO programında ekonomik hedefler ve reformlar büyük ölçüde belirsiz kalmıştır. İki program arasındaki farklılıkların görünür nedeni: FAO, burjuvazinin hem emeğe hem ticarete hitabetmeğe çalışan ilerici kesimleri tarafından yönetilirken, MPU'nun öncelikle işçileri, köylüleri ve şehir yoksullarını temsil etmek için kurulmuş olmasıdır.

BİRLEŞİK HALK HAREKETİ PROGRAMI

1) **BİRLİK:** Birleşik Halk Hareketi (MPU), Somoza diktatörlüğünü yıkmayı; ve Nikaragua halkının tüm kesimlerinin gereksinmelerine somut bir çözüm ve cevap getirerek, ulusun ekonomik, toplumsal, siyasi ve kültürel yapılarında büyük dönüşümler sağlayacak bir yönetim değişikliğini gerçekleştirmeyi amaçlayan ülkenin tüm ilerici kesimlerinin birliğini başlıbaşına önemli saymaktadır.

2) **HÜKÜMET:** MPU, ülkeyi diktatörlüğün ve müttefiklerinin neden olduğu durgunluk, bağımlılık ve azgelişmişlikten kurtarmayı üstlenmiş tüm siyasi, ekonomik ve kültürel güçlerle emek güçlerinin temsilen yer almasıyla bir hükümet kurmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla hükümet, Nikaragua'da adil bir değişiklik gerçekleştirmeye çalıştıkları için hapsedilmiş tüm mahkûmlara TAM VE KOŞULSUZ GENEL AF ilân edecek ve aynı nedenle sürgün edilmiş olanların hemen dönmelerine izin verecektir. Hükümet medeni hak ve özgürlüklerin dokunulmazlığını güvence altına alacaktır:

a) düşünce ve basın özgürlüğü,

b) sendika ile işçi, köylü, gençlik, öğrenci, kültür, ve spor örgütleri kurma özgürlüğü,

c) seyahat etme ve çalışma özgürlüğü.

3) **EKONOMİ:** Birlik hükümeti, ulusu içinde bulunduğu ekonomik durgunluktan çıkarmak ve ekonomik gelişmeyi ilerletmek için aşağıdaki önlemleri alacaktır.

a) Somoza Ailesi'nin tüm mallarının, mülkünün, hacienda ve şirketlerinin kamulaştırılması ve bunları yönetecek bir devlet örgütünün kurulması,

b) Tüm doğal kaynakların ve onları (madenler, petrol, orman vs.) sömüren şirketlerin ulusallaştırılması ve kamulaştırılması,

c) Tüm deniz ve hava taşımacılığı ile karayolu kitle taşımacılığının ulusallaştırılması ve kamulaştırılması; bunları yönetmek ve düzenlemekle yükümlü bir bakanlığın kurulması,

d) Temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının düzenlenmesi, böylece yiyecek fiyatlarındaki spekülasyona ve izinsiz artışlara son verilmesi,

e) Tüm Nikaragualıların toplumsal gereksinmelerini karşılayacak ekonomik gelişmeyi başlatmak amacıyla ekonominin özel kesimiyle devlet kesimini koordine edecek Ulusal Ekonomi Planı'nın oluşturulması.

4) **MALİYE:** Kamu malî hedeflerine erişmeyi güvence altına alacak gerekli olanaklar üç ana kaynaktan sağlanacaktır:

a) Tüketicilerin çoğuna zarar veren tüm dolaysız ve dolaylı vergilerin, genellikle gıda maddeleri üzerindeki dolaysız vergilerin ve eğitimde, tıpta, sporda, yaratıcı ve kültürel etkinliklerde kullanılan araçların topluca gözden geçirilmesi,

b) Yerli ve yabancı bankacılık sisteminin ulusallaştırılması ve özel kesime hizmet eden malî kurumların düzenlenmesi,

c) Somoza Hükümeti tarafından anlaşması yapılmış tüm dış borçların, gerçekten ulusal çıkara ve halk yararına yönelik işlerde kullanılmış olanlarının koşullarını ve ödenmesini yeniden görüşerek, gözden geçirilmesi ve uygun kullanımı.

Aynı şekilde, hükümet her zaman en uygun koşullarla dış yardım almak için ideolojisini gözönüne almaksızın herhangi bir ülkeyle görüşmelere başlayacaktır. (başlayabilecektir.)

5) **ULUSAL PLAN:** Ulusal Plân, yerli sanayiye ekonominin gerek özel gerek devlet kesiminde ulusal hedeflere erişilmesi için izlenecek tüzük sunacaktır. Ekonomide özel kuruluşların yer alması desteklenecek ve özel şirketlerce daha uygun koşullarda sağlanabilecek bir teknolojiye gereksinme duyan ve yine toplu ya da ulusal çıkarlara ters düşmeyecek özel kuruluşlar üretken kesimlere yönlendirilecekler-dir.

Tüm etkin güçlerin (devlet, sendikalar, işadamları vs.), ekonomide yeralanların kişisel beklentileri ve ulusal çıkar üzerindeki etkisini somut olarak hissedecekleri bir biçimde katılmalarıyla hem devlet kesimi hem özel kesim için tutarlı bir sanayi politikası belirlenecektir.

6) **TİCARET:** Hükümet, her Nikaragualı için doğal kaynaklarımızın elverdiği en yüksek yaşam standardını güvence altına almak amacıyla fiyatları düzenleyerek, halkın temel gereksinmelerinin tüm çağ gerisi ticaret biçimlerini ortadan kaldıracaktır. Bu nedenle, en iyi alım satım koşullarını elde etmeyi, uluslararası pazarlarda fiyat spekülasyonuna maruz kalan ulusal mal üreticileri için fiyatları güvence altına almayı amaçlayan bir yapı oluşturulacak, iç ve dış ticareti düzenlemekle görevlendirilecektir.

7) **TARIM:** Latifundio'ların oluşmasına son vermek ve topraksız ya da bir aileyi beslemeye yetersiz toprağa sahip tüm köylülerin katılacağı bir kooperatifler ve devlet yatırımları programını Somoza Ailesi'nden kamulaştırılan topraklarla kurumlaştırmak için kapsamlı bir Tarımsal Reform Programı geliştirilecektir. Tarımsal kesimde ağırlık, önde gelen tahılların üretiminde ve ulusun dengeli beslenmesini sürdürmek için gerekli olan ürünlerde olacaktır (meyva, sebze vb).

Hükümet aynı zamanda hasat rekoltesini yükseltmek için özellikle küçük üreticilere teknik yardım sağlayacak ve ailelerinin gereksinmelerini (eğitim, konut, sağlık, yiyecek vs.) karşılayabilecekleri bir gelir düzeyini güvence altına alacaktır.

8) **ÇALIŞMA:** İşçilere ve köylülere, dinlenme süreleri ve toplu sendikal etkinliklere ayrılan zaman gözönüne alınarak, her ekonomi kesiminin özel gereksinmelerine uygun olarak bölümlenmiş 48 saatlik bir iş haftası sağlayacak bir İş Yasası belirlenecektir. Herkese iş güvencesiyle, işsizliğe ve gizli işsizliğe son verilecektir. «Kara listeler» kaldırılacak ve tüm işçiler kişi ve aile gereksinmelerine yetecek ücret alacaklardır. İş uygulamalarında kadınlara yönelik cinsiyet ayrımına son verilecektir. Kadınlar tüm ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel görevlere (eşit işe eşit ücret ilkesi benimsenerek) geniş ölçüde katılacaklardır. Çocuk emeği sömürüsü yasaklanacak ve okula gitme zorunlu olacaktır.

9) **EĞİTİM:** Ülkenin her yanına eğitim götürecek, tüm öğrencileri, öğretmenleri ve gönüllü işçileri kapsayan etkili bir ulusal plan aracılığıyla cehalete son verecek önlemler hemen uygulamaya konacaktır. Eğitim olanağından yararlanamayan hiçbir bölgenin kalmaması için öğretmen yetiştirme ve okul inşa programları geliştirilecektir. Üniversite bütçesi, yüksek öğrenime yeteneği olan, ancak elde etme olanaklarından yoksun bulunan kimselerden, daha çok işçi ve köylülerden gelen büyük talebi karşılamak için arttırılacaktır. Eğitim zorunlu olacak ve her Nikaragualı'nın bundan yararlanma hakkı bulunacaktır.

10) **SAĞLIK:** Birlik hükümeti, çok sayıdaki yoksul işçi, köylü ve yerli topluluklara yönelik sağlık ve korunma programları başlatacak, yetersiz beslenme ve açlığın neden olduğu hastalıkların yanısıra günümüzde çocukları mahveden ve geniş halk kesimlerine zarar veren sıtma, mide-barsak iltihabı, verem gibi hastalıkları da yok edecektir. Tıp toplumsal bir nitelik kazanacak, tüm Nikaragualılar ve görevli yabancıların bundan yararlanma hakkı bulunacaktır. Hükümet, halkın sağlığı üzerindeki ticareti kaldırarak ulusal sosyal güvenlik sisteminde yer almayan doktor ve uzmanların sağlık hizmetlerinin fiyatını düzenleyecektir. Bu amaçlara erişmek için kırsal kesim sağlık merkezleri, bölgesel ilkyardım hastaneleri ve daha tehlikeli durumların tedavisi için uzmanlaşmış hastaneler kurulacaktır.

11) **KONUT:** Birleşik Halk Hükümeti hem kent hem kır bölgelerinde yeni inşa programlarını hemen üstlenerek, her aileye bir ev güvencesi sağlayacak programlar geliştirecektir. Kira, ne şimdiki gibi çekilmez bir yük, ne de işçilerin gereksinmelerinden kazanç sağlayanların evden çıkarma tehdidi olmayacak bir biçimde düzenlenecektir.

——oOOo——

JÜLİDE ERGÜDER

UGANDA

Çalkantılar İçinde Tipik Bir Afrika Ülkesi

İdi Amin yönetimi altında iken, çeşitli vesilelerle sık sık gazete ve dergilere konu olan Uganda, yine gündemde. Nisan ayında Amin'i devirdikten sonra yönetimi eline alan yeni kadro, ülkenin çeşitli sorunlarını çözmekte güçlüklerle karşılaşıyor. Son sekiz yıldır Uganda'da neler olup bittiğini görebilmek için, gelişmeleri aşama aşama inceleyelim.

İDİ AMİN'İN DÜŞÜŞÜ...

11 Nisan 1979 tarihli gazeteler, Tanzanyalı askerlerle sürgündeki Ugandalılardan oluşan birleşik ordunun Kampala'yı ele geçirdiği haberini büyük puntolu manşetlerle veriyorlardı. Bu haber, İdi Amin'in baskı rejimi altında geçen sekiz acılı yılı noktalıyordu.

1978 yılı ekim ayında sınır anlaşmazlığını bahane ederek Tanzanya'ya saldıran Amin, savaş boyunca hayli zigzaglı bir politika izledi. Kimi zaman arabulucu talep etti, kimi zaman da saldırı tehditleri savurdu. Aslında son aylarda Amin'in ordusunda bazı kıpırdanmalar olmuş, bu kıpırtıların son ikisi ayaklanmaya dönüşmüştü. Savaşın son üç haftasında ise, Amin'in or-

dusu iyiden iyiye çaptan düşmüştü. Durumun ciddiyetini anlayan Amin, Entebbe havalimanını kapattırdı, ve sıkı yönetim ilân etti.

Tanzanya devlet başkanı Julius Nyerere ise, savaşta sınırlı bir amaç güttüklerini vurgulamaya çabalıyor. «Uganda'daki yönetimi değiştirmek Ugandalıların sorunudur. Ben sınır saldırılarına son vermeyi amaçlıyorum.» diyordu. Diyordu da, savaşın sonunda tüm Uganda işgal ediliverdi. OAU'nun arabuluculuk önerilerini reddeden Nyerere, hiçbir durumda Amin'e ilişkin tavırlarını değiştirmeyeceklerini, Amin'in bir katil, bir yalancı ve bir vahşi olduğunu yineliyordu. Nyerere, Amin düştükten sonra verdiği demeçte de, «İdi Amin iktidarda kalsaydı, öteki Afrika ülkelerine de saldıracak, cinayetlerini sürdürecekti.» demiştir.

İdi Amin geçen sonbaharda Tanzanya'ya saldırdığı zaman 21.000 kişilik bir orduya sahipti. Birleşik orduda ise 12.000 Tanzanyalı askerle 10.000 Ugandalı sürgün bulunuyordu. Savaşın sonunda Amin'in ordusundan geriye topu topu 2.000 asker kalmıştı.

Amin'e bir tek Libya'dan yardım geldi: Libya uçaklarının Victoria Gölü yakınlarındaki bazı bölgeleri, Sovyet yapısı TU-22 uçakları ile bombardıman ettiği haber verildi. Libya yetkilileri bu konuda hiçbir açıklama yapmadılar. Yalnız, savaşın başlarında Tanzanya'ya sert notalar veren Libya'nın, Kampala'nın ele geçmesinden önce kuvvetlerini geri çektiği öğrenildi. Kampala'nın işgalini izleyen günlerde Tanzanya Haber Ajansı bir fotoğraf yayınladı: ajansın haberinde fotoğraftaki kişilerin Libyalı subaylar olduğu iddia edilmişti.

Nyerere yabancı basında yer alan, işgalin öteki Afrika ülkelerine kötü örnek olduğu yolundaki eleştirilere karşı, gerekçe olarak OAU'nun Uganda'yı kınamadığını, Afrika ülkelerinin ortaklaşa bir eyleme geçemeyişlerini öne sürüyordu. Nyerere, Milton Obote'yi işbaşına getirmeyi istediği yolundaki haberler üzerine verdiği bir demeçti,[1] «Bizim işimiz Obote'yi işbaşına getirmek değil. Sürgündeki Ugandalılar Lüle'yi seçtiler.» demiştir.

Gerçekten, Yusuf Lüle Uganda Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin Yürütme Kurulu başkanlığına seçilmişti. 14 kişilik kabineyi de cephenin önde gelen kişileri oluşturuyordu.

Amin'in düşüşünü halk Kampala caddelerinde dans ederek kutladı. Amin taraftarları öldürüldü, bu arada Nubian, Kakwa, Lugbara ve Madi kabilelerine mensup sivil halk, Langi ve Acholi kabilelerinin intikam alacağından korkarak Kenya ve Sudan'a kaçtı. Birleşik ordu ülkenin kuzey bölgelerine doğru ilerledikçe, binlerce Ugandalının memleketlerini terk ettikleri haberi alınıyordu.

Kampala'da Devlet Araştırma Merkezi'nde yapılan aramalarda Amin dönemine ilişkin dehşet verici bilgiler elde edildi. Kampala düşmeden 100'den fazla tutuklunun gizli polis tarafından öldürüldüğü öğrenildi. Bürolarda Amin dönemine ilişkin gizli belgeler, işkence hücrelerinin altında öldürülenlerin ceset artıkları bulundu.

Hasbelkader sağ kalanlardan 30 yaşındaki teknisyen Hüseyin Mayambala şunları anlatıyordu: «Beni ağustos ayında tutukladılar. Amin'e karşı komplo hazırlamakla suçladılar. Doğruydu bu, ama beni hiçbir zaman konuşturamadılar. 2 ay süreyle 2,5 m. yerin altında bir hücrede tutuldum. Hiç ışık ve tuvalet yoktu. Bağlamışlardı beni. Hergün bir patates ve yarım bardak su veriyorlardı. Sorguya çekildiğim zaman çırılçıplak olarak, dik duran bir şişenin ağzına oturmaya zorlanıyordum. Tırnaklarımın arasına toplu iğne batırıyorlardı. Şimdi bu insanları öldürmek, kahve içmeye davet etmek gibi bir şey olur. Benim çektiklerimin yanında hiç kalır.»[2]

Uganda'yı ilk kez Tanzanya, Mozambik, Botswana, Zambia, Ethiopya ve İngiltere tanıdı. Yeni hükümetin tek önemli sorunu tanınmak değildi tabii. Ülkenin perişan ekonomisini kalkındırmak için sabırsızlıkla dış yardım aranmaya başlandı. Hemen komşu Kenya ile başlatılan görüşmeler, kısa sürede yardım sağlanması konusunda bir ilke anlaşması ile sonuçlandı. Yusuf Lüle hemen Washington'a bir heyet gönderdi ve batı yanlısı hükümeti için yardım vaadi aldı.

Gündelik hayat bir düzene sokulmaya çalışılırken, ülkenin bazı sınır bölgelerini ellerinde tutan Amin yanlıları sivil halkı katletmeye başladılar. Bu arada Amin sırra kadem basmıştı. Çeşitli söylentiler, Libya'ya gitmiş olması olasılığını güçlendiriyordu. 23 Mayıs 1979 günü bir demeç veren Albay Kaddafi, Amin'in Libya ve öteki Arap ülkelerini ziyaret ettikten sonra Uganda'ya gittiğini ve bir karşı darbe hazırladığını açıkladı. Uganda'da kesin durumun Amin'in girişiminden sonra belireceğine inandığını söyleyen Kaddafi, düşük diktatörün bir gerilla savaşı başlatacağını belirtti. Kaddafi Libya'nın Uganda sorunu ile bütünüyle ilgilenmediğini, son savaşta Libya birliklerinin ufak bir rol oynadıklarını vurgulamayı da ihmal etmedi.

Bu haberden dört gün sonra, 27 Mayıs 1979 tarihli gazetelerde yayınlanan Nairobi kaynaklı bir haberde, Amin'in Uganda'nın kuzey-batı Nil bölgesinde bir gerilla savaşı örgütlediği kaydediliyordu. İsrail parlamentosu milletvekillerinden Samuel Flatto-Sharon tarafından kiralanan bir ajan olan Daniel Waltner bir basın toplantısı düzenlemiş, Amin'i tüm ülkede aradığını açıklamıştı. Waltner'a göre, Amin kiralık Arap askerlerden oluşan bir kuvvete güveniyordu, üstelik Amin'in doğduğu kent olan Arua ve çevresinde külliyetli miktarda silâh yığınağı yapılmaktaydı. Bu haberler bağımsız haber kaynaklarınca doğrulanmadı.

Güvenliği sağlamak için geçici Uganda hükümeti Amin taraftarlarının yakalanması için genel bir çağrı yaptı. Kenya hükümeti, Uganda'da Amin'den sonra «ikinci en çok nefret edilen adam» olan İngiliz asıllı obert Astles dahil, yüzlerce Amin yanlısını yakalayıp hemen iade etti. Suçluların yargılanmalarına başlanıldı, tüm sanıklar sorumluluğu bir başkasının, genellikle de Amin'in üstüne atmaya, suçsuz olduklarını iddia etmeye başladılar.

Uganda ile Tanzanya arasındaki savaş ve İdi Amin'in düşüşünün öyküsü, 17 Mayıs 1979 günü sona erdi. O gün, Ugandalı sürgünler ve Tanzanyalı askerlerden oluşan ordu, Nil üzerindeki üç köprüden biri olan Karuma Falls ile Amin'in doğduğu kent olan Arua ve Gulu'yu ele geçirerek ülkeyi Amin'in askerlerinden tamamen temizlemiş oldular.

UGANDA HALKI İDİ AMİN YÖNETİMİNE İLİŞKİN NELER ANLATIYOR?

Uganda'da yönetim değişikliği gerçekleştirildikten sonra, yabancı gazeteciler rahatlıkla ülkeye girerek izlenimlerini çeşitli yayın organlarında yansıtmak olanağını buldular. İşte bu gazetecilerden biri olan David Lamb'ın **International Herald Tribune** gazetesinde 27 Nisan 1979 günü yayınlanan «Nubians Leave Trail of Death in Uganda» (Nubianlar Uganda'da Bir Yığın Ölü Bıraktılar) başlıklı yazısından bazı bölümler aktarmak yararlı olabilir. Lamb'ın fırsat bulabildiği ölçüde, konuştuğu kişilerin çoğu orta sınıf ya da daha da kültürlü toplum tabakalarına mensup. Ancak, bu kişiler kendi deneyimlerini anlattıkları için, Amin döneminde neler yaşandığına ilişkin gerçeğe oldukça yakın bir tablo çizilebileceğini sanıyorum.

Uganda'da Nubian kabilesinin çoğunlukta olduğu Bomba kentinde yaşayan 41 yaşındaki doktor Just Lwanga bakın neler anlatıyor:

«Bu kentte yaşadığımız dehşeti dışarıdan bir kimseye anlatmak çok zor. Birçok kez, kışlalarda derileri düpedüz dökülünceye dek kırbaçlanmış insanları tedavi etmek zorunda kaldım.» 1977 yılında, Malire kışlasında, Langi ve Acholi kabilelerinden gelme bütün askerler idam edilmişler. Bombalılar, bir sabah, kışladan dışarı dört kamyon dolusu cesedin taşındığını anlatıyorlar.

Peki, kimmiş bu Nubianlar? Nubian kabilesi geçen yüzyılın sonlarında, güneyden kuzeye, yani Sudan'a doğru göç ederlerken İngiliz ordusuna katılmışlar. Lamb'ın verdiği bilgiye göre, Nubianlar daha sonra subaylarına boş kaldırıp güney Sudan, Zaire ve Uganda'ya yerleşmişler. Galiba adam öldürmede fazla mahir oldukları için de, İdi Amin bu kabileden aldığı askerleri ordusunun belkemiği durumuna getirmiş... Dolayısıyla, Amin dönemindeki katliamların günahı büyük ölçüde Nubianlara yükleniyor.

Nubianların çevrelerine saldığı dehşet öylesine etkili olmuş ki, yıllarca Bomba'da kimse geceleri sokağa çıkmaya cesaret edememiş. Son 4-5 yılda beyazların da bu kente girmeye çekindikleri belirtiliyor. Yazıyı hazırlayan Lamb ve arkadaşlarını ilk gördüğünde Nubian sanan rahip Mbogo şunları söylüyor: «Biliyorsunuz, günde birkaç kez saldırıya uğruyorduk. Bu Amin denen adamın bize yaptıkları korkunç şeylerdir. Eğer hâlâ Uganda'da biryerlerde ve sağ ise, bu ancak Tanrı onu cezalandırmak istediği içindir.» Rahip Mbogo Nubianların daha bir hafta önce, Busia ve Tororo kentlerinde yüzlerce kişiyi, yine Jinja'da yaklaşık 200 erkek, kadın ve çocuğu (aralarında bir de Anglikan piskopos var) bir arada katlettiklerini bildiriyor. Yine Mbogo'ya göre, katliam emrini veren Muhammed Sebbi, Jinja'nın düşmesinden sonra, kaçmak üzereyken yakalanmış, halk onu sokaklarda döverek öldürmüştür. Mbogo sözlerini şöyle tamamlıyor: «Amin yönetiminde olup bitenleri gördükten sonra hiçbir şey beni şaşırtamaz artık. İnanılması bunlardan daha güç başka hiçbir şey düşünemiyorum.»

David Lamb, yine **International Herald Tribune** gazetesinde yayınlanan, 2 Mayıs 1979 tarihli, «Amin's Reign of Terror Turned Uganda Into a Den of Thieves and Murderers» (Amin'in Dehşet Yönetimi Uganda'yı Caniler ve Haydutlar Yatağına Çevirdi) başlıklı yazısında, Uganda insanının nasıl derin yaralar aldığını sergilemeye çabalıyor. Lamb, sekiz yıllık dehşetten sonra Ugandalıların ruhsal yapılarının acımasız bir biçimde sakatlandığı, yeni yetişen kuşakların bütünüyle yara aldığı söylenemese bile, bütün bir ulusun davranış ve yaşam biçimlerinin değiştiğini, değerlerin çürüdüğünü kaydediyor.

Makerrere Üniversitesi'nin rektör yardımcısı Senteza Kazubi, Lamb'in sorularını şöyle yanıtlıyor: «Sekiz yıl, insan etinin biftekten bile daha ucuz olduğu bir yönetim altında yaşadık. Halkımız eskiden göllerde balıkları besler, plantasyonlarda şeker kamışlarını gübrelerdi. Sizin de bildiğiniz gibi Uganda halkı kültürlü, iyi eğitilmiş ve çok nazik insanlardı. Fakat Ugandalıların bu nitelikleri şimdi yok oldu. Duygularını, duyarlılıklarını yitirdiler. Ülkemizin bir haydut ve caniler yatağına dönüştüğünü görmek çok kahredici bir şey.»

6 ve 8 yaşlarında iki çocuk annesi Judith Mulondo'nun anlattıkları ise şöyle: «Geceleri kocam ve ben, ülkemizde olup bitenleri yorganın altında tartışırdık. Çocuklarımız duymasın diye... Tanrı saklasın, okulda ağızlarından ufacık bir şey kaçırsalar, hemen ertesi gün kapımızı birileri tıklatırdı. Bu tıklama her zaman ölüm demekti.»

Devlet Araştırma Merkezi'ne götürülen hiç kimsenin sağ çıkmadığını anlatan Ugandalılar, bu merkezde çalışan ajanların 100 dolar karşılığında, yani sipariş üzerine, düşman bildiğiniz birini öldürebildiklerini, ya da 1.000 dolar karşılığında Başkan Amin'in ikametgâhının hemen ayınbaşındaki bir binada bulunan ölüm hücrelerinde tutuklu bir mahkûmu salıverdiklerini belirtiyorlar. 500 dolar karşılığında ise, ajanların ölenlerin yakınlarını Kampala'nın dışındaki Mamanue ormanına götürüp akrabalarının cesetlerini gösterdiklerini söylüyorlar. Bütün bunlarda biraz abartma payı bulunsa bile, kuşku götürmeyecek bir olgu şudur: Uluslararası Af Örgütü yaklaşık 300.000 Ugandalının Amin döneminde çeşitli biçimlerde öldürüldüklerini açıklamıştır. Bu korkunç ölümlerden yalnızca müslüman, Nubian ya da Kakwa kabilesinden olanlar yakalarını kurtarmışlardır. Ve bu sayı, Ugandalıların da dehşetle vurguladıkları gibi, bütün bir ülkede ölümün çok sıradan bir olay haline gelmesine yetecek ölçüde kabarıktır.

Selefi iki yıl önce Amin'in emriyle öldürülen Anglikan Başpiskoposu Silvanus Wani, «Sabah evinizden çıkarken akşama dönüp dönmeyeceğinizi bilemezdiniz. Her akşam Tanrı'ya şükrederdik. Ertesi günü yine inançla işimize giderdik» diyor.

Bombolu bir yaşlı adamın, Otema Alıker'in anlattıklarını izleyelim: «Kayınbiraderim ve oğlu ile bazı kuzenlerim öldürüldü. Nubianlar onları çeşitli zamanlarda öldürdüler. Neden öldürdüklerini bilmiyorum. Herhalde sokakta yürüdükleri içindir. Sokaklar Nubianlara aitti.»

Mary Allmadi adında bir sekreter kız patronunun öldürülüşünü şu sözlerle anlatıyor: «Geçen ekim ayında patronumu götürmeye geldiler. Onu masasından çekip götürdüler. Biz olanları pencereden seyrettik. Adamcağızın bacakları arabanın bagajına sığmayın-

ca, döverek bacaklarını katladılar. O günden sonra patronumu bir daha gören olmadı.»

Bir savcının bürosunda kâtip olarak çalışan Festus Rukunda yaşadıkları dehşeti şöyle dile getiriyor: «O gün (1972) bakanlıkta çalışıyordum.. Devlet Araştırma Merkezi'nden birtakım adamlar geldi. Savcıyı öldürmeye götürdüler. Adamcağız Temyiz Mahkemesi'ndeki duruşmaya girmek üzere cübbesini giyiyordu. Bu olaydan sonra, «Aman Tanrım, bir savcıyı öldürebildiklerine, göre hangimiz güvenlikteyiz? Daha sonraları hiç kimsenin güvenlikte olmadığını öğrendik »

Örnekleri çoğaltmak mümkün. İzlenimlerini dile getiren her Ugandalı, halkın tümüyle güvenini ve moralini yitirdiğini, Amin'in saldığı dehşetin içlerine bir Tanrı korkusu gibi sindiğini ifade ediyorlar. Kendilerini son kertede ezik, kendi ülkelerinde köleleştirilmiş hisseden bu insanların ruhsal yapılarının yeniden güçlenmesi için uzun zaman geçmesi gerek...

İdi Amin'in Tanzanya tarafından düşürülmesi ve Uganda'nın işgali, Afrika'da benzer olayların sık sık patlak vermesinden korkan Batılı devletleri bir hayli kaygılandırdı. John Darnton imzasıyla International Herald Tribune gazetesinde 18 Nisan 1979 günü yayınlanan aşağıdaki makale söz konusu kaygıları açıkça dile getiriyor:

UGANDA'NIN İŞGALİ :
AFRİKA İÇİN BİR DÖNÜM NOKTASI

Nairobi (NYT) — Uganda'nın Tanzanya Devlet Başkanı Julius Nyerere'nin kuvvetlerince işgal edilmesi, hem Nyerere hem de Tanzanya için bir zaferdir. Çoğu Afrika ülkeleriyle dünyanın çeşitli yerlerinden gelen memnuniyet haberlerine bakılırsa, bu işgal sevinçle karşılanmıştır
İdi Amin yönetimi altında sekiz yıl dehşet içinde yaşayan binlerce Ugandalının Kampala'daki sevinç gösterilerini bir kenara koyarsak, ortaya kaygı verici bir sorun çıkıyor: Bu işgal ile, yeni bağımsızlıklarını kazanan Afrika ülkelerinin tarihinde ilk kez bir devlet bir başka ülkenin hükümetini devirmiştir.

Geçen çarşamba günü Uganda'nın başkentini ele geçiren işgalci kuvvetler, Amin rejiminden kaçmış binlerce Ugandalıyı da barındırıyordu. Yine de, kuşkusuz, yüksek düzeydeki kurmayların yanısıra çarpışanların, silâh ve cephane sağlayanların ve tank sürücülerinin büyük çoğunluğunu Tanzanyalılar oluşturuyordu.

İşin başında Tanzanya, yavaş ilerleyen, sürgündeki Ugandalıların önderliği kendi ellerine almaları için zaman tanıyan bir strateji benimsemiş, Başkan Amin'in kendi kuvvetleri arasında kendiliğinden bir ayaklanma başlayacağını ummuştu. Fakat Libya silâhlı kuvvetlerinin Amin'e yardıma koşması üzerine Başkan Nyerere elini çabuk tutmak zorunda kaldı ve Tanzanya askerlerine Kampala'ya yürümeleri için emir verdi.

Tanzanya hernekadar Uganda'nın geçen ekim ayında başlattığı zamansız işgale bir misillemede bulunmuşsa da, bir komşu ülkeye karşı girişilen bu hareket, yılbaşında Vietnam'ın Kamboçya'yı işgali gibi, apaçık bir işgaldir.

«AFRİKA'NIN BİLİNCİ»

Böyle bir olayın Afrika'da patlak vermesi garip bir tecellidir. Çünkü ,bu kıt'a bölgesel karışıklıklar ve sınır çatışmaları yüzünden hem çok istikrarsızdır hem de sınırlara saygı gösterilmesi ilkesi, hayli irrasyonel görünmekle birlikte, Afrika Birliği Örgütü'nün anayasasında yer almakta ve yüce bir yasa olarak kabul edilmektedir.
Bu dramın başrolünü Başkan Nyerere'nın oynaması da garip bir tecellidir. Nyerere'ye bütün Afrika kıt'asında aklı başında, entellektüel bir lider olarak saygı gösterilmektedir. O kadar ki, Nyerere «Afrika'nın Bilinci» adı verilen moral ilkenin cisimleştiği kişi olarak kabul edilmektedir. Ülkesi, Güney Afrika'nın bir parçası olmamakla birlikte, Nyerere ırksal kökenli adaletsizliklerin ortadan kaldırılması dâvâsına gönülden bağlanmış, bu bölgedeki beyaz azınlık hükümetlerine karşı yürütülen mücadelenın fahrî lideri olmuştur.
Başkan Nyerere, Mareşal Amin'in baskı rejimini en az ırkçı yönetimler ölçüsünde iğrenç bulmuş, bir iki Afrika liderinin yaptığı gibi, Amin'i açıkça itham etmiştir. Nyerere kimi zaman etkisiz kalan ama yine de saygın bir örgüt olan Afrika Birliği Örgütü'ne de inanmıştı: fakat Nyerere şimdi bu örgütün en önde gelen ilkelerinden birini ihlâl eden kişi durumuna düşmüştür.

Nyerere bu noktada kendisine yöneltilebilecek eleştirileri savuşturmak amacıyla, Uganda'nın Tanzanya'ya ilk saldırıları sırasında OAU'nun (Organisation of Afrikan Unity) kınayıcı bir tutum benimsemeyişine, ya da Uganda'ya karşı örgütün hiçbir eyleme girişmeyişine işaret etmektedir. Örgüt, politikası uyarınca, üyesi olan bir ülkeyi kınamaz, ayrıca her iki ülkeye de arabulucu komiteleri göndermek gibi birkaç girişim gerçekleştirebildiği zaman da, Tanzanya bu önerileri geri çevirmiştı.

«KENDİ BAŞININ ÇARESİNE BAKMAK»

Nyerere cumartesi[3] günü verdiği bir söylevde, Afrika ülkelerinin bir saldırı halinde güvenliklerini uluslararası örgütler aracılığıyla koruyabilecekleri görüşünü yadsımıştır. Nyerere, «Afrika ülkeleri bir tek ülkeyi ortaklaşa cezalandırmaya güçlerinin yetmediğini gördükleri anda, herkes kendi başının çaresine bakmalıdır.» demiştir.
Tanzanya örneğinden sonra asıl sorun, saldırı tehlikesinin artmasıdır. Savaşta arabulucuk yapmak için başarısız girişimlerde bulunan Nijerya, Kampala'nın ele geçmesinden iki gün önce yayınlanan bir demeçte bu tehlikeye değinmiştir. Bu demeçte, bir başka ülkeye bu ölçüde müdahale etmenin, Afrika'da «askerî açıdan güçlü birkaç devletin öteki ülkelerin yönetici-

lerini saptayabileceği» zincirleme bir tepki başlatabileceğine işaret ediliyordu. Nijerya'nın kendisi de bu örneğe uyuyor. Nijerya istese, güç kullanarak Batı Afrika'daki hemen her hükümeti değiştirebilirdi.

Nijerya'nın kullandığı dil Afrika ülkeleri içinde Tanzanya'yı eleştirmeye en çok yaklaşan bir ifadeydi. Afrika devletlerinin çoğu sessiz kaldılar. Rodezya'ya karşı çıkan cephe ülkeleri (Angola, Botswana, Mozambik, Tanzanya ve Zambia) dahil Tanzanya'nın müttefiki olan bir kesim ise, Nyerere'nin dâvâsını sadakatle savundular.

Geçen yıl Somali Ethiopya'yı işgal ettiği için siyah Afrika tarafından kınanmış ve destek bulabilmek için Arap dünyasına dönmüştü. Bu yıl Uganda siyah Afrika'da bir tek müttefik bile bulamadı ve o da Araplara başvurmak zorunda kaldı.

Bunun nedenleri Afrika liderlerinin çoğunun Amin rejimine beslediklerî kinin derinliklerinde yatmaktadır. Afrikalı liderlerin bu düşmanlık duyguları, BM'deki 50 üyeli Afrika grubunun Uganda liderine bir mesaj göndererek, işgalcilere karşı Güvenlik Konseyi'nden yardım istemesini tavsiye ettiği zaman açığa çıktı.

«SEYREK KINAMA»

Böyle bir tutum, öteki siyah Afrika devletlerinin Amin'i ne kadar seyrek kınadığını, hatta bazı olaylarda Amin ile nasıl aynı saflarda yer aldıklarını, 1975 yılında onu OAU'nun başkanı seçtiklerini anımsayan bazı gözlemcileri hayretler içinde bırakmıştır.

İdi Amin'e karşı çıkmaktaki isteksizlik, bazı gözlemcilere göre, bir ırksal bütünlük duygusundan kaynaklanmaktadır. Bu gözlemciler, Doğu'da ve Batı'da, başka hiçbir Afrika liderinin böylesine çirkin bir tip, siyah kıt'a devlet başkanlarının hepsinin cahil, ne zaman ne yapacağı, kestirilemeyen, vahşi kabile şefleri olduğu imajı yaratmadığına, ve bu yüzden Başkan Amin'e yapılan saldırıların kimi zaman genel olarak bütün Afrikalılara yönelikmiş gibi yanlış anlamlara yol açtığına işaret ediyorlar.

Özel sohbetlerde ise, Dakar ve Nairobi'deki diplomatlar ve entellektüeller, Mareşal Amin'e fena halde çatıyorlar, soytarılıklarını ve barbarlığını tüyleri diken diken olarak anlatıyorlar; Amin'in beyaz Güney Afrika'nın en etkili propoganda aracı olduğunu dile getiriyorlardı

Nairobi Üniversitesi profesörlerinden biri, «Amin, onu havalimanlarında karşılayan bandolara, toplantılardaki alkışlara bakarak, Afrikalıların kendisini desteklediğini sandı. Bu bir yanılgıydı. Afrikalıların çoğu onu hor görülüyordu. Ondan utanç duyuyorlardı. Düşüşünü de alkışladılar, hem de sessizce» dedi

İDİ AMİN ÜSTÜNE BİRKAÇ SÖZ...

Yirminci yüzyılın en renkli liderlerinden biri sayılıyordu İdi Amin; üstelik bu «renklilik»te kan kırmızısının ağır bastığında çoğunluk birleşiyordu. Amin darbeyle iş başına geldi, ama bu iktidarını Afrikalı insanın beyaz sömürgecilere duyduğu nefreti akılıca kullanarak bir ölçüde sağlamlaştırdı. Özellikle İngiltere'yi her fırsatta aşağılamaktan büyük bir zevk duymasını siyasal gözlemciler, bir zamanlar Kenya'da patlak veren Mou-Mou ayaklanması sırasında İngilizler hesabına çok adam kesmiş olmasının verdiği aşağılık kompleksine bağlıyorlar.

Devrik başkan Obote'nin kabilesi Langi ile akraba Acholi kabilesine karşı giriştiği büyük kıyım, ulus bilincinin daha billurlaşmadığı, kabile bilincinin herşeyi belirlediği bir ortamda büyük bir tepki yaratti. O kadar ki, Afrika ülkelerinden destek göremeyen İdi Amin Arap dünyasına dönmek zorunda kaldı. Bu desteği canlı tutabilmek için de, İsrail düşmanlığı temasını sürekli işledi. Entebbe baskınıyla yediği darbeyle, Amin'in bu düşmanlık için hayli pahalı bir fatura ödediği öne sürülür.

Son sekiz yıldır dünya kamuoyunun bu denli ilgisini çeken Uganda nasıl bir ülkedir?

Uganda hakkında, az da olsa, veri derleyebilmek için Hıfzı ToTpuz'un 22-27 Eylül 1975 tarihlerinde, **Politika** gazetesinde yayınlanan «Karaderili Faşizm» başlıklı yazısından bazı bilgiler aktarmak yararlı olacaktır.

10 milyon nüfuslu Uganda'nın yüzölçümü 243.000 km² dir 9 Ekim 1962'de bağımsızlığını kazanmış. Resmî dili İngilizce, en çok konuşulan yerli diller ise Lugandaca ve Swahili. Ülke nüfusunun %70'i animist. %25'i katolik ve protestan, %5'i ise müslüman. 50000 nüfuslu başkent Kampala'dan sonra en büyük kentleri sırasıyla Jinja, Mbale ve Entebbe.

Uganda'da, Amin'in tüm muhalefeti yok etmesinden sonra parti falan kalmamış. Daha önce Milton Obote'nin partisi Uganda People's Conaress (Uganda Halkının Kongresi) ve Katolik muhalefetin Demokratik Parti'si varmış... Haber alansı da yok: Uganda'ya ilişkin tek haber kaynağı, doğrudan doğruya Amin'in yayın organı durumundaki, İngilizce basılan, «Voice of Uganda» gazetesi.

İdi Amin, mareşal olmasının yanısıra, II. Uganda Cumhuriyeti'nin başkanı, Silâhlı Kuvvetler Başkomutanı ve bir de üstelik Afrika Birliği Örgütü başkanı ünvanlarını taşımıştır.

Amin'in tarih sahnesindeki ilk izi, daha önce sözünü ettiğimiz Mou-Mou ayaklanmasına sindirme hareketine katılmasıdır. 1946 yılında İngilizlerin sömürgelerinden topladıkları askerlerin arasında, onbaşı rütbesiyle Amin de vardır. Amin sindirme hareketi süresince Jomo Kenyatta'nın taraftarlarına akıl almaz işkenceler uygular, teğmenliğe yükselir. Daha sonra Türkana kabilesinin başlattığı ayaklanmanın bastırılmasında da görev alır. Gerçekte Amin İngiliz ordusuna ilk girdiğinde ahçı yamağı olarak çalışmıştır, çünkü okuma yazması yoktur.

1950'lerde boksa çalışır Amin ve 1953-54 yıllarında üstüste Uganda ağır siklet boks şampiyonu olur. Amin bokstaki maharetine pek güveniyor olmalı ki, Tanzanya ile başı derde girdiği zaman soruna köklü bir çözüm bulmak için Nyerere'yi boks maçına davet ettiği hatırlardadır, sanırım.

1962 yılında bağımsızlığını kazandığında Uganda'nın başında İngiltere'de eğitim görmüş, sessiz sedasız bir insan olan Kral II. Mukesa vardı. Uganda Halkının Kongresi partisi başkanı Milton Obote ise başbakanlığı yürütüyordu. Liberal, ılımlı ve Commonwealth'e bağlı olan Obote, 1966'da kralı devirdi, Mukesa İngiltere'ye sığındı.

1971 yılında ise, Obote Singapur'da iken, sağ kolu ve başkomutanı İdi Amin, dokuz yıl içinde ikinci darbeyi gerçekleştiriverdi. Obote Nyerere'ye sığındı ve halen Tanzanya'da yaşıyor.

Amin'in darbesini kanlı bir temizlik hareketi izledi. Bu konuda rivayet muhtelif olmakla birlikte, Amin'in askerleri binlerce Obote yanlısını birkaç gün içinde katlettiler. Langi ve Acholi kabilelerinin hemen tümü yok edildikten sonra, ülkede tüm muhalefet, toplantı, gösteri, dernek kurma ve rejime muhalif görüşleri dile getirme özgürlükleri yasaklandı. Tüm yürütme, yasa ve yargı erkleri devlet başkanında, yani İdi Amin'de, toplandı. Polis gücü yasanın üstüne çıkarıldı, askeri mahkemeler kuruldu.

Hıfzı Topuz, Uganda'da zengin bir sınıf yaratmak isteyen Amin'in siyasi muhaliflerini temizledikten sonra yabancı azınlıkların tasfiyesine giriştiğini söylüyor. 70 yıl kadar önce İngilizlerin Uganda'ya getirip yerleştirdiği, ülkenin tüm ticaretini ellerinde tutan Hintli ve Pakistanlıları kovmuş. Uganda'da o yıllarda toplam 50.000 Asyalı varmış, halkla asla karışmayarak kendi aralarında bir tür kast oluşturmuşlar. Üstelik, devletin verdiği bursla okudukları halde ya gidip yurt dışında yerleşmişler ya da özel sektörde iş tutmuşlar.

Amin'in bu kararı ortalığı hayli karıştırmış ama sonuç değişmemiş. Yabancı azınlıklar yurt dışına gönderilmiş, dışarıya para kaçıran museviler kovulmuş ve yabancıların işlettiği firmalara el konulmuş. Topuz, bu işletmelerin başlıcalarının Brooke Bond, British American Tobacco, British Metal Corporation, Uganda Transit Company, International Television Sales, Consolidated Printers, vb. olduğunu kaydediyor. Amin, devletleştirilen işletmelere tazminat verileceğini ilân etmiş ama aynı işletmelerin yıllarca vergi kaçırdıklarını belgeledikten sonra zımnî kokteti unutmamış.

El konulan işletmeler, hatta evler Ugandalılara dağıtılmış dağıtılmasına ama, bütün bu insanlar ticaretten pek anlamıyorlarmış. Üstelik kimsede işletme sermayesi yokmuş, habire mal satılıyor, ancak ele geçen para üretime yöneltilmiyormuş. Yabancı bankaların da artık kredi vermediği bir ortamda yerli iki banka Uganda Commercial Bank ile Uganda Development Bank da yeterli olamayınca, Amin'in imdadına Muammer Kaddafi yetişmiş. Libya'nın desteği ile Libian-Arap Bank kurulmuş. Bu girişimden sonra bile, Ugandalı tüccarın aldığı kredileri verimli kullanamadığı, ülke ekonomisine pek katkı sağlanamadığı söyleniyor.

Topuz Amin'in dış politikasını bir tek başlığın, «yeni sömürgecilikle savaş»ın biçimlendirdiğini ifade ediyor.

Bu ilke uyarınca Amin, batılı emperyalist devletlere ve bunların ortadoğudaki uzantısı diye gördüğü İsrail'e her fırsatta şiddetle çatmıştır. Güney Afrika Cumhuriyeti, Rodezya ve Namibia'nın beyaz azınlık yönetiminden kurtulmasını istemiş, ama bu konuda etkin bir girişimde bulunamamıştır. (Uganda'nın bir zamanlar Zaire'den sonra bölgenin en güçlü devleti olduğunu belirtmek gerek.) FKÖ ve Arap ülkeleriyle dostça ilişkiler geliştirmiş, bu dostluğu sayesinde Arapların Afrika ülkelerine özel bir tarifeyle petrol vermelerini sağlamıştır. İngiltere'ye duyduğu nefreti her fırsatta kusmuş, buna rağmen İngiliz geleneklerinin izlerini ülkesinden silememiştir. (Topuz, örneğin, Uganda'da öğleden sonra 14.00-16.00 saatleri arasında bütün kahvelerin kapalı olduğunu, içki servislerinin İngiltere'deki içki saatlerine göre ayarlandığını yazıyor.)

Amin'in ekonomik hamlesi için özetle şunlar söylenebilir: Ulusal burjuvazi yaratma kampanyası pek başarılı olmamış, yönetime yakın birtakım insanlar hiç yoktan zengin olmuşlar, üstelik karaborsanın da önüne geçilememiştir. Amin'in ekonomide varabildiği en aşırı noktanın birkaç kooperatifçilik girişimi olduğu anlaşılıyor.

Uganda insanının beyazlara karşı ön yargı beslemediğini kaydeden Topuz, bürokrasinin insanı kahredecek ölçüde engel çıkarıcı tavrından yakınıyor, ve yalnızca kabile hiyerarşisi ya da siyasette sivrilmiş Ugandalıların, özellikle de bürokratların beyazlara karşı kompleksli, tıpkı eski sömürgeciler gibi katı ve sert davrandıklarına işaret ediyor.

İktidarının son günleri için kesin birşey söylemek her ne kadar güç ise de, Amin'in halk arasında hiç sevilmediğini iddia etmek de yanlış olabilir. «Voice of Uganda» da her gün boy boy resimleri çıkan, yoğun bir propoganda mekanizması ile halka sürekli sevimli gösterilmeye çalışılan bir liderin, bir ölçüde sevgi kazanmış olması mümkün. Üstelik, çeşitli gözlemciler, hataları bir yana Amin'in, kendisinden önceki yönetime kıyasla ülkede düzeni sağladığını belirtiyorlar. Hele İngilizleri dize getirdiği, Uganda'nın onurunu kurtardığı, bütün dünyanın Amin'e hayran olduğu masalları bütün bunlara eklenirse!

Amin'in klâsik anlamda karismatik bir lider olmadığı apaçık ortada. Ancak, havuzda basın toplantısı yapmaktan tutun, Allende'yi devirdi diye Pinochet'ye kutlama telgrafı çekmeye, Muhammed Ali'nin başarılarını kutlamayı kendisine iş edinmeye, mektubunda Nixon'a «Aziz Kardeşim» diye hitap etmeye, ya da 2-3 ayda bir evlenip 20-30 çocuk sahibi olmaya kadar, gazetelerde sürekli manşet olan olaylar yaratarak bir «popülarite» oluşturmaya çalışmış ve bunda başarılı olmuştur. Gazeteler ondan alaylı[5] bir dille söz etmişlerse de, reklâmını sürdürmüşlerdir.

İdi Amin'in renkliliği, kabileler arası dengeyi iyi hesaplayamaması, yanlış bir siyasal seçim sonucu baskı rejimi kurması ve bu rejimle uzun ömürlü bir yönetim gerçekleştirilebileceğine inanması, istikrarlı bir dış politika izleyememesi, belki de, psikolojik sorunlarının ortaya koyduğu bir dizi çelişkiden oluşmaktadır. Amin'in sorunu, için için kaynayan bir kıt'ada, yeni bağımsızlığını kazanmış genç bir Afrika ülkesinin, kişiliğini kanıtlamaya çabalayan bir lideri olmasında gelip düğümleniyor, sanırım.

Batılı gazetelerin, Amin'in düşüşünü biraz hararetli bir üslupla, «8 Yıllık Karaborsadan Sonra Uganda'dan Geriye Bir Yıkıntı Kaldı» ve benzeri başlıklı haberlerle

duyurmalarının gerisinde, salt bir baskı rejimine duyulan nefretten fazla bir şeyler olsa gerek...

UGANDA'DA SON GELİŞMELER

İdi Amin'den kurtulmakla Uganda'nın tüm sorunları çözüm bulmadı kuşkusuz. Uganda radyosunun 14 Haziran 1979 günü verdiği bir haberde, Parlamento'nun açılış toplantısını yapacağı açıklanıyor, açıklamaya ilişkin 15 Haziran 1979 tarihli gazete haberinde ise, 30 üyeli Ulusal Danışma Meclisi'nin, son bir aydır, üye sayısının 90'a çıkarılması konusunu görüştüğü kaydediliyordu. 90 üyelik kabul edilirse, Ulusal Danışma Meclisi, iki yıl süreyle, geçici Parlamento olarak görev yapacaktı.

Üç gün sonra, Parlamento'nun açılış toplantısının iptal edildiği öğrenildi: Devlet Başkanı Yusuf Lüle ile Danışma Meclisi arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Parlamento üyeleri kendilerine Yusuf Lüle'nin bütün siyasal nitelikli atamalarını onaylama yetkisi verilmesini, aksi taktirde Yusuf Lüle'den bağımsız hareket edeceklerini açıklamışlardı. Lüle ise, hükümetteki bakan sayısını 15'ten 24'e çıkarmak istiyordu. Anlaşmazlık, görünüşte, buradan çıkmıştı. Gerçekte, Obote'nin Uganda'ya döneceği haberleri Lüle'yi kaygılandırmış, siyasal gözlemcilerin Obote aleyhtarı olarak nitelendirdikleri, hükümette değişiklik girişimine yöneltmişti.

22 Haziran 1979 günü Yusuf Lüle'nin istifa ettiği, ve Uganda devlet başkanlığına, ülkenin eski başsavcısı Godfrey Binaisa'nın getirildiği resmen açıklandı. Yusuf Lüle, sürgündeki 25 hizibin oluşturduğu Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin onayı ile atandığı makamı iki ay içinde yitirivermişti. Sekiz yıldır Londra ve New York City'de yaşayan Binaisa ise, Kampala'ya yeni dönmüştü, ve daha sırtının teri kurumadan kendisini devlet başkanlığı koltuğunda bulmuştu

Gerçekte Lüle bir süre direndi. 67 yaşındaki eski üniversite rektörü, kendisiyle telefonla görüşen yabancı gazetecilere, ülkenin tek yasal devlet başkanı olduğunu, halkın çoğunluğunun kendisini desteklediğini söyledi.

İki gün sonra, Lüle'nin 29 yaşındaki oğlu Waswa Lüle, **Sunday Telegraph and Observer** gazetesine bir demeç vererek, babasının istifa mektubunu tabanca tehdidi altında imzaladığını, Lüle'nin Başkanlık Sarayı'ndan Entebbe'ye, oradan da Tanzanya'nın başkenti Dar es Selâm'a asker refaketinde (!) götürüldüğünü açıkladı. Bu arada, Lüle'nin Londra'ya eşi Hannah ile üç oğlunun yanına gideceği yolundaki haberler yoğunlaşmıştı. (Bu yazının yazıldığı güne dek, Yusuf Lüle'nin iktidardan düştükten sonra yaşamına nasıl bir yön vereceğine ilişkin yeni bir haber alınmamıştır.)

Peki, Binaisa kimdi? Siyasal gözlemciler, 60 yaşındaki bu eski avukatın batı yanlısı ya da ortanın solunda ılımlı bir kişi olduğunu yazıyorlar. Ayrıca, Amin'in devirdiği Milton Obote yanlısı olduğu ileri sürülüyor. Bu noktada, Afrika'ya ilişkin her türden toplumsal ve siyasal olaylarda gözden kaçırılmaması gereken kabile ayrılıkları unsuru işin içine giriyor. Yusuf Lüle Baganda kabilesine mensuptu, üstelik de müslümandı. Lüle'nin hükümetindeki bakanların çoğu Baganda kabilesinden geliyordu. Öte yandan, Milton Obote'yi ülkede en çok kendi kabilesi Langi ve kuzeyde yaşayan Acholi kabilesi destekliyor. Binaisa ise, gerçekte Bagandalı olmasına rağmen, kabile ilişkilerinin hayli gevşek olması nedeniyle Obote taraftarlarının desteğini sağlamış görünüyor.

Ne var ki, kabileler arasındaki eski kan davaları köklü uyuşmazlıklar ya da çıkar çatışmalarının çalkantılı bir görünüm sergilediği herhangi bir Afrika ülkesinde, kabileler arasındaki nazik dengelerin uzun ömürlü olacağına inanmak pek gerçekçi olmaz. Nitekim, Uganda'da Lüle taraftarları iktidar değişikliğini sessizce seyretmeyip derhal karışıklık çıkardılar. İlk çatışmalarda polis göstericilere ateş açınca 3 kişi öldü, 50 kişi yaralandı. Göstericiler, «Obote'nin dönmesini istemiyoruz!», «Yalnızca Lüle'yi istiyoruz!» gibi sloganlar attılar. Kampala'nın merkezinde otomobiller ateşe verildi, polise ve savunma bakanına taşla saldırıldı. Bu arada başlatılan genel grev başkentte yaşamı felce uğrattı. Devlet dairelerinin %50'si genel greve katılırken, birçok dükkânın da günlerce kapalı kaldığı öğrenildi.

Uganda'da günlük yaşam durulmuş değil. En son alınan bir haberden de anlaşıldığı gibi, ülkede, bir anlamda, bir otorite boşluğu yaşanıyor. Kampala'da her gece cinayetler işleniyor, silâhlı soygunlar yapılıyor. Son üç ay içinde önemli iktidar değişiklikleri yaşayan, bir iç savaş döneminden geçen bir ülke için bütün bunlar olağan sayılabilir. Ancak, yabancı ziyaretçiler, yeni yönetimin ülkede asayişi sağlamaktan gerçekten yetersiz kaldığını, insanların tıpkı Amin dönemindeki gibi geceleri sokağa çıkmaya korktuğunu anlatıyorlar. Yeni yönetim, olaylara başa çıkamayan polis örgütünü güçlendirmek için batılı ülkelerden yardım almaya çabalıyor.

Afrika ülkeleri, genel anlamda dingin bir toplum yapısı geliştirmekten henüz bir hayli uzaktalar. Tipik bir Afrika ülkesi olan Uganda da bu genel doğrudan payını alıyor...

[1] *International Herald Tribune*, 12 Nisan 1979.
[2] *International Herald Tribune*, 15 Nisan 1979.
[3] Yani, 14 Nisan 1979.
[4] Redhouse sözlüğü «animist» sözcüğü için şu karşılıkları veriyor:
a) bütün varlıkların ve evrenin bir ruh taşıdığına inanan doktrin,
b) varlıkların bedenlerinden ayrı olarak ruh sahibi oldukları inancı,
c) ruhun hayat ve sağlığın temel varlığı olduğuna inanma.

[5] İdi Amin bir konuşmasında, yabancı basında çıkan eleştirilere hiç aldırmadığını, bu eleştirilerin ününe ün kattığını söylemişti.

NOT:

Bu yazının hazırlanmasında, 15 Mart 1979 ile 24 Haziran 1979 tarihleri arasında *International Herald Tribune*'da yayınlanan haber ve yorumlarla, *Cumhuriyet* ve *Milliyet*'te Uganda konusunda çıkan çeşitli yazılardan yararlanılmıştır.

AHMET İNSEL

Birikim 52-53/15

XXIII. Kongre ve FKP'de Değişmeler

1978 seçimlerinden Ortak Sol yenilgiyle çıktığının ertesi günü, FKP'nin yayın organı Humanite gazetesinde, FKP Siyasal Bürosu Ortak Sol'un yenilgisinin sorumluluğunun bütünüyle Sosyalist Partisine ait olduğunun tartışılmaz olduğunu belirtiyordu. Böylece FKP üst yöneticileri, 1978 seçimleri gibi bir hezimet nedeniyle başlayacak tartışmayı birinci gününden kesiyorlardı.

FKP açısından, 1978 seçimleri iki açıdan önemli sonuçlar doğurdu. Birincisi, altı yıldan beri süren Ortak Sol'un iktidar mücadelesinin sonunu ilân etti ve böylece XXIII. Kongre'de ortaya çıkan genel strateji değişikliğini hazırladı. 1977 eylülü'nde başlayan ve gün geçtikçe daha keskinleşen, Ortak Hükümet Programı güçlerinin dağılış süreci, SP'nin güçlenmesiyle iktidara ulaşmak için izlenmesi gereken yol konusunda daha temkinli olmak gereğini hisseden FKP üst yöneticilerinin genel çizgi değişikliğinin örtüsü oldu. Sol'un birliğinin en iyi savunucusunun kendisinin olduğunu iddia eden FKP, bunu ispatlamak için burcu burcu oportünizm kokan seçim anlaşmalarından, Humanite'deki yürek titretici birlik çağrılarına kadar hiçbir yolu boş bırakmadı. Sol'un yenilgisinin kesin olduğu milletvekili seçimlerinin birinci turundan sonra, en iyi durumdaki sol aday lehine diğer sol adayların ikinci turdan çekilmesi anlaşmasını Humanite'nin «Zafere doğru hep birlikte» başlığıyla sunması, 1978 milletvekili seçimlerinde on iskemle kazanmayı FKP yöneticilerinin zafer çığlıklarıyla sunmaya çalışması ve böylece kitlelerin büyük umutlarla beklediği bir iktidar değişikliğiyle siyasal olarak güçler dengesini hiç değiştirmeyen on yeni milletvekilinin eş değerde tutulması gibi FKP'nin siyasal oportünizminin göstergeleri FKP'ye oy verenlerin bir kesiminde ilk kez geniş boyutlu bir hoşnutsuzluğa yol açtı. İkinci sonuçta, bu hoşnutsuzluğun gelip geçici bir nitelikten daha kalıcı olmaya yönelik amaçlar taşıması FKP içinde. Daha önceleri FKP içinde «muhalefet» denebilecek hareket birkaç ayrıcalıklı aydının çevresinde oluşur, bu kişilerin parti yönetiminden elde ettikleri ödünler çerçevesinde seslerini duyururlar veya susmayı kabul ederlerdi. Yeni gelişen muhalefet bu yapıyı belli oranlarda aşabildi. Dikeyine hiyerarşinin yanında, yatay bir demokrasinin gerekliliği genel olarak parti içindeki muhaliflerin kabul ettikleri ve daha önemlisi belli oranlarda uygulamaya koymaya çalıştıkları kavramlar oldu.

XXIII. Kongrenin (9-13 mayıs 1979) aldığı kararların en önemlisi sosyalizme giden yolun ileri bir tarihteki başarının sonuçlarından değil de, günlük iktisadi, siyasal, kültürel mücadelelerin adım adım ilerlemesinden geçtiğini iddia etmesidir. 1976'da toplanan XXII. Kongrenin sloganı «Fransa'nın renklerinde sosyalizm» ise, XXIII. Kongre kendine slogan olarak «Gelecek bugün başlıyor»u seçerek adını koymadan bir çizgi değişikliğini başlatmış oldu. Siyasal Büroya yeni giren beş kişiden birisi olan iktisat profesörü Philippe Herzog kongre öncesi FKP'nin haftalık organı «France Nouvelle» dergisine verdiği demeçte artık» ileri demokrasi» aşamasının partinin stratejisinde yeri olmadığını, sosyalizmin ilerideki karanlık bir gecenin sonunda ortaya çıkacak bir sabah olmadığını ve yeni mücadele biçiminin demokratik kazanımları genişletmek, bunları halk kitlelerine benimsetmek ve çoğulcu, demokratik özyönetimci sosyalizm kavramının halk kitlelerince benimsenmesine çalışmak olduğunu vurguluyordu. Gerçi sosyalizmin güncel bir sorun olduğunu ve sosyalizme geçişte bir ön evre gerekmediği ilk kez XXII. kongrede söylenmişti. Fakat «ileri demokrasi» aşamasının genel olarak reddi yapılmamış, bu soru boş bırakılmıştı.

Aynı zamanda bu yeni strateji başka tür bir birlik gerektiği görüşüne ağırlık kazandırdı. 1972'de imzalandığından beri uygulanan birlik anlayışı üç siyasal partinin en üst düzeydeki yöneticilerinin pazarlıklarına bağlıydı. Gerek 1974 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde solun ortak adayının tesbitinde, gerek belediye seçimlerinde solun tek liste çıkarması için varılan anlaşmada Sol'un Birliğini oluşturan milyonlarca kişinin bu kararlara müdahalelerine olanak tanınmamış, görüşmelerin sonuçlarını verilen ödünler FKP üyeleri televizyon haberlerinden izlemişlerdi. Böylesi bir durum elbette Ortak Sol güçlerini oluşturan militan ve sempatizan yığınların birbirleriyle ilişkide bulunmalarını engellemekteydi. Hatta bu engelleme iki tarafın (FKP-SP) yöneticilerinin bilinçli müdahaleleriyle sürdürülmekteydi Bu yöneticiler kendi militanlarının başka partilerle yerel olarak yakın ilişkide bulunmalarından rahatsız oluyorlardı. Onların gözünde böyle bir ilişki zaman içinde bu militanların partilerinden uzaklaşmaları sonucunu verecekti. Bu nedenle Ortak Sol tarihinde merkez yöneticilerin itmeleri dışında yerel örgütlerin aldıkları ortak eylem kararları bir elin parmakları ile sayılacak kadar azdır. Böyle bir ortamda, iki partinin yöneticileri birliği sona erdirmek kararı aldıklarında bu birliği devam ettirmek isteyenlerin elinde hiçbir kurulu yapı, yerel örgüt yoktu.

Aslında bu tür bir birliğin geniş kitleler arasında oturmamasının nedenlerini Fransız sosyalist hareketinin tarihinde aramak gerekli. 1920 Tours kongresinde gerçekleşen kopma kitleler arasında uyuşmaz bir ayrılık getirir. 1936'daki Halk Cephesinin yıkamadığı bu «sol içi düşmanlık», Sosyalist Partisi'nin sempatizanlarının «ilkel anti-komünizminin» yanında FKP sempatizanlarının «ilkel anti-sosyalistliği»yle de daha uzlaşmaz duruma gelir.

Sadece FKP yöneticileriyle sınırlanamaz bu SP düşmanlığı. Sendikalı işçiler arasında, mahalle örgütlerinde genel olarak düşman sosyalistlerdir. Elbette aynı şey sosyalistler içinde, geçerlidir. Örneğin Marsilya belediye başkanı G. Defferre'in anti-komünistliğiyle benim diyen sağcı boy ölçüşemez.

Böyle bir ortamda FKP'nin, üst yöneticiler düzeyinde gerçekleşen birlik anlaşmalarının kalıcı olmadığını tesbit etmesi önemli bir aşamayı gösterdi. XXIII. Kongreden önce ortaya atılan «tabanda birlik» sloganı bu değişikliği simgeliyordu. «Birliğe ulaşmak için, tabanda birliğe, yani emekçilerin, halk kitlelerinin kendilerinin eylemde birliğine sürekli öncelik tanınması gerektiğini tecrübeler göstermiştir. Birlik zorluklara dayanabilmesi için, sermayenin siyasetine karşı çıkan toplumsal kategorilerin yönettiği birçok ve değişik mücadelelerle kurulmalıdır.»

Söylem düzeyinde bu tür bir yaklaşıma getirilecek fazla bir eleştiri olamaz. Gerçekten de, Avrupa Komünist Partileri içinde Portekiz Komünist Partisi'nin «darbeci» tavrına ses çıkarmayan tek parti olan FKP içinde, tarihsel olarak, kitleleri toplumun bütününü ilgilendiren mücadelelerin yürütülmesinde etkin duruma getirmeyen bir «önderlik» anlayışı bu tür bir anlayışı yıkabilecek bir strateji olarak gözükmektedir. Ancak bu sloganın ağırlıklı olarak ortaya çıktığından beri gerçekleştirilen FKP pratiğine baktığımızda bu yeni sloganın tarihin sayfaları arasına gömülmüş olduğu zannedilen ünlü «sınıfa karşı sınıf» stratejisinin yeni bir çeşitlemesi olduğu hissi ağır basmaktadır.

Bunun nedeni açıktır. 1978 seçimlerini kaybetmenin tüm sorumluluğunu «sağa doğru dönüş yapan» SP'ye yükleyen FKP yöneticileri, 1976'dan beri ilk kez SP'nin klâsik sosyal demokrat bir parti olduğunu vurgulamaya başlamışlardır. Halbuki FKP genel sekreteri Marchais'nin 1975'de «SP artık sınıf işbirliği alanını kesin olarak terk etmiştir» dediği hatırlanırsa, FKP'nin SP çözümlemesinin kendi stratejisinin gereklerine göre yaptığı ortaya çıkar. Bugünkü kısa vâdeli strateji FKP'yi yeniden solun egemen partisi konumuna getirmek olduğuna göre, şu anda FKP yöneticileri için önemli olan birlikten çok SP'yi tecrit etmek ve SP içindeki sağ unsurların merkez-sol bir koalisyonla iktidara ulaşma isteklerine ortamı hazırlamaktır. Bu durumda SP'den gelecek tüm ortak eylem çağrılarında FKP'nin karşı tavır alması gerekmektedir. Aksi takdirde, FKP yöneticileri kitlelerine bir yandan «sınıf işbirliği alanında» olduğunu söyledikleri SP'yle nasıl ortak eylemlere girilebildiğini anlatamama durumuna düşeceklerdir. Son birkaç ayın pratiğide bu tesbiti doğrular görünüştedir. Birlik konusunda FKP üst yöneticilerinin görüşlerine katılmayan FKP üyelerinin veya SP içindeki sol muhalefetin teklif ettiği yerel ortak eylemler sürekli FKP merkezince reddedilmiş veya engellenmeye çalışılmıştır. Buna karşı verilen cevap açıktır: FKP kitlelerin bağrından gelen somut mücadelelerin yanında yer alacaktır; bu mücadelelerin doğması yönünde çalışacaktır. Bu ise, biz mücadeleyi örgütler, başını çekeriz, ondan sonra buna katılmak isteyen bizim koyduğumuz kuralları kabul ederek katılır, demektir. Bunun ne birlik, ne de tabanda birlik demek olmadığı açıktır.

Bu çelişkiyi salt XXIII. Kongre kararından da çıkarmak olanaklı. «Sosyalist Partinin Siyaseti» başlıklı bölümde SP şöyle değerlendiriliyor: «1975'ten itibaren, Kuzey Avrupa sosyal demokrat partilerine açıkça yaklaştı ve önemli sorumluluklar yüklenerek Sosyalist Enternasyonal'in içine yeniden girdi (...) Aynı sosyal demokrat gelenek içinde, sosyalist yöneticiler sağcı pratikleriyle aynı zamanda sol olduklarını iddia etmekten çekinmiyorlar. Bu ikili oyun, Komünist Partisi'nin sözüne sadık kaldığının, para güçleri ve onların siyasetine karşı kararlı, etkili eylemi, parti olarak, günümüzde sürdüren tek parti olduğunun bilincine kamuoyunun geniş olarak varmasından SP yöneticilerinin duydukları kuşkuyu yansıtmaktadır.

Giscard'cı güçler ve onlar kadar Sosyalist partisi için tüm sorun budur. Komünist Partisi'nin varlığı, eylemi ve etkenliği onların sermayenin siyasetini birlikte uygulamak için yakınlaşmalarına baş engeli oluşturmaktadır.»

Burada söylenmek istenen açıktır. Sosyalist Partisi reformist sağın başını çeken Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing'le birleşip sınıf işbirliği siyasetini somuta geçirmeyi amaçlamaktadır. Bu tesbitin kanıtlarını bulmak zor değildir. Gerek Sosyalist Enternasyonal içinde SDP'yle girilen yakın ilişkilerde alınan tavırlar gerek Ortak Hükümet Programının güncelleştirilmesi tartışmalarında ileri sürülenler SP'nin kapitalist üretim sürecinden kopmaya yönelik bir toplum düzeni amaçlamadığını göstermeye yetebilir.

Bu durumda XXIII. Kongre kararının «Sosyalist Partisiyle anlaşma» başlığı taşıyan bölümüne bir göz atalım. Demokratik bir değişim için FKP'yle diğer siyasal kuruluşlar, özellikle Sosyalist Partisi arasında bir anlaşmanın elzem olduğu vurgulandıktan sonra, şöyle deniyor: «Bu durumdaki ve bizim gibi devrimci olması için bir öncel koymadığımız Sosyalist partiyle bir birliğe nasıl ulaşılabilir? Deney açıklıkla göstermiştir: Bu sorunun ortaya koyduğu zor sorunun çözümü yalnız halk hareketinin genişlemesinden gelebilir. (...) Dolayısıyla bu, birleştirici olanı aydınlatan, tarafları birbirinden ayıran, sağcı bir siyasetle yanyana giden sol lisanının politikacı oyununa karşı çıkan ve emekçilerin eylemlerini bastırmak yerine besleyen biçim ve temellerde, mücadelenin gelişimi içinde, gerekli siyasal anlaşmaların yapılmasını gerektirmektedir. Bu düşünce içinde, uygun durumlarda, halk hareketinin gelişmesine bağlantılı bulmasına yardımcı olacak eylemleri Partimiz başlatacaktır.»

Biraz önce söylediğimiz gibi, FKP'nin kendi denetiminde olmayan, kendisinin başlatmadığı eylemlere katılması söz konusu değildir. Temelde birlik her yerde FKP önderliğinde gerçekleşirse olanaklıdır. Ancak Fransa'nın iç siyasal koşulların-

da bu ancak FKP eylemlerinin biçimi üzerine fikir verebilir bize. Oy gücü olarak üstünlüğü olan SP'nin sürekli FKP boyunduruğuna girmeyeceği açıktır. SP böyle bir eylem teklifini reddetdiğinde de, FKP üst yöneticilerinin eline SP'nin «sağa kayışını» bir kez daha vurgulama olanağı geçmiş olacaktır.

Görüldüğü gibi bu temelde birliğin siyasal iktidara yönelik bir çıkışı yoktur. Temelde birlik FKP yöneticilerinin partilerini SP ve Ortak Hükümet Programı alternatifinden koparmak, ve yeniden solun en güçlü partisi yapmak için kendilerine seçtikleri stratejidir.

FKP'nin bu ikili tavrı «sosyalist» ülkelerin değerlendirilmesinde de karşımıza çıkmaktadır. Üzerinde çok tartışılan «sosyalist ülkelerin bilançosu bütünsel olarak olumludur» cümlesi aslında, FKP'nin «sosyalist» ülkeleri ele alırken düştüğü rahatsız durumu vurgulamaktadır. Bu ülkelerin temsil ettikleri toplum düzenini genelinde reddetmekten kaçınan FKP, «Fransa'nın renklerinde sosyalizm» olarak tanımladığı düzenin özyönetim, çoğulculukla birlikte üçüncü ayağını oluşturan demokrasi konusunda «sosyalist» ülkeleri eleştirmek durumunda kalmaktadır. «SSCB -ve aynı zamanda diğer sosyalist ülkelerde- kanımızca sosyalizmin taşıyıcısı olduğu evrensel demokrasi gereksinimini ısrarlı olarak bilmemenin önemine bağlı sorunlar vardır. Her halkın sosyalizmi kendine göre kurduğu ve kurması gerektiği doğruysa da, toplumun tüm yapılarının ve tüm toplumsal ilişkilerin artarak demokratikleşmesi sosyalizmin evrensel olarak gerekli bir parçasıdır.» Ne var ki FKP «sosyalist» ülkeler çözümlemesini burada hemen kesmekte ve böyle bir eleştiri yapmış olduğundan özür diler gibi bu sorunu hemen «stalinizm» eleştirisine bağlamaktadır. SSCB'de «stalinizmi» az çok zamanında eleştirdiğine göre bu eleştiri yoluyla FKP SBKP'yi de zor durumdan kurtarmaktadır.

Aslında FKP'nin SBKP'ye karşı aldığı tavrı dümdüz bir çizgi etrafında incelemek olanaksızdır. FKP'nin tavırları, çözümlemeleri parti içindeki gelişmeyle paralel gitmektedir. Birlik konusunda «sekter» eğilimden ödün almak gerektiğinde SBKP konusunda ödün verilmekte, tersine SBKP konusunda daha bağımsız bir tavır alınacağı zaman ise «sekter» eğilimin sırtı sıvazlanmaktadır. Bu nedenle bir taraftan «Sovyetler Birliği ve Biz» gibi dört FKP üyesinin yazdığı ve içinde SSCB'ye yapay olmakla birlikte boyutlu eleştiriler getirilen bir kitabın tanıtılmasını resmen FKP siyasal bürosunun yapmasını, gene Humanite gazetesinde Eritre halkının haklı mücadelesinin büyük güçlerle ezildiğinin belirtilmesini veya CGT sendikasının Sovyet denetimindeki Dünya Sendikalar Birliği genel sekreterliğinden üyesini çekmesi haberini çarpıtarak veren TAS ajansın Humanite'nin ağır bir dille eleştirmesini diğer taraftan da «sosyalist» ülkelerdeki bireysel ve toplumsal özgürlüklerin ağır bir şekilde sınırlandırılması, SSCB'nin gerici dış siyaseti, vs... konularında sessiz kalmasını bu parti içi dengeleme gereğini gözönüne almadan anlayamayız.

Bunun yanında ikinci önemil etken FKP'nin gerek üst yöneticileri düzeyinde, gerek üyeleri arasında ağırlıkta olan «sosyalist» ülke efsanesini de göz önüne almakta yarar var. Bir örnek yeterli olabilir. Siyasal Büronun II üyesinden ikisi otuz yıldan beri aynı mevkide görev görmektedirler. İki sene öncesine kadar Siyasal Büronun yarısının bildiği ikinci yabancı dil rusçaydı. Bu oran genç üyelerin büroya girmesiyle düşmüştür.

İtalyan ve İspanyol Komünist Partilerinin SSCB konusunda yapmaya çalıştıkları belli oranda köklü çözümlemelerden sürekli kaçınması, FKP'nin kendi tezlerine de gölge düşürmektedir. İktisadî demokrasi veya emekçilerin dolaysız olarak üretim sürecine egemen olmaları olarak tanımlayabileceğimiz özyönetimi savunup, «sosyalist» ülkelerdeki iktisadî yaşam üzerine sessiz kalmak veya yalnız bu ülkelerdeki iktisadi kazanımların (açlığın yok edilmesi, salgınların kalkması vb...) altını çizmek kendi savunduklarının samimiyetine gölge düşürmektedir.

Bu çerçevede FKP'nin tüzüğünün son kongrede değişmeside aynı şüpheyle ele alınabilir. XXII. Kongreden bir buçuk ay önce Marchais'nin televizyonda ilân etmesiyle geçerliğini yitiren «proletarya diktatörlüğü» stratejisi bu kongrede tüzükten çıkarılmıştır. Bunun yanında parti artık kendini marksist-leninist bir parti olarak tanımlamamaktadır. FKP «toplumsal gerçeği çözümleme uğraşında, eyleminde ve kuramsal çalışmasında Marx ve Engels'in kurdukları ve daha sonra Lenin ve diğer işçi sınıfı hareketinin yöneticileri ve kuramcılarının geliştirdikleri bilimsel sosyalizme» dayanmaktadır. Görünüşte büyük bir değişiklik olmasına rağmen, aslında bu tanımlama değişiminin önemini küçültmekte yöneticilerin gösterdikleri çaba, kongre öncesi tartışmalarında bu konunun birkaç aydın dışında kimse tarafından ele alınmaması bu değişikliğin FKP için önemi olmadığı kanısını vermektedir. Örneğin aynı konuyu kongrelerinden önce tartışan İspanyol Komünist Partisiyle karşılaştırıldığında FKP'nin bu değişikliğinin salt biçimsel olduğu görüşüne katılmamak olanaksızdır.

«Proletarya diktatörlüğü» stratejisinin yerine gelen yeni sosyalizm stratejisini de tüzük şöyle belirtmektedir: «İşçi sınıfı ve diğer kol ve fikir emekçisi kategorilerinin siyasal iktidarı ele geçirmelerine, bu iktidarın emekçilerin kendileri tarafından uygulanmasına, büyük üretim ve dağıtım araçlarının toplumsal mülkiyetine dayanan sosyalizm iktisadî, toplumsal, siyasal demokrasiyi en sonuna kadar geliştirecektir. (...) Fransa'da sosyalizmin kurulması süreci her evresinin halkın çoğunluğunun iradesinin sonucu olmalıdır Sosyalizme doğru demokratik yol, sosyalizme kadar demokrasiyi geliştiren köklü değişimler için mücadelenin yoludur.» Görüldüğü gibi FKP'nin sosyalizm ve sosyalizme ulaşılacak yol tanımlamalarında ağır basan unsur demokrasiye verilen önemdir. Ama

partinin bu yeni yola girerken eski tavrı üzerine hiçbir tartışma açmaması, bu yeni tavrını sürekli eski çizginin mantıkî devamı olarak göstermeye çalışması FKP'ye XXII. kongre sonrası giren militanlar ve FKP sempatizanları arasında kuşkuya yol açmaktadır. Bunun üzerine Nisan 1978'de toplanan Merkez Komitesi'nin muhalif aydınları «burolarının arkasına oturmuş aydınlar» olarak tanımlaması veya «küçük burjuva anarşisti» olarak nitelemesi FKP'nin «çoğulcu» olma arzularıyla çelişmektedir.

Tüzük değişikliği içinde dikkati çeken ayrı önemli bir konu FKP üyesi olmak için materyalist felsefeyi kabul etmiş olma gereğinin aranmaması. Allah'a inanan, fakat toplumun değişimi için özel mülkiyetin kalkması, insanlararası eşitliğin sağlanması prensiplerini benimseyen kişilerin partiye girmeleri için yapılan bu değişikliğin temeli 1940'larda Thorez'in «hıristiyanlara uzatılan el» sloganının bir devamıdır. Materyalist felsefeye inancın FKP üyesi için gerekli olmaması partinin ilerdeki gelişimi üzerindeki etkili olabilecek bir unsurdur .

Şöyle bir soru akla hemen geliyor. «Proletarya diktatörluğünü», «marksizm-leninizm»i kendi bünyesinden uzaklaştıran, materyalist düşünceyi benimsemeyi ölçek olarak almayan bir komünist partisinin reformize düşmemesinin güvenceleri nedir? Aslında parti bu kavramları benimsediği zamanlarda reformizmin içinde görünüyordu. Yeni «demokratik kazanımlar» sloganıyla bu reformizmi daha rahat uygulama yolları FKP'ye açılmış gözüküyor.

Türkiye'de...

Ekim Seçimleri Öncesinden Ekim Sonrası Döneme Bir Bakış

Haziran sonlarına kadar oldukça yoğun ve hareketli olan resmi siyasal ortam, artık 1979 ara seçimleri hazırlığı içinde oluşun getirdiği bir durgunluk içindedir. Ancak bu durum, seçim propagandası çalışmalarının başlayacağı Eylül ayından itibaren yerini partiler arasındaki şiddetli polemiklere bırakacaktır. Hükümetin düşürülmesi ya da bir süre daha kalması ikilemi etrafında dönen çekişmeler, böylece, belki koşullarda bir takım değişikliklerle, kaldığı yerden yeniden başlamış olacaktır.

Yaklaşık Nisan ayı ortalarından Meclis'in tatile girdiği Temmuz başına kadar yaşanan hükümet krizi, partiler açısından bu seçimin ne denli önemli olduğunu açıkça gösterdi. Belki bu kriz sonucu hükümet düşmedi, ama bilindiği gibi Haziran sonunda yapılan son Meclis oturumunda CHP ağırlıklı hükümeti destekleyen milletvekilleri ile muhalefetin sayısı eşit hale geldi.

Meclis'teki bu duruma, özellikle AP'nin izlediği «hükümeti yıpratma» politikasının etkisiyle, siyasal gerginliğin giderek artması eşlik etmiştir. Yaşanan olaylar, bu gerilim artışının artık çözüm noktasına yaklaştığını, ara seçimlerden sonra, siyasal alanda artık belirgin kesin sonuçların elde edilmesi gerektiği izleniminin yaygınlaştığını göstermektedir. Seçim sonuçları, hem Meclis'teki dengeyi etkileyeceği, hem de bugüne dek «hükümetin bunalımı» olarak beliren siyasal gerilimin çözüm yönünü gösterebileceği için, bir hayli önemlidir. Bu seçimi izleyecek olan aylarda, Türkiye'nin siyasal düzeydeki sorunlarının ne yönde gelişeceği, nasıl bir -orta vadeli- çözüme varılacağı belli olmuş olacaktır.

Seçimlere ve seçim sonrası döneme en büyük beklentilerle girmekte olan parti, şüphesiz AP'dir. Ara seçimlerde yenilenecek olan 5 milletvekilliğinden 3 ya da 4'ünü kazanarak Meclis'teki dengeyi hükümetin aleyhine bozmayı ummaktadır. AP. Eğer bu gerçekleşirse ve ayrıca AP, CHP'den yüksek bir oy oranı elde ederse, hükümetin düşeceği kesindir. Böyle bir seçim sonucu, o zamana dek hükümete son darbeyi vurmak için gerekli her şeyi hazırlamış olan AP'ye, gerekli sayıyı sağlamanın yanısıra, koşulların tam anlamıyla olgunlaştığını göstermiş olacaktır.

Bugün, güçlü bir ihtimal olarak gözüken böyle bir durumun yol açacağı gelişmeler neler olabilir? AP tek başına hükümet olamayacağına göre, yeni bir MC hükümeti ihtimali akla geliyor. Ancak AP'nin elde etmiş olduğu konum, artık böyle bir girişime uygun değildir. Zaten tavırları da, bu partinin -bir III. MC'ye taraftar olmadığını açıkça göstermektedir. Hele varsaydığımız gibi seçimlerden güçlü çıkmış bir AP, buna hiç yanaşmayacaktır.

CHP ağırlıklı hükümetin düştüğü, yerine de bir sağ koalisyonun kurulamadığı böyle bir durumda, erken seçim yönünde güçlü bir eğilimin oluşması beklenebilir. Bununla beraber düşünülmesi gereken bir ihtimal de, geçici bir hükümetin oluşturulmasıdır. Bu, özellikle ekonomik işleri yürütmesi beklenecek bir teknisyen'er hükümeti biçiminde olabilir. Ekonomik konularda temel karar ve önlemler alınmıştır. Ekim sonrası, bir hükümetin önünde böylesi temel kararlar almayı zorunlu kılan acil sorunlar olmayacaktır. Sorunlar, elbette varlığını, ağırlığını koruyacak, ama hükümete düşen görev, bunlara ilişkin olarak önceden tesbit edilmiş olan karar ve politikaların uygulanmasına nezaret etmek olacaktır. Bu bakımdan bir teknisyenler hükümeti muhtemel bir erken seçime kadar işi idare edebilir. AP de, sanırız, böyle bir hükümetle 1980 ilkbaharına ulaşmayı ve o zaman erken seçime gitmeyi tercih eder.

MSP ve MHP ile bir III. MC hükümeti kurmak, orta vadedeki amacı bu partileri lıkide etmek olan AP için herhangi bir yarar getirmez. Rakibi CHP yıpranmıştır. 1977 seçimlerinde CHP'ye verilmiş oyların bir bölümünün kendine döneceğini kuvvetle uman AP, Ekim'den sonra MSP ve MHP'den gelecek ortak hükümet kurma yolundaki baskıları hem geçersiz kılmak hem de kamuoyunda bu tavrını haklı göstermek zorundadır. Sanırız AP, daha Ekim seçimleri öncesinde bu tavrına dayanak olacak temaları işleyecektir. MSP ve özellikle MHP ile ortaklığa girmeme nedenlerini ilân veya güçlü biçimde ima eden bir propagandaya önemli yer vermesi beklenir. Böylece Ekim seçimleri sonrasındaki muhtemel hükümet krizi ortamında bir III. MC alternatifinin mümkün olamayacağı tezi kolayca taraftar bulacak. Geriye AP-CHP veya S. Irmak hükümeti tipinde bir hükümet formülü kalacaktır. İktidardan düşürülmüş bir CHP'nin AP ile hükümet kurmaya yanaşmasından umabileceği hiçbir yarar yoktur. İstisnai bir durum değişikliği olmazsa bir AP-CHP hükümeti beklenemez. Bu durumda AP'nin başını çekeceği 1980 ilkbaharında bir erken genel seçim talebi kamuoyunca benimsenecektir. CHP'nin bu durumda MSP ile hükümet kurmaya isteklenmesi de bir ihtimaldir, ama bu ihtimalin ancak erken seçim tarihini biraz daha ileriye atmanın ötesinde bir etkisi olamaz.

Elbette -ki bütün bu söylenenler CHP'nin Ekim seçimlerinde oy oranının düşeceği, hükümetin Meclis'te

çoğunluğunu yitireceği ihtimali üzerine kuruludur. Şüphesiz CHP böyle bir sonucu önlemek için elinden geleni yapacaktır. Nitekim bunun hazırlıklarına başlamış bulunuyor. Hükümetin elinde önemli miktarda birikmiş döviz bulunduğu gibi, yeni döviz gelirleri elde etme ve dış yardım imkânları da var. Bunlarla CHP, temel ihtiyaç maddeleri yokluğundan doğan sıkıntıları, seçim arefesinde -geçici de olsa- kaldırarak oy kaybını gidermeye, azaltmaya çalışacak. Bunu başarabilir, seçim arefesinde yoklukların artık giderildiği görünümünü yaratabilirse, CHP, 18 aylık sıkıntılardan sonra nihayet ülke ekonomisini kurtardıklarına dair bir propagandayı yürütebilecektir. «Milletçe sıkıntılara katlandık, ama sonunda mutlu günlerin eşiğine geldik» temasını işleyecek bir CHP propagandasının oy kaybını önleyebileceğini ummanın ötesinde bir yolu yoktur CHP'nin.

Ekim arifesinde ve sonrasındaki durumun, yukarda -ana çizgileriyle belirtilen çerçeveden taşmayacağını söyleyebiliriz. Bir hükümet krizi muhtemel olsa da, bir geçici hükümet (ler) dönemi beklense de, Ekim sonrası dönemin yine de bir durgunluk dönemi sayılması gerektiği çıkarılabilir buradan. Şu anlamda ki, artık marjinal siyasal güçlerin iktidar hesaplarını etkileyebildiği bir dönem geride kalmış olacaktır. Genel beklenti, mevcut iki büyük siyasal partiden birinin iktidar olması yönünde olacaktır. Küçük sayısal üstünlüklerle kurulan bir dizi koalisyon hükümetleri ile geçen 1973-1979 dönemi, hangisi olursa olsun bir büyük siyasal partinin iktidarda olmasının en ehven-i şer olduğu yolunda bir kanıyı yaygınlaştırmıştır. Buna burjuva siyaset terminolojisi «istikrar özlemi» demektedir. Ekleyelim ki, toplumların böylesi bir «istikrar özlemi»ne kapılması bir diğer olguyla birlikte olur: Toplumun politikadan bıkması, apolitikleşme 1973 sonrasından beri güçlü bir politikleşme süreci yaşayan Türkiye toplumu işte bu durumuyla «istikrar aramaktadır»

Türkiye sosyalist hareketinin ise bu algılışı artık eskisi kadar da etkileyemediğini söylemek gerekiyor. Asıl üzerinde durulması gereken nokta bu. Bu durumu açıklamak için önemli bir diğer olguyu da gözönünde bulundurmalıyız. 1973 yılında 12 Mart dönemi'nin kapanmasıyla birlikte, Türkiye toplumunda görülmemiş ölçüde yaygın ve yoğun bir politikleşme sürecine girilmişti. Sosyo-ekonomik sorunlardan kaynaklanan bir arayışın geniş halk kesimlerini politik düzeyde çözüm aramaya yöneltmesiyle doğan ve hızla gelişen bu politikleşme sosyalizme belirli bir ilgi en azından açıklık gösteren bir toplumsal muhalefet hareketinde kendini gösterdi.

Ne var ki, toplumsal muhalefet hareketinin yükselişi 1977 yılına kadar sürdü, bu tarihten itibaren durakladı. Bunun en önemli nedenleri olarak CHP'nin Haziran seçimlerinde salt çoğunluğu kazanamayışının yarattığı hayâl kırıklığı ve bu partinin o sıralarda özellikle belirginleşen tutarsızlıkları gösterilebilir. Gene de 1978 başında kurulan CHP ağırlıklı hükümet geniş bir destek topladı. Gerçekten de bu hükümeti destekleyenler arasında, aslında AP'nin tabanından olan ona oy veren kesimler bile bulunuyordu. Ancak CHP bu büyük desteğin sağladığı imkânları değerlendiremedi. Bunda, hükümet olduğu dönemin koşullarının hayli ağır ve zor oluşunun elbette rolü vardı. Ama CHP'nin hükümette gösterdiği yalpalamalar ve beceriksizlikler daha da önemlidir. Sonuç CHP'ye bağlanan umutların duraklaması, giderek sönmesi oldu.

Ancak ne kadar önemli olursa olsun, CHP'nin başarısızlığı toplumsal muhalefetin duraklaması, hattâ giderek gerilemeye başlamasını açıklamaya yetmez. Çünkü toplumsal muhalefet, sosyalistlere de sempati duyuyor onlardan da bir şeyler bekliyor ve destekliyordu. Ama sosyalist hareketin iç çatışmalarının uyandırdığı güvensizlik, daha da önemlisi, sosyalist hareket, düzeni de, CHP'nin vaadettiği «düzeni değiştirme» umudunu ve uygulamalarını da eleştirdiği halde, kendisinin özgün bir hareket oluşturamaması ve olumsuz bir muhalefet ögesi olarak kalması, CHP'nin boşa çıkardığı umutların sosyalizme yönelmesini engelledi. Bu yüzden, toplumsal muhalefet hareketinin durulmaya ve gerilemeye başlarken ve yerini bir apolitikleşme sürecine bırakırken sosyalist hareketten desteğini geniş ölçüde çekmiş, -en iyimser deyimledondurmuş olması şaşırtıcı değildir.

Nitekim, evvelce toplumsal muhalefet kesimleri, faşistlerle çatışan devrimcileri haklı bulur, onları desteklerken ve faşist katliamları toplumsal bir sorun olarak kavrarken, bu anlayış giderek yerini, olayları kendi dışında bir çatışma olarak görme eğilimine bırakmaya başlamıştır. Bu olguyu yalnızca hükümetin propagandası, basın, radyo, TV vb.nin etkisiyle açıklamak herhalde aşırı iyimserliğin bir yanılgısı olacaktır.

Yukarda belirtilen, AP'nin güçlenmesi ve başarı şansının fazla olması olgusunun temelleri de toplumsal muhalefetin durulmakta oluşunda aranmalıdır. Kendini «asıl sol» olarak gösteren CHP'nin başarısızlığı ve CHP'yi soldan eleştiren sosyalist hareketin ciddî bir alternatif haline gelememiş olması, toplumsal muhalefetin duraklamasında, kendi kabuğuna çekilmesinde en önemli etkendir. Bu durumda, siyasal istikrarın sağlanması, bir çözüm olarak değil ama bir ehven-i şer olarak istenir olmaktadır. Şüphesiz, bu biçimde doğmuş bir istikrar talebi, düzen partileri açısından hiç de üzerinde orta vadeli hesaplar yapılacak bir eğilim olarak değerlendirilmeyecektir. Ancak Türkiye koşullarında, hele 1973-1979 döneminin fırtınalara gebe sürecinden sonra düzen partileri, bu hâlâ gerilimini koruyan istikrar eğiliminin birkaç yıl sürmesini bile hoşnutlukla karşılamaları gerektiğini bilecek kadar deney kazanmışlardır. 1950 ve özellikle 1960 ortalarından bu yana Türkiye toplumunun yaşadığı hızlı evrimleşme, düzen partilerini, sosyalist harekete öğretebildiklerinden herhalde biraz daha fazla şey öğretti. Türkiye'deki siyasal güçlerin incelenmesinden çıkan genel tablo, açıkça göstermektedir ki, Türkiye sosyalist hareketi önemli bir güç ve etkinlik kaybına uğramıştır ve kitle desteğini yitirmektedir. Son aylarda, bu yargıyı doğrulayan pek çok örnek yaşanmıştır. Sosyalistlerin yıllardır tüm güçleriyle çalıştıkları ve bazılarında çoğunluğa sahip oldukları birçok fabrikada yapılan referandumların sağ sendikalarca kazanılması, özellikle üzerinde durulması gerekli olaylar. Örneğin, MKE fabrikalarında, Ereğli ve İskenderun demir-çelik fabrikalarındaki referandumlar. Hatırlanmalıdır ki bu tür gelişmeler 1977'den beri gözlem-

lenmektedir. DKÖ'lerindeki değişimler de oldukça anlamlıdır. Sosyalistlerin kurduğu bu örgütlerin (çeşitli meslek örgütleri) eylemlilikleri ağırlıkla siyasal nitelikteydi. Ama son zamanlarda artık daha çok ekonomik ve mesleki düzeylerde taleplere ağırlık vermeye başladılar. Bunun nedenini bu örgütlerin yönetimindeki sosyalist eğilim'li kişilerin sağa kaymasında görmek yüzeysel bir açıklamadır. Değişiklik, bu örgütlerin üyelerinde. 1973'ten bu yana politik taleplerin öne çıkarılmasına karşı olmayan, hattâ bunu benimseyen geniş üye yığını, bugün ancak ekonomik ve mesleki taleplerin öne sürülmesini benimsiyorlar, örgütte kalmalarının koşulu bu oluyor. Bu gerileyişin başta gelen bir nedeni, sosyalistlerin kendi içlerindeki kavgaların, bölünme noktasına, örgütü parçalama noktasına gelmesiydi. (DİSK, TÖB-DER olayları). Aynı zamanda, siyasal ilgiyi artan ve çok yönlüleşen bir eylemliliğe kanalize edecek bir örgüt yapısı ve işleyişi de oluşturulamadı. TÖB-DER, TÜM-DER, TÜ-TED gibi büyük örgütler belki parçalanmadılar. Ama bunların herhangi bir şubesinde yönetime gelenler, yalnızca kendi eğilimlerinden kişilerle çalışıyor, diğer üyelerin faaliyetlere katılmaları gerçekleşemiyordu. Her şubede yönetime gelenlerce, örgütün imkânları kendi eğilimlerinin eylemleri için kullanıldı. Bu durumlarıyla sözkonusu örgütler, bütünselliği olmayan, her şubenin alt bölümlerini oluşturduğu garip birer federatif örgüt olabildiler ancak. Nitekim bunların 1973 sonrası dönemde, örneğin TÖS'ün 1970'te gerçekleştirdiği Türkiye çapında öğretmenler grevi gibi eylemleri olmadı. Ancak, bu örgütlerin, üyelerinin siyasal ilgisini biçimlendirememiş olmasının nedeni, işleyiş hatalarından ibaret değildir. Belki daha da temel hatalar, örgütsel yapının kendisindedir.

Sonuç olarak, Türkiye sosyalist hareketi, 12 Mart dönemi sonrasında kendisine yönelmiş ya da yakınlaşmış olan geniş bir kitleyi yönlendirememiş örgütleyememiş ve artık bu kitlenin desteğini yitirmeye başlamış olarak, aynı zamanda da, bütün bunları başarması için gerekli bilinçliliği ve örgütlü'üğü edinememiş olarak. Türkiye toplumunun uzun bir süredir, derin ve yoğun biçimde yaşamış olduğu bunalımın -büyük bir ihtimalle- burjuva demokrasisi platformunda çözüme varacağı bir döneme girmektedir.

Az önce de belirtildiği üzere, bu dönem hükümet krizleriyle, erken seçim tartışma ve çalışmalarıyle geçebilir ve resmî siyasal ortam yine hareketli görünümünü sürdürebilir.

Ancak sosyalistlerin asıl ilgilerini yöneltmeleri gereken geniş yığınların siyasal ilgi düzeyleridir. Kitlelerin içinde bulundukları siyasal-ideolojik «hava»da, içe dönük, ama yorgun bir memnuniyetsizliğin, politik bıkkınlığın, yani genel ifadesiyle bir apolitik görünüm egemen olacağı şimdiden kestirilebilmektedir. Genel olarak solda olduğunu söyleyebilecek ama artık aktif denilebilecek bir siyasal ilgi ve destek göstermekten uzak duran bir toplumsal muhalefetin bu durgun tavra girmesi, bu anlamda bir «istikrar» durumu, orta-sağ eğilimlerin güçlenmesine doğru bir süreç izleyebilir. 1973 sonrası toplumsal muhalefet hareketinin düzen kanalları içinde absorbe edilmesi demektir bu. Ve hiç de ihtimal dışı sayılmamalıdır. Kapitalizmin tarihinde pek çok örneği vardır bunun. Kaldı ki bugün, düzenin soy eğilimlerinin bu yoldaki özel gayretlerine, manipüle edilmiş bir sosyalizmin aldatıcı görünümüne bürünerek yardımcı olan reel sosyalist güçler de vardır. Bütün bir 1973 sonrası dönemdeki sonuçlarıyla düzenin kurumsal örgüsü içinde bir yere yerleşmeğe çalışan, toplumsal muhalefeti buralarda avutan bu eğilimler, can attıkları legaliteyi elbette bu tür hizmetleriyle kazanacaklardır.

Bütün bunlar dikkate alındığında, Türkiye toplumundaki 1973 sonrası politikleşme döneminin son perdesi denilebilecek olan-1979 Ekim seçimleri öncesi ve Ekim'den sonraki sayılı aylar arasındaki- evrenin, sosyalist hareket için önemi ortaya çıkar. Gerçi Türkiye **sosyalistleri,** bu önemli evrenin arefesinde -bugün- birçok yönden hayli avantaj yitirmiş durumdadırlar. Bu belki yakın dönemde etkisini gösterecek bir girişimde bulunabilme imkânını vermeyebilir. Ama hiçbir girişim yapamaz durumda olunduğu anlamına kesinlikle gelmez. Türkiye'de **sosyalistler,** hiç de eksik olmayan potansiyellerini yoğunlaştırarak, reel sosyalizmce tahrip edilmiş sosyalizmin ufkunu gösteren yaygın ve çok yönlü bir kampanyayı başlatabilirler. Genelleşen apolitikleşme sürecine bu müdahale, gereğince yapılamazsa, öyle gözükmektedir ki Türkiye'de sosyalist hareket, bu sürecin akışında yıpranmaktan kurtulamayacak, gitgide marjinalleşen bir çevre haline gelmeye aday olacaktır.

Bu söylenenlere, Türkiye'de yeni bunalımların yaşanacağı söylenerek itiraz edilebilir. Türkiye'nin geri bıraktırılmış bir toplum olmasından çıkılarak kapitalizme geçiş bunalımını da, kapitalist bunalımları da diğer ülkelerden daha ağır yaşadığını ve yaşayacağını söylemek elbette mümkündür. Ancak bunları yukardaki değerlendirmeye itiraz olarak ileri sürmek ve sosyalistlere «gelmesi kaçınılmaz olan bunalım günlerine hazırlanma»yı önermek yanlıştır. Her şeyden önce, şu son derece açıktır: Bugün gözlemlenen apolitikleşme, ekonomik sorunların geniş kesimler için tam bir bunalım oluşturduğu bir ortamın olgusudur. Fiyatların artması, gerçek ücretlerin düşmesi, 1973'lerden bu yana artarak sürmüştür. Bugün bu durum en yüksek düzeye varmıştır ve ekonomik kriz kendisini her zamankinden daha şiddetli ve açık biçimde duyurmaktadır. Buna rağmen apolitikleşme, yani kitlelerin sorunları kendi politik tavır ve eylemlilikleriyle çözme çabalarından caymaları, bu yöndeki güdülerini giderek yitirmeleri sözkonusu oluyorsa, bu apolitikleşmenin nedeni olarak ekonomik istikrarı göstermeye imkân yoktur. Asıl neden, geniş toplum kesimlerinin içinde yaşadıkları hayat tarzından doğan sorunlarını, tepkilerini olumlu bir plana aktarma imkânı bulamamalarıdır. Sosyalizmin, yeni bir hayat tarzı olarak kavranmasını mümkün kılan bir siyasal-toplumsal alternatif sunulamamıştır. Bu durumda arayış duraklamış, «umut» silikleşmiş ve geniş kesimler ister istemez sorunlarıyla yaşamak, onlara alışmak eğilimine kapılmışlardır. Bu kavranılmadıkça, gelecekteki bir ekonomik krizin sosyalizme doğru güçlü bir eğilim yaratacağını beklemek ancak çaresizlere özgü bir iyimserliktir.

Kısmi rötuşlarla durumu kurtaracağını sanarak, gelecekteki bir bunalımın kendisine geniş imkânlar sağlayacağına inanmakta devam edenlerin, dikkate almadıkları önemli bir nokta daha var. Toplumsal muhale-

fet hareketinin sosyalist harekete doğru yönelimini duraklatan yalnızca Türkiye sosyalist hareketinin özgül zaafları, hataları değildir. Bundan hatta daha önemli neden, uluslararası sosyalist hareketin genel alanında meydana gelen bir seri olumsuz gelişmelerdir. Sosyalist sıfatlı devlet, parti ve kişiliklerin gösterdikleri tutum ve uygulamalar, bilinen anti-komünizmin propagandalarının yapabildiğinden daha fazla etkiledi. ABD'nin son yıllarda giriştiği yeni bir ABD imajı oluşturma yönündeki çabalarının varlığında bu sarsıcı etki, daha da arttı. Carter'ın başlattığı «sevimli ABD» politikası, ABD'nın özellikle Afrika'da sahnelediği politikalarla birleştirilerek, geleneksel hegemonyacı ABD imajını değiştirtmeğe yöneliktı ve yine ABD Watergate olayı ile CIA'nın faaliyetlerini açıklama yoluna gitti Şili, Arjantin gibi diktatörlük yönetimlerine karşı çıkışlarda; müdahale etmesi beklenen —Nikaragua gibi— olaylarda tam tersi bir tavır benimsenerek sürdürüldü. ABD'nın bu girişimleri, anti-ABD propagandanın etkililiğini azalttı. Üstelik ABD bu alanda yalnızca savunmasını geliştirmekle yetinmedi, atağa da girişti ve etkili oldu. Özellikle «insan hakları» üzerinde yoğunlaşan suçlamaların muhatabı olan SSCB, bunları tam anlamıyla reddeden bir cevap vermedi. Diğer yandan sosyalizm için büyük prestij kaybına yol açan olaylar yaşandı. Çin-Sovyet çatışması askeri bir çatışmaya çok yaklaştı (Vietnam-Kamboçya olayları sırasında). Nihayet, Vietnam-Kamboçya ve Vietnam-Çin savaşları sosyalist olarak bilinen güçlerin aralarında savaşması olarak görüldü. Özellikle bu olay, sosyalizmin herşeye karşın koruyabildiği olumlu imajı doğrudan sarstı. Bu ülkeler yalnızca birbirleriyle ilişkileri açısından değil, toplumsal yapı ve bir hayat tarzı olarak da cezbedici bir alternatif olmaktan çıktı. Tersine, şu beğenilmeyen düzenin malum toplumlarıyla yarış adı altında, onlara benzemeye çalışan toplumlar olarak algılanabilmekteydiler.

Sosyalistler, bütün bu olguları kapsayan toplu, temelli bir özeleştiri yapmadıkça ve yalnız Türkiye'de değil uluslararası düzeyde meydana gelmiş olayların yarattığı kuşkuları geçersiz kılacak bir hareket oluşturmadıkça, kendi hedefiyle ilgisi bulunmayan çok küçük kazanımlar dışında başarı şansı olmayacak, giderek bugünkü varlığından bile çok şey yitirecektir Buna karşılık, Türkiye sosyalist hareketinin devrimci öğeleri, önümüzdeki dönemde sözkonusu eleştiriyi ve sosyalizmin kendi asli özellikllerini yansıtan örgüt, program ve çalışmaları gerçekleştirme yoluna girebilirlerse, bu atılımı yapabilirlerse; reel sosyalizmin özel engelleyicilliğini de aşarak, sosyalist toplumsal-politik hedefi, Türkiye toplumunun bağrında filizlendirebileceklerdir.

•

Fırtınalı bir dönemden geçen ve şimdi geçici bir durgunluk evresine girmekte olan Türkiye'de, sorunlarını unutmanın yollarını çeşitli boşalım hareketlerinde arayan, apolitik bir topluma doğru gıdış eğilimleri görülmeye başlanmıştır. Özellikle kapitalizmin geliştiği toplumlarda hippilik, seks kültürü, tüketim kültürü, dinî tarikatler vb son yıllarda, toplumsal-politik sorunların yerine kişisel boşalımın şu ya da bu biçimini geçiren eğilimler, gruplaşmalar doğmaktadır. Bunlar ya da benzerleri henüz kapitalistleşmenin tüm boyutlarının yaşanmamış olduğu Türkiye toplumu için de artık beklenebilecektir. Kapitalistleşen toplumun çok çeşitli sorunlarından mümkün olduğunca etkilenmemenin ya da kaçmanın kanalları olan bu tür oluşumlar insanların, kapitalist hayat tarzına karşı duydukları memnuniyetsizliği, tepkileri bir dönem absorbe edebilmekte, çarpıtmaktadır. Bunların çoğu kalıcı değildir. Ama şu da unutulmamalıdır ki sistem, modası geçen her boşalım mekanizmasının yerine bir yenisini devreye sokabilmektedir. Düzene karşı duyulan tepkilerin böyle politika dışı kanallara aktığı ortamlarda, düzen partilerinin taraftarları, olduğundan da çok gözükür. Sosyalist hareketin yalnızca politik yönelişleri değil, böyle gelişmeleri de hesaba katması gerekecektir.

Türkiye sosyalist hareketinin devrimci öğeleri, kapitalist hayat tarzına karşı memnuniyetsizliğin tüm biçimlerinin politika dışı kanallara değil, sosyalist harekete yönelmesini sağlayacak bir sosyalist alternatifin örgütsel temellerini bugünden yaratmak zorundadırlar. Bugün bu görev belki eskisinden daha zor ve olumsuz koşullarda karşımıza çıkmaktadır. Ama marksizm, teori ve hareket olarak, kapitalist toplumun bütün yönleriyle eleştirisini yapabilme ve ondan niteliksel üstün bir toplum alternatifi oluşturabilmenin yolunu aydınlatma özelliğini yitirmiş değildir. Ekonomizmin ağır gölgesinden sıyrılmış marksizmin bu zenginliğini, Türkiye'nin zorlu koşullarında eylemleriyle sergilemek, Türkiye sosyalistlerine düşen tarihî görevdir.

ÖMER LAÇİNER

Sosyalizm ve Örgütlenme -I-

Sosyalist hareketle yerleşik yaklaşım, örgütlenme sorununu **bir** parti sorunu olarak, parti ekseninde ele alınan bir sorun olarak koyar. Sosyalizm hedefini benimseyen, bunun için mücadele eden, bu mücadeleye katılması öngörülen çeşitli kesimlerin eylemlerinin tek bir parti tarafından düzenlenmesi hareketin zaferi için zorunlu, bir önkoşul sayıldığı için, böyle **bir** partinin varolmadığı durumlar, «örgütsel dağınıklık» hatta düpedüz «örgütsüzlük» olarak nitelenir.

Yakın döneme kadar, Türkiye Sosyalist Hareketi dediğimiz sınırları iyice belirsizleşmiş alanın da bu durumda olduğu söyleniyor ve «örgütlü bir sosyalist hareket» haline gelebilmenin ilk koşulu olan partinin nasıl oluşturulabileceği sorusu soruluyordu. Bu soruya verilen cevaplar iki kategoriye ayrılabilirdi. Birinciler, varolan gruplardan birinin adını veren ve parti misyonunu onun hakettiğini, yerine getireceğini öne sürenlerdi. İkincisi ise, birkaç grubun birleşmesini öngören çeşitli türden formüllerdi.

Fakat hepsinin de zihninde canlandırdığı «örgütlü sosyalist hareket» tablosu ana hatlarıyla aynıydı. Hedeflenen parti, işçi ve öteki emekçi sınıf ve tabakaların ekonomik-mesleki kuruluşlarından, öğrenci-aydın örgütlerinden, kültür ve sanatın çeşitli kollarında faaliyet gösteren derneklerden oluşan bir örgütsel sistemin odağında, onun genel yönetici ve yönlendiricisi olarak yer almaktadır. Kendisi bu işlevleri yerine getirmek üzere kurulmuş bir örgütlenmedir ve içinde, devlet iktidarını ele geçirmek için tesbit edilen yolun, mücadele biçiminin gerektirdiği özel örgütler yer almaktadır. Parti, hem bu yapısını güçlendirmeye çalışır ve hem de partı üyelerinin yönetiminde olması tercih edilen çevresindeki örgütsel sistemi, tesbit edilen iktidar stratejisi doğrultusuda yönetir, yönlendirir.

İktidarın ele geçirilmesi konusunda birbirinden önemli ölçüde farklı görüşlere sahip olan başlıca grupların hemen tümü şu yukarda ana hatlarıyla çizilen tablo ve işleyişi temel almaktadırlar. Nitekim hemen hepsinin **kendi** gençlik, kadın ve çeşitli kültür örgütleri vardır ve bunu bir sendikalar grubu, memur, köylü ve öteki kesim örgütleriyle tamamlamaya çalışmaktadırlar. Yani her biri de şu anda hedeflenen partinin prototipi durumundadırlar. Bir kısmı şimdiden parti sıfatını taşımaktadırlar. Yani, iktidar mücadelesini verebilmek için gerekli örgütsel sistemini esas olarak oluşturduğunu, bundan sonra bunu daha yetkinleştirmek, gücünü artırmak için çalışacağını kabul etmektedir. Bir kısım gruplar ise «Proletarya partisini yaratma», «Proletarya partisini inşa», «Partileşme» adı verdikleri süreçleri yaşamakta olduklarını belirterek öngördükleri mücadele biçimlerinin gerektirdiği parti ve örgütsel sistemin yakında oluşabileceğini duyurmaktadırlar.

«Türkiye Sosyalist Hareketi»nin fazla geniş olmayan alanında sayıları 10'un üzerinde parti ve partileşmekte olan grubun varolması ve bundan fazla sayıda küçük grubun da «Parti» olma yolunda uğraş veriyor olması tam bir kaos durumu yaratmıştır. Her biri gelişip ilerde hareketin genel alanında en büyük güç haline gelebileceğini, böylece «sosyalist hareketin tek partisi» olma meşru konumuna erişeceğini düşünen gruplar arasında rekabet ve çatışmaların nerede duracağını kestirmek mümkün değildir.

Mücadele halindeki gruplardan yer yer öfkeyle yükselen tavır alma çağrıları karşısında ne yapacağını şaşıran ve çatışmaların ürkütücü boyutlara varışı nedeniyle tercih yapması daha bir zorlaşan hayli kalabalık bir kesim, ya kendi kabuğuna çekiliyor ve karamsar bir bekleyişin pasifizmine kapılıyor; ya da sırf «tavırsız» görünmemek için görece büyük grupların geniş taraftar kesimi içine sığınarak aynı bekleyişi sürdürüyor.

Tıpkı kargaşalık dönemlerinde tüm yetkiyi elinde toplamış bir kurtarıcının bütün sorunları çözümleyeceğine ilişkin düşüncenin güçlenmesi gibi; Türkiye Sosyalist hareketinin bu kaos durumunda da, hareketin büyük çoğunluğunu kapsayan **bir** parti ve onun etrafındaki uyumlu örgütlü sistem tablosu idealize ediliyor ve şu anda karşılaşılan tüm olumsuzlukların ancak bu tablo gerçekleştirilirse giderileceği inancına sarılınıyor.

Belki çok yakın görüşlere sahip grupların neden birleşmediği sorulabilir ve eleştirilebilir. Bunda öznel etmenlerin payı olduğu söylenebilir. Ama bu birleşmeme tutumu pekala partinin homojenliği gibi yine kimsenin itiraz edemeyeceği ve yerleşik «örgütlenme» yaklaşımının önemli bir ögesi olan ilkeye titizlikle uymak olarak savunulabilir. Dolayısıyla bu gün parti, siyaset v.b. adlarla tanımlanan grupların, sosyalist hareketin genel alanında iktidarı ele geçirmek, tek meşru parti konumuna sahip olmak için gösterdikleri çabaların, yerleşik yaklaşıma tamamen uyarlı olduğu ve «birlik» çağrılarında dile getirilen tek parti etrafında «örgütlü sosyalist hareket» idealine kesinlikle aykırı sayılamayacağı teslim edilmelidir. Eğer ufukta bu idealin gerçekleşme imkânı görülemiyorsa, bunun nedeni sözkonusu grupların tutumu değildir. Asıl neden, hem bu grupların hem de bu gruplara çeşitli «birlik» önerilerine neden sırt çevirdiklerini soranların ortakça benimsediği yerleşik örgütlenme yaklaşımında aranmalıdır ve oradadır.

O halde bizim bu yazıda açıklamaya çalışacağımız ilk konu, sosyalist hareketin örgütlenme **sorununa** ilişkin yerleşik yaklaşımın köklü yanlışlar içerdiğidir. Bu yaklaşımı eleştireceğiz ve bunu yaparken daha önce **Birikim**'in 37. (Mart 1978) sayısında ana çizgi-

leriyle anlattığımız kendi yaklaşımımızı da açıklamış olacağız.

Bu arada şüphesiz M. Ali Aybar'ın örgütlenme sorununa ilişkin tezlerinden de sözetmemiz gerekecek. Bilindiği üzere M. Ali Aybar, 1978 Ağustos'unda **Cumhuriyet** gazetesinde «Marksizmde Örgüt Sorunu» adı altında yayımlanan bir seri yazıda bizim yerleşik yaklaşım diye nitelediğimiz ama genellikle «Leninist örgüt teorisi» denilen yaklaşımı şiddetle eleştirerek yeni görüşler ileri sürdü. Daha sonra bu görüşlerini «Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür» adlı kitabında da yayımladı.

Gerek **Birikim**'in 37'nci sayısında yer alan görüşleri ve gerekse M.A. Aybar'ın görüşlerini okuyan birçok kimse, bunların arasında önemli paralellikler olduğu izlenimini edinebildi. Sanırız bunun en büyük nedeni her iki görüş sisteminin de yerleşik örgütlenme anlayış ve uygulamasına benzer terimleri kullanarak karşı çıkar nitelikte oluşlarındadır. Bir diğer önemli neden de, gerek Aybar'ın gerekse **Birikim**'in örgütlenme ile üretim tarzı arasındaki ilişkiyi vurgulamalarıdır.

Fakat daha dikkatli bir bakış bu iki eleştirinin çıkış noktalarının çok farklı olduğunu görebilir. Sayın Aybar'ın örgütlenme ve üretim tarzı arasında kurduğu bağıntılar ile **Birikim**'de aynı konuyla dolaysızca ilgili konularda yapılan analizler, büyük farklılıklar göstermektedir. Bunları ilerde geniş biçimde anlatacağız.

Bu ilk bakışta benzer gibi görünen noktalardaki farklılıklar yanında, apaçık farklılıklar, ayrılıklar da var. Bunların ilk göze batanı Lenin'in değerlendirilmesinde. Aybar, burjuva nitelikte dediği örgütlenme anlayışının ve «örgüt modeli»nin, Marksizme Lenin tarafından empoze edildiğini ileri sürüyor ve bu temel iddiasını Marx ve Lenin'in örgütlenme sorunu ile yakından ilgili görüşlerini karşı karşıya getirerek kanıtlamaya çalışıyor.

Marx ve Lenin'in bu ve öteki konulardaki görüşleri arasında tam bir uyguniuk olduğunu ileri sürecek değiliz. Hem Marksizmin bilim olma nitelığını vurgulamak hem de böyle tam tekabüliyetler aramak anlamsızdır. Bir görüşler karşılaştırmasında görülecek farklılıklar yöntemsel bir farklılığın ürünü değilseler, görüşleri karşılaştırılan kişilerin lehinde veya aleyhinde bir puanlamanın konusu olamaz, olmamalıdır. Kaldı ki Aybar, özellikle «kendiliğindenlik» ve «bilinçlik» ayrımı sorununda Marx ve Lenin'i karşılaştırıyor ve arada Lenin aleyhinde çok büyük farklılık, adeta bir kopma bularak, bunu eleştirilerinin temeli, tezlerinin çıkış noktası yapıyor. Biz, arada bu denli büyük olmasa bile, bir farklılığın olduğunu kabul ediyoruz ama bunu Aybar'ın tersine Lenin'in en **dikkate değer** katkılarından biri olarak nitelemekteyiz.

Fakat **Birikim** okurları bilmektedirler ki bizim bu konuda söylediklerimiz, yerleşik «Leninizm»in aynı konuda söylediklerinden **içerik olarak** farklıdır. Ve bu fark en az Aybar'la olan kadardır.

İlerde bu konuyu dolaylı olarak yeniden ele alacağımız için, şimdilik değinmekle yetiniyor ve Aybar'ın asıl üzerinde durulması gereken tezlerine geliyoruz.

Aybar, örgütlenme konusunun Marksizmde teorik bir sorun olarak ele alınmadığı görüşünden başlıyor. Bu önemli, ciddî bir iddiadır ve bunu ileri sürmekle Aybar bize, örgütlenme sorununu, eleştirdiği «Leninist örgüt teorisi»nden çok daha değişik bir teorik çerçevede inceleyeceğini söylemiş oluyor.

Gelgelelim Aybar, üretim tarzları ile örgütlenme biçimleri arasında ilişki olduğu, bir başka deyişle her üretim tarzının kendine göre —özgü— bir örgütlenme biçimine sahip olduğu konusu gibi gerçekten de «Leninist» sıfatlı yerleşik «örgüt teorisi»nce hiç ele alınmamış bir konuyu incelemesine dahil etmekle birlikte; hiç te farklı bir teorik çerçeve kurmamıştır.

Vardığı sonuçlar bunu apaçık göstermektedir. Aybar, «Leninist örgüt teorisi» denilen görüşler sistemine şimdiye kadar hangi teorik karşı çıkışlar yapıldıysa onları aynen yinelemektedir. «Leninist örgüt modeli»ni eleştirenler, onun «işçi sınıfına bilinç dışardan verilir» önermesine dayandığını ileri sürmüşler ve bu önermeyi yadsıyarak «işçi sınıfının kendiliğinden hareketi» temasını vurgulamış, «sosyalist bilincin işçi sınıfının öz bilinci» olduğu önermesinin doğruluğunu savunmuşlardır.

Ancak bunların —bildığimiz kadarıyla— hepsi, «Leninist örgüt modeli»nin merkeziyetçiliğini, —dolayısıyla hiyerarşik bir yapı oluşunu— sıkı disiplinliliğini eleştirmiş ama, önerdikleri örgüt modelinin, bu özelliklerin tam karşıtı özelliklere sahip olması kaygı ve iddiasında bulunmamışlardır.

Oysa Aybar, önerdiği «yatay örgütlenme modeli»nin, «Leninist örgüt»te tesbit ettiği özelliklerin tam karşıtı özelliklere sahip olduğunu söylemektedir. Bu «yatay örgütlenme modeli», Leninist örgüt modeli gibi piramidal bir yapı değil, tersine «içice halkalar biçiminde düşünülebilecek» bir yapıdır.

Aybar bu modelin sosyalist üretim tarzına uygun olduğunu ileri sürmektedir. Ve zaten örgütlenme biçimleri ile üretim tarzları arasında ilişki olduğu konusunu da bu amaçla işlemektedir.

Burada bu konunun işlenmiş olmasını eleştiriyor değiliz. Tersine «örgütlenme sorunu»nun düğüm noktası bu konuyla çok yakından ilgilidir. İtirazımız, eleştirimiz bu konunun işleniş biçiminedir.

Aybar kitabının baş kısmında uzun uzun «bilimsel yöntem»den sözetmektedir. Anlattıkları gayet açıkça göstermektedir ki o eksiksiz bir pozitivisttir. Üretim tarzları ile örgütlenme biçimi arasındaki ilişkiyi bir pozitivistin ölçüleri içinde ele aldığı için, vardığı sonuçlar yetersiz ve yüzeysel kalmıştır. Şöyle ki, Aybar, pozitivist yaklaşıma uygun olarak önce örgütlenmenin bir olgu olarak rasyonel özünü saptıyor:

> «Örgütlenme önce, karşımıza pratik bir sorun olarak çıkar: insanların, aynı amaçla bir araya gelmeleri, belirli bir hedefe ulaşmak için güçbirliği yapmaları olgusu olarak... İnsanlar, tarihin karanlık dönemlerinden beri, bir tek kişinin gücünü aşan işlerde, ya da güçlerini birleştirerek işi kolaylaştırabileceklerinin anlaşılması halinde, ya da benzeri hallerde, birlikte çalışmayı, işbirliği yapmayı, dayanışmayı yeğlemişlerdir. İşin sürekli olması halinde ise, dayanışma ve işbirliğinin düzenli biçimde sürdürülmesini sağlayan, önceden kabul ettikleri kurallara göre çalışmışlardır.» (M.A. Aybar **a.g.e.**, s. 42)

Daha sonra ise bu rasyonel özün sınıflı toplumlarda egemen sınıf tarafından çarpıtıldığını söylemektedir:

> «Örgütlenme toplumsal yaşamın doğal sayılması gereken bir olgusudur. Ama örgütlenmenin toplum içindeki işlevini gereği gibi kavrayabilmek için, bu olgunun gerisine geçmek, örgütlenmenin toplumsal yapılar içindeki yerini saptamak gerekir. Yani bu olgu teorik olarak irdelenmedikçe örgütlenmenin oynadığı rolü anlamak, sınıflı toplumlarda örgütün egemen sınıfın çıkarlarına hizmet ettiğini görmek olanaksızdır.» (M.A. Aybar **a.g.e.**, s. 42)

Bu olumlu-olumsuz ayrımı yapma yöntemini akılda tutalım ve yukarda verilen iki alıntı üzerinde duralım: «Örgütlenme... insanların... belirli bir hedefe ulaşmak için güçbirliği yapmaları» mıdır ?

İlk sorumuz bu.

Aybar, alıntı yaptığımız yerde genellikle güçbirliği, bazan da işbirliği kavramını kullanıyor.

Örgütlenmiş insanlar arasındaki ilişkiler **güçbirliği** veya **işbirliği** olarak nitelenecek ilişkiler mıdır; yoksa **işbölümü** ilişkileri mıdır?

Kelimeler üzerinde oynadığımız sanılmamalıdır. Çünkü yukardaki kavramların her biri, belli bir olaya, işe katılmanın değişik biçimlerini ifade ederler.

Güçbirliği, ögelerin eylemliliklerine bir sınırlama getirmeden kurulan ilişkidir. Ulaşılmak istenen hedefe kendi eylemliliği ile varabilmek amacında olan, eylemliliği **nitelik olarak** bu hedefin gerektirdiği kapsamlılıkta olan ögeler ya da kişiler arasında, hepsinin ortakça duyduğu niceliksel eksikliğin giderilmesi için kurulur.

Örnekleyelim. «Tarihin karanlık dönemleri»nde kendilerinden kuvvetli bir hayvanı öldürmek için ona birlikte saldıran ve esnada hepsi de **türdeş** bir **eylemlilikte** bulunan insanların güçbirliği yaptıklarını söyleyebiliriz. Zamanımızda hepsi de diyelim iktidarı almak hedefini kollayan partilerin yaptıkları ittifak da yine bir güçbirliği ilişkisidir. Eylemliliklerine bir sınırlama getirmezler, her biri ötekini kendisinin güç eksikliğini giderecek bir öge olarak görür. Her parti iktidarı ele geçirmek için tesbit ettiği kendi eylem programını uygular.

İşbirliği biraz daha değişik bir ilişkidir. Bu ilişki, birbirlerine **aynı türden** katkılar yapabilecek taraflar arasında kurulur. Yine partilerden örnek verecek olursak, diyelim programını ağırlıkla terör, askerî eylemler üzerine kurmuş bir parti ile bu tür eylemlere aynı ağırlığı vermemiş ya da vermiş bir öteki parti arasında, birbirlerine bu «iş»ler planında yardımcı olmak, bunları birlikte düzenlemek üzere işbirliği yapılabilir. Üretim yapan insanlar arasında kurulan işbirliği ilişkileri de böyledir. Bir saraç ile kunduracı, terzi ile dokumacı, aynı olayla görece değişik yönlerinden ilgilenen araştırmacılar arasında işbirliği olabilir.

Oysa işbölümünde durum değişiktir. İşbölümüne girenler belirlenmiş işlevlerle, görevlerle sınırlıdırlar. Yani mümkün eylemlilik kapasitelerinin belli bir kısmını işe hasrederler. İş, bölümlere ayrılır ve her bir kısmı bir ögeye verilir. O daha fazlasını da yapabilecek durumda olsa bile, işbölümünün gereği olarak, bu fazlayı yapmamalıdır. O «fazla» için harcayabileceği enerji, zihnî-bedenî emek, kendisine ayrılmış işleve, göreve yöneltilmelidir.

Şimdi bu açıklamalar ışığında «örgütlenme» olgusuna bakalım. Gayet kolaylıkla görülür ki örgütlenme işbölümü ilişkilerini öngörür. İnsanlığın tarihsel gelişmesi içinde gitgide yetkinleşen, karmaşıklaşan örgütlenmeler görüyorsak, bu olgu, işbölümünün giderek belirginleşmesi, «iş»in, işlerin gittikçe daha küçük bölümlere ayrılabilir hale gelmesi olgusuyla güçlü bir rezonans halinde olduğu içindir.

Ayrıca belirtilmesi gereken iki nokta daha var. Güçbirliği ve işbirliği asıl olarak iradi ilişkilerdir. Şu veya bu biçimde olmaları tarafların istek ve seçişlerince belirlenir. İşbölümünde durum tersinedir. Aile, atölye, fabrika, ticarî şirket, okul, polis, ordu, parti gibi çeşitli faaliyetlere özgü örgütlenmelerin hepsinde işbölümü üzerine kurulu ilişkiler vardır ve bunların herbiri için tıpık bir iş bölümlenme biçimi sözkonusudur. Eğer örgütün içindeki kişiler bu tipik iş bölümlenmesinin gerektirdiği işlev sınırlamalarına uygun davranmıyorlarsa, ortada «örgütsüzlük» veya «disiplinsizlik» vb. var demektir.

İkinci nokta da şudur. Güçbirliği veya işbirliğinin hiyerarşik ilişkilere yol açması da kural değildir. Oysa işbölümü, zorunlu olarak, kendi nesnel karakteri gereği bunu öngörür.

Aybar, örgütlenmenin işbirliği veya güçbirliği ilişkisi üzerinde kurulduğunu söylemekle başından yanlış yapıyor. Bu yanlışı yapması kaçınılmazdır. Çünkü bir pozitivist olarak «olgu»nun rasyonel, karşı çıkılmaz özünü tesbit etmelidir önce. Alıntının sonundaki bölüm bu bakımdan özellikle anlamlıdır.

«Toplumsal yaşamın doğal sayılması gereken bir olgusu» olan örgütlenmeler bu rasyonel özlerine karşın çarpıtılabilmişlerdir. «Sınıflı toplumlarda örgüt, —örgütlenmeler— egemen sınıfın çıkarlarına hizmet etmektedir»

Nasıl yapabiliyor bunu egemen sınıflar?

Alıntıyı okuyalım:

> «Örgütlenme, çalışmanın, üretimin örgütlenmesidir. Hangi toplumda, hangi üretim tarzında olursa olsun, örgütlenmenin öncelikle bu işlevi gördüğü, gözlemlerin ortaya koyduğu bir gerçektir. Çalışmanın ve çalışanların örgütlendirilerek zaptı rapt içine alınması ise, kolayca anlaşılacağı gibi, üretim biçimine, üretim teknolojisine ve özellikle mülkiyet rejiminin niteliğine bağlıdır. Üretim araçlarının özel mülk sayıldığı bir toplumda, örgütlenme «model»leri, üretim teknolojisindeki farklılıklar yüzünden, birbirinden az çok farklı da olsa, örgütlenmenin esas işlevi, emekçi yığınlarını, üretim aracı sahiplerinin buyruğu altında tutmak, (buyuran-buyrulan) ilişkileri üretmektir. Dolayısıyla örgütlenme, toplumun hukuksal, siyasal, ideolojik üstyapılarına da bağlıdır. Yani örgütlenme «model»leri, toplumun üstyapılarınca belirlenir ve örgütlenme, bunlarla, sosyal pratik arasında bir köprü işlevi yapar.» (M.A. Aybar **a.g.e.**, s. 43)

Yine pozitivizm. Aybar bu alıntıda örgütlenmenin biçimlenişine etki eden başlıca faktörleri sayıyor. Bunlar «üretim biçimi», «üretim teknolojisi» ve «mülkiyet rejimi»dir.

Aybar'ın açıklamasından anlaşılan şu: Eğer «mülkiyet rejimi» faktörü olmasa, gerek çalışmanın örgütlenmesi ve gerekse diğer toplumsal örgütlenmeler «dayanışma ve işbirliğinin düzenli biçimde sürdürülmesini» sağlayacak, insanlar «önceden kabul ettikleri kurallara göre çalışıyor» olacaklardır. Karşı çıkılacak, eleştirilecek hiçbir şey olmayacaktı.

Ama «mülkiyet rejimi» buna engeldir. Bu işin içine girdiğinde, «üretim araçlarının özel mülk sayılması» rejimi sözkonusu olduğunda, «çalışanları zaptı rapt altına alacak örgütlenmeler» kurulabiliyor.

Aybar şüphesiz bilmektedir ki «üretim biçimi» ve «üretim teknolojisi» dediği şeyler, tarih boyunca değişir, gelişirler. Bu değişme ve gelişme, işbölümünün giderek incelmesi, üretici insan eyleminde daralma ve özellikle işçilerin eylemliliğinin basit, nitelıksız hareket biçimlerine indirgenmesi olgularıyla birliktedir.

Aybar bunları önemsemiyor. Tüm sorunun buradan kaynaklandığını görmüyor, görmez de. Bunlar zorunluluktur ona göre. Bilimin, tekniğin zorunlulukları. Karşı çıkılamaz gerçeklikleridir.

Böyle düşünülebilir. Ama üretici eylemliliği en basit bir harekete indirgenmiş ve indirgenmekte olan, ve hayatını sürdürmek için bu «hareket»i, bu «pratiği» günler, yıllar boyunca yapmaktan başka çıkar yolu olmayan işçilerin ve hepsi de bu noktaya gelmekte olan emekçilerin, bu «çalışma» biçimleri ile yer aldıkları iş sürecinde güç birliği» yaptıklarını, «işbirliği» yaptıklarını söylemesin.

Aybar atlıyor bu noktayı. Tıpkı eleştirdiği o «Leninist örgüt teori»cileri gibi. Bunların ekonomist Marksizmlerinde yukardaki gerçekliği sorun olarak koymak abestir; «bilimsel sosyalizm»e aykırıdır. Aybar'ın namuslu bir pozitivistin kavrayabileceği biçimdeki Marksizmi, belki muktedir «bilimsel sosyalistler»imiz gibi öfkeyle değil ama, ağırbaşlı bir küçümsemeyle bilimin belirlediği şeylerle uğraşmanın obeslığı konusunda ikaz eder.

İlginç nokta şu. Aybar «merkezci, dikeyine hiyerarşili, tepeden inme disiplinli» örgütlenmenin genel olarak tüm sınıflı toplumlardaki örgütlenmelerin temel karakteri olduğunu söylüyor ve bu nitelikte örgütlerin egemen sınıfların emekçi yığınları boyrukları altında tutma ihtiyaçları nedeniyle kurulabilmiş olduğunu söylüyor.

Fakat bilindiği üzere «merkezcilik, hiyerarşi ve disiplin», Aybar'ın suçladıkları tarafından «proletarya»ya tamamen uygun nitelikler olarak yüceltilir. Aybar ise tam aksi kanıdadır. O bu nitelikleri, egemen sınıfa kalıcı bir sömürme imkânı tanıyabilecek örgütlenme modelinin zorunlu nitelikleri olarak tanımlıyor, karşıtları ise bunu üretim güçlerinin en rasyonel ve hızlı gelişmesi için gerekli iş örgütlenmesinin zoruniu nitelikleri olarak pekâlâ savunabilecek durumdadır. Proletarya «üretici güçleri geliştirmek» gibi en önemli bir misyonunu yerine getirebilmek için, bilimin gereklerine tam uymak görevindedir.

Aybar'ın iddiası şuydu: Her üretim tarzının kendine özgü bir örgütlenme biçimi vardır. Aybar bu üretim tarzı kavramına «üretim biçimi, üretim teknolojisi ve özellikle mülkiyet rejimi»ni dahil ediyor. Sınıflı toplumlarda örgütlenme biçiminin «merkezci, dikeyine hiyerarşik, tepeden disiplinli» gibi ana özelliklere sahip oluşunda ana etmen, «özel mülkiyet rejimi»dir.

İkincil etmenler ise «hukuksal, siyasal, ideolojik üstyapılar»dır

Sorun bunlardan kaynaklanıyorsa çözümü de elbette bellidir. Özel mülkiyet lağvedilebilir, hukuk değişebilir, siyasal düzen yeniden kurulabilir, yeni bir ideoloji benimsenebilir v.b. Şüphesiz zor ama mümkün şeylerdir bunlar. Ve böylece piramidal örgütlerin yerine içiçe halkalar şeklinde düşünülebilecek örgütlenmeler kurulur.

Demeye vakit kalmayacak ve Aybar tüm iyi niyetine karşın yatay düzlemdeki içiçe halkaların yerine, üzerine paralel çemberler çizilmiş bir konik örgütlenmenin oluşuverdiğini görecektir.

Eğer buna piramidal örgütlenmeden kurtulduk diye sevineceksek mesele yok

İkinci nokta. Görülmektedir ki Aybar her üretim tarzının kendine özgü bir örgütlenme biçimi vardır demekte, ama, örgütlenme biçiminin belirlenmesinde «üretim biçimi ve teknolojisi» dediği faktörlerin nasıl bir etki yaptığının sözünü bile etmemektedir. Örgütlenmeleri «merkezci» vb. yapan şeyleri saydığına göre, anlaşılan odur ki sözkonusu faktörlerin bunda hiçbir etkisi olmadığını kabul ediyor.

Bizse tamamen tersi kanıdayız. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin oluşu ve varlığını burada bulan büyük mülk sahibi egemen sınıflar «merkezci...» vb. örgütlenmelerin çıkarlarını en iyi koruduğunu görebilir ve bunun için çalışabilirler. Hukuk, siyaset ve ideoloji ve bunun kalıcılaşması için düzenlenmiş olabilir ve öyledir.

Ama tarih boyunca ezilen sınıflara bu örgütler olağan, başka türü düşünülemez gibi geldiyse ve eski toplum yapısını eylemleriyle dağıtıp yeni bir toplum kurmaya çalıştıkları tarihsel dönemlerde kendileri de benzer özelliklere sahip örgütler kurdularsa ve Aybar'ın «yatay örgütlenme» modeline en yaklaşık örgütler kurdukları anlarda bile bu örgütlerin yavaş yavaş geri plânda kalarak yerlerine en «merkezi...» örgütsel sistemlerin kurulmasını sessizce ve bazen teşvikle karşıladılarsa...

Sorun, belki de gördüğümüz ama elimizden hiçbir şey gelmeyeceği yargısına kapılıp görmezlikten geldiğimiz yerdedir: Sanayi çağının tanrısı bilimin ve teknolojinin belirlediği üretim ilişkileri alanında

Eğer buradan bakılırsa, «her üretim tarzının kendine göre bir örgütlenme biçimi vardır» önermesi gerçek anlamlılığı ile belirir ve bize «sosyalizmin örgütlenme sorunu»nun çözümlenmesinde tam bir çıkış noktası olur.

Ne yazık ki Aybar'ın yazısında bu önerme, iğdiş bir süslü söz gibi kalmıştır.

Ele aldığımız bölümlerin ardındaki pasajda şöyle diyor Aybar:

> «Kısacası örgütlenme, toplumun üretim tarzına sıkıca bağlıdır ve her üretim tarzının kendine özgü bir örgütlenme biçimi vardır. Ne var

ki, sömürüye dayalı toplumlarda, genel olarak örgütlenmeler, merkezci, dikeyine hiyerarşili, tepeden inme disiplinli bir biçim alır. Bu ana örgütlenme biçimi, üretim tarzının özelliklerine göre farklı biçimlerde uygulanır. Örgütün esas görevi, egemen sınıfın çıkarlarına hizmettir.» (M.A. Aybar a.g.e., s. 43)

Bu vargılar karşısında sözkonusu önermenin niteliksel bir anlamı kalmıyor Ortada bir «ana» örgütlenme biçimi vardır ve bu ana model sınıflı toplumlara tekabül eden köleci, feodal, kapitalist üretim tarzlarında «uygulanmak»tadır. Eğer böyleyse, «kendine özgü» deyimi gereksizdir.

Oysa Aybar'ın bize anlatması gereken şey, şu yukarıda sayılan üretim tarzlarının «örgütlenme biçim»leri arasındaki **farklar**dır. Bütün bu örgütlenme biçimleri «merkezci...» olabilirler ama herbirini «kendine özgü» yapan birşeyler de vardır. Sorunu bir Marksist gibi, tarihsel gelişim planında ele alıyorsak, bu farklılıklara eğilmeliyiz. Ve şunu kanıtlamalıyız ki tarihen ardarda gelen bu üretim tarzlarının «örgütlenme biçimleri» gittikçe daha «merkezi», daha hiyerarşik... hale geliyorlarsa işte bu **farklılıklar**dandır. Bunu kanıtlamak, en «merkezi», en hiyerarşik biçimine «kapitalizmde —reel sosyalizmi de ekliyebilirsiniz— ulaşan bu örgütlenme biçimlerinin aynı zamanda kendi yıkılış koşullarını oluşturduğunu kanıtlamakla birlikte olmalıdır. Bu kanıtlama ise, doğrudan doğruya ardarda gelen örgütlenme biçimleri arasındaki **farklılıkları tesbitte kullandığınız ölçütler** ışığında yapılmalıdır.

Fakat Aybar'ın yaklaşımında buna ne gerek ne de imkân vardır. Çünkü onu bu örgütlenme sorununa yönelten şey «merkezci, hiyerarşik, yukardan disiplinli» örgüt yapılarından oluşmuş bir toplumu sosyalist ilân edenlere karşı duyduğu tepkidir. Onlar ve bu yapılar sayesinde insanlığın çok büyük umutlarını hüsrana uğrattıkları yetmiyormuş gibi, merkeziyetçiliği, hiyerarşiye tapınmayı ve yukardan disiplinli «proleter erdemleri» olarak yüceltmektedirler. Aybar'ın tepkisinin haklılığı tartışma götürmez. Ama bu tepkiden yola çıktığı için sorunu onların koyduğu çerçevede ele alıyor Ve dolayısıyla da aynı sorunsal içinde kalıyor. Her sorunsal gibi bunun da temelinde bazı kabuller var Bunları bir sonraki bölümde ele alacak ve asıl yanlışlığın, açmazın burada olduğunu göstermeye çalışacağız. Ancak buraya kadar yazılanlar Aybar'ın ve karşıtlarının ikincil bazı birleşme noktaları olduğunu da gösteriyor. Örneğin her ikisi de örgütlenmeleri tanımlarken aynı ölçütlerden bakıyorlar. Örgütler merkezi olup olmadıkları hiyerarşik bir yapılanma gösterip göstermedikleri, disiplinin nasıl sağlandığı noktalarından bakılarak tanımlanıyorlar. Ve yine her ikisi de «örgütlenme biçim»(ler)i ile üretim ilişkileri arasında belirleyici bir bağıntı olduğu düşüncesinin dışındadırlar.

Yani «örgütlenme biçimi»nin, mülkiyet ilişkileri siyasal, ideolojik, hukuki yapılarca belirlendiğini varsayıyorlar. Bu durumda örgütlenmenin biçimi egemen sınıfça tayin edilebilir oluyor. Çünkü sözkonusu ilişki ve yapıları, devlet iktidarını elde tutan sınıf veya zümrelerin istemlerince değiştirmek mümkündür.

Gerisi akıl yürütme. «Merkezci ... v.b. örgütlenme biçimi kimin çıkarınadır? Aybar mülk sahibi egemen sınıfların ve bürokrasinin çıkarına olduğunu iddia ediyor. Öbürleri proletaryanın «erdemleri» ile bu özelliklerin çakışabilirliğini propaganda etmekle birlikte, asıl olarak pragmatist bir mantıkla kim yönetiyorsa onun çıkarına çalışır diyorlar. Kendileri proletaryanın yöneticileri olduğuna göre bu örgütlenme tartışmasını gerçekten anlamsız, tatsız buluyorlar. Kaldı ki işçilerin cep ve mide durumlarının dönemsel kıyaslamasını yapan istatistikler, çıkar tartışmasında epeyce elverişli bir puandır. O halde işçiler daha iyi çalışacak, yöneticiler de daha iyi yöneteceklerdir. Baltanın icad edildiği tarihten sonra yapılan ilk düzenli ayından beri en iyi çözüm budur.

Aybar ise bir «dip dalgası» olarak gelecek bir proletarya hareketinin bütün bu piramidal örgütleri, parça parça edeceğine emindir. İnanmaktadır ki bu dip dalgasının ertesinde durulacak denizin üzerinde kurulacak örgütlenmelerin görünümü, içiçe halkalar biçiminde olacaktır. En içteki en dar halkada, yöneticiler bulunacak ve bunlar, en dışta ve en geniş halkada olan işçiler, emekçiler tarafından istendiği an görevden alınmak üzere seçilmiş olacaklardır.

«Dip dalgası»nın hemen ertesinde bu içiçe halkaların en dıştaki ile en içteki arasındaki mesafe kısadır. Bu bakımdan tüm iyiniyetli beklentilerin gerçekleştiği gibi bir izlenim edinilebilir. Devrim dönemlerinin o coşkusu da bundandır. Ama şimdiye dek epeyce «dip dalgası»nın ortaya çıktığı bu deniz (toplum) hareket halindedir ve içiçe halkalar bu hareketlilik içinde yayılırlar. En içteki halka yerinde durur ve artık uzaklarda kıpırdayıp duran en dış halkanın kayalık sahilde kırılıp kalışını izler. Bu izlemenin yapılacağı kule piramit biçiminde olmayacaktır, kesindir bu Hoş olmayan çağrışımlara yol açabilir çünkü ve biz bu devrimi, «dip dalgası»nı neden yaptık diye sorduruz.

Merkezi, piramidal örgütlenmelere tepkiden yola çıkan Aybar'ın tezlerinin de benzer bir örgütsel yapıya yol açacağı kaçınılmazdır. Aybar, tüm iyiniyeti ile proletaryanın dip dalgası halinde yükselecek hareketinin saf erdemlerini öne sürerek bu yargıya karşı çıkabilir. Ona göre, sosyalist bilinç, «işçi olma»nın kendisinde içkek bir bilinçtir ve sosyalist bilinç bu anlamda işçi sınıfının «öz bilinci»dir. Hatta kitabında bu tezin varoluşçu biçimde kavranılmasının hiç de yanlış sayılamayacağını belirtmektedir. Bu iddiasını ise yalnızca Marx'tan alınma metinlere dayandırmaktadır. O metinleri şu yukardaki türden bir anlayışı, inancı içerdiğini gösterebilmek için yorumlamaktadır. («Yorumlama»yı esas itibarıyla skolastizm diye nitelemesine ve «gözlemlerden hareket etmeyi» onca vurgulamasına karşın.) Kaldı ki bu yorumların yanlışlığı için başka Marx metinlerine başvurulmasına gerek yoktur. Bizzat kendi tezine kanıt gösterdiği alıntılar, Aybar'ın şu yukardaki bilinç kabulünün Marx'la ilgisiz olduğunu en iyi gösteren alıntılardır

Bu noktada bir tartışmaya girmek anlamsızdır. Aybar'ın işçi sınıfı-sosyalist bilinç ilişkisi üzerine anlayışı, bize göre Marksizm dışıdır ve ancak herşeyde bir «öz» arayan pozitivizmin Marx yorumuna ait olabilir. Bu bakımdan tartışma sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Aybar'ın bizi, bizim Aybar'ı ikna etmemiz bu durumda imkansızdır.

Örgütlenme sorunu için temel teorik önemi olan bu konuyu, kendi yaklaşımımızı açımladığımız ikinci bölümde ele alacağız. Aybar'ın «her üretim tarzının kendine özgü bir örgütleme biçimi vardır» önermesinden anladığı şeyin yanlış, yüzeysel olduğunu, ama önermenin örgütlenme sorunun çözümünde son derece önemli bir çıkış noktası olduğunu da vurgulamıştık. Bu konuyu da ikinci bölümde ele alacağız.

Çünkü öncelikle aydınlanması gereken bir nokta var.

Birbirine tam karşıt görüşler ve «model»ler sunmakla birlikte Aybar'ın ve eleştirdiği «Leninist» sıfatlı örgüt teoricilerinin, örgütlenme sorununu aynı teorik çerçeve içinde ele aldıklarını öne sürdük. Bu teorik çerçeve ortak kabuller, üstüne oturmuş bir sorunsaldır. O ortak kabullerden hareket edilerek aynı sorulara cevap aranmaktadır.

Bu sorulara Aybar'ın ve karşıtlarının verdikleri cevaplardan görece farklı cevaplar da verilebilir. Aybar'ın «kendiliğindenliği vurgulayan görüşlerine belirli bir doğruluk tanıyan ama «bilinçli öge»nin de ihmal edilmemesini savunan çeşitli görüşler ileri sürülebilir. Merkezi, dikey örgütlenmenin bir zorunluluk olduğunu ama «tabanın da söz ve karar hakkı»nın da unutulamaması gerektiğini söyleyenler görece değişik örgütlenme modelleri sunabilirler.

Bizim burada iddia ettiğimiz şey ise, sosyalizmin, sosyalist hareketin örgütlenme sorununa bu sorunsal, bu teorik çerçeve içinde çözüm bulunamayacağıdır Çünkü bu teorik çerçevenin altında belli önkabuller vardır ve bizzat bu önkabuller sosyalizm ile çelişmektedir.

Bu önkabullerin odağında, sosyalist hareketin örgütlenmesini bir siyasal hareketin örgütlenmesi olarak ele alma anlayışı vardır. Önerilen ve önerilebilecek «örgütlenme model»lerinin hepsi, sosyalist hareketin **siyasal mücadelesini** nasıl bir örgütsel yapı ve işleyiş içinde verebileceği düşünülerek oluşturulmuşlardır.

Bu düşünce yanlıştır. Sosyalist hareket, bir siyasal hareket gibi örgütlenemez. Kimileri bunu siyasal mücadelenin yadsınması v.b. deyimlerle niteleyebilir. Ama sosyalist hareketin bütün tarihsel deneyi ve bugün varılan noktaların analizinde çıkarılması gereken sosyalist hareket gerçek bir siyasal mücadele vermek için, **kendi** özgün siyasal hedefine varmak için, öncelikle bu «siyasal hareket» olma mantığından sıyrılmalıdır.

Bu sözleri paradoksal bulacak olanlar, Marksist siyasal anlayış ile burjuva siyasal anlayış arasındaki kökten farkı unutmuş olanlardır. Ancak bu unutkanlar daha doğrusu burjuva siyasal anlayışa, burjuva ideolojilerden daha sıkı sarılanlar, sosyalist hareketi o bilinen «siyasal hareket» kalıpları içinde düşünebilir.

Sosyalist hareketin örgütlenme sorununun çözümlenmesinde en önemli teorik adım, bu düşünce biçiminin neden yanlış ve çelişik olduğunun kavranmasıyla atılmış olacaktır.

«SİYASAL HAREKET»LER HANGİ VARSAYIMLARIN ÜRÜNÜDÜR — BU VARSAYIMLAR SOSYALİST HAREKET İÇİN KABUL EDİLEBİLİR Mİ?

Burjuva toplumda, ortaya çıkan siyasal hareketler, belirli toplum kesimlerinin talep ve özlemlerini gerçekleştirmek amacındadırlar. Programlarında hangi talep ve özlemlerin savunucusu olduklarını belirterek, bunları benimseyecek kesimlerin desteğini almak böylece güçlenmek isterler. Programlarında aynı zamanda bu talep ve özlemleri nasıl gerçekleştireceklerini de anlatırlar. Bütün programlarda özelliği, devletin karar ve yaptırım gücünü öngörmeleridir. Programlarda devletin çeşitli kurumlarının, yetki ve imkanlarının hangi amaçlar için, nasıl kullanılacağı anlatılır

Bu bakımdan siyasal hareketlerin iktidar mücadelesi vermeleri zorunludur. Programlarını uygulayabilmelerinin önkoşulu, bu mücadeleyi kazanmaları devlet gücünü kullanma imkanına sahip hale gelmeleridir.

Bu yüzden bir siyasal hareketin önünde üç evre vardır. İlk evre aynı amaçları benimseyen kişi ve grupların bir parti örgütünde birleşmeleri evresidir. Parti, devlet iktidarını ele geçirmek için öngörülen mücadeleye, mücadele biçimlerine fiilen katılacak kişilerden oluşturulur. İkinci evrede parti, amaçlarının geniş kesimlerce benimsenmesine çalışır. Yeni kadrolarla güçlenmeğe, yaygınlaşmaya uğraşır ve bütün bu çabalarını belli bir iktidar stratejisi içinde düzenleyerek, devlet gücünü kullanma konumuna gelir. Üçüncü evrede ise devletin karar ve yaptırım gücü sayesinde amaçlarını gerçekleştirmeye çalışır. Talep ve özlemlerinin bu partinin iktidarında gerçekleşeceğine inananlar, devletin hangi kararları aldığına uygulamasına ve edinilen sonuca bakarak onu değerlendirirler.

Herhangi bir burjuva parti, siyasal hareket için yukarda anlatılanların hiçbir özelliği yoktur. Tamamen doğal, olması gereken ve burjuva toplumlarda binlerce kez olan bir şey anlatılmaktadır. Çünkü onlara göre devlet, toplumun yönetildiği, yönlendirildiği ve meşru yaptırım gücünün toplandığı yerdir. Nötr bir mekanizmadır, ya da böyle olmalıdır devlet. İyi ya da kötü devletsiz bir toplum düşünülemez. Bir toplum da geniş kesimleri ilgilendiren talep ve özlemler her zaman vardır Bunların en ılımlısı da en radikalide ancak devlet sayesinde, onun kurumları aracılığıyla, bir devlet eylemi sonucu olarak gerçekleşebilir.

Tüm siyasal-toplumsal hedeflerin gerçekleştirilebilmesinde etkin rolü devlete veren; bu hedefin, devletin toplum üzerindeki eylemi (veya eylemlilığı) sayesinde gerçekleşebileceğini veri alan yerleşik —burjuva— siyasal anlayışa, düzene tam uygun bir mantıktır bu

Bu mantık sosyalist hareket için kabul edilebilir mi?

Bu soruya olumlu cevap veriliyorsa, bütün siyasal hareketler gibi sosyalist hareketin de hedefini fiilen gerçekleştirmeye kadarki süreci üç evreye ayırması; ilk evrede devlet gücünü, iktidarı ele geçirmeyi sağlayacak gücü edinmeye çalışması, bunun için de öncelikle bu güçlerin etrafında toplanacağı odak olarak partiyi oluşturması gerekir. Özel mülkiyetin kaldırılması gibi, öteki siyasal partilerden kökten farklı

bir talebin savunucusu olduğu için, onun «devleti ele geçirmesi»ne karşı direnç çok daha fazladır. Bu onun, öteki partiler için gerekli olandan daha fazla ve militan güce sahip olmasını zorunlu kılar. Aynı nedenle ikinci evre sosyalist bir parti için çok güç geçecektir. Parti her çeşit mücadele biçimine hazırlıklı olmak zorundadır.

Üçüncü evrede, yani devlet gücü ele geçirildikten sonra da benzer bir durum sözkonusudur. Çünkü devlet gücünü özel mülkiyetin kaldırılması, ekonominin merkezi planlanması gibi kapsamlı eylemler için kullanmak gerekmektedir. Ele geçirilen devlet aygıtı, sosyalizmin gerçekleşmesi için önkoşul olan bu eylemleri yapmakta yetersizdir. Devlet bu olumlu rolünü yerine getirebilecek kadar güçlendirilmeli, yeni aygıtlarla takviye edilmelidir. Böylece yetkinleştirilen, gerekli işlev ve güçle donatılan devlet, yöneticilerin uygun politikaları ile olumlu rolünü oynamaya başlar. Sosyalist toplum, bu çok güçlü sosyalist devletin, eylemiyle inşa edilmeye başlanır.

Gelgelelim altmış yılı aşkın tarihi dönemin bir yığın örneği kesinlikle göstermiştir ki, «sosyalist devlet» sosyalist bir toplumu inşa edememiştir. Devlet eylemiyle sosyalizmin kurulacağına dair mantık iflasla sonuçlanmıştır. Uluslararası Sosyalist Harekette, 1960 başlarında ortaya çıkan bunalımın temel nedeni, bu gerçeğin anlaşılır hale gelmesinden doğan rahatsızlıklardır. Ayırdedici özelliklerinin ne olduğu, ne olması gerektiği, bilinen sosyalist toplum ile, bu özelliklerden yoksun «sosyalist» sıfatlı toplumlar arasındaki keskin farklılığın giderilebileceğine dair beklentilerin boşuna olduğunun anlaşılması nedeniyle doğan bunalım, 1960'lardan günümüze kadar Uluslararası Sosyalist Hareketi keskin iç çatışmalara sürüklemiştir. Kimileri sosyalist toplumun, «sosyalist» devletin güç ve eylemleriyle kurulacağı ana fikrine sadık kalarak, ortaya çıkan sonucu «sosyalist devlet» yöneticilerinin şu veya bu yanlış politikalarına bağlamış; şu veya bu biçim politikaları uygulamış olsalardı sonucun farklı olacağını savunmuşlardır. 1970'lerin sonuna doğru bu tür karşı çıkışlara dayalı girişimlerin hemen tümünün de çıkmazlarla karşılaştığını kanıtlayan bir dizi deney yaşanmıştır.

Şu anda uluslararası ve ulusal planlarda vaktiyle sahip olduğu ortak platformları parçalanmış bir «genel sosyalist hareket» vardır. Dünya çapında nüfuz mücadelesi vermek, etki alanını genişletmek anlamında birer «uluslararası hareket» olan reel sosyalist devletler arasındaki üstünlük çatışmalarında olsun, en büyük ve tek sosyalist güç olabilmenin amansız rekabetini yaşayan her bir ülkedeki gruplar arasındaki çatışmalarda olsun, keskin bir öfke kopkoyu bir düşmanlık havası egemendir. Bunun nedeni artık yalnızca sosyalizm hedefine varılamamış olması değildir.

Sosyalistlerin devleti ele geçirip, onu sosyalistlerin ya da işçi sınıfının devlet gücü olabilecek hale getirme'erini ve bu **devletin eylemleriyle** sosyalist toplumun kurulacağını veri alan genel eğilim, Çin'deki kültür devrimi deneyinin başarısızlığından sonra artık bu «hedefe varılamayış» gerçeğini atlayarak, varolanı üstü kapalı benimsemeye, SBKP'nin varolan «sosyalist toplumları» «reel sosyalizm» olarak niteleyişine aldırmamaya başlamıştır. Genel eğilim artık «reel sosyalizm»e de razıdır.

Ama iktidara sahip olmak da artık eskisi gibi kolay gözükmemektedir. 1960'lara gelinceye kadar her şeye karşın er geç iktidarın ele geçirileceğine dair bir inanç vardı. Emperyalist sistemin her an şiddetle patlak verecek bir bunalıma gireceği veya —bununla eşanlı olması gerekmeyen— geniş yığınların kitlevi bir hareketlenmeye, isyana yönelecekleri bekleniyordu. Ama 1960 sonrası dönem, «objektif nedenlerin» zorunlu sonucu sayılan bu gelişmelere bağlanan umutları da sarstı. Emperyalist sistem beklenen türden bir bunalım geçirmedi; ya da böyle bir bunalım geçirdiği söylenen evreleri bir çöküş manzarası göstermeyerek, sosyalist hareketlerin iktidarı için uygun koşullar yaratmayarak geçti. Emperyalist sisteme dahil ülkelerde **1960 sonrası** görülen kitlevi hareketler, varolan sosyalist, komünist partilere gitgide daha az ilgi göstermeye başladılar. Bu olgular; bir zamanlar herbiri kendi Ekim Devrimlerini yaparak tek başlarına iktidara geleceklerine inanan sosyalist hareketleri «iki aşamalı devrim»leri kabule zorladı. Yoksul köylülükten «milli» burjuvaziye, «öteki emekçi kesimler»den burjuvazinin reformist kanadı»na kadar çeşitli müttefiklerden biri veya bir kısmı ile iktidarın alınmasına dayalı pek çok «demokratik devrim» modellerinin ortaya atılması bundandır. Bu tedirgin geri çekiliş, özellikle soy reel sosyalist akımlarda (SBKP ve ÇKP'nin resmi takipçileri) tam bir kuyrukçuluğa dönüştü. Her ne pahasına olursa olsun birilerinin koltuk altında iktidara ortak olabilmeyi amaçlayan bu eğilimler, düzenin «aşırı» bulduğu her şeyden arınarak, resmi siyasal düzenin sola karşı korunması görevini üstlendiler.

Türkiye'deki hareket, bütün bu gelişmelerin tipik olguları bakımından hayli zengindir. Ve eğer bugün, faşistlere duyulan düşmanlık ve öfkenin daha koyusunun birtakım rakip gruplara karşı duyulduğu bir gerilimli ortam yaşanıyorsa; bu yalnızca reel sosyalizmi sosyalizm olarak sunmaya çalışmanın suçlu tedirginliğinin değil; bir siyasal hareket olarak iktidara gelebilme yollarının, imkânlarının artık hayli gölgeli olduğunun sezilir olmasının doğurduğu karamsarlığın da ürünüdür. Zaferden şüphe dikenleri, parlak sözlerin gergin ve ince yüzeyi altında büyümektedir. Sosyalizmin teorik-pratik ahlaki ilkeleri, değerleri, bir nihilist aldırmazlığı içinde bu kadar kolaylıkla ayaklar altına alınıp eziliyorsa, nedeni budur.

■

Ekonomide merkezi planlamanın yadığı, büyük üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin olmayışı ve tek parti yönetimi gibi yanları hariç, öteki bütün yönleri ile herhangi bir burjuva toplumdan farklı olmayan günümüz reel sosyalist toplumlarının durumu... Egemen eğilimi, yürürlükteki burjuva topluma adapte olmak, bir düzen partisi olarak varolan siyasal düzene yerleşmek olan Avrupa Komünist partileri... Ölümle sonuçlanabilen çatışmalar ve koyu düşmanlıklar gibi şimdilik Türkiye'ye özgü sayılabilen görünümler hariç diğer yönleri ile Türkiye Sosyalist hareketine benzer bir durum yaşamakta olan geri bıraktırılmış ülke sosyalist hareketleri...

Sosyalizm mücadelesi başlıca üç aşamadan oluşan bir yol olarak düşünülür: Başlangıç evresi (partinin oluşumu), iktidar mücadelesi dönemi (devletin ele geçirilmesi) ve sosyalizmin inşası (sosyalist devletin gücüyle ekonomik, siyasal, kültürel programların uygulanması). Yukarıda çizilen manzara açıkça gösterir ki günümüzde, hangi aşamada olursa olsun tüm sosyalist sıfatlı hareketler tıkanmıştır. Bu tıkanmanın yarattığı rahatsızlıklar içinde «sosyalist» toplumlar bildik kapitalist toplumlara, «sosyalist» devletler bildik kapitalist devletlere, iktidar öncesi konumda olan sosyalist parti ve gruplar ise —yumuşatılmış programı hariç— herhangi bir burjuva partiye benzemeye başlamışlardır. İlişkiler aynı, politika yöntemleri aynı, değer yargıları aynı, sorunları aynıdır.

Buraya kadar yazılanlar, bu sonuçlara varılmasını kaçınılmaz kılan nedenin ne olduğunu gösterebilmektedir.

Sosyalist hareketler, sosyalist toplumun kurulması gibi benzersiz bir amaca sahiptirler. Ayırdedici nitelikleri budur. Bu amaç, bu hedef, öteki siyasal hareketlerin önlerine koydukları en kapsamlı hedeften bile nitelikçe üstün, farklı bir hedeftir.

Böylesi bir hedefi gerçekleştirme iddiasında olmalarına karşın sosyalist hareketler, öteki siyasal hareketler ile aynı mantığı paylaşmakta sakınca görmemişlerdir.

Burjuva siyasal hareketler, programlarını ancak devlet gücü sayesinde gerçekleştireceklerini söylerlerken ve programlarını buna göre düzenlerlerken, tamamen kendi kendileri ile tutarlıdırlar. Çünkü onların sahip oldukları dünya-toplum-görüşü, devletin, tüm toplumsal faaliyetlerin genel yöneticisi ve yönlendiricisi işlevini yerine getiren özel bir kurum olarak toplumun üzerinde yer almasını, zorunlu ve rasyonel bulur. Bu bakımdan burjuva siyasal hareketlerin devletin olumlu, yapıcı eylemliliğini tanıyarak programlarını düzenlemeleri olağandır.

Fakat, Marksizm, kurum olarak devleti **sınıflı toplumların** doğal, kaçınılmaz bir ürünü sayar. Devletin, bir kurum olarak, «aşağısındaki» toplumla kurduğu devlet-toplum ilişkisinin, ayrıca çözümlenmesi gereken sorunlar yarattığını belirterek. Hedefi olan sınıfsız toplumun, aynı zamanda devletin de ortadan kalktığı bir toplum olacağını vurgular. Dolayısıyla devlete olumlu bir kuruculuk işlevi, olumlu bir eylem örgütü olabilme niteliği vermesi sözkonusu olmayan sosyalist hareket, nasıl oluyor da sosyalist toplumun «yukarıdan aşağıya» kurulacağını kabul edebiliyor ve böylece kaçınılmaz olarak «yukarıyı» yani devleti, olabilecek en olumlu işlevle donatabiliyor?

Bu durumda Marksist sosyalist devrim teorisinin onca vurguladığı «devlet olmayan devlet» ve «devletin süreç içinde sönmesi» tezinin ne anlamı kalmıştır?

Günümüz reel sosyalist ülkeleri yöneten Marksist sıfatlı partilere bakıldığında hiç bir anlamının kalmadığını söylemek gerekecektir. Çünkü buralarda tarihin gördüğü en büyük, karmaşık devlet aygıtları oluşturulmuştur.

Burada, bu devlet aygıtlarının bu «Marksistler»in yönetiminde, elinde olduğunu söylemenin de hiç bir anlamı yoktur. Daha doğrusu, böyle bir gerekçe ileri anlamamış olmak, onu terketmek, bir çok örneği olan vülger sosyalizm tezlerinden herhangi birini benimsemiş olmak anlamına gelir.

Marksizm, komünist toplumu doğru sürecin —sosyalizm— aynı zamanda «devletin ortadan kalkacağı» bir süreç olması zorunluluğunu vurgularken, sorunu, devletin toplum üzerindeki yerinde tesbit eder. Sorun, devletin tüm toplumsal faaliyetlerin genel yöntemi ve yönlendirmesi işlevini yerine getirebilecek organlara sahip olan, bu işlevleri kendinde toplayan bir kurum olarak varlığındadır. Bu durumda devlet ile toplum arasında kurulan ilişkidedir. Devletin kimin elinde olduğundan, kimin yararına kullanıldığından bağımsız olarak, bizzat bu **ilişkiden** kaynaklanmaktadır sorun. Devlet kimin yararına kullanılıyor olursa olsun sorunun niteliği değişmez.

Çünkü devlet ile toplum arasındaki ilişki, tüm toplumsal faaliyetlerin yönetimi, yönlendirilmesi ve bunun için gerekli yaptırım işlevini kendinde top'ayan bir kurum ile, bu işlevlerden yoksun bir toplum arasında kurulmuş bir ilişkidir.

Egemen ve ezilen-sınıflar arasındaki ilişkide de aynı nitelik yok mudur? İlkel komünal toplumdan sınıflı toplumun ilk biçimlerine geçiş, böylesi bir işlevsel ayrılma ile olmamış mıdır? Toplumun genel yönetiminin, o toplum içindeki belirli bir kesimin özel görevi haline gelişi ve toplumun kalanın bu görevden uzaklaşışı süreci içinde ilk devlet doğmamış mıdır?

Sınıflı toplumların en üst —ve Marksist tarihi gelişim teorisi içinde ele alındığında— en son biçimi olan kapitalizme gelinceye kadarki süreçte devlet yalnızca fizik güç olarak düzenli bir büyüme göstermekle kalmamış, aynı zaman toplumsal faaliyetlerin genel yönetimi ve yönlendirilmesi işlevinin tamamen toplumdan kopmasını sağlayan bir siyasal düzen olusmuştur. Devlet hem bu siyasal düzenin en önemli ögesi ve hem de sürekliliğini koruyan mekanizmadır.

Devletin giderek güçlenmesi olgusuyla birlikte ele alınması, birlikte düşünülmesi gereken ikinci olgu, burjuva toplumda geniş yığınların giderek apolitik hale gelişleri olgusudur.

İkinci olgu, birincisinin ürünü değildir Siyasal düzeyin bu iki olgusu, yazımızın ikinci bölümünde göreceğimiz gibi, kapitalist toplumun alt yapısında, üretici güçler - üretim ilişkileri düzeyinde tesbit edeceğimiz gelişmelerle çok yakından ilişkilidirler. Kapitalist toplumun siyasal düzeyinin genel olgularıyla kapitalist üretim biçimi arasındaki köklü bağıntıyı burada açıklamaya girişmeyeceğiz ama Marx'ın «siyasal toplumun anahtarı sivil toplumdadır» yollu temel önermesini hatırlamanın tam yeri de burasıdır.

Marksizm, «devlet sorunu»nu yukarıda en özet biçimde açıkladığımız yaklaşım içinde e'e alır. Bu bakımdan sorunun çözümüne, devletin üstlendiği, tekeline aldığı işlevlerin, topluma «yeniden» devri, toplumla kaynaştırılması olarak formüle eder Bunun bir «geçiş süreci»ni gerektiren kapsamlılıkta olduğunun bilincindedir. Bu yüzden anarşist öneriyi yadsır.*

* Kaldı ki anarşizm, devleti topluma zorla dayatılmış, neredeyse sunî bir kurum olarak kabul eden anlayışla Marksizmden köklü biçimde ayrılır. Marksizm ile anarşizmin asıl ayrımı buradan başlar. Anarşizm devlete doğal bir zorunluluk, ve-

Bundan dolayıdır ki Marksizm, sosyalist hareketin örgütlenmesinin, en tam ifadeyle bir devrimin örgütlenmesi olarak düşünülmesi gerektiği noktasından başlar.

BİR DEVRİM ÖRGÜTLENMESİ İÇİN İLK NOTLAR

Buraya kadar yazılanların hemen akla getirdiği bir ilk sorudan başlamalıyız:

Sosyalizmin kurulmasına hangi aşamada hangi koşullar varlığında başlanacaktır?

Bu soruya eleştirdiğimiz yaklaşım gayet kolaylıkla açık bir cevap verebilmekteydi iktidar, devlet gücü ele geçirildikten **sonra**.

Yukardan beri açımlamaya çalıştığımız Marksist yaklaşım ise tamamen farklı bir cevabı gerektirir. Sosyalizmin kuruluşu, sosyalist hareketin başlangıç anından itibaren başlıyan bir süreçtir. Burjuva devletle kesin hesaplaşma noktası bu sürecin şüphesiz önemli bir anı olacak ve bu nokta başarıyla geçildikten sonra sosyalizmin kurulması çok daha hızlanacak, tüm alana yaygınlaşacaktır. Burada «önemli nokta, bu kesin hesaplaşma anına gelinceye kadar sosyalist hareketin yürüttüğü eylem programının içeriği ile burjuva devletin varlığını yitirmesinden sonra yürütülecek programın içeriği arasında köklü bir farklılık olmamasıdır.

Sosyalist hareket, yerleştirmek istediği sosyalizme özgü ilişki ve eylemlilik biçimlerinin hayata geçirilmesi eylemini, düzenin ve devletin kuşatması, saldırıları altında yürüttüğü için, bu saldırıları her gerileyişi, kuşatma çemberinin bir yerlerinde açtığı her gedik ve böylece eylem alanının genişlemesi, aynı zamanda —özel olarak— devletl belli bır işlev kaybına uğraması anlamına gelecektir. Bu sosyalist hareketin, kesin hesaplaşma noktasında, gerçek bir «ikili iktidar» durumu yaratmasına elverir. Kaldı ki sosyalist hareketin, yukarıda belirtilen kuruculuk ve kullanımı geliştirilip, yaygınlaştırılması eylemi, asıl olarak yerleşik düzene, hayat tarzına karşı alternatif bir hayat tarzının doğması demektir. Bu durumda sözü edilen kesin hesaplaşma anında, iki farklı hayat tarzı insan ilişkilerini, faaliyetlerini farklı örgütlenişler içinde kuran iki yapı karşı karşıya gelmiş olacaktır. Siyasal açıdan «ikili iktidar» durumu olarak nitelenecek bu tarihsel anda, taraflardan biri kapitalist hayat tarzının burjuva devlet iktidarı; öteki ise bu noktaya kadar kurulabilmiş yeni hayat tarzının gerektirdiği «devlet olmayan devlet» iktidarıdır.*

Marksist yaklaşımın doğrudan sonucu olan bu vargılar, kapitalizmin başlangıcından günümüze kadar meydana gelen tüm devrimci dönemlerin olgularıyla da uyum halindedir.

Paris Komünü, Sovyet, Çin'in köylü birlikleri, Küba' da Asi Ordu ve halk komitelerinin ortaya çıkışları ile doğan ikili iktidar durumları ve aynı zamanda bu yeni tür iktidar kurumları toplanan kitlevi hareketteki gayet belirgin yeni bir hayat tarzı oluşturma yönündeki arayışlar, deneyler ve bunların yarattığı canlı değişken, coşkulu ortam... Devrimleri karakterize eden bunlar değil midir?

O ana kadar içinde yaşadıkları toplum düzeninin, hayat tarzının doğurduğu çok yönlü sorunlardan kurtulmak isteyen kitleler, bu potansiyeli önceden tasarlanmış, kavranmış bir doğrultuda harekete geçirmekte değillerdir. «Artık eskisi gibi yaşamak istememektedirler». Harekete geçiş nedeni budur ve şimdi yeni bir hayatın arayışı halindedirler. Bunun içindir ki sözkonusu devrimci durumlarda insanlararası ilişkiler de yepyeni biçimlenişler, giyim kuşamdan hitap tarzlarına, toplumsal hayatın belli başlı kurumlarından (aile, okul, tören veya toplantı v b.) ahlaki değerlere kadar her alanı kapsar. Yeni sanat türleri, sanat akımları, yeni görenekler ortaya çıkar. Hatta somut ihtiyaç maddeleri üretiminin nesnel kuralları işlevsel sınırlamaları daha yüksek bir verimlilik ve daha insanî ilişkiler için zorlanır. Karşılıklı ve ortaklaşa bir ilginin, dayanışma ve paylaşma isteğinin etkisiyle yeni bir iş ilişkisi ortamı kurmak güçlü bir eğilim olarak belirir. Bu sonuncu olgu aynı zamanda devrimci hareketin niteliği hakkında tam bir gösterge değerindedir.

Bu zengin çeşitlilikte ve toplumsallaşma eğilimi bazında süren yeni biçimde yaşama, yeni bir hayat tarzı oluşturma hareketi ortaya çıktığında, eski düzen ve devlet hayli sarsılmış, güç kaybına uğramış olsa da hâlâ varlığını sürdürmektedir. Yeniden eski biçimini almak, işleyiş kurallarını egemen kılarak, içine düştüğü bunalım sonucu doğan kitlevi hareketi yine kendi kanalları içinde yaşamağa mecbur bırakmak için toparlanmaya çalışmaktadır. Devletin zorlayıcı gücü ve halen elinde tuttuğu meşru yönetim ve yönlendirlcilik işlevine dayanılarak yapılacak bu girişime karşı kitlevi hareketin öncelikle benzer güç ve işlevler tanınmış bir kurum oluşturması tıpık bir sonuçtur. Paris Komün'ünde, Sovyet'de, şimdiki Köylü Birlikleri'nde ve Küba'da ki halk komiteleriyle Asi Ordu müfrezelerinin içiçe geçtiği özgül durumda bu özellik ortaktır. Ama bunlar, üstlendikleri devlete özgü işlevleri yeni biçimde yerine getirmektedirler. Geniş yığınlar bu kurumlar karşısında yalnızca söz ve temsilcı seçme hakkı gibi burjuva demokratık haklara sahip olmakla kalmazlar. Çoğu kez kararların oluşturulması ve denetlenmesi sürecine doğrudan katılabilmektedirler ve ayrıca daha da önemlisi; sözkonusu kararların uygulanması, klasık devlet işleyişinde olduğu gibi birtakım

ya rasyonellik atfeden geleneksel anlayışla aynı teorik plandadır. Onun zıddıdır. Yukarda yapılan kısa açıklama bile gösterirki Marksizm bu teorik çerçevenin tamamen dışında üstünde ele alır konuyu.

* Sosyalist hareketin genel mücadelesi şüphesiz yalnızca bundan ibaret değildir. Kapitalist toplumun kendine özgü mücadele platformlarında, ekonomik-meslekî örgütleri *içinde* verilecek olan —yerleşik deyimle ekonomik-demokratik— mücadelenin gerekleri yerine getirilmeyecek demek değildir elbette— Yukarda genel hatlarıyla verilen perspektif, düzen içinde karşılanabilir taleplerin mücadelesi verilirken, bunun, sistemli bir düzen eleştirisiyle düzen bağlarını çözücü bir teşhirle birlikte yapılması gerekliliğini gösterir. Bu konu yazımızın gelecek sayıdaki kısmında ele alınacağı için değinmekle yetiniyoruz.

özel görevlilerin işi değil, bir toplu katılmanın konusu olmaktadır.

Bu eski devlet-toplum ilişkisinde radikal bir değişim demektir. Eskiden devlet ve toplum arasında tesbit edilebilen işlevsel kopukluk; geniş ölçüde sözkonusu değildir. Devletin toplumun, tüm toplumsal faaliyetlerin genel yönetimi, yönlendirilmesi ve bunlara ilişkin kararların uygulanması işlevlerini kendi tekeline olarak, bütün bunların ancak resmi devlet organları, güçleri tarafından yapılan işler olarak düzenlemesi durumu toplumun —geniş kitlelerin— yukarda anılan türden bir eylemlilik kazanmış olması nedeniyle bozulmuştur.

Devrimci hareketlerin «ikili iktidar» durumunu kendi lehlerine ortadan kaldırması, «devlet olmayan devlet»ler sayesinde, bu kurumlar ile geniş yığınlar arasındaki özgün işlevsel ilişkinin varlığında mümkün olmuştur. Gelgelelim kapitalizm çağına girildikten sonra meydana gelen tüm devrimci durumlarda zaferin ertesinden itiboren; bu «devlet olmayan devlet»lerin, o bildik devletin gitgide sönükleşen bir organı haline gelişlerini görüyoruz. Devlet ve toplum arasındaki işlevsal ayrıma dayalı ilişki yeniden kurulmaya başlanmakta, geniş yığınların «devlete özgü faaliyetlere katılmasının eski biçimleri ortadan kalkmakta, «devlete özgü» faaliyetler, gitgide yetkinleşen devlet aygıtının ilgili organlarında, onların özel görevlileri —bürokratlar ve devlet güçleri— tarafından yapılır olmaktadır.

Çoğu kez öncekini pek aratmayacak bir baskıcı kimliği de hızla edinen bu —ek aygıtlarla güçlenmiş— personeli yeni devlet, devrimci dönemin «devlet olmayan devlet» niteliğindeki kurumları etrafında, o bağlamda süren «yeni bir hayat tarzı» arayışlarını da denetim altına almaya başlamakta kısa sürede durdurup, eskinin bilinen biçimlerinden nitelikçe farklı olmayan kalıplara döndürtmektedir. Böylece içine girilen hayat tarzının, devrim arifelerinde propagandası yapılan yeni hayat tarzına ilişkin beklentilere, umutlara karşılık vermediğini çok geçmeden resmi ağızlar bile itiraf edeceklerdir. Kimi bunun olağan olduğunu, koşulların ve daha çok «hayatın gerçekleri»nin ancak bu kadarına elverdiğini ve bu «gerçeği» kabul etmek ona uymak zorunda olduğumuzu söyleyecek; kimi de —örneğin 1960 ortalarındaki ÇKP kadroları gerek kurulu devlet— toplum ilişkisini, gerekse bu ilişkinin varlığında süren toplumsal hayatı bir «kültür devrimi» hamlesiyle değiştirmeye girişmek cesaretini gösterecek ama umdukları sonucu alamayacaklardır. Şu ana kadar yazılanlar doğrultusunda bu başarısızlığın bir nedenini hemen söyleyebiliriz: Çin'de, bütün «sosyalist» ülkelerde olduğu gibi genel yönetim mekanizmasının en önemli ögesi olan partinin bir bölümü ve onun etrafında toplanmış kadroların karar ve insiyatifiyle başlatıldı «Kültür Devrimi». Yönetim mekanizmasının bu girişime karşı çıkan kesimini çok kısa sürede etkisiz hale getirerek ülkenin tek siyasal gücü otoritesi konumuna gelen bu kadrolar, eski işleyişi altüst etmişler ve Çin toplumunda devrimci dumalara benzeyen geniş bir hareketlilik meydana getirmişlerdi. Fakat yüzeysel bir benzerliktir bu. Çünkü sözkonusu kadrolar, Çin toplumunda neyin nasıl olması gerektiğini, ayrıntılarına kadar saptayıp kendilerince sosyalist bir hayat biçimi ve siyasal işleyiş modeli kurmuşlardı. Ellerindeki devlet imkanlarıyla bu modeli geniş yığınlara ilan ederek, bu modele göre yaşanması gerektiğinin ve yaşanacağının propagandasını yaptılar. Geniş yığınlar, Başkan Mao'nun ilahi mesajlarının aracısı olan Kültür Devrimi kadrolarının, bu devlet konumundaki güçlerin çağrısına uyarak, yani tanrının ve devletin yönlendiriciliğine iman etmiş geleneksel anlayışa tamamen uyarak, tıpkı bir taşınma olayında olduğu gibi «harekete geçti». Kültür Devrimi'nin devlet konumunu üstlenmiş kadroları, geniş yığınlara, hazırladıkları bu yaşama biçimi içinde nasıl davranmaları gerektiğini neyi nasıl düşünmeleri gerektiğini öğretmeye çalıştılar.

«Kültür Devrimi», devlet gücü inisiyatifi ve yönlendiriciliğiyle sosyalist bir toplumun yaratılamayacağının bir kez daha kanıtlanmasıdır. O devlet güçleri, devlet-toplum ilişkisini «devletin sönmesi» hedefine yönelik biçimde değiştirmek isteseler de sonuç aynıdır. Başından beri vurgulamaya çalıştığımız nokta, bu isteğin yokluğu değil, bu isteğin —bunu da içeren daha kapsamlı hedefin— **devlet konumunda kalınarak** gerçekleşmesine uğraşmanın açmazlarıdır.

Devam edecek

SEVAN NİŞANYAN

Birikim 52-53/33

Burjuva Devletinin Sorunları ve T.C. Devleti

Patlama noktasına gelmiş olan toplumsal huzursuzluk karşısında Türkiye burjuvazisi bugün ikili bir stratejiyle hücuma geçmiştir. Asıl amaç, sözkonusu huzursuzluğu varolan devlet düzeni içinde eriterek, toplumsal çalkantının düzen-dışı alternatiflere, yani bir *ihtilale* kaymasına engel olmaktır: böyle bir ihtimalin Türkiye'deki gerçekliğini özellikle İran'da olanlardan sonra görmemeye imkân yoktur. Bu tehlike karşısında, bin yıllık devlet tecrübesinin mirasçısı olan Türkiye burjuvazisi, koşullar gerektirdikçe birbirini tamamlayabilecek iki ayrı siyasi alternatifle ortaya çıkmıştır: MHP ve muhtemelen silahlı kuvvetlerin bir kanadını içeren *faşist* alternatif ve CHP'li bir düzenlemeyi (CHP, CHP-AP ya da CHP-silahlı kuvvetler) içeren *demokratik* alternatif. İki alternatifin birbirini dıştaladığı ve bu stratejilerin *siyasi aracından* ibaret olan partilerin birbiriyle kıyasıya mücadele ettikleri açıktır. Ancak her iki aracın da ortak bir temeli —burjuva devletinin çıkarlarını— varsaydıkları görülmelidir: burjuvazi açısından ikisinden hangisinin seçileceğini belirleyecek olan etmen, burjuva devletine yönelik tehlikeye —halka— karşı hangisinin daha etkin bir silah olabileceği etmenidir.

Burjuvazi toplumsal muhalefeti ve sosyalistleri faşizm «tehlikesine» karşı CHP, hükümet ve devlet saflarında seferber etmeyi başarırsa, görevi demokratik alternatif yerine getirmiş olacaktır. Bu başarılamazsa, faşizm burjuva devletinin tek kurtarıcısı olarak göreve çağırılacaktır. Birinci ihtimalde faşistlerin, ikinci ihtimalde burjuva demokratlarının «temizlenmesi» beklenir.* Ama her iki ihtimalde de kaybetmesi kesin olan taraf, halk ve sosyalist harekettir.

İki alternatiften hangisinin seçileceği demek ki sosyalist hareketin tavrına ve onların önderliğindeki toplumsal güçlerin nasıl yönlendirileceğine bağlıdır. Oysa sosyalist hareket, bir kıskaç harekatı ile karşı karşıyadır: ağırlığını hangi yöne verse öbür taraftan hezimete uğraması kaçınılmaz gibi gözükmektedir. «Faşizm tehlikesini» vurgulayıp varolan düzeni savunmayı iş edinen kanat, davayı çoktan kaybetmiştir. Burjuva devleti saflarında seferber olmak gibi pespaye bir görevi reddeden kanat ise, kendine özgü mücadele ve örgüt anlayışları nedeniyle devlete karşı gerçek bir halk hareketini yönlendirebilme yeteneğinden yoksun kalmıştır.

1971'in aksine, son yılların olağanüstü bir güç ve süratle —ve kısmen sosyalist önderlikten bağımsız olarak— gelişen kitle hareketi umutsuzluğa pek yer bırakmamaktadır. Buna karşılık şurası açıktır ki sosyalist önderlik burjuva devletine karşı bu kitle hareketini örgütleyip yönlendirmekten acizdir ve kitle eğer burjuvazinin kıskacını kırmayı başarabilecekse, *bunu belki de şu andaki sosyalist önderlik çerçevesinin dışında ve hatta ona rağmen yapacaktır.* İran'da olan budur ve İran devriminin ne yönlerde gelişeceği henüz belli değilse de, sosyalizm adına tarihteki en büyük fırsatlardan birinin kaçırılmış olması hâlâ bir ihtimal olarak durmaktadır.

Bu yazıda savunacağımız görüşler, esas olarak *burjuva devletinin niteliği ve dinamiklerinin doğru kavranması* ile *sosyalistlerin kitle hareketine önderlik edebilmesi* arasında sıkı bir bağı varsayan bir perspektiften hareket edecektir.* Bağ gözüktüğü gibi soyut bir bağ değildir; çünkü burjuva devletinin dinamiklerinin kavranamamasının temelinde yatan şey, Türkiye sosyalist hareketinin Tanzimattan beri süregelen belli bir «devrimcilik» anlayışıyla, yani burjuvaziyle, burjuva ideolojisiyle, burjuva ideolojisinin en hayalperest ve ütopik ucuyla bağlarını tam koparamamış olmasıdır. Türkiye sosyalist hareketi aydın muhalefeti geleneğiyle, «ilerici» burjuva-Tevfik Fikret-Prometheus hayalciliğiyle, kitleyi hor gören ideolojiyle bağlarını —1968'den beri süren gerçek ve iyi niyetli çabalara rağmen— koparamamıştır. «Doğru çizgiyi egemen kılmak üzere» siyasi mücadelede dizginleri ele geçirmeyi amaç edinen önderlik, bunun içindir ki *rakip siyasi kadroları* teker teker ve hep birden asıl düşman olarak görür. Bu siyasi güçlerin ge-

* Temizlenecek olan şüphesiz burjuvazinin eteklerinde dolaşan ve burjuvazi tarafından kullanılan birtakım maşalardır —birinci halde birtakım lumpenproleter çocukları ile üç— beş olbay eskisi; ikinci halde birtakım liberal siyasetcilerle zamanında dönmeyi beceremeyen «Atatürkçü aydınlar»dır. Her halükârda burjuvazinin kendisi temizliğin dışında kalır.

* Bu anlayış, Gramsci'nin kavram ve analizlerinden önemli ölçüde yararlansa bile, kaynağını asıl olarak Lenin'in Şubat Devrimini izleyen dönemdeki yazılarından ve özellikle **Nisan Tezleri**'nden alır; Bolşevik partisinin 1917'deki siyasi tavrının gerekçelerini kavramayı amaçlar.

risinde yatan ortak temel —burjuva devleti—, onun dinamizmi, şu ya da bu rakip siyasi alternatifi seçiş mantığı, gelişme ve kendini savunma mekanizmaları görülmez. Ve bunun içindir ki, seçenek burjuva devletinin kendisine değil çeşitli tezahür biçimlerinden, siyasi alternatiflerinden birine, gövdeye değil kollara bacaklara saldırmaktır ve hareketin ustaca birçok yönlü kıskaç manevrası karşısında dayanma şansı yoktur.

Burjuva devletinin nitelik ve dinamiklerinin doğru kavranamaması, son analizde *burjuva demokrasisinin* nitelik ve dinamiklerinin doğru kavranamaması ile eşdeğerdir. Hemen belirtelim ki burjuva devleti derken burjuvazinin tek egemen sınıf olduğunu ya da başka sömürü tarzlarının devlet içinde varolmadığını söylemek istemiyoruz. Aşağıda ayrıntılarıyla tartışacağımız sav, T.C. devletini oluşturan egemen sınıflar arasında burjuvazinin dinamik belirleyici ve önder konumunda olduğudur. Bu burjuva devletini burjuva demokrasisi ile de şüphesiz eşitlemiyoruz: sadece burjuva devletinde temel zorlayıcı itkinin burjuva demokrasisi yönünde olduğunu ve burjuva devletinin temel sorunlarının her zaman için demokrasiyi «kurmak», kuramamak, kurdurtmamak ve «sağlamlaştırmakla» ilgili etmenler olduğunu söylüyoruz. Bu bakış açısını benimsemek için, burjuva demokrasisini ölü klişelerin ötesinde, *doğrudan, örgütlü ve eylemli bir diktatörlük biçimi* olarak kavramak ve devletin diktatörlük yöntemini birtakım şahıs ve grupların siyasi ve askeri varlığı ile eşitleme alışkanlığını bırakmak gerekmektedir. Hedef olarak devleti değil birtakım siyasi güçleri gören anlayışla bu bakış açısının bağdaşmayacağı açıktır.

Eleştirilerimiz, faşizme karşı varolan «demokrasiyi» korumayı üstlenerek Marksizm-Leninizmle her türlü bağı koparmış gruplara değildir; o cihetten bir diyalog imkânsız gözükmektedir. Eleştirilmesi gereken, mücadelesini varolan düzene yöneltip gerçek anlamda devrimci bir tavır alan gruplardır. Bu ikincilerin burjuva demokrasisi anlayışıyla birincilerinki arasında temelde bir fark bulunduğu söylenemez; burjuva demokrasisi örgütlü ve eylemli bir diktatörlük değil, bir çeşit soyut mücadele alanı, toplumüstü bir platform, bir çeşit futbol sahası olarak, icabında burjuvalara aşırı kolaylıklar sağlayan, topun hep bir yana gitmesine yol açan eğik bir futbol sahası olarak anlaşılmaktadır. Maçta rakip bırakılıp sahayla mücadele edilemeyeceğine, burjuvazinin siyasi güçleri yerine demokrasiye, milleti ve ülkesiyle bir bütün olan T.C. Devletine saldırılamayacağına göre, eğer varolan düzene karşı —haklı olarak— tavır alınacaksa, düzenin *faşist* olması şarttır. Bunun neden böyle olması gerektiğine dair, tekelci dönem, emperyalizm ve yarı-feodalizmi içeren teoriler de keşfedilebilir. Düzenin varolan ya da olabilecek burjuva demokratik öğelerine karşı faşistlere karşı uygulanacak mücadele yöntemlerini uygulayan bu hareketin, uzun dönemde *gerçekçiliğini kaybetmesi* ve burjuva demokrasisinin siyasi ve ideolojik atağı karşısında çözülmesi beklenir.

Yazının birinci bölümünde genel olarak devleti, burjuva devletini ve bir azgelişmiş burjuva devleti olan T.C. çerçevesinde burjuva devlet mekanizmalarının gelişimini inceleyeceğiz. İkinci bölümde 1970'lerde Türkiye burjuvazisinin ve onun devletinin içine girdiği siyasi krizi ve bunun karşısında sosyalist hareketin konumunu, İran devriminin dersleri ışığında analiz etmeye çalışacağız.

DEVLET

Devletin egemen sınıfların baskı aracı olduğu —umalım ki— herkesçe bilinmekte ve esas kabul edilmektedir. Bunun *yetersiz* bir tanım olduğunu söyleyeceğiz: bu tanım, aracın ayırıcı niteliğini belirtmemektedir; bir üstyapı kurumu olduğu söylenen devletin, altyapıdaki üretim ve sömürü ilişkilerinden farkı açıklanmamıştır. A kapitalistinin fabrikasında işçilere, B ağasının köyde köylülere uyguladığı baskının araçları (örneğin birtakım özel memurlar, birtakım eli silahlı adamlar, hatta gerekirse birtakım çeteler) «devlet» sayılabilir mi; sayılamazsa neden sayılamaz? Bunlar açık değildir.

Tarih boyunca devletler incelendiğinde görülecek olan şudur: devletin işlevi her zaman için toplumdaki çeşitli ve çıkarları çelişen sınıfları genel olarak varolan sömürü düzenine bağlamak, onunla bağdaştırmak, sömürü düzeninin hiyerarşik yapısı ile bütünleştirmek olmuştur. Bu işlevin hiçbir zaman salt zorla gerçekleştirilemeyeceğini anlamak gerekir: toplumun tüm katmanlarına ulaşan geniş bir kurumlar ve örgütler ağının oluşturulması, tüm birey ve zümrelerin toplumsal ve ideolojik çıkar bağlarıyla sisteme bağlanması, ya da sisteme bağlanmaktan başka alternatif olmadığı inancının tüm birey ve zümrelere benimsetilmesi, devletin işlevinin gerçekleşmesi için şarttır. Devletin temel sloganı, o halde, *birlik ve bölünmezliktir:* açık zor kullanımı, zorlayanlarla zorlananlar arasındaki karşıtlığı açıkça ortaya çıkarma tehlikesini getirdiği için, gerektiğinde çok ustalıkla, belli dozlarda ve karşıtlığın çıplak olarak görülmesini engelleyen çok çapraşık mekanizmalarla desteklenerek uygulanması gereken bir çare olarak düşünülmelidir. *Sınıfsal zorun, birlik ve bütünlük iddialarını bir yana bırakarak apaçık ortaya çıkması ihtilal ve iç savaş demektir ki, devlet mekanizmasının işlevini yitirip çökmesi anlamına gelir.*

Eğer sınıfsal zorun açığa çıkması devletin çökmesi demekse, bundan çıkarılacak sonuç, devletin asli işlevinin *sınıfsal zorun açığa çıkmasını engellemekten* ibaret olacağıdır. Bir başka anlatımla, a) Toplumsal hayatın her düzeyinde süren derin sınıf mücadelelerinin gerçek içyüzleriyle, kati ve kıyasıya bir kavga olarak algılanmasını önlemek; b) aynı çabanın bir devamı olan, böyle bir algılayışın ezilen kitlelerde doğuracağı başkaldırıyı —zora karşı bilinçli zoru— engellemek. Bu anlamda

devlete bir üstyapı kurumu denilecektir: üretimdeki sınıfların mutlak, kuralsız, kıyasıya egemenlik mücadelesinden doğan, ama bu mücadelenin —ve egemenliğin— varlığını şu ya da bu şekilde inkâr eden, mücadelenin mutlaklığını yumuşatan, birtakım statik yasalara, sabit ölçütlere bağlayan ve böylece gizleyen bir yapı. Devlet, kurumsal ve ideolojik kanallardan varolan sınıfsal zoru haklı, makul ve doğal gösterecek olan bir *sınıflarüstü platform* inşa eder. Bu üstyapısal platform öncelikle hukuk ve özellikle mülkiyet hukukudur.

A kapitalistinin işçiyi ya da B ağasının köylüyü sömürebilmesinin temel koşulu, gerek sömüren, gerekse sömürülen tarafların ilişkiye girmesine imkân veren *ortak bir platformun* varlığıdır. İşçinin ve kapitalistin karşılıklı olarak ortak, dolayısıyla aralarındaki çelişkiyi aştığı, mücadelenin ölçüt ve sınırlarını belirlediği varsayılan bir esası, *yani hukuku* kabul etmeleri, sömürünün gerçekleşebilmesi için kaçınılmazdır. İşçi kapitalistin mülkiyet hakkına saygı duymaz, «oyunun kurallarını» benimsemez ve kendi sömürülmesini «kuralına göre» oynanmış bir maçta uğranılmış bir yenilgi olarak görmezse; kapitalistin de kendisiyle aynı kurallara göre oynadığına inanmazsa, o zaman kendisini sömürmek imkânsız olabilir. *Devlet işte bu hukukun ve bu hukuka uygun olarak edinilmiş mülkiyetin savunucusudur:* polis, ordu ve mahkeme bunları savunur. Devlet, egemen sınıfları savunurken açıkça taraf tutmaz, «ben şu zümre insanları savunuyorum, o kadar» demez; onları *sınıflarüstü ilkeler adına* (örneğin mülkiyet hakkının dokunulmazlığı) savunur. *Bu «sınıflarüstü» ilkelerin, yani hukukun ise, sınıf mücadelesinde zorla kazanılmış olan bir egemenliği kutsayıp, ideolojik haklılığını «kanıtlayıp», herkesçe uyulması zorunlu bir kurallar dizisi haline getiren bir çerçeveden ibaret olduğunu Marksistler bilirler.*

Hukuk derken sadece burjuva demokratik (piyasa) hukukunu değil, köleci düzenin de, feodal düzenin de, faşist devlet anlayışına dayanan düzenin de hukuklarının anlaşılması gerektiğini hatırlatalım.

Sınıf egemenliğinin «sınıflarüstü» bir güç kılığında kitlelere yutturulması şüphesiz zor ve ustalık, incelik, tecrübe, esneklik, sabır isteyen bir sanattır. Özellikle üretimin (ve dolayısıyla sömürünün) geniş toplumsal yüzeylere yapısal olarak ihtiyaç gösterdiği feodal, kapitalist v.b. üretim tarzlarında sömürünün ve üretimin sürebilmesi, bu sanatın iyi icra edilmesine, *yani sayıları milyonlara varan kitlelerin her ne bahasına olursa olsun dengede tutulmasına, düzenle barış içinde yaşatılmasına kesinkes bağlıdır.* Bunun için el altındaki her türlü yola başvurulur. Geniş bir bölgedeki egemen sınıflar arasında birlik ve dayanışmanın sağlanması bunların en önemlisidir. Bu yoldan, devletin herhangi bir birimdeki doğrudan sömürücüyü aşan, onun üstünde bir güç olarak belirmesi sağlanır; öyle ki herhangi bir bölgede sömürücünün hukuku yetmemeye ve sömürüyü sürdürmek için zor kullanımı şart olmaya başlasa bile, hem sömüreni hem sömürüleni içine alan, her ikisini de aşan bir güç, *ortak bir platform* olarak devlet varsayılabilsin; öyle ki halk çığırdan çıkıp doğrudan sömürüye karşı birtakım mücadeleler verse bile, düzenin tümüne karşı mücadele etmek kimsenin aklına gelmesin, mücadele düzenin sınırları içinde kalsın; öyle ki «kanun hakimiyetinden» kaçmak kolay olmasın.

Devlet demek ki belli bir coğrafi bölgedeki çeşitli bölgesel ve yerel egemen sınıfların, sömürülerini sürdürebilmek üzere, o sınırlar dahilinde geçerli ortak bir platform ve «sınıflarüstü» hukuki merciler oluşturmasıdır.* Devletin varlık nedeninin ve devletin sınırlarını çizen dinamiğin her şeyden önce *siyasi* olduğunu; ana kavgının daima kitleleri sömürülmeleri için gerekli tavı sağlayacak şekilde paralize etmekten, dondurmaktan, evlem ihtimallerini yoketmekten ibaret olduğunu söylüyoruz. Bölgesel ve yerel egemen sınıflar bu kaygıyla ittifaka ve dayanışmaya girerler; «nesnel» iktisadi nedenlerle ya da doğrudan doğruya altyapısal dinamiklerle değil.

Son yıllarda yaygınlık kazanan —ve bu dergide birkaç kez savunulmuş olan— toplumsal formasyon kavramını bu bağlamda değerlendirmek ve eleştirmek gerekir. Egemen sınıflararası bütünleşmeleri altyapısal etmenlerle açıklamaya çalışan bu kavramın, bir yandan bu ittifaklara «nesnel» ve zorunlu bir nitelik izafe etmek, bir yandan da devletin ve devlet sınırlarının gerçekliğini önemli bir ölçüde hasıraltı etmek gibi ikili bir işlevi olmuştur. Görülmemiştir ki bir bölgedeki sömürü birimlerinin birbirine «eklemlenmesi» demek *devlet* demektir ve bir *üstyapısal* örgütlenme olan devletin rolü ancak gerçek ilişkileri saklamak, saptırmak, yumuşatmak, o gerçek ilişkilerden doğan patlama ihtimallerini zararsız kanallara sürmek ve böylece *sömürünün ortamını hazırlamaktan* ibarettir.

Devlet sınırları, çeşitli türlerden sınıfsal sömürünün siyasi yönden fizibl olduğu asgari alanı belirler. Yani şu kadarlık bölgede egemen sınıfların birleşip devlet kurmasının nedeni, bu birleşme olmadan daha küçük bölgede sömürünün sürmesi imkânsız ya da çok riskli olacağındandır. Devletin onu oluşturan birimlerle ilişkisi çeşitli biçimler alabilir. Örneğin feodal düzende derebeyi ile cemaat arasındaki ilişki merkezden oldukça bağımsız bir sömürü ilişkisi gibi gözükebilir. Aynı şekilde zor

* Devleti polis ya da sopa gibi basit bir araç olarak düşleyenlerle yapılacak ilginç bir deney, «Uruguay ve Paraguay nedir?» diye sormak ya da T.C. Devletinin haritasını çizmelerini istemektir. Cevaplar büyük bir olasılıkla —ve haklı olarak— «G. Amerika'da iki devlet» ve dikdörtgenimsi bir şekil olacaktır. Devlet, sınıflarüstü bir toplum birimi olarak düşünülmektedir. «Türkiye kapitalizminin haritasını çizmek» anlamsız bir iş olarak kavrandığı halde, o kapitalizmin baskı aracının haritası rahatlıkla çizilebilmektedir.

durumlarda bazı kapitalistlerin özel çeteler besleyip işçilere saldırtması, devletin başta belirttiğimiz işlevinin o fabrika çerçevesinde yok olması gibi yorumlanabilir. Böyle olunca ,eğer devletten bağımsız olarak sömürü sürdürülebiliyorsa, bunu yapabilen derebeyi ya da kapitalist neden hâlâ devlet içinde kalsın sorusu akla gelebilir. Görülmesi gereken, bu tür dolaysız sınıfsal zorun *ancak* devletin sağladığı denge, «öteki kefeye» koyduğu ağırlık sayesinde mümkün olabileceğidir: derebeyi ancak *devlete dahil olmanın ona kazandırdığı meşruiyet* yüzündendir ki köylüsüne çekinmeden kan ağlatabilir ;kapitalist ancak işçiler düzenle olan bağlarını koparmadıkları, «devletin birlik ve bölünmezliğine», hukuka ve daha doğrusu bu devletin ve hukukun *kendilerine de yer verebilecek* sınıflarüstü niteliğine inandıkları sürecedir ki üzerlerine çeteleri salabilir.

Devletin birlik ve bölünmezliği, yani bir bölgedeki tüm insanları birleştirip kaynaştıran «sınıflarüstü» üstyapısal platformun varlığı, her türlü sömürünün önkoşuludur. Bölünmezlik burada şüphesiz hem «dikey» anlamda, ortak bir sınıflararası «centilmence» mücadele alanı olarak, hem de «yatay» anlamda, bir coğrafi bölgedeki insanları birleştirdiği varsayılan ne idüğü belirsiz ortak bağ olarak anlaşılmalıdır. Bu bağın bir yerden kırılması, bağ sayesinde durağanlaşıp, konsolide edilip, sonunda artık yokmuş gibi gözükmeye başlayan muazzam dinamiklerin, gerilmiş yayların zincirlerinden boşanması anlamına gelir. İran devrimini ve Lenin'in 1917'deki tavrını anlayabilmek için bu bakış açısını benimsememiz gerekiyor.

BURJUVA DEVLETİ VE DEMOKRASİ

Egemen sınıfların niteliğine, üretimin ve sınıf sömürüsünün gereklerine uygun olarak, yukarıda ana hatlarıyla özetlediğimiz devlet işlevi, çeşitli farklı kurumsal ve ideolojik düzenlemeler aracılığıyla gerçekleştirilir. Temeldeki mantık kavrandığında yapılan düzenlemeleri teşhis etmek çok kolaylaşacaktır.

Burada üzerinde durulması gereken, kapitalist üretim tarzının ve burjuva sınıfının şu ya da bu ölçüde gelişmiş olduğu toplumlardaki devletin sorunlarıdır. T.C. devletinin bugün karşılaştığı sorunların burjuva devletinin klasik kalıplarına gayet güzel uyduğu görülecektir.

Diyeceğiz ki *kapitalist üretim tarzının belli bir ölçüde gelişmiş olduğu toplumlarda devletin ana sorunu demokrasi sorunudur;* uzun vadede burjuvazi bir yandan kendi sınıf diktatörlüğünün kaçınılmaz aracı olan burjuva demokrasisine yönelmek, bir yandan da bu yönelişin beraberinde getirdiği çok büyük «tehlikelerle» yüzleşmek ve bunları nötralize etmek zorunluğuyla karşı karşıyadır. Bu zorunluğu, kapitalizmin liberal, rekabetçi ya da piyasacı v.b. olması gibi anlamsız birtakım nedenlere bağlamıyoruz: böyle bir bağlantı kurmak, nedenle sonucu karıştırmak anlamına gelir. Aksine, piyasa-rekabet-serbest teşebbüs düzeninin aynı temel sınıfsal zorunluklardan doğduğunu, belli bir tür sınıfsal sömürünün *üstyapısal aracından* ibaret olduğunu görmek gerekmektedir. Piyasa düzenini tanımlayan *hukuki* ilkeler (fikir ve örgütlenme özgürlüğü, özel mülkiyet hakkı, kanun karşısında eşitlik v.b.) ve *kurumların* (çeşitli sivil örgütlerin varlığı ve bunlarla devletin resmi örgütleri arasındaki ayırım) *sınıfsal* gerekçeleri ve bu üstyapısal düzenle onlara tekabül eden devlet yapısının sınıfsal sömürüye ne şekilde hizmet ettiği kavranmalıdır. Bu anlaşıldığında, «tekelci sermaye v.b. geldi piyasa düzeni ve burjuva demokrasisi kalktı» cinsinden, *ne tarihi ne teorik hiçbir dayanağı olmayan safsatalar* terkedilecektir.

Önce burjuvazinin feodalizmden devraldığı devlet düzenini, sonra bu düzenin işlerliğini yokeden yeni sınıfsal etmenleri ve nihayet burjuvazinin bu yeni etmenleri yeni bir devlet düzeni içinde konsolide ediş sürecini ele alalım.

Feodal devlette temel birimin, kişilerin doğuştan ve ırsi haklarla dahil oldukları *cemaatler* (köyler, pazar kentleri, çarşı esnafı birlikleri v.b) olduğu bilinir. Mülkiyet hakkı ile cemaat üyeliği birbirinden ayrılamaz: mülkiyet köylülerin toprak üstünde doğrudan doğruya özel mülkiyet ya da geleneksel, babadan oğula geçen tasarruf haklarına sahip olmaları, ya da lonca üyelerinin üretim araçları üzerinde belli bir hiyerarşiye göre belli hakları olması gibi çeşitli hukukî biçimler alabilir; ama her halükarda üretim araçları mülkiyetine sahip olmanın önkoşulu cemaat üyesi olmaktır ve her cemaat üyesi üretim araçları üzerinde geleneksel birtakım haklara sahiptir. Doğal olarak cemaatin belli bir sınıfsal yapısı vardır —derebevi. öbür yerel ve merkezî egemen sınıflar üretimde bilinen yöntemlerle bilinen rollerini oynamaktadırlar. İşte bu sömürüyü mümkün kılan ortam, *cemaatin geleneksel düzeninin*, yani sömürüyü de içeren düzenin, kişilerin mülkiyet hakkının temeli olarak görülmesi, böyle kabul ettirilmesi ve sömürüye karşı çıkmanın aynı zamanda kişinin cemaat içindeki haklarının da meşruiyetini kaybetmek anlamına gelmesidir. Kişilerin toplumsal eylemlerinin meşru temeli onların cemaatin bir üyesi olarak sahip oldukları haklardır —cemaatin varolan düzenine karşı harekete geçmek demek ki bu meşru temelin de kaybedilmesidir. Oysa bilinmemektedir ki adıgecen düzen ve adıgecen meşruiyet bir *sınıf mücadelesinin sonucudur:* üstyapıda «cemaat düzeni» çeşitli birevlerin üretimdeki yerini ve haklarını belirliyor gibi gözükürken, gerçekte o düzen gerçek sınıfların gerçek kuvvet mücadelesinden doğan bir durumun kutsanmış, üstü bovanmış ve bir kanan işlevi yüklenmiş halinden başka bir şey değildir. Bu bilinmediği sürece derebeyi egemenliğini sürdürecektir.

Kapitalist üretim tarzını öncekilerden ayıran temel özellik, proletaryanın, yani üretim araçları üzerinde hiçbir mülkiyet hakkına sahip olmayan geniş bir kitlenin belirmesidir. Kapitalizmin doğuşu kentlere yığınsal göç ve daha sonra da tarım

proletaryasının oluşması ile çakışır. Bu ortamda artık cemaat yapısının geleneksel kapan (fren, ortak platform) işlevini göremeyeceği açıktır. Dahası, bireyin devlet düzeni içindeki yeri, yani *hukuki ve siyasi varlığıyla* üretimdeki rolü, yani *sınıfı* arasındaki özdeşlik de artık ortadan kalkmak zorundadır; yoksa mülksüz sınıf, cemaat yapısının dışına düştüğü gibi devletin de dışına düşecek, *hukuki ve siyasi varlığını kaybedecektir.* Gerçi eski Yunan ve Roma'da mülksüz sınıflar tam bu statüde, yani *köle* olarak tutulabilmişlerdir ve kapitalizmin doğuşu batıda bin yıl sonra köleliğin kısa bir süre yeniden canlanmasına tanık olmuştur. Ama özel sınıfsal koşulları olan eski çağın aksine, kapitalizmin doğurduğu muazzam proleter kitlelerinin devlet yapısıyla bütünleştirilmedikçe el altında tutulamayacağı kısa sürede ortaya çıkmıştır.

Şimdi şunun anlaşılması gerekiyor: proleter, pratikte, yani gerçek hayatta, sınıfsal ilişkilerinde, eski çağın kölesine benzer bir konumdadır. Hayatını sürdürebilmek için birisine köleleşmek zorunda olan bir kişidir. Yaşayabilmek için *kendi* yapabileceği bir şey, bir üretim, bir katkı yoktur. Tek alternatifi, mümkün olan en asgari koşullarda kendisini yaşatacak olan bir ekmek kapısı karşılığında *üzerinde hiçbir hakkı ve hiçbir ilgisi olmayan* bir üretim sürecine kendini satmaktır. Hayatı karşılığında kafa ve kas gücünden, yani kendisini insan yapan, hayatına değer veren her şeyden feragat etmektir. Bu anlamda proleter köledir ve «zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyi yoktur» belki ideolojik hayalleri dışında

Feodal düzende bu düzeyde bir sömürünün sistematik ve düzenli olarak sürdürülmesi (savaş, işgal, isyan v.b. dönemler dışında) *kesinlikle sözkonusu olmamıştır ve olmasına imkân yoktur.* Feodalizmden kapitalizme geçiş, egemen sınıfların yüzyıllarca belli cemaat ve mülkiyet haklarına sahip olan köylü ve küçük mülk sahiplerine vermek zorunda oldukları tavizlerden, onlarla kurdukları belli bir denge düzeninden kurtulup eskisiyle kıyaslanmaz bir egemenlik kurmalarıdır. Budalaca ideolojik klişelerden kurtulup *gerçek* tarih incelendiğinde, içinde yaşadığımız çağ kendini tarihteki en şiddetli ve en keskin sınıfsal sömürü düzenlerinden biri olarak gösterecektir.* Bunu kavramak, burjuva demokrasisinin gerçek niteliğini anlamak için şarttır.

Çünkü burjuva demokrasisi, feodalizmden devralınmış klasik devlet mekanizmalarının geniş mülksüz-cemaatsiz yığınları baskı altında tutmasındaki imkânsızlığın eseridir. Klasik devlet burjuvazinin yarattığı sefil yığınların sürekli huzursuzluğu ve dönemsel patlamaları karşısında görevini yapamaz hale geldikçe, burjuvazi her patlamada yeni tedbirler, yeni düzenlemeler, yeni dizginler oluşturarak, ikiyüz yılda yeni bir üstyapısal mekanizma kurmayı başarmıştır. Burjuva demokratik devleti, kapitalizme özgü proleter kitlelerini kapitalist sömürü düzeni ile bağdaştırıp bütünleştirebilmek için oluşturulmuş olan bu üstyapısal kurumlar düzeninin adıdır.

Analizi fazla basite indirgememek için gerçekte bir ikinci etmene, küçük mülk sahibi sınıfların yine kapitalist ilişkilerin gelişmesi sonucu düştükleri konuma dikkati çekmek gerekir. Kapital geliştikçe bu sınıfların tarihî kaderi, sahip oldukları mülkü her an kaybedip proleterleşebilecekleri bilinci ile yaşamak olmuştur. İflas olayı, feodal lonca düzeninin aksine, burjuva düzeninin önemli bir öğesidir ve iki göz dükkanın kendisine kazandırdığı bağımsızlık ve avrıcalığın değerini —belki de abartarak— bilen esnaf, bir anlamda proleterleşmenin ve köleleşmenin dehşetini işçiden de fazla duymak durumundadır. 1789 Fransız ihtilâli, henüz marjinal bir güç olan proletaryadan çok bu sınıfların eseri olmuştur; 1815'e kadarki dönem Fransız burjuvazisinin bu sınıflar ve daha sonra aynı konumdaki küçük köylülerle bir ortak platform inşa etme çabalarıyla geçmiştir. Anlaşılması gereken şudur: büyük burjuvazi 1789'da Fransa ekonomisine çoktan egemen olmuş durumdadır; esnafın yaşadığı toplumsal kriz de bunun bir sonucudur. Büyük burjuvaların 1789'a doğru giderek hissetmeye başlayıp, ihtilâl olunca da iyice anladıkları şey, kendi yarattıkları bu «tehlikeyi» sisteme angaje eden yeni devlet mekanizmaları kurulmadıkça kendi sınıfsal egemenliklerinin garanti sayılamayacağıdır. Deniyor ki burjuvazi ilk döneminde ilerici olmuş, kitlelere yeni haklar vermiş, ama sonradan gericileşmiştir —gözden kaçan nokta, bu hakları alan kitlelerin ta eskiden beri varolan kitleler olmadıkları, bizzat kapitalist ilişkiler potasında biçimlenip, dolayısıyla yeni üstyapı mekanizmalarını *gerektirmiş* olan kitleler olduklarıdır.

Burjuvazinin bir zamanlar «ilerici» olduğu ideolojik koşullanmaların doğurduğu tarih ve diyalektik dışı bir soyutlama ise, burjuvazinin zamanla «gericileştiği» de düpedüz gerçekdışı boş bir laftır. Küçük mülk sahibi sınıfların ötesinde, doğrudan doğruya proleter kitlelerini devlet düzeni ile bütünleştirmek, *yani işçilere vatandaşlık hakları tanımak* yönündeki çabalar —şaşılacak şey— tam kapitalizmin tekelleşmeye, yani *küçük mülk sahiplerini temizlemeye* başladığı döneme raslar. İşçilere oy hakkı İngiltere'de 1884, Fransa'da 1871, İtalya'da 1919, Almanya'da 1920de tanınır; sendikalaşma hakkı İngiltere'de 1871, öbür üçünde 1880'lerde benimsenir; grev hakkının yasalaşması İngiltere (1906) hariç Birinci Dünya Savaşı sonunda gerçekleşir. Yirminci Yüzyıl hiç şüphesiz burjuva

* Feodal kültür esasında daima folklor ögeleri ağır basan bir köylü ve zanaatkar kültürü olarak kalmıştır. Rönesans'ta egemen sınıflar eski köleci dönemin kültürünü «yeniden canlandırıp» zafer şarkıları söylemeye başladığında, «Ortaçağ» kültürü uzun süre ezilen halkın kendi özgül kültür hazinesi olarak «yeraltında» varlığını sürdürmüştür. Bu kültür örneği bile, gerçekleşen değişimin asıl niteliği hakkında yeterince açık bilgi vermektedir.

devletlerinde benzeri hakların sürekli genişletildiği bir çağdır —toplumsal güvenlik ve iş yasaları, sınıf partilerinin yasallaşması ve hükümetlere girmesi, sendika ve kitle örgütlerinin önemli siyasi güçler haline gelmesi, basın özgürlüğü, kadınların, azınlıkların ve özel grupların haklarının tanınması— bu eğilimler kapitalizmin tekelci çağında, Ondokuzuncu Yüzyıldakine oranla daha büyük bir hızla ve daha sürekli olarak «ilerlemişlerdir».

Burjuva demokrasisinin bütünleştirici mekanizması nasıl işler? *Burjuva demokrasisi, toplumdaki çeşitli sınıf ve zümrelerin kendi çıkarları uğruna düzen içinde özgürce mücadele etme haklarının devlet tarafından tanındığı düzendir.* Adıgeçen hakların *devlet tarafından* ihsan edildiği, *devlet ve demokrasi sayesinde* sürdüğü ve dolayısıyla *devlete ve demokrasiye karşı* kullanılamayacağı varsayılmıştır. Burada en önemli öğe olarak demokratik örgütler —partiler, sendikalar, kitle örgütleri, meslek örgütleri, lobiler, çeşitli kooperatifler, yerel dayanışma ve yardımlaşma dernekleri, ocak, halkevi v.b. tipte teşkilatlar, bazı ülkelerin tarihlerinde önemli rolleri olan gizli dayanışma cemiyetleri v.b.— tesbit edilmelidir. Burjuva demokrasisinin temel ilkeleri örgütlenme özgürlüğünde, yani kişilerin çıkarlarını toplumun geri kalan kısmına karşı özgürce savunmak üzere örgütler kurabilmelerinde düğümlenir.

Hemen belirtelim ki kitlelerin kendi özgürce belirledikleri amaçlar doğrultusunda mücadele etmelerine ve toplumu yönlendirmelerine katkıda bulunan her şeyi tarihte *ileri* bir adım olarak değerlendireceğiz. Bu anlamda, burjuva demokrasisinin sağladığı örgütlenme özgürlüğünde ileri bir nitelik görmek, ancak soyut, yani tekyanlı, tarihî süreci diyalektik bütünlüğü içinde değil, tek cephesiyle kavrayan bir bakış açısından geçerli olabilir.

Sözkonusu örgütlenmelerin burjuvazi açısından ana işlevi, sınıf mücadelesini hukukî kanallarda boğmak olmuştur. Küçük mülk sahipleri lonca ve kasaba güvencelerinden, proletarya cemaat düzeninin sağladığı frenleyici yapıdan koptukça, yani *üstyapının saklayıcı örtülerini yırtıp çıktıkça,* kendini klasik devlet düzeni platformunun dışında bulup çıplak sınıf mücadelesiyle yüzyüze geldikçe, doğal olarak örgütlü veya örgütsüz direnişlere, hattâ isyanlara yönelmiştir. Varolan düzenin *dışından* düzene saldırmış, açıkça, utanmaya, saklamaya, düzenin hukuku çerçevesinde mazur göstermeye çalışmadan çıkarlarını savunmaya başlamıştır. Burjuvazi şüphesiz düzene dışarıdan gelen her saldırıya kanının —ya da en azından birilerinin kanının— son damlasına kadar direnir. Ama üretim yapısı geniş çapta istikrarlı bir pazarı gerektiren kapitalizm için bu direniş yetmez, tarihte eşi görülmedik büyük bir manevranın çevirilmesi şart olur. Şöyle ki, *çıkarlar uğruna mücadele ve örgütlenme imkânı, düzen dışındaki kitlelere bir hak olarak tanınır.* Bu manevranın başarılı olarak gerçekleştirilmesi için burjuvazi açısından gereken koşullara aşağıda değineceğiz. Örgüt ve mücadelelerin meşruiyeti tanınmadan önce nasıl işlemlerden geçirildiği, nasıl süreçlerin işletildiği görülecektir. Söylemek istediğimiz, olayın basit bir taviz olayı olmadığıdır. Meşrulaştırılarak *düzen çerçevesine alınan örgütlerin* belirli bir görevi vardır: *çıkar mücadelesini mücadeleci kitlelere bizzat düzen tarafından verilmiş bir hak olarak göstermek.* Çıkar mücadelesi demokratik bir haktır; devlet sayesinde, düzenin inayetiyle, «demokrasi olduğu için» vardır; devlet-hukuk-demokrasi olmasa düzene karşı mücadele hakkı da kalkacaktır; onun için düzenle mücadele etmek üzere önce düzeni koruyup sağlamlaştırmak gerekir; yoksa varolan haklar da kaybolur; bu mücadelenin aracı olan örgüt, devlete karşı çıkarılmamalıdır, yoksa meşruiyetini, varoluş hakkını kaybeder, «amacı dışına çıkar»; eğer örgüt içindeysek, mücadelemizi hukuk dışına çıkaramayız; mücadele hakkını kazanmak için mücadeleden vazgeçmek gerekir v.b., v.b. Bu pek mantık sayılamayacak mantığı daha fazla açmaya gerek yok, Bülent Ecevit'in herhangi bir konuşmasını okumak yeter.

Burjuva demokrasisinde giderek tüm gruplara tanınan «sınırsız» mücadele özgürlüğünün varoluş koşulu, bu özgürlüğün devleti ve düzeni hedef almamasıdır; örgütlenme hakkının verilmesinin koşulu, bu hakkın fiilen kullanılmamasıdır.

Olayın Marx'ın ustaca incelediği kapitalist finans düzeniyle büyük bir benzerliği vardır. Bu düzende, piyasada dolaşan kâğıt para, çek, senet, tahvil, kredi kartı v.b. biçimindeki değerin miktarı her zaman için rezervlerdeki gerçak kapital değerlerin kat kat üstündedir. İlke olarak herkesin sahip olduğu değerli kâğıdı gerçek karşılığına tahvil etme hakkı da, mülkiyet hakkının vazgeçilmez bir ögesi olarak tanınmıştır. Ama hukuken tanınmış olan bu hak, sözgelimi bir toplumsal panik anında, herkesçe fiilen kullanılmaya çalışılırsa, çıkacak sonuç ancak çöküntü ve felaket olabilir; gerçek değerlerine çevirilemeyen tüm kâğıtların —hakların— değeri bir anda sıfıra düşer, düzen derin bir krize girer. Aynı şekilde, burjuva demokrasisinin hukuken tanıdığı hakların fiilen kullanılması, burjuva demokrasisinin sonu demektir.

Mücadele ve örgütlenme hakkını tanıma süreci, doğal olarak sabır ve çaba isteyen, tehlikeli bir uğraştır —en küçük hat afelaketlere yol açabilir. Burjuva «devlet adamlığın» burjuvazi için en yüksek övgü, sosyalistler için ise en hakaretli sövgü olan bu payenin içerdiği, ilk elde akla gelebilecek birkaç koşula değinelim:

Birinci, meşruiyeti tanınan örgütlerin bu meşruiyeti «kötüye kullanmayacaklarının» garantileşmesi gerekir: iyice bilinmelidir ki adı geçen örgüt sadece ve sadece devletin demokrasinin ihsan ettiği özgürlük sayesinde vardır. İyi bir taktik, varolan düzen dışı mücadele örgütlerinin yerine «aynı» nitelikte meşru örgütler kurdurmaktır. Düzendışı örgütleri uzun bir sinir savaşıyla yıpratıp, tavizler verdirtip, iğdiş ettikten sonra meşrulaştırmak düşünülebilir. En aşırı ögelerin temizlenmesini şart

koşmak her zaman için iyi sonuçlar verir. Uzun süre düzendışı kalmış bir örgüte, haklarını tanır tanımaz devlet içinde ayrıcalıklı bir mevki vermek «Amerikan» usulü sayılabilir. Asıl hedefi kapitalizm ve onun devleti olan örgütleri, devlet düzeni dışında tutulan sahte düşmanlar yaratıp onlara saldırtmak ise, Türkiye burjuvazisinin yakın çağda kitabını yazdığı yöntemdir.

İkincisi, hakların ve özgürlüklerin azar azar, sabırla, iki ileri bir geri yöntemiyle verilmesi gerekir; devlet açısından en büyük tehlike, kitlelerin bu hakları *biz bileğimizin gücüyle aldık* düşüncesine kapılmasıdır. Öyle bir sanıya düşen halk, ne aldığı hakları kullanırken «ama devlet gücenmesin» diye düşünür, ne de aldığı haklarla yetinir. Kendi gücüne güvenen, yani bu gücün *kendisine ihsan edilmiş bir şey değil kendi gücü* olduğunu farkeden halkın önünde hiçbir devletin dayanamayacağı, tarihte yüzlerce kez ispatlandıktan sonra, İran'da bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

Üçüncüsü, istikrarı sağlamak, ya da başka bir deyimle her türlü krizden kaçınabilmek gerekir: devlet ebedî ve mutlak, değişmez güçlü bir merci olduğu imajını sürdürebilmelidir. Tıpkı ay ışığının güneşten gelmesi gibi, toplumdaki tüm grupların meşru güçlerinin de devletin gücünden kaynaklandığı, dayanaklandığı hayalini sürdürmek için bu şarttır. Devlet gücünde yaratılan bir gedik, devletin gücüne olan güveni sarsar; toplumdaki çeşitli gruplar bir anda devlet otoritesinin yani üstyapısal platformun dışında, *kendi* güçlerini kullanacak durumda kalabilirler; tıpkı iktisadî krizlerdeki gibi, şüpheye düşen senet ve tahvil sahiplerinin hep birlikte haklarını kullanmaya çalışmasının bir anda borsayı çökertebilmesi gibi. Demek ki devleti tehdit eden her kriz, gergin bir çarşafta açılan bir delik gibi, otoritenin *bir* noktada kırılmasından öte, devletin nazik dengesini parçalama istidadına sahip bir zincirleme reaksiyon ihtimalini de içinde taşır. İran'da olanlar yine buna bir örnektir. Ve devletin bir *üstyapı kurumu* olarak işleme mekanizması anlaşılmadıkça bu potansiyel kavranamaz.

Dördüncü, meşruiyeti tanınan mücadele örgütleriyle düzen-dışı tutulan örgütler arasındaki dengenin ustaca hesaplanması gerekir: çeşitli gelişen toplumsal güçlerin hepsini düzendışı tutmak ne kadar yanlışsa, hepsini birden meşrulaştırmak da o kadar yanlıştır; devletin prestijini yıpratır. Meşruiyetle gayrimeşruluk arasındaki çizgiyi çizme gücünün mutlak olarak devletin gücü olduğu akıllara sokulmalıdır. Bundan sonra gerekirse gayrimeşru örgütlerin üyelerine çağrı yapılıp onlara meşruiyet alternatifi sunulabilir: bu durumda gayrimeşru örgüt varlığını sürdürebilmek için kendi düzen-dışı gücünü inkâr etmek, kendisini meşru kabul etmeyen devletin meşruiyetini kabul etmek, kısacası kendi eliyle iğdiş etmek zorundadır. B. Ecevit'in bu konudaki ustalığı, özellikle TKP olayında açıkça ortaya çıkmıştır.

Temel bakış açısı olarak «cahil» halk yığınlarının gücünü bilip bundan dehşete kapılmayı ve ne bahasına olursa olsun bunların mevcut düzene karşı eyleme geçmemeleri gerektiğini anlamayı alırsak, bunun gibi bir düzine daha aşağılık kural oluşturabiliriz. Şimdilik bu kadarla yetinelim.

Son iki yüzyılda burjuva devletlerinin tarihi, burjuvazinin sürekli oluşan proleter ve uçurumun kenarındaki küçük mülk sahibi kitleleri, bu ilkeler ışığında sabırla ve adım adım nötralize etmesinin tarihidir. Bu süreç bir yerde duracak bir süreç değildir: burjuva demokrasisi sonsuz bir gelişim olarak kavranmalıdır. Devlet her birkaç senede bir yeni gruplara yeni birtakım haklar (ve bir kısmı kasten şişirilmiş haklar —örneğin yerel özerklik hakları, homoseksüel hakları vs.) tanımalıdır ki «toplumda her türlü hak-arama özgürlüğü devletin ihsanıdır» düzeni inandırıcılığını sürdürsün. *Ve bu iki yüzyıl sonunda proletarya fiili yaşamında hâlâ tarihin en korkunç kölelik düzenlerinden birine mahkûm bulunmaktadır;* tarihte görülmemiş demokratik mücadele hak ve özgürlüklerine düzen içinde rahatlıkla yer verebilen devletler akılalmaz bir sömürüyü buna rağmen —gerçekte *bunun sayesinde*— işletebilmektedir.

Şimdi yanlış anlaşılmaması için tekrar belirtelim ki söylediğimiz, ne demokratik mücadelenin bir işe yaramadığı, ne de bu mücadele ile kazanılan mevzilerin kötü olduğu anlamına gelir. Ancak iyi şeylerin kazanılması daha iyi şeyler için bir basamak olabileceği gibi, daha kötü şeylerin saklanması için bir bahane de olabilir ve nitekim öyle olmuştur diyoruz.

Şurası açıktır: düzen-dışı talep ve mücadelelerin oluşması ve bunların düzen tarafından asimile edilmesi süreci, muazzam toplumsal dinamikleri harekete geçirir. Devletin yukarıda sıraladığımız çabaları daima geri tepebilir. Hakların verilmesi «devletin inayetini» ispatlayabileceği gibi, en küçük bir hatada halkın gücünün de ispatı haline gelebilir. Bu ikilemi şöyle formülleştirelim: burjuva demokrasisi bir yandan çeşitli sömürülen kitlelerin mücadelelerini düzen içine alıp köreltme süreci ise, aynı süreç bir yanda da sömürülen kitlelerin sürekli olarak düzen karşısındaki ağırlıklarını gösterme sürecidir. Yeni hakların tanınması bir yandan bir kitlenin gücünün devlete bağımlı kılınması ise, bir yandan da o kitlenin gücünün hesaba katılması gereken bir güç olduğunun devlet tarafından tasdikidir. Karşıt dinamiklerin birliğinden oluşan, *diyalektik* bir süreç sözkonusudur. Birinci dinamik işletilirken kendi yanı sıra ister istemez ikincisini getirmek, dolayısıyla bunun tehlikelerine karşı yeniden ve daha güçlü işletilmek ve dolayısıyla yeniden ister istemez karşıt dinamiği harekete geçirmek, ve dolayısıyla baştan yeni tedbirlere gitmek zorundadır. Aynı anda hem kitlelerin toplumu yönlendirme yolunda adımlar attığı gerçek anlamda bir demokratikleşme süreci, hem de demokrasi yolunda atılan her adımın dondurulup üstünün örtüldüğü bir baskı süreci. Bu iki yönlülüğü kavramak bize demokratik mücadelenin ustaca kullanıldığı, yani *devletin nazik dengesinin kabul edebileceğin-*

den daha hızlı gitmeyi başardığı zaman devlete karşı nasıl güçlü bir silah haline gelebileceğini gösterecektir. Daha da önemlisi, burjuva demokratik düzenince asimile edilen mücadelelerin kaybedilmiş, mücadeleler değil, dondurulmuş, üstü örtülmüş mücadeleler, zincire vurulmuş dev güçler olduklarını gösterecektir: «bu gücü bize devlet verdi, ona göre kullanalım» zihniyetiyle hapsedilip katılaşmış bile olsa güç güçtür ve üstyapısal örtü yırtıldığı anda kendini göstermesi kaçınılmazdır.

Demokratik özgürlüklerle burjuvazi kitlelerin eline çok tehlikeli silahlar verdiğinin bilincindedir. Kitlelerin bu silahları gerçekten kullanmayacaklarının güvenceye alınması bir ölüm kalım sorunudur. Düzen tarafından meşrulaştırılan örgütlerin düzene karşı kullanılmaması için gereken tedbirleri alma sürecine burjuva lisanında *demokrasinin sağlamlaştırılması* adı verilir. Gerçi «halk idaresi» olduğu söylenen demokrasinin kime karşı sağlamlaştırıldığı pek açık değildir ama her halûkârda bazı toplumların «demokrasi için yeterince hazır olmadıkları», bazı yerlerde birtakım demokratik özgürlüklerin «lüks» olduğu, halkın önce «demokrasi için eğitilmesi» gerektiği gibi iddialar sık sık duyulur. Sözü edilen toplumlar «azgelişmiş» toplumlardır; bu toplumlarda burjuva demokrasisinin özel bazı sorunlarla karşı karşıya olduğu görülmektedir.

BURJUVAZİNİN MÜTTEFİKLERİ V.B. AZGELİŞMİŞ BURJUVA DEVLETİ

Azgelişmiş burjuva devletinin belirleyici özelliği kronik istikrarsızlıktır. Bu istikrarsızlığın yapısal niteliği Marksistlerce analiz edilegelmiştir. Ama yapısal analizlerin ötesinde, olayın dinamik yönünün aynı ustalıkla kavranmış olduğu söylenemez. Dinamizmi teşhis etmek, önce devletin işlevini ve işleyiş mantığını doğru anlamayı gerektirecek bir çabadır. Azgelişmiş T.C. Devletinin son on yıldaki serüvenlerini anlamak için, oligarşi, yarı-sömürge faşizmi ya da yarı-kapitalist yarı-feodal düzen gibi *statik* tanımların ötesine geçip, buna girişmek şarttır.

Azgelişmiş burjuva devletinin, burjuvazinin bir takım kapitalizm-öncesi egemen sınıflarla kurduğu siyasî bir ittifakın kurumsal ifadesi olduğunu, bu ittifakın burjuvazi açısından belirli rasyonelleri bulunduğunu, ancak kapitalizm geliştikçe bu rasyonellerden çok daha önemli birtakım olumsuz etmenlerin belirmesine yol açacağını ileri süreceğiz. Vurgulanacak nokta azgelişmiş burjuva devletinin burjuva demokratik devletinden *ayrı bir devlet biçimi olduğudur:* bu demektir ki azgelişmiş devletten burjuvazi açısından «ideal» düzen olan demokratik devlete geçiş, üstyapıda ciddi sarsıntılar getiren *niteliksel* bir dönüşümdür ve bu dönüşüm ister istemez akla getirdiği büyük kriz ihtimali, *azgelişmiş devleti uzun süre ayakta tutan en önemli etmendir.* Daha sonra azgelişmiş devleti, onu dönüşmeye zorlayan dinamiği ve bunun sonucu olan —halen yaşamakta olduğumuz— krizi T.C. örneğinde inceleyeceğiz.

Öncelikle dikkat edilmesi gereken nokta, burjuvazinin belli kapitalizm-öncesi sınıflarla kurduğu siyasî (yani üstyapısal) ittifakın aynı zamanda farklı üretim tarzları arasında bir *eklemlenme* anlamına geldiğidir. Burjuvazi bir sınıf olarak ancak *belli* bir sınıfsal sömürü tarzı içinde tanımlanabilir; aynı şekilde öbür egemen sınıflar da burjuvazininkinden farklı türde bir üretim ve sömürü yapısı içinde egemendirler. Bu en az iki sınıfın sömürüyü sürdürmek üzere karşılıklı birbirlerini destekleyerek bir dayanışma kurduklarını görüyoruz. Bu bağdaşmanın mantığı nedir?

Bağdaşmanın mantığı genel olarak devletin mantığıdır. *Burjuvazi öbür sınıflarla ittifaka kendi tek başına egemenliğini kurmaktan aciz olduğu için girer. İttifaka giren burjuvazi siyasî açıdan zayıftır ve bu yüzden şeytanla, yani iktisadî açıdan rakibi ve düşmanı olan sınıflarla anlaşmaya gitmek zorundadır.* İttifakın tek ve biricik belirleyici ögesinin geniş halk kitlelerini kapana almak olduğunu tekrar tekrar vurgulamak gerekiyor. Burjuvazinin sözünü ettiğimiz zayıflığı *bu konudaki* zayıflıktır: burjuva demokrasisini ilk elde oluşturacak şekilde geniş kitleleri cemaat yapıları dışında örgütlemek, onları kendi sömürü düzeniyle bütünleştirebilecek olan devlet platformunu kurmak ve böylece istikrarlı bir proleterleşme sürecinin siyasi koşullarını hazırlamak için gücünün ya da cesaretinin olmaması. Demek ki kitlelerin «sınıflarüstü» demokratik platformda dolaysız ve örgütlü bir şekilde yerlerini almaları yerine, yeni yöntemlerle (Jandarma, siyasi parti, laik mahkemeler vb.) pekiştirilip sağlama alınmış cemaat düzenleri içinde, dolaylı olarak yönetilmeleri şarttır; aksi halde tutulamazlar.

Burjuvazinin cemaat yapılarını dağıtıp köylü ve küçük mülk sahibi ezilen kitleleri kendi düzeni içinde entegre etmeye çalışması her zaman için bir kumardır. Feodal zincirler kırılınca patlayacak olan güçlerin —1917 Rusya'sı ve 1911-1949 Çin'indeki gibi— burjuva zincirlerini de kırıp geçecek nitelikte olup olmadığı önceden kestirilemez. Bunu belirleyecek olan, burjuvazinin devleti ele geçiriş anındaki, belki bir günden öbürüne değişebilecek somut siyasi koşullardır. Burjuvazi tek başına egemenlik kurmayı İngiltere, A.B.D., Hollanda'da nisbeten kolay, Fransa'da büyük tehlikelere rağmen başarmıştır. Almanya'da 1860-1870'lerde burjuva devletinin kuruluş koşulları dolayısıyla, İtalya'da ise Garibaldi önderliğinde bir halk hareketini göze alamadığı için burjuvazi —Yirminci Yüzyıl başına kadar— feodal sınıfların yardımına dayanmak zorunda kalmıştır. Burjuvazinin emperyalizm yardımıyla gelişip, uzun süre feodal devlet yapısı içinde asalakça yaşadıktan sonra devlete geçmek zorunda kaldığı Osmanlı Devleti gibi örneklerde ise, ittifak kaçınılmaz bir zorunluk görünümündedir.

Burjuva devletinin kuruluş anında olsun, ittifaklı devlet biçimi kurulduktan sonra olsun burjuvazi-

nin sorunu, küçük mülk sahibi ve proleter kitleleri toparlayacak olan *demokrasi* sorunudur dedik. Bunun ilk anının, yani kitlelerin cemaate özgü baskı anlayışının dışında örgütlenme hakkının ilke olarak ilk kez tanındığı noktanın özellikle nazik bir an olduğu takdir edilir. Kitleler demokrasi için «eğitilmemişlerdir» ve devletin henüz yukarıda saydığımız garanti mekanizmalarını işletmeye vakti olmamıştır. Kitlelerin hakları alınca çığırından çıkmamaları demek ki önemli ölçüde siyasi önderliğin ve ideolojik temaların (milli birlik, ulus vs) iyi kullanılmasına bağlıdır. Diyoruz ki, 18-19.cu yüzyılların «ilerici» sınıfı burjuvazi, yönetime el koyuş anında bu önderliği kullanabileceği konusunda en küçük bir şüphesi olduğu sürece, en «gerici» sınıflarla hiç duraksamadan ittifak kurmaktan çekinmemiştir.

«İlerici» geçişin gerçekleştiği Fransa gibi ülkeleri bir yana bırakıp, ittifak bir kez kurulduktan, yani ilk elde belirli bir devlet yapısı oluşturulduktan sonra burjuvazinin başına gelenlere bakalım. Bu konu, *kurulmuş olan devlet düzeninden* soyutlanarak incelenemez. Burjuvazinin müttefikleri karşısında tarihi anlamda avantajlı olduğu, güçlü bir gelişme, yani bir proleter ordusu doğurma ve dolayısıyla demokratik yapılara yönelme dinamiğine sahip olduğu inkâr edilemez. Ancak bu dinamiğin gerçek tarihî anlamı sadece *devlet çerçevesi içinde ve ona bağlı olarak varolan bir yöneliş, bir eğilim* olarak görüldüğünde ortaya çıkar. Dolayısıyla sözgelimi bu gelişmenin belli ülkelerde gerçekleşmemesi, devlet yapısı hesaba katılmadıkça ne emperyalizmle, ne işbirlikçilerle, ne de burjuvazinin aptallığı-geriliğiyle açıklanabilir. İttifakı gerçekleştirmekle burjuvazi kendini belli bir devlet türüne angaje etmiştir: kendi doğal dinamiğini işleterek egemenliğini derinleştirmesi, dolayısıyla proletarya ve demokrasi sorunlarını gündeme getirmesi, artık varolan *devlet* için sürekli bir tehdit kaynağı olmak zorundadır.

Çünkü bu aşamadan geçmemiş olan devletlerin aksine, azgelişmiş burjuvazi siyasî plânda *devlete karşı kitlelerin yanında değil, kitlelere karşı devletin içinde* bir konumdadır. Feodal devlete karşı kitlelerin demokratik haklarının savunucusu olarak değil, feodallerle birlikte, demokratik yapıların gelişmesini önlemek üzere kurulmuş bir suç ortaklığının üyesi olarak ortaya çıkmıştır. Azgelişmiş ülke burjuvazisinin büyük tarihî dramı budur. Burjuvazinin cemaat düzenine dayalı klâsik devlet içinde yönetimden uzakta gelişip, bunun sonucu olarak doğan «tehlikeli» sınıfları nötralize etmek üzere evrim ya da devrim yoluyla iktidara geçerek kendi özgül (demokratik) düzenini kurduğu yerlerde durum başkadır. Burada küçük mülk sahibi ve proleter kitleler burjuvaziyi varolan devlet düzenine karşı kendi siyasî önderleri olarak görmek durumundadırlar. Dolayısıyla en şiddetli kriz —devrim— anında bile kitlelerin isteklerinin burjuva demokratik çerçevesinin dışına taşmaması sağlanabilir (Örneğin 1789, 1848). Oysa burjuvazinin «gerici» sınıflarla ittifakta olduğu düzende doğan küçük mülk sahibi ve proleter kitleler açısından burjuvazi, *baskı düzeninin müttefikidir. Böylece bu* kitleler gelişip devletin başına dert oldukça, burjuvazi büyük bir ikilemle karşı karşıya kalacaktır; çünkü bu noktada artık demokratik düzenlemeleri getirmek hem müttefiklerin düzenini bozup devleti zayıflatmak, hem de *ideolojik ve siyasi önderliğini yapamadığı bir sınıfın eline çok tehlikeli silahlar vermek demektir.* Azgelişmiş ülke burjuvazisi ebediyen bu gerçeğin *dehşetiyle* yaşar ve bu dehşet kavranmadan ne T.C. Devleti, ne de genel olarak azgelişmişlik kavranamaz.

İttifaklı düzenin gerek iktisadî plândaki *azgelişmişliğinin,* gerek siyasî plândaki *istikrarsızlığının* açıklaması bu dehşette aranmalıdır. Azgelişmişliği burjuvazinin ittifaklı düzene özgü özel bir sömürü tarzı olarak; istikrarsızlığı ise bu düzenle burjuvazinin kendi doğal dinamikleri arasında doğan daha karmaşık bir çelişkinin ürünü olarak açıklayacağız. Önce azgelişmişliği alıp, azgelişmiş burjuvazinin ne anlamda «az» gelişmiş ya da «geri» olduğuna bakalım. Azgelişmiş burjuvazi hiç şüphesiz servet açısından azgelişmiş değildir: geri ülkelerde biriktirilen sermayelerin boyu çoğunlukla ileri ülke kapitalistlerine parmak ısırttırır. Azgelişmişlik, petrol üreten ülkeler örneğinde görüldüğü gibi, kişi başına «ortalama» gelirle de ölçülemez. «İleri» tarım ülkesi Avustralya'ya karşı «azgelişmiş» sanayi ülkeleri Tayvan ve G. Kore'nin gösterdiği gibi, sanayileşme de asıl ölçüt değildir. Kanada, İsrail, İrlanda örneklerinden çıkan sonuç, ekonomik ve siyasi bağımlılığın da yeterli olmadığıdır.

Azgelişmişlik, burjuvazinin kapitalizm-öncesi sınıflarla ittifakı sonucunda küçük mülk sahibi ve proleter kitleler üzerinde kendine özgü (demokratik) hegemonyayı kuramamasına, dolayısıyla geniş çapta proleterleşme olayını gerçekleştirememesine, ve sömürüsünü esas olarak yüzeysel bir vurgun ve talana dayandırmasına dayanan düzenin adıdır. Burjuvazi proleterleşen kitleleri asimile edecek olan demokratik devlet yapısını kurmaktan acizdir: olağanustü tehlikeleri göze alarak bizzat devletin yapısını değiştirmeyi başaramadıkça kendi gelişmesinin ürünü olan proleter kitlelerle başa çıkamaz. Azgelişmiş ülkede sanayileşmenin zorluğunu esas olarak burada görmek gerekir.

Bu koşullar altında, ittifak içindeki burjuvazinin, temelde vurgun ve talana dayanan özgül «azgelişmiş» sömürü yöntemleri geliştireceği söylendi. Vurgun ve talan ilk dönemlerde karakteristik ticarî ve malî oyunlar, ithalat-ihracat ve kredi tekelleri biçimini alabilir. Komisyon, rant, vergi asalaklıkları, idarî yolsuzluklar, özel bürokratik destekler, tekel imkânları, rüşvet vb. gibi temel sistematik yöntemlerde büyük rol oynayan bürokrasi, düzenin olağanüstü önemli bir ögesi haline gelir. Öte yandan azgelişmiş burjuvazinin bir sanayi burjuvazisi oluşturması da, zorluklara rağmen, imkansız değildir. Ancak azgelişmiş sanayi burjuvazisine özgü birtakım özelliklerden sözedilebilir: a) açık piyasa ve

rekabet olgularının yokluğu ve dolayısıyla çok süratli tekelleşme imkanı; b) buna yakından bağlı olarak bürokratik manevra, yolsuzluk ve dalaverelerin belirleyici ve yapısal bir önem kazanması; c) ve nihayet en önemlisi, *işgücü* piyasasında talebin, potansiyel arz karşısında son derece sınırlı olması. Bütün bunlarda önkoşul, yine, ekonomi-dışı zorlamalara yer veren cemaat yapılarının özellikle taşrada güçlerini sürdürmesi ve önemli bir ölçüde o düzene dayanan bir devlet idarî mekanizmasının (bürokrasinin «itiraz kaldırmaz» gücü, demokratik «hak arama» özgürlüğünün kısıtlılığı, polis baskısı vb.) merkezde varolmasıdır.

Son olarak emperyalizm sorununa gelince, bunu azgelişmişliğin nedeni olarak gösteren yaygın düşünce tarzını değerlendirmeyi ileriye bırakarak, emperyalizmi azgelişmiş sınıfsal düzenle diyalektik bütünlüğü içinde, karşılıklı birbirlerini destekleyen ögeler olarak anladığımızı belirtelim. Emperyalist sermaye, sömürülen ülkeye dışarıdan gelen, yüzeysel konumuna uyarlı olarak, uzun süreli siyasî egemenliğini pekiştirmekten önce kısa vadede büyük kârlar sağlamak peşindedir. Vurgun ve talana dayanan yapısıyla azgelişmiş devletlerin buna kapitalist-demokratik düzenin oldukça sıkı yasalarının egemen olduğu ileri ülkeden daha büyük fırsatlar sağlayacağı da açıktır. Böyle olunca, emperyalizm haliyle azgelişmiş burjuva devletini destekleyecek, demokratik devlet yönünde tehlikeli girişimlere engel olacaktır. Ta ki bu engellemenin siyasî riskleri ekonomik faydasına baskın çıkıncaya kadar. Vurgulanması gereken, emperyalizmle azgelişmişlik arasındaki bağın, ne kadar güçlü ve önemli olursa olsun —ki bu önemi inkâr etmiyoruz— statik bir *yasa* değil, dinamik bir *tercih* sorunu olduğudur. Uluslararası siyasî bütünleşmenin önemini gün geçtikçe artırdığı bir çağda, bu tercihin ağırlığını kaybetmemesi için bir neden yoktur.

AZGELİŞMİŞ T.C. BURJUVA DEVLETİ

T.C. Devletinin tarihi gelişimini doğru değerlendirebilmek ve devletin şu andaki krizinin köklerini ve potansiyellerini teşhis edebilmek için, *burjuvazinin korkusu* ve *ittifak düzeni* gözlemlerinden hareket etmek gerekir.

T.C. Devleti, büyük ve girift sınıf mücadeleleri karşısında işlevini yitirip çözülen Osmanlı Devletinin yerine, gelişen Anadolu ve Rumeli burjuvazisinin toprak sahibi sınıflar (ve daha sonra metropol burjuvazinin bir kısmı ve Kürt-feodalizmi) ile yeni bir ittifaka giderek kurduğu baskı düzeninin adıdır. Bu düzenin varlık nedeni, tekrar belirtelim ki daha önceki devletin gerek yatay (coğrafî) gerek dikey (sınıfsal) anlamda, baskı için gerekli ortak platformu oluşturabilme yeteneğini kaybetmiş olması, ve bunun sonucunda gerçekten büyük boyutlara varan ulusal, bölgesel ve sınıfsal «tehlikelerin» patlak vermesidir. Nitekim «halkın» devleti olduğu rivayet edilen yeni devletin gerçekte kitlelere getirdiği şey sömürünün yumuşaması değil, tersine yüz yıldan beri görülmedik olağanüstü boyutlara ulaşması ve sistemleşmesi olmuştur. Cumhuriyet sayesinde şapka, özgürlük, medenî hukuk ve benzeri şeylere kavuşan sadece merkez ve taşra egemen sınıfları, onların aleti olan bürokrasi ve «Atatürkçü aydınlardır»; bu yüzden de ta bugüne kadar bunlardan başka kimse kanun ve jandarma baskısı haricinde gönül rızasıyla «Atamıza» övgüler düzmez.

Ünlü «Kurtuluş» savaşına önderlik eden ve CHP bünyesinde yeni devleti kuran sınıfın öncelikle Anadolu ve Rumeli vilayetleri eşrafı olduğu bilinir. Bu sınıf yirminci yüzyıl başlarında hızlı bir sermaye biriktirme süreci içindedir: özellikle Orta ve Batı Anadolu'da azınlıkların katliamı ve göçü, sürece çok ani ve büyük bir katkıda bulunmuştur. Demek ki sözü edilen, *burjuvalaşmakta olan* ve siyasî ufku *kapitalistleşme* dinamiği tarafından belirlenen bir sınıftır. Ancak bu sınıfın özgül doğuş koşulları, «Atatürkçülerin» iddia ettikleri gibi devlete doğrudan ve devrimci bir elkoyuşa —bir «burjuva demokratik devrimine»— izin vermemektedir.

Birinci ve en belirleyici neden, devletin çok ciddi krizidir: halkın büyük çoğunluğu devlete ve egemen sınıflara «güvenini» tamamen kaybetmiştir; devletin meşruiyet düzeni, ideolojik ve kurumsal pençesini gevşetmiştir. Yeni bir egemen sınıfın kendi önderliğinde bir mobilizasyon çabası büyük dirençle karşılaşmıştır —çabayı sürdürmenin tehlikeleri, 1918-1922 arasındaki çetecilik, isyan, Yeşilordu vs. olaylarından ve Ekim devrimi örneğinden bellidir. Halkın burjuvalaşan sınıfın demokratikleşme-ilerleme-uygarlık-ulusçuluk sloganları altında birleşip bu ordunun bir neferi olmayı reddetmesi, Atatürkçü literatürde «halkın kadirbilmezliği» olarak tanımlanır. 1920'lerde keşfedilen bu kadirbilmezlik, Türkiye burjuvazisi için, psikolojik etkisinden bugün bile kurtulamadığı bir şok olmuştur.

İkinci bir neden, harekete önderlik eden eşrafı tehdit eden en acil tehlikenin niteliğidir. Eşrafın mülkünün çok önemli bir parçasının 1895-1918 katliam ve göçlerinde gaspedilmiş mülkler olduğu belirtildi; şimdi Sevr anlaşmasının bu sınıf açısından temsil ettiği en büyük tehlike, anlaşma maddelerinin Rum ve Ermeni göçmenlerin dönüp mülklerine yeniden sahip çıkmalarını kayda bağlamasıdır. Üstelik İtilâf devletleri, kendilerine çok pahalıya mal olacak bir gafla, Rum ve Ermenileri desteklemektedirler. Erzurum, Balıkesir kongrelerinin tutanakları, çeteci Çerkes şeflerinin ve Birinci Meclis üyelerinin özgeçmişleri vs. «Kurtuluş» savaşında en ezici kaygının ne olduğunu ortaya koyar. Bu durumda bir savaş verilecekse, kitlelerin esasında sınıfsal olan burjuva demokratik ilkeler etrafında değil, eşrafın mülk mücadelesini ideolojik yönden kutsayacak olan islâmî-etnik *cemaat* ve cihat anlayışı çerçevesinde kristalize edilmesi gerekmektedir. O tarihe kadar Anadolu köylüsüne epey yabancı olan «Türklük şuurunun» Kurtuluş savaşında nasıl uyandırtıldığı, Atatürkçü literatürün bilinen temalarındandır.

Üçüncü ve ittifakı kolaylaştırıcı bir faktör, burjuvalaşan sınıfla toprak sahibi sınıflar arasındaki, Anadolu tarihinden gelen özgül, yakın ilişkilerdir. Orta ve Batı Anadolu'da egemen sınıflar, tarihî nedenlerle, bir *feodal aristokrasi* oluşturamamışlardır. Klâsik Avrupa ve Kürdistan feodalizminin aksine, yarı-bağımsız dükalıklar, güçlü bir tüzel kişiliği olan kentler, özel ordular ve özel derebeyi hukuku geleneklerine sahip olmayan Anadolu egemen sınıfları, burjuva devletine karşı çıkarabilecekleri güçlü bir siyasi alternatife hiçbir zaman sahip olmamışlardır. Keza, gelişen burjuvazi de eski Avrupa ve çağdaş Kürdistan'ın aksine, hukuken tanımlanmış bir kast sistemine karşı kendi haklarını dikte ettirmek için bir mücadele vermek zorunda değildir.

Bu koşullar gözönünde bulundurulursa, eşrafın sermaye biriktirme sürecinin sağlığı açısından yapılacak olan şeyin, zayıflayan cemaat yapılarını behemehal sağlama alacak önlemlerin alınması ve bu cemaat düzeniyle gelişen sınıf arasında siyasî ve iktisadî köprülerin kurulması olduğu ortaya çıkar. İşte CHP önderliğindeki yeni devlet, bu köprü görevini yüklenmiştir. Devlet bir yandan 1920'lere doğru tamamen zayıflamış olan pederşahî-otoriter-kapalı cemaat yapılarını askerî (jandarma), siyasî (parti), mülkî (vali-kaymakam), ekonomik (TMO), malî (Ziraat Bankası)... yönlerden, şapka giymeyenleri asmak gibi IV. Murat'tan beri duyulmamış yöntemlerle yeniden organize etmiş, bir yandan da bizzat bu yapılar içinde doğan bir sınıfın, bu yapılardan yararlanarak kapitalistleşmesine, İstanbul-İzmir burjuvazisinin tekelini zor ya da asimilasyon yoluyla ele geçirmesine yardımcı olmuştur. Birinci hususu ihmal ederek «uygar» ve «batılı» bir şekilde kapitalist dönüşümü gerçekleştirmeye çalışanlar, defalarca maceralara girişip her seferinde görmüşlerdir ki, «halkımız» kendisine ihsan edilen «özgürlük ve uygarlığın» değerini bilip zıbarıp oturmayacak kadar «cahil» ve «gericidir». Yani pederşahî otorite gevşetildiği zaman, burjuvazinin onun yerine sunacağı *kendi* düzen alternatifi, ideolojik ve kurumsal açıdan zayıftır; kendi başına halkı uyuşturacak güce henüz sahip değildir.

Orta ve Batı Anadolu'da toprak sahibi sınıflarla burjuvalaşan sınıf arasında 1960 sonlarına kadar kolay kolay sarsılmayan rahat ve sıkı bir işbirliğinin kurulmuş olmasına karşılık, Türkiye burjuvazisi iki alanda çok daha zor durumlarla karşılaşmıştır.

Birincisi, merkez ve taşra kentleri esnaf ve sanatkârlarından ve bazı köylülerden oluşan, küçük mülk sahibi sınıflar. Ticarî ve sonraları sınaî kapitalizme yönelen eşrafın, devlet ve bürokrasi yardımıyla işlettiği mekanizmalar bu sınıfların iktisadî ve toplumsal konumunu açıkça sarsmıştır. Gerçi esnaf kendi mülkünün hukukî temeli olan devlet düzenine karşı açıkça tavır almaya hiçbir zaman cesaret edememiş ve belirli ölçülerde düzene adapte olmayı bilmiştir; ama sürekli olarak kendi aleyhine işleyen devlete hiçbir zaman da «kendi devleti» olarak bakamamıştır. Bu durumun ifadesi bilinen sünnî-şeriatçı ideoloji ve «deccal» vs. kavramlarıdır. Devletin asimile etmekte başarısız kaldığı bu ideoloji, özellikle kasaba sınırlarından çıkıp köylü muhalefetinin ideolojik ve örgütsel önderliğini yapmak gibi «tehlikeler» arzettiği sürece, —1960'lara kadar— T.C. Devleti açısından en tehditkâr hareket olarak değerlendirilmiştir. Nitekim 1960'lara kadar devletten en büyük baskıyı gören, «en zararlı» ideoloji sosyalizm değil «gericilik» ve «en illegal» yeraltı hareketi TKP değil Nurculuk olmuştur. Günümüzdeki faşist hareketi incelerken bu noktanın önemi ortaya çıkacaktır.

İkincisi Kürt feodalizmi. Orta ve Batı Anadolu'nun aksine Doğu'da Türkiye burjuvazisi ciddi bir siyasî varlığı olan ve masaya kendine özgü kozlarla gelen bir egemen sınıfla ittifak oluşturmak zorunda kalmıştır. Anlaşma üç adet isyandan sonra başarılmışsa bile, müttefikler arasında güvensizlik ve şüphe hiç eksik olmamıştır. İttifakın gerçekleşmesinin, Kürt feodalizminin başlıca kozunun —Kürt ulusçuluğunun— yüzbinlerce insanın kanı bahasına altedilmesini gerektirdiği unutulmamıştır. Ve yakın tarihe kadar bile dayanışma, Kürt cemaat yapılarının istikrarı ve sadakati karşılığında Kürt egemen sınıflarına askerî ve idarî destek sağlamaktan ileri gitmemiştir. Genç T.C. açısından 1920'lerde Kürdistan'ı kazanmanın önemi ideolojik ve stratejik, ama öncelikle ideolojiktir İttifak bir kez kurulduktan sonra Kürdistan'ın T.C. bünyesi içinde kazandığı role ise sırası geldikçe değineceğiz.

T.C. Devleti, burjuvazi ile adı geçen başlıca üç sınıf arasında çeşitli düzeylerde kurulan ittifakların —Anadolu ve Rumeli eşrafıyla sıkı bir işbirliği küçük mülk sahibi sınıflarla şüpheli bir ateşkes, Kürt feodalizmiyle zor bir anlaşma— *ürünü olan üstyapı kurumudur.* 1960'lara kadar en büyük sorun olarak görülen köylülük, böylece konsolide edilen *cemaat* yapıları içinde hapsedilebilmiştir. Yavaş yavaş oluşan proletaryanın ise devlet düzeni içinde siyasî ve hukukî hiçbir varlığı yoktur: pederşahî otoriter düzenin sağlamlığından güç alan devlet, dengelerin değiştiği 1960'lara kadar proletaryaya korkmadan köle ve köpek muamelesi yapabilmiştir.

İttifakın dinamik yapısını açmaya çalışırken değinmemiz gereken en önemli husus, şüphesiz *burjuvazinin önder rolüdür.* Şunun devamlı akılda tutulması gerekir ki ittifak, iktisadî-üretimsel anlamda ortaklarından kat kat güçlü olan burjuvazinin *siyasî* zayıflığı nedeniyle kurulmuştur. Burjuvazi siyasî zayıflığı nedeniyle, kuzulara maskara olan kurt gibi, kendi tam anlamıyla gelişkin sömürü düzeni yolunda kolaylıkla devrilecek birer engelden ibaret olan sınıfların yardımına sığınmıştır. *Gerek burjuvazi, gerekse burjuvazinin zaafını bilen ve bu zaaf ortadan kalktığında kendi defterlerinin anında düürüleceğini farkeden müttefik sınıflar durumun bilincindedirler.* Demek ki (kendine

özgü alternatifleri olan Kürt egemen sınıfları hariç) müttefik sınıflar açısından olay basittir; ittifakın her ne bahasına olursa olsun sürdürülmesi onlar için bir ölüm kalım meselesidir. Oysa —1923'-ten beri devletin temel gelişim dinamiklerini belirleyen ve II. Dünya Savaşı sonrasında merkezde insiyatifi tamamen ele geçiren— burjuvazi, acı bir ikilem karşısındadır.

Burjuvazinin tek başına ve kayıtsız şartsız egemenliğini ancak sürekli ve huzurlu bir proleterleşmeye, istikrarlı bir piyasa yapısına ve kapitalist mekanizmaların toplumun her hücresine derinlemesine nüfuz etmesine imkân veren cemaatsiz bir düzende kurabileceği açıktır. Burjuvazi bu nedenle sürekli olarak ortakları aleyhine gelişmek ve ülkeyi «modernleştirmek» yönünde baskı altındadır. Toprak reformu, kaynakların daha istikrarlı olarak yatırıma yönelmesi, taban fiyatlarının düşük tutulması, kooperatifçiliğin desteklenmesi, taşrada tefeciliğin yerine rasyonel bir kredi düzeninin geliştirilmesi gibi, cemaat yapılarını kırmaya ve kapitalizmin egemenlik alanını genişletmeye yönelik istekler bilinir. Bu isteklerin gerçekleşmesi, doğal olarak yukarıda açıkladığımız anlamda burjuva demokrasisinin toplum çapında örgütlenmesini gerektirir: oysa Türkiye burjuvazisi, bu demokrasinin «yıkılıp» *gerçek* demokrasiye dönüşmesine engel olmanın temel koşuluna, yani *geniş kitleler üzerinde burjuvazinin ideolojik ve örgütsel hegemonyasına* sahip değildir Çünkü cumhuriyet tarihi boyunca gerek tedricen gelişen proletarya ve gerekse köylülük, burjuvaziyi otoriter ve baskıcı *devletin* bir parçası ve hatta merkezi olarak görmüştür. Bu yüzden de burjuvazinin aracı konumdaki müttefiklerini es geçip kitleleri direkt olarak kendine bağlama çabaları (köye yol ve eğitim, kooperatifleşme, kasaba düzeyinde siyasî ve meslekî örgütlenme, vs) her zaman için «batılı» burjuvazilerin tarihlerinde rastlanmadık ölçüde tehlikeli hareketlilikler doğurmak durumundadır. Yine bu yüzden, batıda «komünist partileri kurulabildiği» halde, bizim gibi memleketler için bunlar lükstür —«halk anlamaz».

T.C. tarihi, bir bakıma, burjuvazinin kitlelerin ideolojik ve örgütsel önderliğini ele geçirmek için hamleler yapıp, sonra doğan tehlikeler karşısında geri çekildiği bocalamaların tarihidir. Hamlenin en ilginç yöntemlerinden biri, burjuvazinin mevcut devlet düzenine karşı *bir muhalefet hareketi* kılığında ortaya çıkarak kitleleri seferber etme girişimleridir. 1950'lerde DP'nin, 1960'larda AP'nin, bu burjuva partilerinin, adeta inanılmaz bir ironiyle, *mevcut devlet düzeni tarafından neredeyse gayrî meşru sayılan birer muhalefet hareketi niteliğinde* iktidarlarını sürdürdükleri hatırlanır. 1970'lerde aynı hamle —ama bu kez devletin büyük bir krizi karşısında ve yüzdeyüz ya başarmak ya batmak kaydıyla— CHP tarafından, çok daha derin bir düzeyde tekrarlanmaktadır.

Burjuvazi bir yandan kendi sınıfsal konumunu ilerletmeye çalışırken, bir yandan da ve öncelikle, *devleti* düşünmek zorundadır. Bu kaygı, mevcut meşru düzeni, yani azgelişmişlik ittifakının ürünü olan üstyapıyı bozucu hareketlerden kaçınmayı gerektirir.

Kaygının niteliğini doğru anlamamız gerekiyor. Çünkü ittifak bozulmamalı derken akla şöyle bir sorunun gelmesi mümkündür: müttefik sınıflar ne asil önder durumundaki burjuvazi, ne de asıl hedef durumundaki köylü ve proleter kitleler açısından azgelişmişlik, baskı ve despotluktan başka bir şey temsil etmiyorlarsa, burjuvazi ile kitleler neden bir araya gelip bunları temizlemesinler? Pek çok hayalperest «ilerici» burjuvanın ve Atatürkçünün aklında olan böyle bir soru, devlet fikrinin ve devleti kuran ittifakın niteliğinin kesinlikle anlaşılmadığını gösterir.

T.C. Devleti yukarda saydığımız sınıfların ittifakından ibaret değildir. T.C. Devleti bir *üstyapı kurumudur:* yani bu ittifak sayesinde üzerinde anlaşılıp oluşturulan, çeşitli sınıfları birleştirdiği varsayılan *ortak platform;* sınıfsal yapının üstünü örten, *ittifak olayını kavramayı imkânsızlaştıran* «sınıflarüstü bağ. Müttefik sınıflar bir araya gelip, *bu «ittifakiüstü» merciin niteliğini ve kurallarını* kararlaştırırlar. Sözkonusu olan basit bir «birlikten kuvvet doğar» mantığı değildir —önde gelen işlevi sınıfsal sorun *açığa çıkmasına engel olmak* olan, sınıfları saklayan, hedefi dağıtan bir *devlet* kurmaktır.

Devlet, toplumdaki tüm güçlerin kaynaklarını ve meşruiyetlerini kendisinden türettikleri tek ve bölünmez güç, mutlak ve sınırsız kudret, ebedî kaynak olmalıdır. Devletin gücü sadece kendinden gelir; devlet yapısı zamanla değişse bile, değişikliği gerçekleştiren tek güç devletin sabit ve ebedî gücüdür. *Toplumda gücünü devlet gücünden almayan, yani gayrimeşru herhangi bir gücün varlığı ve hele şu ya da bu yoldan devleti etkilemesi, devlet fikriyle çelişen, devlet otoritesinin temelini bir anda çökertme yeteneğine sahip bir olaydır.* Demek ki müttefik sınıfların *kendi* güçleriyle gelip devletin ortak varlığını oluşturmaları, devlet kavramına ters düşer: devlet eğer varsa, sınıf ve ittifak üstü ve iradesini müttefik sınıflara dikte ettirir gözüken bir *üstyapı* kurumu olarak vardır. Bu anlayış ve bu toplumsal ilişkiler yapısı egemen sınıflar tarafından gerek *ideolojik* bevin yıkama yoluyla, gerekse resmî ideolojinin öncülerini esas alan bir dizi gerçek *kurum* (yürütme, yasama ve yargı organları, bürokrasi, eğitim kurumları ve ordu) eliyle empoze edilir.

Bu bakış açısı, T.C. Devletinin zayıf noktalarını ve bunlarla uğraşma yöntemini, ve ayrıca resmî ideolojinin, aydın muhalefetinin ve sosyalist harekette bunlardan kalan tortuların gerçek niteliğini hakkile değerlendirebilmek için canalıcı önemdedir. Yukarıda burjuvazinin devlet yapısını değiştirme yönündeki özlemlerinden bahsettik: işte bu değişikliklerin *hiç değişiklik değilmiş gibi,* daha doğrusu *hep aynı kalan* bir devlet iradesinin, eskiden yarım-yanlış uygulanırken artık şimdi *ger-*

çek kimliğine kavuşan uygulamalarıymış gibi gösterilmesi gerekmektedir. *Devlet iradesi dışında güçlerden* kaynaklanan en küçük değişiklik, devletin prestijini yokederek ölümcül darbeler indirebilecek bir krizdir; gergin çarşafta bir deliktir: kitlelere «acaba bizim de böyle bir gücümüz var mı?» sorusunu sordurur. Azgelişmişlik ittifakı bir kez kurulduktan sonra, demek ki, kendi kendini sürekli yeniden doğurur: ittifakı bozmaya yönelik her hareket, sadece sözgelimi beş birimlik bir toplam kuvvetten bir birimin eksilmesini değil, üstyapı perdesinin aralanıp düzenin gerçek içyüzünün, gücün gerçek kaynağının aniden ortaya çıkması potansiyelini içinde taşır. Devletin *birlik ve bütünlüğü* çatladığı anda, ülkenin kendi meşruiyetini kendinden alan —ve her geçen gün doğal olarak sayıları artan— bir sürü grubun çatışma alanı haline gelmesi, «anarşinin» yuvarlandıkça büyüyen bir çığ gibi ortalığa dökülmesi kesindir. Azgelişmiş burjuva devletinin istikrarsızlığının kökeni buradadır; azgelişmiş devlete uluslararası kapitalizmin «zayıf halkası» derken de iddiamız buna dayanmalıdır.

Burjuvazinin savunmak zorunda olduğu T.C. Devletinin ittifak gerçeğinden doğan ve o gerçeği hasıraltı etmeye yönelen platformu, özellikle iki ilkede ifadesini bulur: ulusçuluk ve batıcı-ilericilik.

Siyasî bir birim olarak ulus kavramının burjuvazi tarafından, ulusal pazarlar yaratmak gibi saçma sapan nedenlerle değil, gelişen burjuva demokrasisinin yarattığı tehlike ihtimallerine karşı, düzenin birlik ve bütünlüğünü ve devletin kontrolunu garantilemek üzere karşı kefeye konan bir ağırlık olarak icadedildiği açık olmalıdır. Yani «batıda» ulusçuluk daima, a) burjuva demokrasisinin gelişimiyle birlikte, ve b) demokrasinin merkezkaç güçlerini dengeleyen *gerici* bir fren unsuru olarak gelişmiştir. Demokrasi yeterince «sağlamlaşıp» kitleler düzenle yeterince örgütlü bir biçimde bağdaştırıldıktan sonra ulus ögesi doğal olarak önemini kaybetmiştir.

Azgelişmiş T.C. Devleti de, ta baştan beri, demokrasi gibi bir derdi olmadığı halde uluscu olmuştur. Bunun Türk etnik unsurunun öteki unsurlar üzerinde hegemonya kurma arzusuyla —gerçi bir ölçüde o yönde kullanılmışsa da— açıklanamayacağı kanısındayız. Atatürkçülerin bu konudaki ısrarı haklı gözükmektedir: asıl amaç, çok çeşitli ulusal birimlerden oluşan cemaat yapılarını burjuvazi önderliğinde bir ittifak içinde toparlamak ve bu ittifakı gizlemek olmuştur denmelidir.* «Türkiye'de yalnız Türkler yaşar» fikrinin —ve bu espriyle örgütlenen Türk ordusunun— en önemli işlevi hiç şüphesiz Kürdistan gerçeğini ve Kürt feodalizmiyle gerçekleştirilen dayanışmayı gözden saklamaktır. Arada «ulusal baskı» birkaç milyon insanın hayatını cehennem etmişse, Marksizm bunu bir ulusun öbürünü ezmesi olarak değil, bir egemen sınıfın bir başka egemen sınıfa yardım etmesi olarak görmeyi gerektirir.

Batıcı-ilericilik sorununa gelince, bu T.C. Devletinin kendini bir ileri burjuva devleti olarak sunma özelliğine indirgenecektir. *T.C. Devleti her zaman için temelindeki ittifak yapısını ve azgelişmişlik düzenini inkâr ederek kendini bir «batılı» devlet, yani kapitalizmin tek başına egemen olduğu burjuva demokratik düzeni olarak göstermiştir.* Bunda egemen burjuvazinin kitleleri kendi ideolojik kampına çekme çabasının şüphesiz büyük payı vardır. Ama «batının» yüzlerce yıllık derin kitle mücadelelerinin ve bunun sonucu gelişen burjuva demokratik toplumunun ürünü olan fikir ve kurumların, T.C. Devletinde saray fetvasıyla yürürlüğe konması buna indirgenemez. «Batılı» olmadığı her halinden belli olan T.C. Devletinin kendini batı ile özdeşleştirmesi, temel hukukî ve kurumsal normlarını oradan alması, ve nihayet 1961'de açıkça tam teçhizatlı bir burjuva demokratik Anayasa düzenini benimsemesi sözkonusudur. Bu olgunun, burjuvazinin kurmuş olduğu zorbalık ittifakını saklama yönünde T.C. tarihi boyunca yerine getirdiği işlev görmezlikten gelinemez.

Tek kelimeyle harika bir yapı oluşturulmuştur; devletin esasta bir, bütün ve burjuva olan temel meşruiyet düzeni ile ittifaka dayalı gerçek işleyiş arasında hemen hemen ilgi yoktur; işler ancak kanunsuzluk, yolsuzluk ve «ilkellik» yoluyla yürümektedir; egemen sınıf sömürü çarkını ancak *kendi kurduğu* meşruiyet düzenini çiğnemekle çevirebilmektedir. Devletin resmî ideolojisi ve resmî kurumsal düzeni açısından bakıldığında, ülkede hemen hemen her şey «bozuktur»; memlekette «maalesef» ağalar, rüşvet, «Türkçe bilmeyenler» vardır. Düzenin «kendisi» ividir ama, iş teker teker ayrıntılara gelince ülkenin tamamı faul durumdadır, «geridir».

Egemen sınıflar bu ikilemin ve ikilemi doğuran zorunluğun pekâlâ farkındadırlar. Bu ikili düzen, haddizatında üzerinde anlaşmaya vardıkları düzenin ta kendisidir. Herhangi bir sınıfın «tehlikeli» sınıfları tek başına kontrol edemediği, dolayısıyla *kendi* tutarlı düzenini empoze edemediği bir yapıda, sınıfların birbirine düşmesini engellevebilen tek düzen budur. Egemen sınıfların herhangi birinin bu durumu «düzeltmeye» çalışması, ittifak ve devlet düzeninin bozulmasına ve dolayısıyla başta kendisininki olmak üzere tüm egemen sınıfların egemenliğinin tehlikeye düşmesine yol açar.

Egemen burjuvazi bir yandan kendi mutlak egemenliğini, yani resmî devlet ideolojisinin fiilen hayata geçmesini özlerken, bir yandan, gerçek siyasî hayatında, bu ikili düzene dayalı devleti her ne bahasına olursa olsun savunmak zorundadır diyoruz. Azgelişmiş devlette burjuvazi kendi somut sınıfsal çıkarına karşı, somut plânda azgelişmişliğin savunucusu olmak durumundadır. Bunun içindir ki örneğin batılı teknokrat ve kapitalist kökenli Sü-

* En azından, Türk ulusçu ideolojisinin önderlerinin ve T.C. Devletinin kurucularının önemli oranda etnik-Türk olmayan kişilerden (Kürt, Arnavut, Çerkes, Dönme, Arap vs) oluştuğu gözönünde tutulmaktadır.

leyman Demirel, bu çağda hâlâ hiçbir burjuvanın evindeyken tiksinmeden ağzına alamayacağı kavramlarla, laçkalaşmış bir gericilik düzenini savunabilir. Ve şunu da belirtelim ki (gerçi sektörlere ve devlet sorumluluğuna yakınlık derecesine göre ayrışmalar düşünülebilirse de) burjuvazinin maksimum sömürüsünü savunan kanat —«milli burjuvazi»— ile bunun devlet açısından tehlikelerini gören kanat —«işbirlikçi burjuvazi»— çoğu zaman aynı burjuvaların şahsında somutlaşmıştır; en azından 1970 başlarına kadar.

T.C. Devletinin ideologlarının —bilinen deyimle «Atatürkçü aydınların»— trajikomik şaşkınlığının kökü de bu ikilemdedir: burjuvaziye karşı burjuvaziyi savunmak. Ulusçuluk-batıcılık-ilericiliği, yani kendisiyle birlikte doğdukları devletin resmî sloganlarını, mevcut devlete karşı çıkarmak. Sunî ve ikiyüzlü bir devlet yapısının sun'î ve ikiyüzlü ideolojisinin sözcüleri, ve özellikle bunların yeterince saf ve hayalperest kesimleri, sonuçta savundukları devletin ve ideolojinin kurbanı olurlar; kaderleri, gerçeklerden kopuk yaşamak, gerçekliği (azgelişmişliği, şarklılığı, «ulusal sorunu») lanetlemekle vakit geçirmektir. Devlet ideolojisinin gerçek işlevini bilecek kadar gerçek «devlet sorumluluğuna» yakın olan egemen kesimler açısından, bunlar, çok ileri gittiklerinde «zararlı» bile olan birer parazittir. Böylece fiili devlet gerçeğine karşı devletin resmî kimliğini, düzene karşı düzenin «özünü», Anayasanın, kurucusunu savunan; mevcut sefil «şarklı» düzenin en azılı dönemini «batı uygarlığının» ve demokrasinin simgesi bir altın çağ olarak sunan; aşağılık bir resmî kültürün köküne kadar gerici «ilerici» ideologları ortaya çıkar. Mevcut düzene karşı çıkmakla bu «ilericilerin» belli bir dönemde (1940-1970) çok sınırlı bir ilericilik rolü oynamış oldukları belki söylenebilir. Ama ittifak düzeni iflas edip burjuvazinin kendisi kendi sınıfsal çıkarları yönünden yeni devlet alternatifleri aramaya başlayınca, burjuva ideologları —Cumhuriyet gazetesi sadece bir örnektir— artık asıl kimlikleriyle birer *gerici* olarak sırıtmak zorundadırlar.

1971 yılına kadar proletarya önce azar azar, sonra patlama şeklinde gelişti. Bu gelişmeyi konsolide edebilecek araçlardan yoksun olan egemen burjuvazi, bir yandan araçları oluşturmak, bir yandan devlet düzenini sürdürmek gibi bir ikilem içinde, bin yıllık tecrübenin verdiği «şarklı» bir ustalıkla 1971'e kadar sürekli ertelemeyi başardığı bir kriz tehdidi altında yaşadı. Taşra eski yapısında tutulurken, büyüyen metropollerde 1946'dan itibaren belli birtakım sakat ve yarım burjuva demokratik yapılar oluşturuldu; birtakım sendikalar ve hatta birtakım partiler yoluyla bazı kontrol levyeleri geliştirildi. Ancak metropol kentlerin —Tahran, Kahire ve Beyrut ile birlikte— yaşadığı muazzam patlama, aciz bir burjuvazinin uzun süre ayakta tuttuğu seddi nihayet yıkarak, tarihte görülmemiş nitelik ve nicelikte bir «azgelişmiş» proletaryayı, mevcut yapılarca özümsenmesi imkânsız olan bir insan selini ortaya döktü. Metropollerle taşra arasında egemen sınıfların koyduğu paravanalar, 1970'lerde paramparça oldu.

Bugün burjuvazi, ya düzeni değiştirmek ve bunu ustalıkla yapmak, ya da mahvolmak noktasındadır. Bu noktanın egemen sınıflar için getirdiği tehlikeleri —ki bu tehlikelerin her biri kitleler için birer umut kapısıdır— ve çeşitli sınıfların tepkilerini, yazının ikinci bölümünde inceleyeceğiz.

GÖRAN THERBORN

Birikim 52-53/47

Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu -II-

Çeviren: ŞİRİN TEKELİ

III. DEMOKRATİKLEŞME KALIPLARI (ÖRÜNTÜLERİ)

Demokratikleşme tarihinde iki nokta var ki, özellikle yokluklarıyla dikkat çekiyorlar! Bunlardan birincisi, büyük burjuva devrimlerinden hiçbirisinin, burjuva demokrasisini kuramamış olması gerçeği üstelik bu sadece ilk burjuva devrimleri olan Hollanda ve İngiliz devrimleri için geçerli olan bir iddia da değil. Fransız Devriminde de, devrimin ürettiği demokratik anayasa, devrimin kısa süren ömrü boyunca hiç uygulanamayan, ölü bir kağıt parçası olarak kalmıştır. Temmuz Devriminde ise, böyle bir anayasa taslağı bile üretilememişti; bu devrimin tek kalıcı etkisi belki de İsviçre'de erkekler demokrasisi yönünde bir hareket başlatmasından ibarettir. 1848'lerin uluslararası nitelikteki halk ayaklanmaları da, kısa bir süre sonra hanedanların başını çektiği feodal karşı-devrimler ve aynı şekilde burjuvazinin bizzat kendisi tarafından bastırılacaktı. Örneğin 1850'de Fransız İkinci Cumhuriyeti, seçim bölgesinde oturma zorunluluğuna ilişkin bir dizi hüküm içeren bir yasa ile, 2 1/2 milyon yetişkin erkeği oy verme hakkından yoksun bırakıyordu. Aynı şekilde, Danimarkalı Ulusal Liberal burjuvalar, 1860'larda halk meclisinin kanatlarını kırpma operasyonuna şevkle katıldılar. Amerikan Cumhuriyetini, mülk sahibi beyaz beyefendiler (gentlemen) kurmuşlardı ve İç Savaşta oy hakkına kavuşturulan siyahlar, sadece kuzeyli erkeklerden ibaretti. Birliğini kurduktan sonra İtalya, Sardunya Krallığının son derece kısıtlı bir oy hakkı öngören seçim sistemini benimsiyordu. Ve burjuva liberallerinin tüm endişelerine rağmen Bismarck, Reich seçimlerinde erkeklerin genel oy hakkından yararlanmalarını mümkün kılan bir karar aldığı zaman hedefi hiçbir şekilde parlamenter demokratik bir rejim kurmak değildi ve nitekim, alınan karardan böyle bir sonuç çıkmadı.

Burjuva demokrasisinin tarihinde yokluğuyla dikkati çeken ikinci nokta, servet birikimi, okur-yazarlaşma ve kentleşme ile paralel bir biçimde gelişen, düzenli ve barışçı bir demokratikleşme sürecinin bulunmayışıdır. Birinci Dünya Savaşının eşiğinde demokrasi olarak kabul edebileceğimiz sadece üç devlet var: Avustralya, Yeni Zelanda (gelişmekte olan ırkçılık bu ülkede içeriden çok dışa doğru kanalize edilebilmekteydi...» ve Norveç. Bunların her üçü de kapitalist sistemin daha çok periferisine dahil edilebilecek olan devletler. Eğer, cinsiyet ayırımını (sexism) gözardı eder ve erkek demokrasilerini de hesaba katarsak, o zaman iki devleti daha, Fransa ve İsviçreyi, demokratik rejime sahip devletler arasında sayabiliriz. Oysa bu devletlerden ikincisi, kısa bir süre önce, üstüste iki iç savaş—1847 ve 1874'de— yaşamış durumda, birincisi ise birbirini izleyen birçok devrim, karşıdevrim ve bir de ikinci İmparatorluğa son veren ve Cumhuriyet'in başlangıç noktasını oluşturan bir askerî yenilgi deneyi yaşamıştı; Uzunca bir süreden beri ayakta durmakta olan İngiliz parlamenter rejimi ise henüz işçi sınıfından erkeklerin hepsine oy hakkını tanımış durumda değil ve tarihin ilk demokratik kitle hareketine uygulanan baskı burada yeni yeni hafifletilmeye başlanıyor. Amerika Birleşik Devletlerinde demokratikleşme süreci iki kez darbe yemiş; bunlardan birisi, kuzeyde, ülkeye yeni gelmekte olan ve okur-yazar olmayan göçmenlere karşı yöneltilen, ikincisi de güneyde siyahların ve yoksul beyazların muhalefetine karşı yöneltilen darbe. İtalya'da liberal başbakan Giolitti'nin valileri ve «mazzieri»leri (eli sopalı haydutları) seçimleri, hâlâ büyük çapta denetleyebilmekteler ve öteki ülkelerde de benzer şkilde, büyük toprak sahipleriyle onların *kulakları* (kahyaları) ve burjuva sınıfından müttefikleri, ayrıcalık denen gücü ellerinde bulundurmaktalır.

Demokratikleşme sürecinin zaman içerisinde hangi aşamalardan geçtiğini gözden geçirebilmek için şimdi bu onyedi ülkenin, tarihin belirli dönemlerinde ne tür siyasî yapılara sahip olduklarını bir tablo halinde göstermeye çalışalım (Tablo 3). Tabloya bir ülke ancak ulusal bağımsızlığını kazandıktan sonra dahil edilecektir. Bunun tek istisnası, 1905'den önce, doğrudan İsveç'in bir parçası olmaktan çok, birleşik bir krallığın küçük ortağı durumunda olan Norveçtir. İtalya ve Almanya tabloda, ulusal birliklerini kurduktan sonra, Avusturya 1867 *Ausgleich*'inden ve mutlakiyetin sona ermesinden sonra, Japonya da Meiji Restorasyonundan sonra görünmektedirler. Çünkü bu değişiklikler olmadan önce bu devletlerin hepsi de, demokrasiden farklı rejimler evrenine dahildirler. (Örneğin Habsbourg İmparatorluğu hiçbir zaman gerçek anlamda bir burjuva devleti olmamıştır.)

Tablo 3

TARİHİN BELİRLİ DÖNEMLERDE BURJUVA REJİMLERİ

Demokrasiler	*Dışlayıcı Demokratik Rejimler*	*Dışlayıcı Otoriter Rejimler*	*Diktatörlükler*
	1850'lerde		
	A.B.D.	İsveç	Fransa
	Belçika	Norveç	
	Danimarka		
	Hollanda		
	İngiltere		
	(İsviçre)		
	1914'de		
Avustralya	A.B.D.	Almanya	
Norveç	Belçika	Avusturya	
Yeni Zelanda	Danimarka	Japonya	
	Fransa		
	Hollanda		
	İngiltere		
	İsveç		
	İsviçre		
	İtalya		
	Kanada		
	1920'de		
Almanya	A.B.D.	Japonya	
Avusturya	Belçika		
Avustralya	Fransa		
Danimarka	İsviçre		
(Finlandiya)	İngiltere		
Hollanda	İtalya		
İsveç			
(Kanada)			
Norveç			
Yeni Zelanda			
	1939'da		
Avustralya	A.B.D.		Almanya
Danimarka	Belçika		Avusturya*
Hollanda	Finlandiya		İtalya
İngiltere	Fransa		Japonya
İsveç	İsviçre		
(Kanada)			
Norveç			
Yeni Zelanda			
	1950'lerde		
Almanya (1956) s)			
Avusturya	A.B.D.		
Avustralya	İsviçre		
Belçika			
Danimarka			
Finlandiya			
Hollanda			
İngiltere			
İsveç			
İtalya			
Japonya			
Kanada			
Norveç			
Yeni Zelanda			

* 1934-38 yılları. Daha sonra Almanyaya dahil olmuştur.

(Askeri) Yenilgi Sonucu Kurulan Demokrasiler

Birinci Dünya Savaşı sonrasında demokrasilerin sayısı üçten ona (Finlandiya ve Kanada'nın durumunda bazı koşullara bağlı olarak...), erkekler demokrasilerinin ki ise beşten ondörde yükseldi. Ancak 1939'da bu sayılar yeniden, sırasıyla sekiz ve onbire düştü. Demokrasinin asıl büyük patlaması (big boom), İsviçre'deki cinsiyet ayrımıyla, ABD'de ırkçılığın 1970'lere kadar devam etmesi bir yana bırakılacak olursa, İkinci Dünya Savaşından hemen sonra oldu. Buradan çıkartılabilecek olan sonuç belki de burjuva demokrasisinin geniş çapta savaşa bağlı olduğudur.

Her iki savaştan galip olarak çıkan ülkeler yoğun bir biçimde demokrasi havariliği (retorik) yaptılar ve hiçbirisi de bu alanda, kapitalist devletlerin en az demokratik olanı —ABD— kadar çok lâf etmedi. Ama yine de ciddi tarihçilerden birisi olsun çıkıp da savaşların burjuva demokrasileri uğruna ya da ona karşı olanlarca yapılan mücadelelerden çıktığına ya da Almanya ve müttefiklerinin savaşı demokratik olmayan rejimlere sahip oldukları için kaybettiklerine dair bir görüş ortaya atmadı. Oysa burjuva demokrasileri üzerinde dış savaşların oynadığı bu kritik tarihî rol, burjuva demokrasisinin büyük çapta, gelişmiş sermaye egemenliğine bağlı olduğu tezini destekler yönde. Eğer bu tez doğru ise, Latin Amerika'da burjuva demokrasisinin güçsüzlüğünü, kısmen kıtanın iki Dünya savaşının kitle kıyımlarından payını almaya sürüklenmiş olmamasıyla açıklayabiliriz belki de.

Öte yandan belki de burjuva demokrasisinin kökeninin böylesine raslansal (tesadüfî) oluşu bile bir raslantı. Çünkü biliyoruz ki, üç kapitalist bunların hiçbirisi önde gelen kapitalist devletler olmasa bile, demokratik rejim Birinci Dünya Savaşı'ndan önce de vardı ve o tarihten beri de (Norveç'in 1940-45 arasında Alman işgali altında kaldığı olgusunu bir yana bırakırsak...) sürekli olarak varolagelmiştir. Böyle olunca, dünya savaşlarının burjuva demokrasisinin gerekli bir koşulu olmadığı ortaya çıkıyor O zaman belki de şöyle düşünmek daha doğru; savaş öncesinde harekete geçmiş bulunan bazı içsel (sistem içi) demokratikleşme süreçleri vardı, ama bunlar ancak savaştan sonra raslansal bir biçimde ortaya çıkabildiler. Olabilir. Ama bu sorunu, çözebilmek için herhalükarda, siyaset sosyologlarının pek düşkün oldukları korrelasyon analizlerini bir yana bırakmak, ve her bir toplumda etkili olan, o topluma özgü —harcıalem (casual) etkilerin neler olduğunu incelemek gerekir. Bu arada ayrıca, zaman zaman, olgulara ters de düşse, eğer savaşlar olmasaydı ya da fiilen çıkan sonuçtan farklı bir sonuç vermiş olsalardı tarih nasıl bir yön alırdı türünden spekülasyonlara girmekte de yarar var.

Böyle bir analize girişmeden önce ilkin, demokratik aşamaya geçen, bundan geriye bir dönüş yapan ve sonra yeniden demokrasiye geçen dört devletin, her demokratikleşme aşamasını ayrı bir olay imiş gibi ele alalım. Bu durumda elimizde onyedi yerine, toplam yirmibir olay olacaktır. Bunların dokuzunda, burjuva demokratik rejimi, demokratik olmayan bir hükumetin savaşta uğradığı askeri yenilgi sonucunda kurulmuştur. (Avusturya, Finlandiya, Almanya her biri iki kez ve İtalya Japonya ve İsveç birer kez olmak üzere...) Bunlardan ikisinde (1918-19 Finlandiya'sı ve 1918 İsveç'i) demokratikleşme süreci üzerinde dolaylı olarak yabancı bir rejimin düşüşü (Wilhelm Almanya'sı ve daha önce de Romanov İmparatorluğunun düşüşü...) etki yapmıştır. Finlandiya örneğinde, iç savaştan Beyazların galip çıkmasından sonra yapılan anayasa muzakerelerinin gelişmesi açıkça gösteriyor ki, eğer Almanya'da demokratik bir cumhuriyet kurulmuş olmasaydı, Finlandiya'da da anayasal fakat parlamenter olmayan bir krallık ilân edilecekti. Hatta, Reich'in yıkılışından altı ay sonra bile geçiş, döneminin devlet başkanı General Mannerheim ve Sağcı güçlerin, ülkede demokratik bir cumhuriyetin kurulmasını kabul edip etmeyecekleri henüz ortada bulunuyordu [34]. Ama Finlandiya'da köklü Macar aristokrasisinin bir benzeri bulunmadığı içindir ki Mannerheim Finlandiyalı bir Horthy olmayacaktı.

İsveç'de olanlar konusunda, olgulara ters düşen spekülasyonlarla bir yere varmak biraz daha güç. 1918 sonbaharında ülke tam bir, devrim— öncesi keşmekeş hali yaşıyordu. Amaçları sosyalist bir devrim yapmak olan ve büyük çapta Rus Ekim devriminden esinlenen sol-güçler işçi hareketi içerisinde ancak çok küçük bir azınlık oluşturuyorlardı; buna karşılık halktan, burjuva demokrasisi yönünde gelen baskılar çok güçlüydü. Buna rağmen Sağ, demokratik olmayan Yukarı Meclise sığınmıştı ve bir yandan toprak ağalarının, zengin çiftçilerin, ve güçlerini sanayi devrimi öncesinden alan odun ve çelik kombinalarının, öte yandan da kendisine sadık kalan subay ve polis kuvvetlerinin desteğine güveniyordu. Sağcı politikacıları bu denli inatla sarıldıkları ayrıcalıklarından vazgeçmeye ikna eden olaysa, kralın, başka şeylerin yanı sıra tahtını kaybetmekten duyduğu korkuydu. Bu durumda eğer, savaştan galip çıkan taraf Almanya olmuş olsaydı, demokratikleşme sürecinin daha bir süre geciktirileceği kesin gibi gözüküyor—. Eğer savaş hiç çıkmamış olsaydı ne olurdu? Bu soruyu cevaplamak daha güç. Ancak şu da bir gerçek ki, İsveç Sağı 1912'den sonra, Avrupa üzerinde fırtına bulutları toplanmaya başladıkça daha bir güçlenmiş, daha bir saldırganlaşmıştı ve bu durumda eğer pek hayran oldukları Alman İmparatorluğu çökmemiş olsaydı, 1918'lere gelindiğinde ülkede demokratik bir rejim kurulmasını kabul etmeye yanaşacaklarını düşünmek pek de doğru olmazdı.

Aynı şekilde Habsbourg ve Hohenzollern İmparatorluklarının da barış ortamı devam etmiş olsaydı ne yönde gelişecekleri hakkında kesin bir tahminde bulunmak mümkün değildir. Her şeye rağmen, bu imparatorlukların 1919'larda parla-

menter demokrasilere dönüşebilmeleri oldukça uzak bir ihtimal gibi görünmektedir. Öte yandan savaş çıkması, ama zaferi bu İmparatorlukların kazanmaları ihtimali üzerinde durulduğunda da, *junkerlerin* kendiliklerinden, ayrıcalıklarından vazgeçmeye ve ülke içindeki demokratik güçler önünde geri çekilmeye razı olacaklarını söylemek pek de anlamlı olmasa gerek.

Sonuç olarak, yirmibir olayın sekizinde (veya onyedi olayın beşinde) dünya savaşları sonunda ortaya çıkan durumun, burjuva demokrasilerinin kaderi üzerinde belirleyici (nedensel) bir etki yaptığını ve birinde de (İsveç) sürecin hızı üzerinde belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Kökeninde askerî bir yenilginin yer aldığı bu altı demokrasiye, pekâlâ Fransa olayı da eklenebilir. Çünkü Fransa'da sadece erkeklere açık da olsa, demokratik bir cumhuriyet kurulabilmesinin ön-koşulu, III. Napolyon'un Fransa— Prusya savaşıyla birlikte tahtından olmasıydı

İncelediğimiz ülkelerden sadece dördünde—Avustralya, Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre— demokratikleşme süreci, dış savaşlardan tamamen bağımsız bir gelişme göstermiştir Buna karşılık, örneklemimize giren öteki onüç demokrasiden altısında, savaşın, bu demokrasilerin gelişmesine dolaylı bir etki yaptığı veya hiç değilse ikincil bir etmen olarak etkili olduğu görülmektedir Savaşın bu toplumlardaki etkisi, eski güçleri parçalayıcı ve yeni güçleri sahneye çıkarıcı bir etkiden çok, varolan hükümet ve partileri demokrasiden yana bir tavır almaya yöneltici yönde olmuştur.

Bu yüzdendir ki bu ikinci tür etkiyi, demokratikleşme sürecinin başka bazı önemli aşamalarını da içerisine alacak şekilde ayrı bir başlık altında ele almak uygun olur. Dolayısıyla şimdi, doğrudan doğruya savaş demokrasisi denebilecek—yenilgi sonucu kurulan demokrasiler—durumlardan, ulusal seferberlik demokrasileri diyebileceğimiz örneklerin incelemesine geçiyoruz.

Ulusal Seferberlik Demokrasileri

Demokrasinin gelişmesi ile ulusal seferberlik hali birbirlerine başlıca iki yoldan bağlıdır. Ya demokratikleşme yolunda atılan adımlar, ulusal bir seferberlik sağlamak amacıyla bir *araç* olarak kullanılmışlar ya da demokratikleşme, ulusal bir hedef uğruna başlatılan bir halk seferberliğinde ifadesini bulan, askerî, ekonomik ya da ideolojik bir bütünleşme sürecinin *sonucu* (yan-ürünü) olarak ortaya çıkmıştır. İlk tipe verilebilecek en güzel iki örnek, her ikisi de savaş için yapılan bir siyasî hazırlık niteliği taşıyan, Giolitti'nin İtalya'da gerçekleştirdiği seçim yasası reformu ile Kanada'da 1917'de kabul edilen Savaş Dönemi Seçim Yasalarıdır. İkinci ilişkiye örnek olarak da, Belçika'da erkekler demokrasisinin kuruluşunu, 1917-1919 Hollanda reformlarını, Danimarka Sağının 1915'de demokrasiyi kabul edişini, 1918 İngiliz Seçim Reformunu ve 1919'da ABD'de kadınlara oy hakkının tanınmasını (aynı hakkın İkinci Dünya Savaşı ertesinde Fransa ve Belçika'da tanınışı da belki yine aynı nedene bağlanabilir...) gösterebiliriz. Bütün bu sayılan durumlarda, daha önceden rayına oturmuş, oluşum halindeki bir demokratikleşme sürecinin, savaş dönemlerinin *kutsal ittifakları* tarafından kolaylaştırılması ve hızlandırılması sözkonusudur. Bu seferberlik etkisini, Belçika kralı I. Albert, Brüksel'e dönüşünde parlamento önünde 2 Kasım 1918'de yaptığı bir konuşmada çok açık bir biçimde şöyle dile getirmişti: «Acı çekme ve zorluklara katlanmadaki eşitlik, kamu bekleyişlerinin yaygınlaştırılması konusunda da eşit haklar yaratmıştır, Bunun için hükümet, her iki meclisin yurtseverce bir anlaşma içerisinde eskiden varolan engelleri ortadan kaldırmasını ve ulusal seçimlerin, medenî haklarını kullanma yaşına gelmiş bulunan bütün erkeklerin eşit olarak yararlanacakları oy hakkı temeline gore yapılmasını önereceklir.»[35]

Başka bazı durumlarda da ulusal seferberlik hali, oy hakkının yaygınlaştırılması üzerinde önemli bir rol oynamıştır. Bismarck anılarında, «Genel oyun kabulü, Avusturya ve öbür yabancı güçlere karşı yürüttüğümüz mücadelede en önemli silahlarımızdan biriydi; ulusal birlik mücadelesinin bir silahıydı» diye yazmaktadır. Ancak Bismarck'ın gerçek niyetlerine göre, kitlelerin oyları için yarışacak olan adaylar sadece mülk sahibi sınıflardan olacaklardı[36]. Aynı düşünce yapısını yansıtan bir başka örnek de, Avusturya İmparatorunun, 1907'de ikinci meclis seçimleri için erkeklere genel oy hakkını tanıyan kararıdır. Bu kararıyla İmparator, hanedanlığına bağlı ve imparatorluğu oluşturan uluslar içerisinde başgösteren parçalanma eğilimini etkisiz kılacağını ummaktaydı[37]. Benzer şekilde, Danimarka burjuvazisinin genel oy hakkını tanımayı kabul etmesinin nedeni, bunu, krala karşı ve ara Alman dükalıkları olan Schleswig ve Holsten-Lauenborurg'dan geçen sınır yerine, ulusal, hanedana bağlı olmayan ve Eider nehri üzerinden geçen bir sınır kabul ettirebilmek için yürüttükleri mücadelede, etkili olabilecek bir araç gibi görmesiydi. Norveç'te de, İsveç'le birleşme davasına karşı halkı mücadeleye katabilme gereğidir ki, 1898'de Sol Partinin (Liberal) işçi hareketi tarafından inatla savunulan, tüm erkeklere oy hakkının tanınması talebini benimsemesine yol açmıştır. Ve nihayet Finlandaya'da Rus Çarına karşı yürütülmekte olan mücadelenin bir parçası olarak görülen genel oy hakkı yarı-devrimci bir nitelik kazanan işçi sınıfı gösterilenin hazırladığı bir ortam içinde, 1906'da, tanınıyordu. Demek ki dışa karşı bir savaş ya da ulusal bağımsızlık için girişilen bir seferberlik hali, askerî yenilginin yanısıra, burjuva demokrasisinin gelişmesi üzerinde etkili olan en önemli nedenlerden birisidir. Fakat bunun ne ölçüde belirleyici (gerekli ve yeterli) olduğunu kestirmek ise daha zordur. Şüphesiz bu, demokrasiye geçişin zamanlanması üzerinde kritik bir rol oynayan bir etmendir ve savaşla demokrasinin zaman içerisinde çakışmalarının da başlıca nedenlerinden birisidir. Ama

acaba, bu dışsal tehditlerle karşılaşılmasaydı, demokratikleşme yönündeki içsel dinamikler duracak mıydı? Hollanda ve Danimarka'da savaş döneminin ulusal bütünleşmesi araya girmemiş olsaydı da, olayların az çok aynı gelişme temposunu izleyecekleri pek kuvvetle muhtemeldi; çünkü bu iki ülkede parlamento çoğunluğu bazı değişiklik önerilerini, Birinci Dünya Savaşının patlak vermesinden az önce gündeme getirmiş bulunuyordu zaten. Buna karşılık Norveç'te, eğer İsveç'le aralarındaki çözümlenmeyen çatışma, olayları hızlandırmış olmasaydı, demokratikleşmenin daha uzunca bir süre gecikeceğinden hemen hemen hiç şüphemiz yok. 1920'de kabul edilen federal seçim yasasına rağmen, mülkiyete ve sandık vergisine dayandırılan kısıtlı oy uygulamasının yerel düzeyde daha uzun bir süre devam edebildiği Kanada'da savaş, demokratikleşme sürecini kesin bir biçimde etkilemiş gibi görünüyor. Aynı şekilde, Belçika'da, militan katolik Sağın, eğer savaş patlak vermiş olmasaydı, 1919'larda teslim olacağını beklemek aşırı bir iyimserlik olurdu ve yine Belçika, Fransa, Hollanda ve pek muhtemelen A.B. Devletlerinde kadınların oy hakkını kazanmaları, savaş olmasaydı çok daha uzun bir süre sürüncemede kalacaktı.

İngiltere'de reformlar oldukça ilerlemiş bir aşamada bulunuyordu. Oy hakkı 1867 ve 1884'de önemli ölçüde genişletilmiş, serbest seçimler garanti altına alınmış, Lordlar Kamarası savaştan hemen önce yetkisiz bir duruma getirilmiş ve yine aynı tarihlerde seçmenlerin birden fazla oy hakkına sahip olmalarına son veren yasa yürürlüğe girmişti. Ama henüz, bırakınız sınırsız genel oy hakkını (evrensel), erkeklere genel oy hakkının tanınması konusunda bile herhangi bir karara varılmış değildi. Bu durumda hemekadar bu gelişme sürecinin barış koşulları altında da devam edeceğinden şüphe edilemez ise de, savaş çıkmış olmasaydı, bunun çok daha uzun bir sürede tamamlanabileceğinden de yine şüphe etmemek gerekir.

O halde sonuç olarak, herhangi bir dış tehlike karşısında girişilen bir ulusal seferberlik halinin, burjuva demokrasisinin tarihinde çok önemli bir etki yapan etmenlerin başında geldiğini söyleyebiliriz. İki ülkede,—Danimarka ve Hollanda— etkisi, kritik bazı adımların atılmasında uzlaşmacı bir tavrın oluşmasını belirlemekten ibaret kaldığı için ikincil kabul edilebilir. Fakat dört olayda —Belçika, İngiltere, Kanada, Norveç—erkekler demokrasisinin yerleşmesi üzerinde, değişken ve zaman zaman belirsizlikler içeren bir biçimde de olsa mutlaka hızlandırıcı bir etki yapmıştır. Beş ülkede de —Belçika, İngiltere, Fransa, Hollanda ve ABD— kadınların oy hakkını elde edecekleri günü yakınlaştırmıştır. (Burada ayrıca, Amerika'nın güneyinde siyahların oy hakkından yararlandırılmaya fiilen, Vietnam savaşı sırasında başladıklarını hatırlatmak da gerek. Bunda muhtemelen, hükümetin, siyahların başkaldırmaları, öğrenci hareketleri ve savaş aleyhtarı tutum nedeniyle çözülmekte olan iç cephe karşısında kapıldığı endişe etkili olmuştu. Ancak sayılan bu olayların hiçbirisinde ulusal seferberlik halinin, demokrasinin gerekli bir koşulu olduğunu söylemek mümkün değildir.

İç Gelişme Sonucu Kurulan Demokrasiler

Demokrasinin kurulmasında sadece iç gelişmelerin etkili olduğu ülkelerin sayısı üçü geçmez; bunlar Avustralya, Yeni Zelanda ve İsviçredir. Ancak bu tür süreçlerin demokratikleşme üzerinde son derece önemli bir rol oynadığı başka durumları da gözönüne almak zorundayız. Bunlar da Danimarka, Hollanda ve A.B. Devletleridir. Fransa'da demokrasi, iç gelişme ile dış yenilginin eşi görülmemişcesine karmaşık bir biçimde birleşmesi sonucunda kurulabilmiştir. Nihayet, yukarıda ulusal seferberlik haliyle ilgili olarak ele aldığımız dört ülkede— Belçika, İngiltere, Kanada, Norveç—bunun yanısıra önemli bazı iç gelişmeler de sözkonusu olduğu için, bu başlık altında onları da gözönünde bulundurmamız gerekmektedir.

İç etmenler arasında özellikle ikisi, demokratikleşme üzerinde doğrudan stratejik bir etki yapmışlardır: bunlar tarımsal küçük burjuvazi ile küçük toprak burjuvazisinin bağımsız bir güç oluşturabilmesi ve yönetici- sınıf (veya iktidar) bloku içerisinde bölünmelerin ortaya çıkmasıdır. Şüphesiz bu önermevi hemen, işçi hareketinin de son derece önemli bir rol oynadığını hatırlatarak, düzeltmek gerek. İkinci Enternasyonalin 1914'de feci (iğrenç) bir biçimde dağılarak çökmüş olmasına rağmen, burjuva demokrasisinin gelişmesine yaptığı katkı hiç de ihmal edilebilir gibi değil. Hatta bunun, İkinci Enternasyonalin yerine getirdiği başlıca tarihî misyon olduğunu dahi söylemek mümkün. Fakat, işçi hareketi sahnedeki en tutarlı demokratik güç olmasına rağmen, hiçbir yerde burjuva demokrasisinin kendi başına —yani muzaffer yabancı orduların, kendinden daha güçlü iç müttefiklerin ya da düşman saflarındaki bölünmelerin yardımı olmaksızın kurabilecek kadar güçlü değildi.

Ticaret ve sanayi burjuvazisi ile feodal ve kapitalist toprak sahiplerinin oluşturduğu küçücük ayrıcalıklı azınlığın, hemen her zaman demokrasi düşmanı olmuş olması, bizi pek de şaşırtmamalı. Burjuva devrimlerinin hemen hapsinin ardından, bu ayrıcalıklı küçük azınlık dışında herkesin siyasi haklardan yoksun bırakılmış olması da bunu kanıtlamıyor mu? Buna karşılık kentli *zanaatkarların* (artizana) ve küçük burjuvazinin genellikle demokratik bir eğilim taşıdığı görülmektedir ve gerek Jakobenlerin gerekse 1848 devrimlerinin vurucu gücünü de onlar oluşturmuşlardır. Ancak, doğrudan doğruya bu örneklerin de gösterdiği gibi, bunların feodal ve burjuva karşı-devrimlerine karşı koyabilecek kadar güçleri yoktur. Ondokuzuncu yüzyılın ve yirminci yüzyıl başlarının henüz büyük çapta tarımsal bir yapıya sahip olan kapitalist toplumlarında, sonucu belirleyecek olan güç ise köylülüktür. Tabii «köylülük» kavramının gerçek durumların karmaşıklığını yansıttığını söylemek pek

mümkün değil. Genel olarak topraksız köylüler henüz, herhangi bir şey söylemeyecek ya da yapamayacak kadar ezilmiş durumdadırlar; Finlandiya'da ortakçı (crofters) köylülerin kısa bir süre içinde işçi hareketine katılmaları ve daha sonra da iç savaş sırasında kahramanca bir rol oynamaları bir istisnadır. Siyasi denge üzerine ağırlıklarını koyabilen köylülük kesimleri ise daha çok, küçük ve orta büyüklükte toprak sahibi çiftçiler, kendi- kendine yeterli patriyarkal aile işletmeleri (küçük üreticilik), tarımsal küçük burjuvazi ve küçük ve orta büyüklükte toprak sahibi tarım burjuvazisidir (yani ücretli emek kullanan tarımsal işletmeler.

Bu tarımsal sınıfların gücü ve toprak sahibi aristokrasi ile büyük kent sermayesinden ne ölçüde bağımsız olduğu, demokrasinin gelişmesi üzerinde son derece önemli bir etki yapan etmenlerdi. Bu kesimlerin en güçlü olduğu toplumlar ise, yüzyıllarca Habsburg İmparatorluğuna boyun eğmemeyi başarabilen İsviçre kantonları ile, Avustralya, Yeni Zelanda, ABD'nin kuzeyi ve Kanada'nın batısındaki kolon topluluklarıydı. Ne Bern ve Zürih'in birbirlerinden kopuk, zengin kent tüccarlarının (patriciates), ne de öbür kutupta yer alan büyük toprakları işgal etmiş, hayvancılık yapan tarımsal tüccarlarla (pastoralist sqpuattocracy) onların, yani oluşmakta olan kent burjuvazisi arasındaki müttefiklerinin, bu kesimlere karşı koyabilecek güçleri yoktu Gerek İsviçre'de gerekse ABD'nin kuzey eyaletlerinde erkekler demokrasisi, işçi hareketinin ortaya çıkmasından daha önce kurulmuştur. Avustralya ve Yeni Zelanda'da ise sendikacılıktan gelme işçi politikacılar demokratik koalisyonlar içerisinde önemli bir rol oynadılar; ama bunlar da sermaye için herhangi bir sosyalizm tehlikesi yaratmıyorlardı. Tersine, 1890'ların başlarında patlak veren yaygın ve şiddetli grevler sırasında, hayvancılık ve gemicilik sermayesi devletin de yardımıyla gemi adamları (denizcilerin) ve yapağı işçilerinin sendikalarına ciddi darbeler indirdiler (Hatırlatmakta yarar var ki daha 1880'lerde Avustralya'da oldukça iyi biçimde örgütlenmiş bir tarım proletaryası vardı...) Kanada'da ise bundan çok farklı olarak, küçük toprak sahipleri (settlers), Saint Lawrence nehri boylarına yerleşmiş bulunan zengin ticaret burjuvazisi, Ontario'nun Tory (Muhafazakâr) Beyleri ve Quebec'in başını Katolik Kilise hiyerarşisinin çektiği Fransız topluluğu ile baş edebilecek güçte değildiler.

Finlandiya ve Norveç'te bu toplumları yüzyıllar boyunca Avrupa'nın kenarında (periphery) kalmaya mahkûm eden sanayi-öncesi yoksulluk ve yarı-koloni bağımlılığı, bu iki ülkede yerli bir aristokrasinin oluşmasını da önlemiştir. Bu dönemde aristokrasinin yerini tuttuklarını söyleyebileceğimiz kategoriler, Norveç'te, ufak ve büyük çapta kentlileşmiş ve Danimarkalılaşmış soylularla, Finlandiya'da bunlardan bir nebze daha güçlü olan İsveçli aristokratlar tabakasıydı. Ancak bu kategoriler, örneğin bir Macaristan'da, Wilhelm Almanya'sının çöküşünü izleyen yıllarda ve yerli karşı-devrimin başarı kazanması üzerine Horthy'nin kurduğuna benzer bir aristokratlar otokrasisini destekleyebilecek güçten yoksundular. Fransa'ya gelince, burada soylular hemekadar Waterloo'dan sonra, kilise ve devlet içerisinde eskiden sahip oldukları mevkileri elde etmek için geri döndülerse de, Büyük Devrimle Fransız aristokrasisi onulmaz bir yara almıştı. Bu yüzdendir ki yüzyıl ortalarında, kendi topraklarına sahip (serbest) köylüler Louis Napoleon'un kurnaz bir biçimde kurumsallaştırma yoluna gittiği genel oy hakkını (erkekler için) destekleyen halk kesimini oluşturabildiler.

Danimarkalı toprak sahipleri İsveçli benzerlerinden çok daha güçlüydüler Buna rağmen Danimarka'da demokratikleşme sürecinin iç dinamiği İsveç'ten çok daha erken gelişti. Bunda, yüzyılın ikinci yarısında orta Avrupa tarımını etkisi altına alan krizin farklı ülkelerde farklı sonuçlar doğurması etkili olmuştur. İsveç'te tarımı gümrük duvarları yardımıyla koruma yanlısı olanların 1880'lerde galip gelmesi üzerine eski Groman partisi parçalanmış ve bir benzerini Almanya'da gördüğümüz türden bir ittifak, toprak ağalarıyla, geleneksel ağır endüstriye bağımlı kereste ve demir) zengin çiftçiler arasında bir ittifak tezgâhlanırken, modern mühendislik sanayii—Almanya'daki elektro-kimya sanayi gibi— daha liberal bir yöne kaymıştır[38]. Buna karşılık Danimarka ve Hollanda çiftcileri süt ve tereyağı imalâtına geçmiş ve aralarında güçlü bir kooperatifleşme hareketi başlamıştı; bövlece çiftçilerin büyük toprak ağalarıyla paylaştıkları bazı ortak çıkarlar, onlar için giderek önemini yitirdi. Kırsal kesim üzerindeki egemenliğinin çözülmekte olduğu bir sırada elindeki tüm atuları boşuna harcayan, Danimarka aristokrasisi kısa bir süre sonra. aslında demokrasiyi kurmava hiç de hevesli görünmeyen tarım burjuvazisi ile uzun vadeli bir ittifak kurabilme şansını da yitirmiş oluyordu.

Belcika köylülerinin niçin Katolik Partisi'nin önderliğine hiç itirazsız boyun eğdiklerini çözümlemek burada yapılabilecek bir iş değil. (Katolik Partisi aslında alt kademeden din adamları tarafından *örgütlendiği* (encadre) halde, aristokrasinin denetimi altında bulunan bir kuruluştu.) Gerçekte bu köylülerin ekonomik çıkarlarını savunmak üzere kurmus bulundukları, oldukça etkin bir örgütleri de vardı—Boeronbond— ama, toplumsal ve politik açıdan Flaman bölgesinin kırsal halkı, Fransızca konuşulan bölgelerin sanayileşmis ve lâiklesmiş halkından kopuk yaşıvordu. Bu, etkin bir sivasî rolden yoksun olma hali avnen, ekonomik bakımdan güçlü Hollanda çiftcileri için de geçerlivdi Olavın sivasî bakımdan tasıdığı anlamı tam olarak çözebildiğimi söylevememekle birlikte, bana övle öyle gelivor ki, Belcika ve Hollanda tarımındaki sınıf iliskileri, İskandinavva'da, Fransa'da ve kıtanın öteki batılı toplumlarında geçerli olan sınıf iliskilerinden adamakıllı farklıydı. Çiftliklerin büyük bir bölümünün hâlâ kirava verilmekte olması olgusu bana, meta üretimi sürecine yoğun bir

biçimde girişmiş olmasına rağmen burada, kişisel bağımlılık ilişkilerinin devam etmekte olduğunu düşündürtüyor. Ne yazık ki elimdeki en son veriler 1929-30 yıllarına ait. Oysa bu yıllarda kiraya verilen çiftliklerin oranı Fransa ve İsveç'te (1949) %20 ve Danimarka'da %4 iken, Belçika'da %57, Hollanda'da da %46 idi[39].

Bütün bunlara rağmen, İngiltere örneğinin bize çok açık bir biçimde gösterdiği gibi, bir ülkede güçlü (canlı) bir tarımsal küçük bujruvazi ve küçük tarım burjuvazisinin varolması, demokratikleşmenin zorunlu bir koşulu değildir. Aslında İngiltere, Fransa gibi, ama ondan biraz değişik bir biçimde, vukarıda belirtmiş olduğumuz ikinci kritik etmenin yani bölünmüş bir yönetici- sınıfın varlığının ne gibi sonuçlar doğurduğunu en iyi şekilde gösteren bir ülke. Yönetici sınıf içerisinde çıkan bölünmelerin belirli koşullar altında, demokratikleşme üzerinde belirleyici bir rol oynaması en az iki ayrı yoldan mümkün olmuştur. Aşağıdan gelen baskılar çok tehlikeli boyutlara varmadığı sürece, yönetici-sınıf içi bir bölünme, halktan geniş bir destek arama endişesini teşvik edebilmekte ve ikinci olarak da, tabanda belirli bir birliğin bulunduğu ölçüde (en azından daha önce yasanan şiddetli bir çatışmanın nelere yol açtığı hâlâ unutulmadığı için varolan bir birlik de olabilir, bu...) yönetici-sınıf içi bölünmeler, barışçı yoldan bir arada yaşama ve muhalefetin varlığını güvence altına almayı mümkün kılan kurumsal yöntemlerin geliştirilmesine yardımcı olabilmektedir.

Devrimci Fransa'dan İngiltere'ye gelen dalgalar olsun, işçi hareketinin emekleme döneminde attığı ilk adımlar olsun, henüz bölünmemiş, birlik halinde bir yönetici-sınıf tarafından başarılı bir biçimde ezilmişti Ancak daha eskiden, henüz tam olgunlaşmamış olduğu bir dönemde patlak veren burjuva devrimi, ondokuzuncu yüzyılda, yönetici sınıfın toprak sahibi ve kentli sermayedar kesimleri arasındaki rekabete dayanan köklü bir parlamenter rejimin (pattern) kurulmasıyla sonuçlandı. Bu rekabet, karşı-devrim korkusunun devam ettiği dönem boyunca ve daha sonra, oldukça temkinli bir biçimde de olsa halk arasında kıpırdanmalar tekrar başladığı zaman, tarafların kendi yanlarına daha geniş bir kitle desteği çekebilmek için verdikleri bir mücadeleye dönüştü. Oy hakkının 1867'de Muhafazakâr Disraeli hükümeti tarafından önemli bir biçimde genişletilmesi, bu durumu anlatmak üzere verilebilecek en güzel örneklerden birisi, belki de... Bu sırada bir yandan halktan seçim reformu yönünde gelen baskılar artarken, bir yandan da gerek parlamento gerekse Muhafazakâr Parti içerisindeki güç dengesi adamakıllı bozulmuştu Çevrilen bir dizi karışık manevranın ardından — ki bu manevraları çevirirken Disraeli'nin asıl hedefi Liberal rakiplerinin ellerinden kozlarını almak ve kendi partisi içerisinde liderlik mevkiini sağlama bağlamaktı— hükümetin sunduğu yasa önergesi parlamento çoğunluğunca benimsendi. Ondokuzuncu yüzyıl ortalarının İngiltere'sinde Muhafazakâr bir politikacı, kendi sınıfının gücüne öylesine güvenebiliyordu ki, yönetici-sınıf içindeki rekabet oyununu kızıştıran bir avuç parlamenter radikal, kurnazca ve el altından, oy hakkını hükümetin yapmayı tasarladığından çok daha fazla genişletmeyi başarabiliyordu. Çünkü o sırada Disraeli'yi asıl ilgilendiren sorun, yasa önergesini dağdan eleştiren Liberalleri alt-edebilmekti [40].

Fransa'da olup bitenlere, aynı tema üzerine, ama daha sert bir tonda yapılan bir çeşitlemeden başka bir şey değildir. Burada çok daha radikal bir nitelik kazanan burjuva devrimi, bir yandan kentli burjuvaziyi aristokrasiden ciddi bir biçimde koparırken, bir yandan da köylülüğün kesin kurtuluşuna yol açmıştı. Bu sonuncular, 1848'de Louis Napoleon'u başkan yaparken, soylular da, 1849-1851 döneminde başgösteren burjuva karşı-devriminin yerleşmesini önlemişlerdir İkinci İmparatorluğun uğradığı askerî yenilgi ve Paris Komünün ezilmesinden sonra gerici kralcılar cephesi içerisinde ortaya çıkan bölünme nedeniyle karşı karşıya gelinen sivasî çıkmaz, ülkede demokratik —olmayan Üçüncü Cumhuriyetin kurulmasıyla sonuçlandı. Kendi iç anlaşmazlıkları nedeniyle parçalanan bu blok, kısa bir süre sonra burjuvazinin alt-kesimleriyle, küçük burjuvalardan oluşan demokratik cumhuriyetçi güçler tarafından dize getirilecekti.

Ondokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başında Hollanda yönetici sınıfı içerisinde patlak veren bazı son derece karmaşık bölünmelerin de yine demokratikleşme sürecini olumlu yönde etkilediği görülmektedir İlkin Liberal Parti üçe bölündü. Kalvenci Karşı-devrimci Parti ise, sadece erkeklere tanınacak bir aile oyu ilkesini benimsiyor ve hem bireysel oy hakkına hem de «Harun'un hükmü (rule of Mammon)» diye nitelenen, mülkiyete dayanan oy hakkına karşı çıkıyordu. Ancak bu parti de aristokrat ve büyük çiftçilerin çıkarlarına daha bağlı olan bir kesimin partiden ayrılıp, Hıristiyan Tarihi Birliği Partisini kurması ile ikiye bölündü. Öte yandan genel olarak tutucu bir parti olan Katolik Parti içerisinde de bazı demokratik ögelerin oluştukları görülüyordu. Bütün bunların bileşiminden çıkan bir sonuç olan burjuva demokrasisi— ki bu lâik halkın devletce desteklenen dini okulları ilke olarak benimsemesi saveninde kurulabilmiş ve bu uzlaşmaya 1917'de varılabilmişti— bunu kendi çıkarlarını savunmak için kullanmayı becerebilen, birlik halindeki bir işçi sınıfının yükselmesine set çeken en etken bir duvar niteliği taşıyordu. [41]

Temelde yatan sağlam bir birlik çerçevesi içerisinde ortaya çıkan yönetici-sınıf içi bölünmelerin ne denli önemli olduğunu kanıtlayan bir başka örnek de ABD'nin çetin ve uzun bir süre sürüncemede kalan demokratikleşme sürecinde bulunabilir. Irk nedeniyle seçmenler arasında ayrım yapılmasını yasaklayan Onbeşinci Anayasa Değişikliği aslında İç Savaşın ürünü değildi. Hatta bunun, güneyli siyahları oy hakkına kavuşturmak gibi bir amaç taşıdığını söylemek dahi imkânsızdır. Çün-

kü bu sırada hayatî önem taşıyan sorun (görev) burjuvazinin kuzeyli ve güneyli kesimlerini yeniden bir araya getirebilmekti. Nitekim sözkonusu anayasa değişikliğini öneren cumhuriyetçi Nevada senatörü, William Stewart, «Kanımca, Anayasa değişikliği doğurması beklenen sonucu doğurmuştur; o da kuzeyli zencinin, herhangi bir baskı altında kalmadan oyunu vermesini güvence altına almaktır!», diyordu[42].

Bu anayasa değişikliğini Cumhuriyetçiler, gerçekte, 1868 seçimlerinde elde ettikleri göreli olarak kötü denebilecek seçim sonuçları karşısında, gerek kuzeyde gerekse Birleşik devletlerde (Union) çoğunluğu sağlamak amacıyla önermişlerdi. Ama bu yapılırken, Demokrat plantasyon zenginlerinin güney kalesinde kendilerini sağlama almalarına da izin verilmekteydi.

Amerika'nın güney eyaletlerindeki demokrasi yanlısı güçlerin karmaşık tarihini bir iki satırda özetlemek elbette mümkün değil. Ancak 1960'lardaki durum ile bundan bir yüzyıl önceki durumu karşılaştıracak olursak, arada iki ilginç farkın bulunduğu göze çarpar. 1860'larda, eskiden köle olup azat edilmiş bulunan siyahların bir muhalefet yürütecek ya da bir ittifak politikası gütmeye yetecek bağımsız ve örgütlü bir güçleri yoktur ve demokrasinin tepeden aşağıya inmesine izin verilmemişti. Bir yüzyıl sonra ise, günevin sanavileşmiş ve kentlesmiş bölgelerinde kendini kabul ettirmiş bir militan siyah hareket vardır ve yirminci yüzyılın üçüncü çevreğinden itibaren, güneyin en gelenekçi yörelerindeki (deep south) eski tarımsal burjuvazinin, ulusal yönetici-sınıf bloku içerisindeki önemini giderek yitirdiği ve marjinal bir duruma düştüğü görülür. Federal devlet aygıtının devreve girerek, buriuvazi içerisinde önemli bölünmelere yol açma tehlikesinden çekinmeden demokratik hakların uvgulanmasını sağlama imkânını ele gecirmesini açıklayan durum da bu. 1965'de güney eyaletlerinin yarısında, oy vermek için hâlâ okuryazar olma koşulu aranmaktaydı ama bu koşulun etkinliğini yitirmeye yüztuttuğu da bir gerçekti. Ve hatta bu süreç, göçmen işçilerin, kentlerdeki siyaset makinalarının patronları tarafından sisteme dahil edilmelerinden daha önce başlamıştı.

Gelişmenin her ülkede ana hatlarıyla nasıl olduğunu şematik olarak göstermek amacıyla yapılan her deneme mutlaka, beraberinde aşırı-basitleştirmeye yönelik bazı ciddi sakıncaları da getirecektir Bu yüzden aşağıdaki tabloya sadece, burjuva demokrasilerinin kuruluşuna doğrudan doğruya etki yapan güçlerin kaba bir sınıflaması gözüyle bakılmalıdır. Bu tabloda yer alan ve gelişmesi oldukça net bir biçimde saptanabilen örnekler, Belçika ile doğrudan savaşın ürünü olan demokrasiler ve demokratikleşmesi bütünüyle iç dinamiklerin ürünü olan üç ülke, Avustralya, Yeni Zelanda ve İsviçre'den ibarettir. Bunların dışında kalan ülkeler için bir dizi kayıt koymak gerekir. Örneğin, Norveç'in demokratikleşmesini büyük çapıta, bağımsız bir tarımsal küçük burjuvazinin varlığına borçlu olduğu söylenebilir. Federal Kanada demokrasisi ulusal seferberlik halinin hem bir aracı hem de sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ulusal bütünleşme Danimarka ve İngiltere'de de önemli bir rol oynamıştır. Fransa'da askerî yenilgi önemli bir etmendir; A.B. Devletlerinin kuzeyinde ise demokrasi büyük ölçüde, küçük burjuvazi ile burjuvazinin alt kesimlerinin eseridir. Buna karşılık tablo, Hollanda burjuvazisinin alt kesimleriyle küçük burjuvazinin oynadığı rolü hakettikleri biçimde yansıtmamakta.. Oysa bu kesimler Hollanda'da, örneğin bir Belçika'da görülenden çok daha etkin bir yere sahiptirler. Ve nihayet tablo ile ilgili olarak vurgulanması gereken son bir nokta da, bütün bu farklı demokratiklesme tiplerinin ardında ortak bir gücün, işçi sınıfının var olduğudur. Bir anlamda, bu farklı demokratikleşme süreçlerinden her birisi, işçi sınıfının demokrasi için verdiği mücadelede basarıva ulaşabilmek icin vanına alması gereken müttefiklerin kimler olduğunu göstermektedir, denilebilir.

TABLO 4: DEMOKRATİKLEŞME TİPLERİ

Yenilgi sonucu kurulan demokrasiler	Ulusal Seferberlik sonucu kurulan demokrasiler	İç gelişme sonucu kurulan demokrasiler	
Doğrudan Dolaylı	Araç olarak Sonuç	Bağımsız bir burjuva alt-kesim-küçük burjuvazi hareketi	Birlik içerisinde yönetici sınıf bölünmesi
Alman İsveç Avusturya Finlandiya İtalya Japonya	Kanada Belçika Norveç	Avusturya Danimarka İsviçre Yeni Zelanda	A.B.D. Fransa Hollanda İngiltere

IV. KAPİTALİZM VE DEMOKRASİ: KAPİTALİZME ÖZGÜ EĞİTİMLER

Burjuva demokrasilerine o kadar çeşitli yollardan ve öylesine zorlu mücadeleler verilerek ulaşılmıştır ki, bu demokrasiyi doğrudan doğruya kapitalizmin temel bazı niteliklerinden türemiş kabul etmek olanaksızdır, ya da en azından ciddi bir şekilde yanıltıcı olur. Bununla birlikte yukarıda tanımladığımız anlamda demokrasinin, kapitalizmden önce hiç bir yerde ortaya çıkmaması bazı kapitalist toplumlarda demokrasinin tümüyle iç dinamiklerin ürünü olarak kurulabilmesi ve günümüzün belli başlı ileri kapitalist toplumlarının hepsinin demokrasi olmasına benzer olgular, doğal olarak, bizi kapitalizme özgü bazı eğilimler üzerinde durmaya yöneltiyor. Bu eğilimleri, burjuva demokrasisinin iki temel niteliği üzerinde yaptıkları etkiler açısından, şimdilik şu şekilde gruplandırabiliriz: (a) kitlelerin *hiç değilse kısmen* siyasal sürece dahil olmaları, (b) ve bunun temsili hükümet ve seçim rekabeti koşulları altında olması.

1. Burjuva demokrasileri her zaman, kitle mücadeleleri sonucunda kurulmuştur. Kuşkusuz bu mücadelelerin şiddet ve süresi ülkeden ülkeye değişir. O zaman kapitalizme özgü ilk eğilim, *halkın mücadeleye girmesini mümkün kılan koşullarda* aranılmalıdır. Emeğin yasal olarak özgürleşmesi ve serbest bir emek piyasasının kurulması, sanayileşme, sermayenin merkezileşmesi bütün bu eğilimler kapitalizme özgü ve kapitalist öncesi üretim tarzlarında sömürülen sınıfların gerçekleştirmeleri mümkün olmayan bir güçlü işçi-sınıfı hareketinin doğmasına ve bunun belirli bir istikrar kazanmasına olanak sağlayan temelleri oluştururlar. Ve işçi sınıfı, Marx'ın kapitalizmin artan çelişkileriyle ilgili çözümlemesine uygun olarak *başka koşullar aynı kaldığı sürece* (ceteris paribus kapitalizmin gelişmesi ve ilerlemesi ölçüsünde güçlenecektir. Bu durum, demokrasi ile refah(okur-yazarlık ve kentleşme arasında geleneksel sosyolojinin saptadığı korrelasyonları (ilişkileri) açıklar. Oysa bu faktörlerin hepsi de sınıf çatışmasına taraf olan güçler arasındaki ilişkileri etkilemektedirler. Ve daha önce de gördüğümüz gibi, işçi hareketi bizzat, demokrasi mücadelesi üzerinde hayatî bir rol oynamıştır.

2. Bununla birlikte, yine daha önce vurguladığımız bir başka gerçek de, işçi sınıfının, siyasal sürece katılma hakkını, genel olarak mücadelenin kızıştığı dönemlerde kazanamamış olmasıdır. Aksine tarihte daha çok burjuvazinin reformlar yapmaya uzun bir süre başarılı bir biçimde direndikten sonra, belirli ödünler vermeyi kabul ettiği görülmüştür. Bu durumda işçi sınıfının siyasete katılmasının, bir anlamda burjuvazinin yararına olmuş olması gerekir. Hernekadar, Almanya ve Avusturya'da gerek 1918 gerekse 1945'de (Belçika ve İsveç, için de 1918'de aynı şey geçerlidir) ve İtalya'da 1945'de burjuva demokrasisinin kurulmaması halinde onun yerini alacak olan almaşık, sosyalist bir devrim başlatma girişimi olacak idiyse de, proletarya devrimine karşı yürütülen fiili bir savunma, bu ülkelerde demokrasiye geçişin doğrudan belirleyicisi olan faktörmüş gibi görünmüyor, pek. Bütün bu durumlarda, var olan rejimleri devirerek eski yerli demokratik güçlerin duruma hakim olmalarına yol açan güç, ayaklanan proletarya değil, yabancı ordulardı[43]. Yani burada kapitalizme özgü bir sanat olan sanayileşmiş savaş hali, çok daha etkili olmuştu. Birinci Dünya Savaşında, kitle çapında seferber edilen yedek orduları ve askerî üretim için seferber edilen sivil halkın tamamı döğüştüler. Bu çaba uğruna Wilhelm İmparatorluğu bile Sosyal-Demokratları hükümet aygıtına kabul etti ve Belçika, Kanada, İngiltere ve ABD'de oy hakkı ancak bu ortam içerisinde genişletilebildi.

3. Ulusal bağımsızlık ve birlik heryerde, burjuvazi tarafından ticaret ve sanayiin korunması, gelişmesi ve feodal hanedan iktidarlarının kırılması için stratejik bir zorunluluk olarak görülmekteydi. Ve bu hedeflere varabilmek için burjuvazi çoğu zaman, halk desteğini kazanmaya büyük bir önem vermiştir. Danimarka, Almanya, Norveç, Finlandiya ve İtalya'da genişletilmesi ulusal birliği kurma sürecinin bir parçasını oluşturmuştur.

4. Üretim güçlerinin başdöndürücü bir hızla gelişmesi de yine kapitalist üretim tarzına özgü bir başka özelliktir. Ondokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyıl başlarında Liberallerin, demokrasi ile özel mülkiyetin bağdaşabilirliğini kabul etmemelerinin nedeni, halk meclisleri ve belediye yönetimlerinin vergileri önemli ölçüde arttıracaklarından endişe etmeleriydi. Ama kapitalizmin esnekliğini olsun büyüme kapasitesini olsun göz önüne aldıkları pek söylenilemezdi. Oysa vergilerin artırılması ile ne özel mülkiyet ne de sermaye birikimine bir son verilebildi. Üretkenlik artışı hem sömürü haddinin hem de sömürülen kitlelerin gerçek gelirlerinin aynı anda yükselmesini mümkün kılabiliyor.[44] Kuşkusuz bunun kendiliğinden, demokrasi ve yol açacağı söylenilemez. Ama bu, burjuvaziye sömürülen çoğunlukla ilişkileri düzenlerken, daha önceleri hiç bir zaman sahip olunmayan bir manevra alanı sağladığı ölçüde, anlam kazanır.

5. Buraya kadar, halkın seferber edilmesi ve işçi sınıfının siyasal sürece katılmasından, kasıtlı olarak çok genel bir düzeyde söz ettik. Gerçekte bu seferberliğin demokratik bir biçimde olması, hiç de gerekli değildir. Savaş dönemi Wilhelm Almanyasının, Faşizmin ve üçüncü dünya «halkçılığının» (popülüzm) bu amaca ulaşmak için denedikleri pek-çok farklı yol, bu savımızı kanıtlar sanıyoruz. Kapitalist demokrasiyi mümkün kılan şey, bilinen bütün üretim tarzları içerisinde sadece kapitalizmde var olan bir niteliktir.

Ve bu, kapiptalizmin kişilerden soyutlanabilen tek sömürü tarzı olmasıdır. Kapitalizmde, burjuvazinin kişisel biçimde egemen olmasından çok, sermaye hakimiyeti söz konusudur. Kuşkusuz sermaye hakimiyeti bir makina gibi, otomatik olarak

işlemez; ama sermayenin işleyişi, kişilerden soyutlanabilen piyasa rekabeti koşulları altında, daha fazla kâr sağlamak üzere üretim yapılması amacı belirler. Kuşkusuz, sermaye hakimiyeti de bir devleti gerektirir—gerek iç gerekse dış destek ve savunma amacıyla— ama, kapitalist «sivil toplum» bundan ayrı tutulabildiği sürece, bu devletin, şahsen, burjuvalar tarafından yönetilmesi gerekmez. Nitekim, uzun demokratikleşme tarihi boyunca, burjuva politikacılar, devleti sermayenin gereksinmeleriyle uyum halinde tutabilmek için başvurabilecekleri pek çok mekanizma bulunduğunu öğrenmişlerdir[45].

6. Kapitalizmin bu son değindiğimiz özelliği, küçücük bir azınlığı nasıl olup da kişilerden soyutlanabilen bir hakimiyeti demokratik biçimler altında yürütebildiğini ve bu arada örneğin, nasıl olup da, sermaye hakimiyetinin, işçi partisi hükümetleriyle bağdaştırılabildiğini; buna karşılık feodal aristokrasinin niçin hiç bir zaman bir köylü partisi aracılığıyla hükümet edemediğini açıklamamıza yardım edebilir. Ancak bir şeyin teorik olarak mümkün olması başka şey tarihi dinamiğin gerçekte nasıl geliştiği başka bir şeydir. Ve daha önceki incelememizin de ortaya koyduğu gibi, işçi sınıfının genel oy ve seçimle işbaşına gelen hükümetler için verdiği mücadele, hiç bir toplumda burjuva demokrasisinin kabul edilmesi için yeterli bir koşul olamamıştır. Bu bize, kapitalizmin, belirli koşullar altında, işçi-sınıfı mücadelesi dışında, başka bazı demokratikleşme yanlısı güçler üreten, kendine özgü bazı eğilimler taşıyıp taşımadığı sorusu getiriyor. Burada hemen, böyle bir eğilimin varlığına işaret edebiliriz. Kapitalist üretim ilişkileri *kendi içerisinde rekabet halinde olan ve barışçıl çatışma'ara açık bir yönetici-sınıf* yaratma eğilimindedir. Gelişmesi sırasında sermaye, ticaret banka, tarım sermayesi, küçük, büyük sermaye şeklinde birçok parçaya ayrılır. Ve ağır bir ekonomik kriz ya da dışardan gelen ağır bir düşman tehdidiyle karşı karşıya gelinmediği sürece (ki bunlar feodaliteden, proletaryadan ya da rakip bir başka ulus-devletten gelebilir...) burjuva sınıf ilişkilerinde, ne hanedan soyunun meşruluğu ne de donmuş feodal hiyerarşi ile karşılaştırılabilecek herhangi bir birleştirici öge mevcut değildir. Dahası, kapitalizmin gelişmesi genel olarak, sonradan yıkma eğilimi taşısa da önceleri, küçük meta üretiminin yaygınlaşmasını teşvik eder. Ve tarımın bu yoldan ticarileşmesi, kendi kendine yeterli bir köylülüğü, kendine özgü, ayrı çıkarların peşinde koşan bir tarımsal küçük-burjuvaziye dönüştürür[46].

Karar alacak tek bir merkezin bulunmayışı, şu veya bu şekilde seçimle oluşacak, tartışarak karar verecek ve temsili nitelikte bir siyasî aygıtın varlığını kaçınılmaz kılar. Bu nedenledir ki, özel mülkiyete dayanan zengin cumhuriyetler ya da parlamenter monarşiler, gelişmelerinin erken bir aşamasında, kapitalist devletler haline gelmişlerdir. İtalyan, Alman ve İsviçre kent cumhuriyetleride, Hollanda Birleşik eyaletleri, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Belçika (bu sonuncusu, 1830'dan sonra olmak üzere...) örneklerinde görüldüğü gibi... Basın özgürlüğüne gelince; bunun ortaya çıkışının maddî tabanı gazetelerin de herhangi bir başka girişim gibi kapitalist girişim haline gelmelerinde yatmaktadır. Bu şekliyle demokrasi henüz sadece burjuvazi için bir demokrasidir ve sermayenin bölünmüşlüğü, halkın geri kalanını da içerisine alan bir demokrasinin kurulmasına ancak, daha önce değindiğimiz diğer, eğilimlerle birleştiği ölçüde olumlu bir etki yapmıştır.

Birçok vakada fiili askerî yenilginin oynamış olduğu belirleyici rol de zaten, kapitalizmin, demokrasinin tabanını, kitleleri içine alacak biçimde genişletmesini sağlayabilecek türden güçleri zorunlu olarak ortaya çıkarmayabileceğini gösteriyor.

Demokrasi ve Bağımlı Kapitalizm

Bu yazıda sadece ileri kapitalist toplumlarda burjuva demokrasisinin gelişmesi üzerinde durulduu. Oysa demokrasi ile sermaye hakimiyeti arasındaki ilişkinin global bir tablosunu verebilmek için, yukarıda önerilen çözümleme taslağının bir yandan az gelişmiş kapitalist toplumlarda burjuva demokrasisinin gelişme tarihi, diğer yandan da ileri ve az gelişmiş toplumlarda mevcut olan anti-demokratik güçlerle olan bağlarının kurulması gerekir. Yine de, kapitalizm içerisinde mündemiç (içkin) olan demokrasiden yana (pro-demokratik) eğilimleri doğru bir biçimde teşhis ettiğimizi varsayarak, kapitalist üçüncü dünyada burjuva demokrasisine niçin çok ender olarak rastlanılabildiğini açıklayan bir kaç faktöre değinerek bu bölümü kapatabiliriz.

Kapitalizmin bu ülkelere dışarıdan getirilmesi, bu toplumların burjuvazileri üzerinde son derece önemli üç sonuç doğurmuştur. Birincisi, kapitalist sınıf—içi farklılaşmalar üzerinde, bu farklılaşmaları önemli bir ölçüde kısıtlayıcı yönde yaptığı etkidir ki, bunun sonucu olarak kapitalist sınıf büyük ölçüde, tek bir dış merkeze bağımlı hale gelmektedir. (Yukarıdaki 6. faktör) İkincisi, küçük ve genelleşmiş meta üretiminin dışa bağımlı ve çarpık büyümesi, ekonomik tabanı son derece güçsüz ve uluslararası krizlerin etkisine açık hale getirmiş; bu nedenle de yerli burjuvazinin sömürülen sınıflar karşısında sahip olduğu manevra alanı çok daralmıştır. (Faktör 4) Kapitalizmin sık sık, feodal köleci veya başka kapitalist-öncesi sömürü tarzlarıyla birarada bulunuşu ve ayrıca bağımlı kapitalizmin piyasa yerine kullanım için yapılan tarımsal üretimle yan yana oluşu, hem sermayenin kişilerden soyutlanabilir bir hakimiyet kurmasını (Faktör 5) hem de serbest bir emek piyasasının oluşmasını engellemektedir ki, bu ikinci engel nedeniyle gerek işçi hareketinin (Faktör 1) gerekse tarımsal alt-burjuvazi ve küçük burjuvazinin (Faktör 6) güç kazanması, ciddi bir biçimde sınırlanmaktadır.

Bunun dışında üçüncü dünya ülkeleri, ulusal

mücadelelerini gelişmelerinin, Avrupaya göre çok daha erken bir aşamasında iken vermektedirler. Bunun sonucu olarak, ya halk kitlelerini mücadeleye çekmek için henüz bir gereksinme duyulmamakta veya onları seferber edebilmek üzere ileri sürmüş oldukları özel talepleri cevaplama zorunluluğu, kendisini Batıda olduğu şekilde duyurmamakta yahut da bu iki şıkkın ikisi ile birden karşı karşıya bulunulmaktadır. (Faktör 3) Kaldı ki içerisinde bulundukları gelişme düzeyi ve coğrafi konum nedeniyle bu ulusların halkı, sanayileşmiş savaş dediğimiz şeyin yıkıntılarını göğüslemek için seferber etmeleri de söz konusu olmamıştır. (Faktör 2) Bağımsızlıklarını kazanmak için bir halk savaşı vermek durumunda olan üçüncü dünya ülkelerine gelince —ki bu, sınıf temeline dayanan bir ideolojik seferberlik gerektirir bunlar, bu savaşı kapitalist bir tabanda vermiş değildirler ve sonradan da toplumsal gelişmeleri için kapitalist olmayan bir yol seçtiler.

V. DEMOKRATİKLEŞME VE SINIF MÜCADELESİ

Son otuz kırk yıldır (birkaç on yıldır), sermaye hakimiyeti ile burjuva demokrasisi arasında «normal» bir düşümdeşlik ilişkisi bulunduğunu savunan işlevci (fonksiyonalist) ve/veya evrimci yaklaşımlar, bunun aksini kanıtlayan çok elle tutulur kanıtların varlığına rağmen—Avrupa faşizmi, üçüncü dünya askerî diktatörlükleri v.b. gibi...— gerek Marksist gerekse marksist-olmayan çözümlemelerde sık sık kullanılmıştır. Bizim yaptığımız ve demokrasinin en ileri kapitalist toplumların belli başlılarında, ne tür siyasî kümeleşmeler altında yerleştiğini araştıran tarihî çözümleme ise, bu tür genel savların ve açıklama amacı taşıyan hipotezlerin yetersiz olduğunu ortaya koymuş bulunuyor.

Ancak, burjuva demokrasisi, tarihi bir rastlantı (kaza) değildir ve kapitalizm bünyesinde demokratikleşme sürecini teşvik eden (belirli) bazı eğilimler de taşımaktadır. Bu bağlam içerisinde sık sık, çok doğru bir gözlem yapılmakta ve burjuva demokrasisinin, temelde var olan bir birlik çerçevesi içerisinde, rekabete dayanan bir bölünmeyi gerektirdiği söylenmektedir. Gerçi çoğu zaman bu önermeyi yorumlarken, araştırıcıların kendilerini saf bir idealizmden kurtaramadıkları ve bunu ideoloji ve «siyasal kültür» türleriyle ilişkili bir şey olarak görme eğilimine saplanıp kaldıkları görülmektedir. Oysa kapitalizmin yükselişi sırasında ortaya çıkan bazı nesnel, ekonomik ve siyasî dinamikler vardır; ve asıl bunlar toplumda yeni, bölünmüş bir birliğin oluşması ve gelişmesi için mücadele verilmesini gerektirmişlerdir.

Bu yeni, bölünmüş birlik karşımıza, meşru hanedanlık engellemeleri ve sınırlarından, feodal fieflerden ve bölgesel geleneklerden kurtulmuş *ulus devlet* olarak çıkar. Ulusal egemenlik ve birlik, kralcı mutlakiyetçiliğe yabancı hanedanlara ve bölgesel ayrılıkçı hareketlere karşı verilen mücadeleler sonunda yerleşmiştir. Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda İspanyaya karşı Felemik'in yürüttüğü (otuz yıl) savaşlarının, onyedinci yüzyılda İngiliz devrimi ve iç savaşının, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinin, 1789 Fransız Devriminin, Belçika'da 1830'da patlak veren Ağustos devriminin, İtalya, Almanya ve İsviçre birliklerinin kuruluşunun, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda kolonilerinin birleşmelerinin, Japonya'da Meiji Restorasyonunun, Danimarka'da, anayasal Eider devletinin kuruluşunun, Norveç ve Finlandiya'nın bağımsızlıklarını kazanmalarının ve hatta Habsburg İmparatorluğunda yıllarca süren anayasa mücadelelerinin hepsinde söz konusu olan şey, ulusal egemenliğin gerçekleştirilmesiydi. Krallığa ve yerel özerkliklere karşı verilen ulusal mücadelenin, yeni doğmakta olan demokratikleşme sürecinin ana ögelerinden birisini oluşturmadığı tek ülke, uzun bir geçmişten beri ulusal birliği bulunan ve 18. yüzyıldan beri de malikaneler (estates) ve parlamento bileşimi garip bir siyasî yapıya sahip olan İsveçti. Ama burada bile ulusal ve ulusal-olmayan (krallık, yabancılar ya da bölgesel güçler gibi...) ögeler arasındaki çatışmanın çok önemli bir boyutu çıkıyor karşımıza: Karolenj mutlakiyetçiliği Büyük Kuzey Savaşının darbeleri altında çökmüş ve demokrasinin oluşumu olgunluk aşamasına ancak, Birinci Dünya Savaşını izleyen yabancı devrimlerin etkisi altında erişebilmişti. Demek oluyor ki burada da İsveç hanedanlığına bağlı eski ulus—devlet, ulusal demokratik niteliğini esas olarak dış faktörlerin etkisi altında kazanabilmişti.

Ticaret ve sanayi özgürlüğü, birleşik ve egemen devletlerin yönetici sınıfları arasında bir rekabetçi-bölücü ilişkiler ağı kurdu. Pazar, orta çağın ve Mutlakçı feodalizmin hiyerarşik piramidinin yerini aldı. İşte demokratikleşme süreci, bu, ulus devletle pazarın yarattığı bölünme-birlik ortamı içerisinden doğdu. Bu esas olarak iki ayrı yoldan gerçekleşti. Bazı durumlarda demokrasi, başlangıçta, sadece burjuvazinin yukarı tabakalarına (tüccar-toprak sahipleri de dahil olmak üzere...) tanınmıştı; oy hakkına sahip olan ve parlamenter ya da cumhuriyetçi hükümetleri kuranlar, burjuvazinin sadece bu tabakalarıydı. Burjuvazinin diğer kesimleriyle küçük burjuvazi bu yapıya sonradan dahil oldu ve bu değişik ülkelerde değişik biçimlerde ve farklı bir tempoda gerçekleşti. Burjuva devriminin yarı yolda takılıp kaldığı yerlerde ise demokratikleşme, eski toprak sahibi yönetici sınıf ve bunun tepe noktasında yer alan hanedan-ile burjuvazi arasında varılan anayasal bir uzlaşma ile başladı. Bu sistem sonradan ya İskandinavya, Belçika ve Hollanda'da olduğu gibi, bir mülk sahipleri demokrasisine; ya da Avusturya, Almanya ve Japonya'da olduğu gibi, genişletilmiş bir oy hakkına dayanan ama esas olarak demokratik-olmayan bir hükümet biçimine dönüştü.

Kuşkusuz bunlar demokratikleşme sürecinin izlediği en belli başlı gelişme yolları; ve bunların yanı sıra, 1793 Jakobin rejiminde olduğu gibi, ba-

zı özel sapmaların da dikkate alınması gerekli. Ama eğer bu iki demokratikleşme yolu, demokratikleşmenin genel kuralını yansıtıyorsa ki, ben yatsıttığını düşünüyorum, o zaman burjuva demokrasisinin tıpkı, eski Atinalı öncüsü gibi, başlangıçta sadece yönetici sınıfların erkek üyelerine açık bir demokrasi olarak ortaya çıktığı sonucuna varmak gerekecek. Demokratik hakların yönetilen ve sömürülen sınıflara da tanınması ise, çok uzun ve zorlu mücadeleler sonunda olacaktır. Bazı durumlarda, ilk kurulan demokratik rejimlerin yönetici sınıfları son derece kapalıydı— örneğin İsviçre şehir cumhuriyetlerinde sayıları, kelimenin tam anlamıyla «yönetmeye ehil bir kaç aile» demek olan *reqimentsfàhiqe Familien*'e dahil olan kırk elli aileyi geçmiyordu. Bazan da aksine, Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi, oldukça geniş olabiliyordu bu sınıf. Fakat her halükarda mülksüzler bu sınıfın dışında kalmaktaydılar. Amerikan Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda kolonilerinde olsun, Avrupanın parlamenter krallıklarında olsun bu, hep böyleydi. Dahası, Amerikan devletleri (kolonileri) bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da durum pek değişmedi. Öyle ki temsil hakkı adeta mülke tanınıyor ve eğer bir mülke birkaç kişi ortaklaşa sahip iseler, onlara aralarında bölüşülmek üzere birden fazla sayıda oy hakkı veriliyordu[47].

Zanaatkâr ve köylü erkeklerin silahlanarak, 1830, 1840 ve 1850'lerde yürüttükleri şiddetli mücadeleler sonunda demokratik haklarını elde ettikleri İsviçre'yi bir yana bırakırsak bu ilk demokratikleşme aşamasında izlenilen iki yoldan hiç birisi, bırakın tüm yetişkinleri, hiç değilse tüm erkekleri içerisine alan bir demokrasiye ulaşılması sonucunu doğurmadı. O halde, bu kısmi istisnayı bir yana bırakırsak rekabetçi kapitalizmin hiç bir yerde, kendine özgü olumlu eğilimleri nedeniyle burjuva demokrasilerinin kurulmasına yol açtığını söylemek mümkün değildir. Ancak kapitalizmle ilgili çözümleme yaparken Marksizm asıl, sistemin çelişkilerini ele almalıdır. Nitekim demokrasiyi, yönetici sınıf ve mülk sahiplerinin dışındaki sınıflara taşıyan şey, sermaye ve emek arasındaki temel çelişkinin büyümesidir. Bu şekilde demokrasi mücadelesinin ikinci aşamasına damgasını vuran faktör, işçi sınıfının ortaya çıkışı ve işçi hareketi olmuştur. Kapitalist üretim tarzının, daha önceki bütün üretim tarzlarında sömürülen sınıfların sahip olabildiğinden çok daha ileri bir örgütlü muhalefet yeteneğine sahip bir sömürülen sınıf yarattığından, daha önce söz etmiştik. Ve gerçek o ki işçi hareketi hemen hemen her yerde, yanlız daha yüksek ücretler ve daha iyi çalışma koşulları için müdadele etmekle kalmamış, siyasî demokrasi için de mücadele etmiştir. Ve bunu, siyasî demokrasiyi ya doğrudan doğruya hedef alarak (İngiliz Şartistleri veya Avustralya ya da Yeni Zelanda sendikal hareketi için geçerli olduğu gibi...) yahut da sosyalizm için verilen mücadelenin bütünleyici bir ögesi olarak gördüğü için (İkinci Enternasyonale bağlı partiler için olduğu gibi...) yapmıştır.

Ancak, hiç bir yerde işçi-sınıfı hareketi demokrasiyi kendi olanaklarıyla, dışardan bir yardım almaksızın gerçekleştirebilecek güce sahip değildir-ki bu bizi burjuva hakimiyetinin gücü hakkında yeterince aydınlatıyor. 1840'ların Şartistlerinden, Birinci Dünya Savaşının hemen öncesinde Belçika Sosyal-Demokratlarının, ve savaştan hemen sonra da Japon işçilerinin uğradığı yenilgiye kadar, bu tür girişimlerin hepsi, başarısızlıkla sonuçlanıyor. Mülksüz kitlelerin demokratik haklarını kazanmaları ancak dış müttefiklerin desteğiyle olmuş, yani sonuç olarak, ne zaman ve nasıl demokratikleşileceği gibi zamanlamaya ve biçime ilişkin kritik sorunlarda kararı daima mülk sahibi azınlıklar almışlardır. Bunun içindir ki kapitalist devletin bünyesi içinde saklı bulunan demokratikleşme süreci, halk devrimleri ve sosyalist dönüşümlere yol açacak yerde hep, burjuva demokrasisi biçiminde donup kalmıştır.

İşçi sınıfının demokrasi mücadelesindeki en sağlam müttefikleri şöyle sıralanabilir: yabancı burjuva devletlerinin muzaffer orduları, kendi-kendine yeterli, bağımsız çalışan küçük burjuvazi ve bizzat yönetici sınıfın bazı kesimleri. Bu müttefiklerin rollerini de kuşkusuz, emperyalist rekabet, ulusal çatışmalar, rekabet ve tekelleşme çelişkisi ve sermayenin farklı kesimleri arasındaki sürtüşmeler gibi, kapitalizmin başka çelişkileri tayin etmiştir. İşte bu çelişkilerin açtığı boş alanda, işçi sınıfının ağırlığı, güçlü bir işçi hareketinin bulunmadığı durumlarda bile, demokratikleşme süreci üzerinde etkili olabilmiştir. Örneğin, işçi-sınıfı oyu, pekala, burjuva örgütleri ve politikacıları tarafından kendi amaçları için kullanılabilmiştir. Bunun en açık örneğini Amerika Birleşik Devletlerinde görüyoruz. Gerçekten de burada, «siyaset makinaları», tarafından okur-yazarlık testleri, sandık vergileri ve kayıt olma kurallarıyla oy hakkından mahrum bırakılmaya çalışılan yeni göçmen işçilere bile, onları bir çeşit kent düzeyi kapitalizminin suistimallerini desteklemeye ikna ederek, sistem içerisinde bir yer bulunabilmişti. Normal şartlar altında, bu makinaları, yerleşik büyük sermayeden farklı burjuvazi kesimleri döndürüyorlardı.

Paradoksların (İki Paradoksun) Çözülüşü

Şimdi artık, yazının başında varlığına değindiğimiz iki paradoksla yüzleşmenin zamanı geldi. Hatırlanacağı üzere, Marksistlerin açıklamaları gereken sorun, toplumun küçücük bir azınlığının, nasıl olup da, demokratik biçimler altında hakimiyetini sürdürmeyi başarabildiğiydi. Burjuva liberal düşüncesi açısından çözümü olmayan bir muamma gibi duran sorun ise, klasik liberallerin kapitalizm ile demokrasinin bağdaşmazlığına olan sarsılmaz inançlarına rağmen çağdaş burjuva görüşünün, demokrasi ile *ancak ve ancak* kapitalizmin bağdaşabileceğini savunmasıdır.

Marksist sorunun çözümünü şimdi oldukça açık bir biçimde görebiliyoruz. Burjuva demokrasisi

heryerde ve her zaman, burjuvaziye karşı (burjuvazinin egemen kesimlerine (karşı) verilen bir mücadele ile gerçekleşmiştir; sadece bu mücadelede kapitalist devletin sağladığı olanaklardan ve kanallardan yararlanılmıştır. Dahası, burjuva demokrasisine karşı bir saldırı olduğu ya da demokrasi yıkıldığında, yönetici sınıfın önder kesimine karşı mücadeleyi yeniden başlatan da herzaman işçi-sınıfı olmuştur. (Avusturya, Finlandiya, Fransa, Almanya ve İtalyada olduğu gibi...) O halde eğer burjuva demokrasisi, bir yandan demokratik yönetim, diğer yandan da sermaye hakimiyeti demek oluyorsa, bunun demokratik ögesi daima burjuvaziye rağmen kurulmuş ve korunmuştur.

Burjuva paradoksunu ise, demokratikleşme sürecinin, klasik liberalizm tarafından doğal olarak hemen hemen hiç dikkate alınmayan bir özelliğini iyice kavradığımız zaman çözebiliriz O da şu: demokrasi ne kapitalizmin olumlu eğilimlerinin bir ürünü ne de tarihi bir rastlantıdır kapitalizmin *çelişkilerinden* doğmuştur. Burjuva demokrasisinin bugüne dek yaşayabilmesi ise sadece ve sadece kapitalizmin esnekliği büyüme kapasitesi sayesindedir. Kapitalizmin bu niteliklerine klasik liberallerin de Marksistlerin de gereken önemi verdikleri söylenemez.

Unutmayalım ki demokrasilerin ancak bir türünü oluşturduğu burjuva devletleri evreni çok daha geniştir. İki ana boyut olarak ele aldığımız ulusal temsil biçimi ve yetişkin nüfusun siyasal sürece katılma oranına göre, burjuva rejimlerini belli başlı dört tipe ayırmıştık: demokrasiler, dışlayan demokratik ve dışlayan otoriter rejimler ve diktatörlükler olmak üzere Burada gözden geçirdiğimiz onyedi ülkede diktatörlükler, her nekadar terim III. Napolyon yönetiminin ilk dönemin de uygulanabilirse de esas olarak, tarihin yakın bir döneminde ortava çıkan, yirminci yüzyıla ait olaylardır. Demokratikleşme süreci dışlayan otoriter ve dışlayan demokratik rejimlerden başlayarak gelişmiş ve her iki şıkta sürecin sonunda demokrasiye varıldığı kadar diktatörlüklere de varılabildiği görülmüştür. İtalya'nın dışlayan demokratik parlamenter krallığı olsun, Almanya'nın dışlayan ororiter reiimi olsun —ki bu sonuncu Weimar'dan geçerek—faşizmle sonuçlanmışlardır. İskandinavya ve Alçak Toprakların (Hollanda) dışlayan otoriter rejimleri, dışlavan demokrasiden geçerek demokrasiye dönüşürken, Japonva ve Avusturvadaki benzer rejimler —ki sözünü ettiğimiz son şıkta onbeş yıllık bir demokrasi deneyinden sonra— diktatörlükle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla, demokratikleşme sürecine kesinkes evrimci bir anlayışla bakmak için hiç bir neden yoktur. Bugün bu onyedi ülkenin hepsinde demokratik bir rejimin varolması, büvük capta, iki dünya savaşına bağlanılabilir. Gerçekten de bir başka vılı, örneğin 1939'u incelememize esas almış olsavdık, bu onvedi ülkeden ancak sekizinde, vani küçük bir azınlık icersinde demokratik reiimlerin varolduğunu görürdük Kaldı ki bu ülkelerden birinde (Kanada) varolan rejimi demokratik olarak nitelemek de ancak bazı koşullar altında mümkün olabilirdi.

Demokrasi uğruna verilen tarihi mücadele esas olarak çeşitli kısıtlama (dışlama) biçimlerini ortadan kaldırmayı hedef almıştır. Diktatörlükler genellikle yakın bir dönemde ortaya çıkmışlar ve Japonya hariç her yerde, ya demokratik bir rejimden ya da demokratikleşme doğrultusunda ciddi adımların atıldığı bir dönemden diktatörlüklere geçilmiştir. Sadece seçime dayanan yönetim tarzlarına, zaman zaman devrim (1830 Fransa'sı) ya da askerî yenilgi pahasına (1871 Fransa'sı, Avusturya Almanya, Japonya) karşı konulmaya çalışılmış, ama bazı durumlarda da bu, anayasal olmayan parlamanter rejimlerin çok yavaş bir biçimde evrimleşmeleri ile gerçekleşmiştir (İngiltere ve dominyonları, İskandinavya, Belçika, Hollanda) Krallık heryerde güçsüz bir simge haline gelmiş, seçim süreçine karıştırılan suistimaller ve devletçe uygulanan baskı yöntemleri de oldukça olaysız denebilecek bir şekilde ortadan kalkmıştır. Bütün bunlara rağmen, değişik toplumsal kategorilerin «yasal ulus»a (meşru topluma) dahil edilmeleri genellikle çetin ve uzun anayasal mücadeleler sonunda mümkün olabilmiştir.

Oy Hakkından Mahrum Edilme Kıstasları

Oy hakkından mahrum edilmeyi belirleyen belli başlı kıstaslar, sınıf (ki bu kabaca, mülkiyet, gelir, meslek ve okur-yazarlıkla tanımlanmaktaydı), cinsiyet, etni (etnik köken) ve siyasî kanaattır. Burada ilginç bir de zaman sıralaması söz konusudur. Başlangıçta en önemli kıstas sınıftı, fakat zamanla cinsiyet ve ırk, altedilmesi çok daha zor engellere dönüştüler ve yine siyasî kanaat zaman içersinde giderek artan bir önem kazanmaya başladı. İlk anayasa kavgaları, genellikle, aynı ırktan erkekler arasında, belirli sosyo-ekonomik gruplara oy hakkının tanınması konusunda yapılmıştı. Fakat Birinci Dünya Savaşından (ve Japonyada oy hakkının tüm erkeklere 1925 yılında tanınmasından) bu yana, sınıf ayırımına göze batar bir biçimde başvurulması giderek daha az rastlanılan bir durum haline geldi. Bu sıradan olmak üzere, bazı Amerikan Devletlerinde, federal seçimlerde belirli bir rol oynayan, seçmen kütüğüne yazılma koşulu, sandık vergisi ve okur-yazarlık testi türünden uygulamaların 1970'lere kadar devam edegeldiği ve sanayilesen ilk iki devlet olan İngiltere ve Belçikada, siyasî bakımdan güçlerini tamamen yitirmiş dahi olsalar, Lordlar Kamarası ile, Senato'ya seçilmede sınıf kıstasının korunmasında diretildiği hatırlatılabilir.

Sınıf esasına göre oy hakkından mahrum bırakılma kıstasının korunmasını son derece maliyeti ağır ve zor kılan şey, herşeyden önce işçi sınıfının gücü ve mücadele kapasitesi olmuştur. Buna karşılık, daha küçük ve daha az örgütlü grupları, ileri kapitalizm altında siyasî sistemle katılmaktan alıkoymak, Amerikan deneyinin gösterdiği

gibi, oldukça kolaydır. Nitekim, cinsiyet ve ırk esasına dayanarak oy hakkından mahrum etme olgusunun devam edegelmesini belirleyen en önemli faktörlerden birisinin de bu olduğu görülmektedir. Aslında cinsiyet ayrımı ve ırkçılığa karşı mücadelede karşılaşılan sorunlar, açık sınıf ayrımlarına karşı verilen mücadelede karşılaşılan sorunlardan çok da farklı değildir. Yönetici sınıflar hemen hemen her zaman, etnik azınlıkların ve nüfusun yarısını oluşturan kadınların oy hakkından yararlanmalarına karşı çıkmış ve bu grupların her dış müttefiklerden yardım almaksızın taleplerini kabul ettirebilecek kadar güçlü olamamışlardır. Yoksul etnik azınlıkların ucuz emek (gücü) ve grev kırıcı olarak kullanılmaları, genellikle bu grupların dışardan destek görmelerini de engellemiştir. Örneğin, Avusturalya İşçi Partisi'nin 1905 Kongresi'nde kabul ettiği Mücadele Platformunun ilk maddesi «Beyaz Avustralyanın korunmasını» öngörmekteydi[48]. Amerikanın güney eyaletlerinde de siyahlar «ırk ayrımını reddedenlerce» (abolitionists) terkedilmişlerdi ve yeniden militan müttefikler bulabilmeleri için, kuzey eyaletlerinde geto (siyah) ayaklanmalarının ve 1960'ların öğrenci ve savaş aleyhtarı hareketlerinin patlak vermesini beklemeleri gerekecekti. Federal yöneticileri, artık son derece zayıflamış bulunan güneyli plantasyon oligarşisine karşı önlemler almaya zorlayan güçler, bunlardı. Irk nedeniyle siyasî toplumdan dışlama, başka bazı toplumlarda ABD'dekinden çok daha ince yöntemlerle yapılabiliyor. Bu açıdan pekala, İsviçre'nin bugün bile bir demokrasi sayılmaması gerektiği görüşü savunulabilir. Gerçekten de, bu yüzyılın başından beri İsviçre burjuvazisi büyük çapta, göçmen emek-gücüne bağlı bulunmaktadır; ama öbür yandan, bu göçmen işçilere siyasal hakların hiç biri tanınmamıştır. Daha genel bir düzeyde de; 1960'lardan bu yana Batı Avrupaya, siyasî temsil hakkından mahrum, büyük bir işçi kitlesinin ithali Avrupa işçi sınıfının önemli bir kesiminin (azınlığının) *fiilen* de facto) oy hakkından mahrum edilmesi anlamına gelmektedir.

Kadınların Oy Hakkını Kazanmaları

Yoksul ve aşağılanan etnik azınlık gruplarının oy hakkından mahrum bırakılmaları konusunda hemen hemen her zaman belirli bir etkenlik sağlanabilmiş iken, kadın oyu sorununun çözümünde biribirinden çok farklı durumlar ortaya çıkmıştır: Yeni Zelanda'da kadınlar oy hakkını 1893'de elde etmiş; buna karşılık İsviçre'de 1971'e kadar bu haktan mahrum bırakılmış; Amerika'nın güney eyaletlerinde beyaz kadınlar bu hakkı, siyah erkeklerden elli yıl önce elde ederken, Finlandiya'da oy hakkı her iki cinse de aynı tarihte, 1906'da tanınmış; Fransa'da erkeklerin genel oy hakkını kazandıkları tarihle, kadınların fiilen bu haktan yararlanmaya başladıkları tarih arasında 150 yıl, İsviçre'de de 120 yıldan fazla bir süre geçmesi gerekmişken, başka toplumlarda bu sürenin adamakıllı kısalabildiği görülmüştür. Kadınların oy hakkını elde etmeleriyle ilgili dinamikler hâlâ önümüzde pek fazla incelenmemiş ve özel araştırmalar yapılmasını gerektiren bir alan olarak durmaktadır.

Biz burada sadece birkaç noktaya değinmekle yetineceğiz. İlk olarak, zaman zaman önerilen bazı kolaycı açıklamalara karşı dikkatli olunması gereğine işaret edelim. Örneğin İsviçre'de, politikacıların önemli bir çoğunluğunun davaya kazanılmış olmasına rağmen, sadece erkeklerin katıldığı bir referandum, kadınların oy hakkını kazanmalarını geciktirici bir etki yapmıştır, deniliyor. Kuşkusuz. Ama, sorunun tümünü bu faktöre bağlamak yine de mümkün değil [49]. Çünkü birçok batı Amerika eyaletinde kadınlara oy hakkı, yine sadece erkeklerin katılabildiği referandumlar sonucunda ve üstelik ondokuzuncu yüzyıl sonu ya da yirminci yüzyıl başlarında yani İsviçre'de olduğundan çok önce tanınmıştı[50]. Öte yandan, Katolik kilisesinin etkisi ya da Latin «maşizmo'su» gibi ideolojik faktörlere başvurmakla da sorunu çözemiyoruz. Gerçekten de, nasıl oluyor da katolik Avusturya kadınlara oy hakkını, hakim dini protestanlık olan İsviçre'den elli yıl önce tanıyabiliyor ve katolik Belçikanın da otuz yıl önünden gidebiliyor? Ve yine nasıl oluyor da İsviçre'de kadın oy hakkı açısından ilk hamleler, Fransızca konuşulan (katolik) Vaud, Cenevre ve Neûchatel kantonlarında atılabiliyor? Bütün bu soruların yanıtı bulunmuş değil.

Bu tablonun verileri ulusal sayımlardan derlendiği için, bunların karşılaştırılabilirliği açısından bir uyarıda bulunmak gereğini duyuyoruz. Oranlara yer yer ücretsiz aile yardımcıları dahil edilmiş (örneğin Japonya ile ilgili oran kuşkuyu davet edecek kadar yüksektir...) yer yer de nüfusun yapısının, evliliklerin yoğunluğunun (ki bu da nüfus içersindeki erkek/kadın oranının bir türevidir... ve ekonomik yapının etkileri yansımıştır. Bu son faktöre göre, örneğin, süt imalatçılığının (diary farming), pirinç ekiciliğinin ve emek-yoğun sanayiin kadın emekçi oranlarını arttırıcı bir etki yaptığı söylenebilir. Yeni dünyada söz konusu oranların göreli olarak daha düşük olması ise kısmen, evişlerine bakacak kadın sayısının, kolonilerde yeterli olmamasıyla açıklanabilir. Bu kayıtları göz önünde bulundurduğumuz zaman bile, tablo, kadınların gelir getiren bir işte çalışmaları ile oy hakkını kazanmaları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Eğer bir de, kadınlara farklı özgürleşme olanakları tanıyan değişik işkollarında, çalışan kadın oranlarını ele alacak olursak, o zaman gelir getiren bir işte istihdam edilmekle, oy hakkının kazanılması arasında bir ilişkinin bulunmadığını çok daha çarpıcı bir biçimde görebiliyoruz. Tabloda görüldüğü gibi Norveç (siyasal hakların kazanılmış tarihi 1913 ve İsviçre siyasal hakların kazanılış tarihi 1971) de çalışan kadın oranları sırasıyla %22 ve %29'dur. Eğer hizmetçi olarak çalışan kadınları hesaba katmaz isek bu oranlar sırasıyla %13 ve %23'e düşmektedir.

Tablo 5

Kadınların Oy Hakkını Elde Ediş Tarihleri

Birinci Dünya Savaşından Önce	Birinci Dünya Savaşından Sırasında veya Sonrasında	İkinci Dünya Savaşından Hemen Sonra	Daha Yakın Tarihte
Avustralya	ABD	Belçika	İsviçre
Finlandiya	Almanya	Fransa	
Norveç	Avusturya	Japonya	
Yeni Zelanda	Danimarka	İtalya	
	Hollanda		
	İngiltere		
	İsveç		
	Kanada		

Aynı şekilde, nüfus içerisinde, gelir getiren bir işte çalışan kadın oranına bakılarak yapılan ekonomist bir açıklama da bizi pek uzağa götüremez.

Tablo 6

Gelir Getiren Bir İşte Çalışan Toplam Kadın Nüfus (%) (1930)
(Ücret karşılığı çalışmayan aile emekçileri dahil değildir) ve Kadınlara Oy Hakkının Tanınma Tarihi

Birinci Dünya Savaşından Önce		Birinci Dünya Savaşı sırasında ve Sonrasında		İkinci Dünya Savaşından Sonra		Daha Yakın Tarihte	
Avustralya	20	ABD	17	Belçika	17	İsviçre	29
Finlandiya	25 (1)	Almanya	22	Fransa	23 (2)		
Norveç	22	Avusturya	25	Japonya	33		
Y. Zelanda	20	Danimarka	27	İtalya	14		
		İngiltere	27				
		İsveç	29				
		Kanada	12				

Kaynak: 1. ve 2. sütunlar için Çalışma İstatistikleri Yıllığı Cilt 2 (Cenevre, 1927)

1) Nüfus sayımında yer alan oran %41'dir. Ancak kadın işverenler ve tarımda çalışanlar kategorilerinin olağandışı yüksek oluşu, çiftçi karılarının da bu orana dahil edilmiş olmaları anlamına gelir. Düzeltilmiş oran, Almanyadaki kadın çiftçi oranını esas alarak, ve Finlandiyada kadın çiftçi oranının bununla aynı olduğu yolunda bir varsayım yapılarak hesaplanmıştır. Ki bu muhtemelen olması gerekenin üstünde değil, altında kalan bir tahmine yol açmaktadır

2) Fransız nüfus sayımı sonucu, kocalarının işletmelerinde yardımcı olarak çalışan kadınları da kapsamaktadır. Tabloda yer alan oran Almanyadaki girişimci kadın oranı esas alınarak hesaplanmıştır.

Buna karşılık, kadınların sahip olduğu nedret-değeri savının belirli bir geçerlilik taşıdığı düşünülebilir. Burada hatırlatılmasında yarar olan bir nokta, kadın oyunun ilk tanındığı yerlerin, kadın sayısının erkeklere göre çok az olduğu, yeni yeni iskan edilmekte olan sınır bölgeleri olmasıdır. Amerikada, 1900 dolaylarında kadınlar, oy hakkını sadece, Wyoming, Colorado, Utah ve Idahoda elde etmiş bulunuyorlardı ve Birinci Dünya Savaşı eşiğine gelindiğinde, bu hakkı, hepsi de Misisipi'nin batısında yer alan yedi devlette daha kazanacaklardı[51]. Yeni Zelanda'lı kadınlar oy hakkını 1893'de elde ettiler. Avustralya'da da 1903'de kabul edilen Konfederal Seçim Yasası (Commonwealth Franchise) kadınlara oy hakkını ülke çapında tanırken, ülkenin en ücra kolonileri olan Güney Avustralya (1894) ve Batı Avustralya (1899) örneklerinin izinden gitmekteydi[52]. Kanada da da keza,

kadınlara oy hakkının tanınması süreci, Birinci Dünya Savaşı sırasında ilkin Manitoba, Saskatchewan ve Albertanın yeni açılmış otlaklarında başladı[53]. Nitekim Amerika ile ilgili klasik incelemesi, *The American Commonwealth* (Amerikan Uluslar Topluluğu) de James Bryce, Amerikan Devletleri'nden, kadınlara oy hakkını tanıyan ilk dördünde, toplam 589.000 erkek nüfusa karşılık, 482.000 kadının yaşadığına parmak basmayı ihmal etmemişti [54]. Aynı şekilde, 1891 yılında Avustralyanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda (yani daha yerleşik sayılabilecek Victoria ve Yeni Güney Wales kolonileri de hesaba katıldığında) 15 ila 64 yaş arasındaki nüfus içerisindeki kadın/erkek oranının 1 e 2 olduğu görülmekteydi[55].

«Nedret değeri» açıklaması, savaş dönemlerinde kadın emek-gücüne karşı daha büyük bir talep olması olgusuyla da bağdaşmakla birlikte, aradaki ilişki herşeye rağmen bir rastlantı olabilir[56] ve herhalükarda bu, daha sonraki değişiklikleri açıklamak bakımından pek işimize yaramaz. Bu nedenle biz, kadınların siyasal haklarından yana ve buna karşı tavır alanların göreli güçlerini yansıtan sivasi güçler alanına bakmanın çok daha anlamlı olacağını düşünüyoruz. Düşmanlar safhına baktığımızda, yeni kolonilerin burjuvazilerinin, çok sağlam müstahkem mevkiler kazanma durumunda olmadıkları için, erkeklere de siyasi hakları çok erken bir tarihte tanımak zorunda kaldıklarını görüyoruz. Müttefikler safında ise, belli başlı iki müttefik çıkıyor karşımıza. Bunlardan birisi işçi hareketidir ve daha önce de belirttiğimiz gibi, işçi hareketi, Avustralya ve Yeni Zelandada, kısa süre içinde oldukça önemli bir güç kazanmıştır. Militan İngiliz sufrajet örgütünün—Kadınların Sosyal ve Siyasal Birliği— başlangıçta Bağımsız İşçi Partisiyle yakın ilişkiler içerisinde bulunduğu da bilinmekte[57]. Finlandiyada kadınları da kapsamına alan genel oy hakkı, 1906'da başgösteren kitle çapında bir işçi sınıfı ayaklanmasının ardından tanınmıştı İsviçre'de de 1918'de ancak devletin tüm askerî gücünün seferber edilmesi sayesinde bastırılabilen genel grev sırasında, bir dizi demokratik ve sosval (sosvalist değil) hak talepleri arasında kadın haklarına da yer verilmişti[58].

İşçi sınıfının yalnız kalmasıyla sonuçlanan İsviçre'deki toplumsal hareket, çok somut bir biçimde, burjuva ve küçük burjuva müttefikler sorununu da gündeme getirmekte. Çünkü, kadınların oy hakkı grevin kırılmasından sonra hükümetin vermek zorunda kaldığı sosyo-ekonomik ödünler arasında yer almıyordu. Buna karşılık, Amerika'nın batı eyaletlerindeki alt-burjuva ve küçük burjuva popülstleri [59] ile bunların Avustralya, Yeni Zelanda ve Norveç'teki hempaları olan Libaraller ve keza, Yeni Zelanda ve ABD'deki Yeşilaycılar (prohibitionists)[60] kadın haklarının en kararlı müttefikleri olduklarını kanıtlamışlardır. Bu sınıfların Japonya'da çok güçsüz olmaları ise, burada demokratikleşme sürecinin hem geç kalmasını hem de bir dışardan ithal edilmişlik karakteri taşımasını anlamamıza yardım edebiliyor. Peki ya Belçika, Fransa, İtalya ve İsviçre'de, cinsiyet ayırımı konusunda bunca diretilmesini nasıl açıklamalı?

Kadınların, erkek işçilerden daha tutucu oldukları yolundaki yaygın kanaat, çok ender olarak, sağcı siyasal liderlerin, bir bakıma Bismarck'ın işçi sınıfı oyuna olan düşmanlığına rağmen bunu kabullenmek zorunda kalışı türünden bir mekanizmanın sonucu olarak cinsiyetle ilgili önyargılarının üstüne çıkabilmelerini mümkün kılmıştır[61]. Buna karşılık, bazı ülkelerin ilerici burjuva ve küçük burjuvazilerinin önemli bir bölümü, kadınlara oy hakkının verilmesinden doğabilecek muhtemel sonucu, böyle bir değerlendirmeye, yani kadınların erkeklerden daha tutucu oldukları kanısına dayandırmaktaydı. Oysa yukarıda saydığımız dört ülke, yani Belçika, Fransa, İtalya ve İsviçrenin ortaklaşa paylaştıkları bir özellik bu bakımdan çok anlamlı: o da, burjuva ve küçük burjuva anti-klerikal Radikalizmi ile toprak sahipleri ve burjuva Sağına bağlı olan Katolik Kilisesi arasında uzun bir süre sert bir mücadelenin verilmiş olmasıdır. Ve kadınların rahiplerin etkisinde daha fazla kaldıklarına inanıldığı için de, bu ülkelerde gerek Liberaller gerekse Radikaller hiç bir zaman kadınların siyasal haklarını savunmaya pek gönüllü olmamışlardır. Bu dört ülkeden yanlızca Belçikada, doğrudan doğruya Katolik Muhafazakârların (Tutucuların) kadın oyunun tanınması yönünde bir adım attıkları görülür (1919). Ancak bu girişim Liberaller ve Sosyal-Demokratlar tarafından engellenmiştir. Sonuç, İkinci Dünya Savaşı keşmekeşine kadar gelen dönem içersinde kadın haklarının hep, anti-klerikalizm uğruna feda edilmesidir[62].

Siyasal Yasaklar

Oy hakkından mahrum bırakılmaya yol açan dördüncü kıstas—onaylanmayan kanaat—daha çok yirminci yüzyıla özgü bir olaydır. Değişik siyasi partilerin meşruluğunu değerlendirme sorunu, başlangıçta liberal anayasa tartışmalarında yer alan bir konu değildi. Fakat daha sonra, onsekizinci yüzyıl İngiltere'si ile ondokuzuncu yüzyıl Amerika'sında tartışma gündemine girdiği ve Habsbourg, Hohenzollern ve Japonya İmparatorluklarının anayasalarında yer aldığı görüldü[63]. Fransız Devrimi ve Paris Komünü, birçok ülkenin yönetici sınıflarının yüreğine korku salmış ve onları baskı yöntemleri uygulamaya itmişti. Fakat herşeye rağmen ondokuzuncu yüzyılda, insanlar arasında siyasi görüşleri nedeniyle yapılan ayırım, daha çok, sınıf esasına dayandırılan kısıtlamalar ardında gizlenilebilmiştir. Nitekim, burada incelediğimiz toplumların hiçbirisinde İkinci Enternasyonal'e bağlı partilerin yasa dışı ilan edildiğini görmüyoruz. Bu oldukça ilginç bir olay! (Gerçi Bismarck, 1880'de SPD'yi yasaklama yolunda bir karar aldı ama yine de partinin seçimlerde aday göstermesine izin verilmekteydi...)

Bu yüzyılda ise, tersine, burjuva devletlerinin

sık sık, açık siyasi yasaklamalara başvurdukları görülüyor. Almanya, Avusturya, İtalya ve Japonyada işçi hareketi tümüyle yokedilirken, Kanada, Finlandiya, Fransa, Federal Alman Cumhuriyeti ve İsviçre'de, değişik zamanlarda Komünist Partileri kapatılmıştır. 1950'lerde de ABD'lerinde bu parti fiilen yer altına inmek zorunda kaldı. (Gerçi burada parti, açıkça yasa dışı ilan edilmemişti, ama uygulamadan doğan sonuç aynıydı. Çünkü partinin, yabancı bir devletin ajanı olduğunu kabul etmesi gerekiyordu ki bu, hapis cezasını davet eden bir durum demekti.) 1951 de ise Avustralya'da parlamento çoğunluğu K.P'ni kapama kararı aldı; fakat bu önce, kararı inceleyen Yüksek Mahkeme, tarafından daha sonra da bir referandumla geri çevrildi. Özet olarak söylemek gerekirse, bugün siyasal yasaklamalar, işçi sınıfı ya da onun bir kesiminden gelen bir tehdide karşı, daha önce sınıf esasına dayandırılan yasaklamaların gördüğü işlevi yerine getiren en etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu saptama bizi dosdoğru, başka bazı önemli araştırma alanlarına ve bu arada, «işçi sınıfının gelişmesi hangi mekanizmalarla durdurulmakta?», «baskı aygıtlarının gelişmesi nasıl oluyor?», «anti-demokratik güçler nasıl ortaya çıkıyor?» gibi sorulara yanıt aramaya yöneltecek, kuşkusuz Ama bizim bu yazıda asıl üzerinde durmak istediğimiz sorun, burjuva demokrasisinin kuruluşu olduğu için, çözümlememize burada son vermeyi yeğliyoruz.

[34] 1919 Anayasası üzerine, yakın bir zamanda yazılmış monografik bir çalışma için bkz. S. Lindman, **Franstorfurstendöme till republik**, Ekenas, 1969.

[35] G.H. Dumont, **Histoire des Belges**, Cilt III, Brüksel, 1956, s. 192. Alman olayları Brüksel'i terkederken ayaklanma halindeydiler. Bu, bir yandan grevler, bir yandan da işbirlikçi avının içerisine bulaştığı bir halk ayaklanması başlattı. Toplem kraliyet sarayında sürdürülen ne olduğunu kimsenin tam olarak bilmediği ve karmakarışık müzakerelere hakim olan hava, yönetici-sınıfı sarmış bulunan ve her an patlaması beklenen bir devrimden duyulan korkuydu. Kral sözkonusu demeci bu müzakereler sonunda verecekti... Bunu şunun için söylüyoruz: Bu korku olmasaydı, ülke siyasetine hakim katolik çevrelerin önemli bir bölümünün, sekiz yıldan beri ülkeyi yönetmekte olan ve son derece tutucu, hatta gerici Woeste'ye başkaldırıp, ağırlıklarını demokrasiden yana koyacaklarını kestirmek, çok zor olurdu.
Bkz. C.E. Höjer, **Le réqime parlementaire belge de 1918 à 1940**, Uppsala, 1946. Bölüm 3.

[36] T. Hamerow, **The Social Foundations of German Unification Struggles and Accomplishments**, Princeton, 1972, s. 244.

[37] M. Weiss. a.g.e., ss. 248 ve d.

[38] 1918 sonlarına doğru, mühendislik sanayii ile bankaların temsilcileri, sağ kanat siyasi liderleriyle görüşerek, onlardan demokratikleşmeyi kabullenmelerini talep ettiler Bkz. Söderpalm, **Storföretagarna och det demokratiska genombrottet**, Lund, 1969, ss. 174 ve d. Söderpalm, bu politikocıların toplumsal kökenlerine eğilmiyor pek. Oysa, bunların her üçü de (Lindman, Trygger ve Swartz) ya aile ya da meslek kanalından, geleneksel kereste ve demir kombinalarıyla ilişkili olan kişilerdi (Lindman, bunlardan birisinin yöneticiliğini yapmıştı) Alman tekelci sermayesinin, kömür-demir ve elektro-kimya çıkarları çevresinde ikiye bölünüşünü, büyük Doğu Alman tarihçisi Jürgen Kuczynski, tarihi çözümlemede kullanılabilecek bir analiz aleti haline getirmiştir. Bildiğim kadarıyla bu aleti bugüne kadar en ustaca kullanan tarihçi de, yine bir Doğu Alman olan Kurt Gossweiler'dir. Bkz. **Grossbanken, Industrienmonopole, Staat**, Berlin, 1971. Kralın, 22 Kasım 1918 demecinin ardında yatan gizli dolaplarda Belçikalı banker Francqui'nin de, demokrasiden yana bir rol oynadığı görülmektedir. Bkz. Höjer, a.g.e., ss. 64, 82-3.

[39] F. Dovring, **Land and Labor in Europe in the Twentieth Century**, Lahey, 1965, s. 169. Boerbond'un (Boerbond, katolik seçim kartelinin genç bir üyesiydi...) başarılı kooperatifleşme çalışmaları sonunda Belçikalı kiracı-çiftçilerin, toprak sahiplerinden şikayetçi olmalarını gerektirebilecek ekonomik nedenlerin çoğu ortadan kaldırılmıştı.

[40] R. Blake, **Disraeli**, Londra, 1966, Bölüm XXI. Bu bölümde Disraeli'nin, çevresine sekreterlerini toplamış, zaman yönünden çok sıkışık bir durumda ve elinde sadece ilkel bazı tasarruf bankaları hesaplarıyla vergi kayıtları bulunduğu halde, Tory ve Liberal partilerin, değişik seçmen olma koşullarından nasıl etkilenebileceklerini hesaplayışını anlatan çok canlı bir tablo veriliyor.

[41] Zwager, a.g.e., ss. 161 ve d.; A. Lijphart, **The Politics of Accomodation**, Berkley ve Los Angeles, 1968, ss. 104 ve d.

[42] Alıntı, W. Gillette, a.g.e. s. 164'den. Bu eserinde Gillette, Onbeşinci Anayasa Değişikliğinin nasıl bir siyasal bağlam içerisinde kabul edildiğini kesin sayılabilecek bir biçimde gün ışına çıkarmış bulunuyor.

[43] Japonya'da İmparatorluğu bile yerle bir eden, son derece ağır askeri yenilgi, tekelci sermaye ile feodalizm artığı-emperyalist devletin bürokrasisinden oluşan iktidar blokunu çözmeye yeterli olamamıştı. Öyle ki Baron Shidebara'nın kurduğu hükümet, halk egemenliğini mutlak bir biçimde (ödünsüz-sınırsız) tanımaya yanaşmayınca, Amerikan işgal komutanlığı işe karışmak zorunda kalacak ve demokratik anayasa taslağını da onlar hazırlayacaklardı. Amerikan hükümetinin bu konuda, kendi iç bünyesinde gösterdiğinden çok daha kesin bir kararlılık göstermesinin nedeni ise, geçmişte Amerika'nın dünya çapındaki çıkarlarını ölümüne tehdit etmiş olan Japon emperyalizminin toplumsal köklerini kazımak isteğiydi. Nitekim Amerika için baş düşmanın yeniden komünizm haline gelmesinden sonra, Japon demokrasinin kaderi, onları eskisine göre pek az ilgilendirmeye başladı. Yoksa, daha 1947'de, yani demokrasiye geçişin üzerinden henüz çok kısa bir süre geçmiş iken bir «işçi» grevinin ya-

saklanmasını (Stockwin a.g.e., s. 56) ve bir zamanlar, Tojo'nun savaş hükümetinde görev yapmış ve daha sonra da savaş suçlusu olarak hüküm giymiş, Nobosuke Kishi gibi birinin 1957'de başbakanlığa gelişinden sonra onunla sıkı bir işbirliğine girmekte hiçbir sakınca görmemelerini nasıl açıklamalı? Bu tıpkı, diyelim Albert Speer'ın Spandau'dan çıkıp doğdoğru Bonn'daki federal başbakalığa yerleşmesi gibi bir şeydi.

[44] **A. Century of Pay** (Londra, 1968, s. 312) adlı eserinde E.H. Phelps-Brown, 1895-1960 yılları arasındaki dönemin büyük bir bölümünde, ücretli başına yıllık ortalama ücretin, sanayide yaratılan yıllık ortalama katma-değere (yıllık ortalama gelire) oranının, ABD, İngiltere, Almanya ve İsveç'te düştüğünü, buna karşılık aynı ülkelerde bu dönemde, reel ücretlerin, üretkenlik artışına paralel olarak yükseldiğini gösteriyor. Phelps-Brown'un ücret/gelir oranı dediği şey Marksist iktisatta kabaca $\frac{v}{s+v}$ şeklinde ifade edilen oranа kekabül ediyor. Oysa ücret/gelir oranındaki bir düşme, sömürü haddinin yani $\frac{s}{v}$'nın artması demektir.

[45] Bu mekanizmaları, yakında basılacak olan **State Power and State Apparautses** (age) adlı kitabımda ele alıyorum. (Bu kitap, NLB tarafından 1978 yılında **What Does the Ruling Class Does When It Rules?** adı altında yayımlanmış bulunuyor ç.n.)

[46] Norveç, tarımın ticarileşmesinden ne gibi sonuçlar doğduğunu en iyi gösteren ülkelerden birisi. Bkz. O. Osterud, «The Transformation of Scandinavian Agrarianism», **Scandinavian Journal of History**, 1976, ss. 201-13.

[47] J.R. Pole'un, **Political Representation in England and the Origins of the American Republic** (Londra, 1966) adlı kitabı, bireysel temsil hakkının ortaya çıkışını inceleyen en sağlam ve en ilginç çalışmalardan birisidir.

[48] Cole, age. s. 876.

[49] Bu tez, başka bazı eserlerin yanı sıra, **Die Wahl der Parlamente**, a.g.e. de de savunuluyor, bkz. ss. 1127 ve d.

[50] Bu konuda 1869-1916 yılları arasında yapılan referandumlardan, dokuzunun hakkın kazanılmasıyla sonuçlanmasına karşılık otuz ikisinin yenilgiyle sonuçlandığı da bir gerçek. Bkz. A. Kraditor, **The Ideas of the Woman Suffrage Movement 1890-1920**, New York, 1966, s. 5.

[51] A.g.e. s. 231.

[52] Crowley, a.g.e. s. 241.

[53] H. Clodie, **Canadian Government and Politics**, Toronto, 1944, s. 102.

[54] J. Bryce, **The American Commonwealth**, New York, 1911. Cilt II, s. 687.

[55] N.G. Butlin, «Some Perspectives of Australian Economic Development 1890-1965», C. Foster (der.) **Australian Economoic Development in the Twentieth Century**, Londra ve Sidney, 1970, içerisinde, s. 274.

[56] Bu ilişkinin Utah'da hiçbir şekilde doğrulanmadığını da belirtelim. Oysa burada kadın/erkek oranı hemen hemen eşittir. Bkz. A. Grimes, **The Puritan Ethics and Woman Suffrage**, New York, 1967, s. XI.

[57] A. Raeburn, **The Militant Suffragettes** (İsveç baskısı) Stokholm, 1975, s. 11. Amerikan kadınları yalnızca, küçük sosyalist hareketten değil, Gomperlerden ve AFL'den destek görüyorlardı. (bkz. D. Morgan, **Suffragists and Democrats**, East Lansing, 1972) Morgan ayrıca, İngiliz Liberal Partisi ile kadın hareketi arasındaki çelişkili ilişkilerle ilgili bir monografi de yazmıştır. **Suffragists and Liberals**, Oxford, 1975.

[58] E. Hastad, **Regeringssattet'i den schweiziska demokratin**, Uppsala ve Stokholm, 1936, s. 262 n. İsviçre demokratik yöntemiyle ilgili bu, 700 sayfalık ve İsveçliler tarafından yazılan kitapta, İsviçre'de uygulanagelen cinsiyet ayrımını hoşgörme ya da gözardı etme konusundaki yaygın eğilimin tipik bir örneği görülüyor. Gerçekten de eserde seçim dönemlerinde yapılan törenler ve eğlenceler bile uzun uzadıya anlatılmışken, kadınlara oy hakkının verilmeyiş nedenleri üzerinde hemen hemen hiç durulmamaktadır. Çağdaş İsviçreli yazar Gruner'in de konuya aynı derecede ilgisiz kaldığını görüyoruz.

[59] Bryce, a.g.e. Cilt II, s. 604.

[60] Müttefik bulma ihtiyacı ve kırsal popülizm ile tarım proletaryasının bu alanda oynamış olduğu, son derece önemli rol (işçi hareketinin gelişmesini başlangıcında belirleyen en önemli etmenlerden birisi de yine bu tarım proletaryası idi...) kadınların neden, siyasal haklarını kazanmaya, dünyanın bellibaşlı sanayi, kültür ve siyaset merkezlerinden değil de (Londra, Manchester, Paris, Berlin, Roma, Milano, New York, Şicago, Montreal, Melbourne veya Sidney gibi...) Yeni Zelanda, Güney ve Batı Avustralya, ABD'nin ve Kanada'nın Batısı, Finlandiya ve Norveç gibi, kenarda (peryphery) kalan kırsal yörelerden başladıklarını - ki bu, kimileri için oldukça şaşırtıcı bir olay... açıklamaya imkân veriyor.

[61] Bunun dışında kalan, kısmi bir istisna, Utah'ın patriarkal ve poligam Mormon kabilelerinde karşımıza çıkıyor. Burada kadınlara oy hakkı, dışarıdan gelen eleştirileri boş çıkarmak ve ülkeyi bir baştan bir başa kateden demir yolları inşaatının sürüklediği imansızların ve özellikle de genç ve bekar madencilerin (maden işçilerinin) etkisini kırmak amacıyla tanınmıştı. Bkz. Grimes, a.g.e. Bölüm 2.

[62] Fransa için bkz. M. Duverger, **Droit constitutionnel et institutions politiques**, Paris, 1959, Cilt 1, s. 87 Ancak Duverger, İsviçre'deki durumu, sadece erkeklerin katıldığı referandum sonuçlarına bağlayan açıklamayı hiç tereddütsüz kabul etmekte. Campbell, a.g.e., s. 102. Belçika Liberalleri kadınların oy hakkına 1919'da büyük bir inatla karşı koyarken, bu hakkın belediye seçimleri için tanınmasını sağlayan Sosyal-Demokratlar da, aynı hakkın ulusal seçimler için tanınması konusunda ikna edilemiyor, erteleme görüşünü benimsiyorlar. (Höjer, a.g.e., ss. 95-96) İsviçre'de, 1958 yılına kadar ortaya çıkan gelişmeler **Revue Française de Science Politique**'de yayımlanan iki makale, A. Quinche, «Le suffrage feminin en suisse» ve J. F. Aubert, «Le suffrage feminin en suisse» (Cilt 4 ve 8, 1954 ve 1958) ile Federal Konseyin konuya ilişkin resmi raporunda (Bundesblatt Cilt 109. No 10, Bern 1957) ele alınıyor. Bu son in-

celemede belirtildiği üzere, Bern'li kadınlar, 1830'ların radikal hareketi sırasında sınırlı bir oy hakkı kazanmış fakat, Kantonal Hükümet bu hakkı 1887'de geri almıştır. (s. 691) **Kessing's Contemporary Archives**, 1959 ve 1971 Referandumlarıyla, Parlamento kararıyla ilgili raporları yayımlamış bulunuyor. İsviçre'de cinsiyet ayrımı uygulamasının son kaleleri, almanca konuşulan, küçük, tarımsal ve katolik kantonlar olup, 1971'de çok kritik bir rol oynayan protestan Zürih ve katolik Luzern'de durum eskisine göre değişmiştir. Bu veriler, benim, burjuva anti-klerikalizminin rolüne ilişkin hipotezimi doğrudan destekler nitelikte görünmüyor ar.Ancak şunu söylemek yine de mümkün: anti-klerikalizm, burjuvaziden çok proletaryadan destek gören bir hareket olduğu sürece, kadın haklarının kazanılmasını geciktiren bir engel olmaktan çıkmaktadır.

[63] G. Ionescu, I de Madariga, **Opposition**, Harmondsworth, 1972, Bölüm 2.

LUSİN BAĞLA — ARSLAN GALİP

İdeoloji Tartışmasına Katkı

Birikim'in son sayılarında «İdeoloji» üzerine tartışmalar belli bir yoğunluk kazandı. Türkiye'nin içinde bulunduğu toplumsal bunalımın ideoloji tartışmasının gündeme gelmesindeki rolü açık. Bu tartışmanın Laclau'nun faşizm üzerine yazısıyla birlikte olması da bunun bir göstergesi[1].

Murat Belge'nin Birikim'in Aralık-Ocak 1979 sayısında çıkan «İdeoloji Üstüne» adlı yazısı son derece önemli saptamaları içeriyor. Bu yazıda, M. Belge'nin önerilerinden temel önemde gördüğümüz ve daha fazla açıklık gerektiren üç tanesi üzerinde duracağız. Bu önerileri sıralayalım:

1) İdeolojik sistemler büyük ölçüde evrensel ve tarih aşırı ögeleri içerirler;
2) İdeolojik sistemlerin farklılığını sağlayan evrensel ve tarih aşırı ögelerin her toplumun somut koşullarına göre değişik biçimde eklemlenmeleridir;
3) İdeolojik öge sınıf temeline indirgenemez, ancak «her sınıf bu ögeleri kendi nesnel sınıfsal konumuna göre ayrı bir sistematik içinde (eklemler); böylece sınıf ideolojik söylemi ortak olan ögelerin belirli bir biçimde eklenmesiyle oluşur».

Birinci öneri çerçevesinde, M. Belge'nin evrensel ve tarih aşırı ögelere verdiği örneklerden bir tanesi baba sevgisi. Burada akla gelen soru şu: baba sevgisi gibi bir öge, aile kurumu, bu kurumun içinde cinslerarası işbölümü ve ailenin toplumsal yeniden üretimdeki yeri ve işlevi göz önüne alınmadan kavranabilir mi?

M. Belge elbette bu güçlüğün bilincinde. Şu satırlar bunun kanıtı: «bir burjuva veya bir işçi, Lear'deki baba sevgisi ögesine karşı farklı tavır almaz— ta ki yaşanan somut hayat aileyi başka bir ilke uyarınca örgütlesin, bu örgütlenmenin ideolojisi oluşsun, ve varılan tarihi perspektifte, Lear'in aile ilkesinin ideolojikliği gözle görünür hale gelsin». M. Belge'nin bu gözlemine şunlar eklenebilir. Her üretim tarzının toplumsal yeniden-üretimi (ki hâkimiyet ilişkilerinin yeniden-üretimi) sağlayan belli bir maddî toplumsal örgütlenme biçimi vardır. Herhangi bir ideolojik ögenin varlığı bu toplumsal örgütlenme biçiminden soyutlanamaz. Dolayısıyla, baba sevgisinin ilkel, feodal ve kapitalist toplumlarda ortaya çıkan evrensel ve tarih aşırı bir öge olduğunu ileri sürmek güçtür.

İlkel toplumların birçoğunda toplumun maddî örgütlenişinin özelliklerinden dolayı akrabalık kavramı biyolojik değil toplumsaldır. Akrabalık sistemi tüm ilkel toplumlarda aynı öneme sahip değildir, ama bazılarına tüm toplumsal ilişkileri düzenleyen aktif ilkeyi sağlar.. Örneğin Fildişi Kıyılarındaki Guro toplumunda toplumsal örgütleniş biçimi küçük iş gruplarına dayanır. Bu grupların kendi bünyelerindeki sakatlar, yaşlılar ve çocukları geçimini de sağlamak için belli bir çalışan fert sayısına erişmeleri gerekir. Bunun sağlanması da akrabalık ilişkilerinin son derece esnek tutulmasından geçer. Çalışabilecek durumdaki fert sayısı azalan iş grupları ile diğerleri arasında sürekli bir fertler dolaşımı vardır. Çocuklar kolaylıkla bir gruptan ötekine yollanabildiklerinden, belli bir kişinin babaları olup olmaması onlar için anlamlı değildir. Gerçek babalarını tanıyıp tanımamaları da birşeyi değiştirmez. Bu çocukların, beraber oturmadıkları, kendileriyle bir ilişkisi olmayan bir kişiye sevgi ve saygı besledikleri söylenemez[2].

Polinezya'daki Tongalara gelince, akrabalık ve mirasın baba tarafından geçtiği (patrilineaire) bu toplumda, baba ile oğlu arasındaki ilişkiler «olumsuzdur». Baba oğlu için «tabu»dur. Oğul babasına dokunamaz, saçlarına, başına elini süremez, yemek yerken ona dokunamaz, onun yatağında yatamaz, yemeğini içkisini paylaşamaz, eşyaları ile oynayamaz. Erkek çocuk babasından korkar, çekinir. Oysa dayı-yeğen ilişkileri son derece olumlu ilişkilerdir. Dayı yeğeni için tabu değil «tafu»dur. Yeğen ona karşı büyük bir serbesti içindedir. Aralarında sevgi ve şefkat bağı vardır. Oysa oğluyla hiç ilgilenmeyen baba, onu cezalandıran, azarlayan kişidir[3].

Radcliff Brown yaptığı araştırmalar sonucunda baba-oğul ilişkilerinin olumsuz olduğu başka toplumların da varlığını ortaya çıkarmıştır[4]. Burada bu türden toplumların somut maddî örgütlenme biçimleri üzerinde durmuyoruz. Vurgulamak istediğimiz, baba sevgisinin bu örgütlenme biçimlerinden ayrı, tek başına bir gerçekliğe sahip bir öge olduğunu ileri sürmenin güçlüğü.

Yine ideolojik ögelerin evrenselliği ile ilgili olarak şu soru da sorulabilir: mitlerin, masalların tek bir ögeye (yutulma, yeniden doğma gibi) indirgenerek anlaşılmaya çalışılması ne derece geçerlidir. Bu bağlamda, mit ve masalların toplumsal gerçekliğin tüm karmaşıklığını yansıttıklarına bir örnek olarak M. Belge'nin yorumladığı masallardan biri olan Kırmızı Şapkalı Kız masalını, etnolog Yvonne Verdier'nin bu masalın Avrupa ülkelerinde çeşitli anlatılış biçimlerinden çıkardığı en genel ve yaygın biçimi ile aktaralım[5].

Masalda kız anneannesini ziyarete gitmektedir.

Karşısına çıkan kurt ona toplu iğne yolunu mu yoksa dikiş iğnesi yolunu mu seçeceğini sorar. Kız toplu iğne yolunu seçer. Eve vardığında, kendisinden evvel gelen kurt onu yatakta beklemektedir. Kurt öldürdüğü anneanneyi kısmen (kol, bacak ve gövdesini) yemiştir. Geri kalan kısımları (göğüsler, karın alt bölgesi, vb) saklamıştır. Eve gelip aç olduğunu söyleyen kıza bunları pişirip yemesini, sürahideki şarabı da içmesini (aslında anneannenin kam) söyler. Kız etleri pişirir ve bilmeden anneannesini yer. Sonra kurtun yanına yatınca, onun ne kadar tüylü olduğunu farkedip sorular sormaya başlar. Yanındakinin kurt olduğunu anlayınca kalkar. Kurt kızın kaçmaması için ayağına ip bağlar. Kız ise ipi kesip bir ağaca bağlar ve kaçar. Bir nehrin kıyısında çamaşır yıkayan kadınlar kızı karşı kıyıya geçirirler, kurtu ise nehirde boğarlar.

Bu masaldaki cinsel sembolizm açık. Batı Avrupa toplumlarında, yakın zamanlara dek, genç kızlar 15 yaşına bastıkları yılın kışında güzel giyinmeyi, dikiş dikmeyi öğrenmek için bir terzinin yanına gönderilirlerdi ve terzi onları «buraya toplu iğne toplamaya geldiniz» sözleriyle karşılardı. Bir genç kızın hayatında toplu iğnenin önemi büyüktü. Her genç kız adet gördüğü günden başlayarak evlenene kadar, kendisini erkeklere karşı korumak için, bir kuyuya atarak evlilik adağında bulunmak için ve evlilik arefesinde dostlarına dağıtmak için üzerinde devamlı topluiğne bulundururdu. Erkeklerde ilgilendikleri genç kıza bir düzine topluiğne hediye ederlerdi. Ayrıca eskiden Fransa'da nişan hediyesine topluiğne denirdi.

Bâkire olması gereken genç kız üzerinde deliği olmayan topluiğne taşır ve topluiğnesi olmak adet görüp genç kızlık hayatına girmek demekti. Masaldaki kız anneannesine çok büyük delikli iğneler götürür. Yaşlı anneannenin gözleri iyi görmez; yaşlı anneanne aynı zamanda artık adet de görmemektedir. Masalın ikinci bölümünde ise erkeği temsil eden kurtun anneanneyi kesip kanını akıtması anlatılıyor. Bununla domuz kesimi arasında bir analoji var. Domuz ise sıcakken (cinsel anlamda) kesilmez. Anneanne de cinsel bakımdan soğumuştur. Ayrıca domuzu erkek keser kadın pişirir.

Kız kurtla (erkekle) yatağa girer. Hatırlanacağı gibi, kızın anneannesinin vücudundan yediği parçalar üreme ile ilgili organlarıydı. Torunun bunları yemesi anneannenin üretkenliğinin ve cinsel hayatının sona erdiğini ve genç kızınkinin başladığını simgeliyor. Birçok Afrika toplumunda torunları evlenip çocuk doğurduktan sonra da cinsel yaşamlarını sürdüren kadınların cezalandırıldığını biliyoruz. Kız yatakta kurtu tanıyor. Bu kızın bir erkek tanıması yani cinsel yaşamının başlaması, genç kızlık hayatından kadınlık hayatına geçmesini simgeler. Kızın yemek pişirmesi de bunun tamamlayıcısıdır. Masalın sonunda ise kız anne olur (ipi göbek bağını kesmesi) ve toplumdaki gerçek yerini bulur (kurttan kurtulması).

Görüldüğü gibi, masal kadının genç kızlıktan yaşlılığa dek somut hayatının simgesel ve son derece karmaşık vede bütünsel bir anlatımı. Masalın taşıdığı, yine aynı derecede bütünsel, ideolojik yük ise kadının hayatındaki çeşitli aşamaların ve onun bu aşamalardaki konum ve işlevinin doğallığı ve değişmezliği yönünde.

M. Belge'nin üzerinde duracağımız ikinci savı, tarih aşırı evrensel ideolojik ögelerin her toplumun somut koşullarına göre eklemlenmesi önermesi. Bilindiği gibi, son senelerde, bir yandan toplumsal formasyonlar üzerine yapılan somut gözlemler ve bir yandanda bu gözlemlerden kalkarak tarihsel materyalizme getirilen yeni kuramsallaştırmalar ve kavramsallaştırmalar, ekonomik alanın üretim tarzı ne olursa olsun değişmeyen ögelerden kurulu, kapalı bir alan olduğu görüşünün yanlışlığını ortaya çıkardı. Bu yanlış görüşün yan etkilerinden biri politik ve ideolojik alanları ekonomik alanın bir yansıması olarak almak şeklinde belirmişti. Politik alanın ve ideolojinin ekonomik alana etkisi ancak bir «tepki» şeklinde ortaya çıkabilecekti.

Öte yandan, sözünü ettiğimiz bu yanlış görüşle beraber, toplumsal bütün birbirinden bağımsız alanların (veya düzeylerin) eklemlenmesi şeklinde düşünülünce, ekonomik alana uygulanan süreç politik ve ideolojik alanlara da uygulandı. Yani, ekonominin üretim tarzlarına göre değişmeyen ögelerin birleşmesi olarak alınması analoji yoluyla politik ve ideolojik alanlara da uygulandı. Bunun sonucu olarakta politik alan ve ideoloji ekonomik alandan dışlanmış oldu.

İdeolojinin üretim tarzlarına göre değişmeyen evrensel ögelerden oluşuyor önermesi, ideolojik alanın toplumsal ilişkilerin dışına itilmesi (en azından bu ilişkilerin—ki üretim ilişkileri— oluşma sürecinin dışına itilmesi) tehlikesini getirebilir. Yukarıda M. Belge'den verdiğimiz alıntıyı yeniden okuyalım: «...ta ki yaşanan somut hayat aileyi bir başka ilke uyarınca örgütlesin, *bu örgütlenmenin ideolojisi oluşsun...*». Görüldüğü gibi ideolojik alanın toplumsal ilişkilerin oluşma sürecinin dışına itilmesi kolaylıkla gündeme gelebiliyor.

Poulantzas'ın üzerinde ısrar ettiği gibi, politik alan ve ideoloji, değişik biçimlerde de olsa üretim ilişkilerinin oluşma ve yeniden-üretilme süreçlerine belirleyici bir şekilde katılırlar. Bu katılma üretim tarzlarına göre (ve hatta üretim tarzlarının değişik aşamalarına göre) biçim ve içerik değiştirebilir. Dolayısıyla, ekonomik, politik ve ideolojik alanlar değişik üretim tarzlarında aynı kapsam ve anlamda olamazlar.

Üretim tarzı ise «ilişkiye girmelerinden önce değişmez bir yapıya sahip olan çeşitli düzeylerin birleşmesi değildir. *Ekonomik, politik ve ideolojik belirlenmelerin bütününün oluşturduğu birlik olan üretim tarzı, her alanın (veya düzeyin) sınırlarını çizer, ögelerini tanımlar: bu alanlar önce birbirleriyle olan ilişkileri ve eklemlenmeleriyle vardırlar*[4]. Bu süreçte belirleyici rolü oynayan her üretim tarzındaki üretim ilişkileridir. Ama bu belirleyici-

lik yalnızca üretim tarzının bütünlüğü içinde anlaşılabilir».[7]

Üzerinde kısaca durmak istediğimiz üçüncü noktanın ideolojinin sınıfsallığı sorunu olduğunu belirtmiştik. M. Belge şöyle diyor:» (ideolojik ögeleri) her sınıf kendi nesnel sınıfsal konumuna göre, ayrı bir sistematik içinde eklemleyecektir. Sınıf ideolojik söylemi, böylece ortak olan ögelerin belirli bir biçimde eklemlenmesiyle oluşur (...) (Sınıflar arası) kutupsallık ise farklı sınıfların, bu ortak ögeleri, karşıt içerikler verecek şekilde eklemleyerek kendi ideolojik sınıf söylemlerini oluşturmaları sonucunu verir».

Yukarıda ideolojinin tarih aşırı evrensel ögelerden oluştuğu önermesinin, ideolojiyi toplumsal ilişkilerin oluşma sürecinin dışına itebileceğine değinmiştik Sınıfların kendi sınıfsal konumlarına göre ideolojik ögelere anlam vermeleri ve bunları belirli bir biçimde eklemlemeleri ise, ideolojinin sınıfsal belirlenme sürcinin dışına itilmesi sonucunu getirebilir. Çünkü bu görüşe göre var olan sınıflar ideolojilerini sonradan (a posteriori) belirleyecekler. Oysa, sınıfsal belirlenmede ekonomik ilişkilerdeki somut yer kadar politik ve ideolojik ilişkilerin de rol oynadığını ve belli bir sınıf sayısı konjonktüründe alınan sınıfsal konumunda sınıfsal belirlenmenin bir ögesi olduğunu biliyoruz[8].

M. Belge'nin «bu farklı (ideolojik) söylemler zaten sınıflar arasında var olan mücadelenin ideolojik düzeydeki tezahürüdür» savı da ideolojinin sınıf savaşına göre konumunun bir epifenomen konumunu geçmediğini, ideolojinin sınıf savaşına etkisinin ancak bir «sonradan etki» şeklinde kavrandığını düşündürüyor. Oysa, ideolojinin sınıfsal belirlenmede yapıcı bir yer tuttuğu düşünülürse, ideolojinin veya ideolojik söylemin sınıf mücadelesinin dışında varolamayacağı savunulabilir.

Tüm bunları ileri sürerken, ideolojinin yalnızca bir fikirler bütünü veya sistemi olmadığını, maddî pratikleri de içerdiğini unutmamalıyız. İdeoloji yalnızca dünyaya topyekûn bakış şekli değildir: ideoloji aynı zamanda dünyayı yaşama şeklidir de. İdeoloji alanından maddî pratikleri uzaklaştırırsak M. Belge'nin sözünü ettiği «ideolojinin somut pratiklerle devamlı beslenmesi sürecini» de anlayamayız.

[1] Bu durumun faşizm olgusunu salt ideolojik alana indirgeme yatkınlığını beraberinde getirdiğini düşünmekle beraber bu yönde bir tehlikenin varlığı sezilıyor. Laclau'nun yazısında bu sezgiyi güçlendirecek ögeler yok değil. Laclau'ya göre «Poulantzas'ın bütün analizinin geçerliliği iki temel bileşene dayanır: ideoloji kavramı ve küçük burjuvazi kavramı (...) Poulantzas'a göre faşizm başka şeylerin yanısıra bir ideolojik krizden ortaya çıkar». Laclau'nun Poulantzas'ı bu türlü yorumlamasında haklı olup olmadığını anlayabilmek için Poulantzas'ın adı geçen kitabının Birikim yayınlarından çıkacak olan türkçe çevirisini bekleyelim.

[2] Claude Meillassoux, «Anthropologie economique des Gouro de Côte d'Ivoire», Mouton - LaHaye, Paris, 1964.

[3] E. W. Gifford, «Tonga Society», B.P. Biskop Museum, Bulletin 61, Honolulu, 1929, s. 16 - 22.

[4] Radcliff Brown, «le frère de la mère en Afrique du sud», South African Journal of Science, vol. 21, s. 542 - 555.

[5] Yvonne Verdier, C. Levi Strauss'un Collège de France'da düzenlediği seminerde konferans, 29 Ocak 1979.

[6] a.b.c.

[7] N. Poulantzas, «l'etat, le pouvoir, le socialisme» PUF Politiques, 1978, s. 18 - 19.

[8] A. Gollp, Birikim, Nisan 1978, s. 36 - 37.

EROL ÇANKAYA

Şiirler

SORULARDIR

Uluorta işliyorken yanıtları her şeyin
Sorular ilişkiler bir adım daha ve
Kendini bana bırakıyor mevsim.
Çocuk sesleri, bir yürüyüş baharda
Duvardan indirilen bir gazete parçası
Kış çekilmiş geride anılarla
Bir su gibi kıvrılıyorken hayat
—Karıştığım, varolduğum o ırmak—
Uyanışlar, bıçak gibi kaygılar alınlarda
Gir o yaşantılara nasıl olursa olsun.

Biliyorsan bildiğin her şeyleri çünkü
Beynin ve ellerinle öğrendin bir bir
Seviyorsan onu beynin ve ellerinle
Seviyorsun tanıyorsun bir dalı ellerinde
Bu seni biçimliyor.

Acılar özlemler sağlam anılar
Unutup onları yeniden adlandırıyorsun
Yüz değişik yer gerek sana şimdi
Değişik gözlerin olduğu kadar
Tanı o yerleri, birleştir kendini hadi,
Ayırdına var bir yaz günü kendinin
Hem aydınlık hem yırtıcı hem solgun.

Yakınan birini, sürekli ve kesin inananı
Hem kahırla inananı, inançsız savunanı
Korku olan yıkıp-kurma duygusunu da
Özlenen kardeşlikleri ama çürüyen bazen
İşte yeni omuzlar omuzbaşlarında senin
Yeşil bir su gibi kıvrılıyorken hayat
Uluorta işliyorken yaşamları her şeyin
Bırak gövdeni sulara ve suyu da—
—Değiştir artık.

Ağaçlar budanmadan sokağın farkına var
Kendinin ayırdına var eğilerek dışına
—Sorgun bir yüz, meraklar, kanıksayışlar—
Yüreğin mi bir dostluk inceliğinde olan
Ellerin tanımıyor mu her dalını hayatın
Yıllarca koştururken günlerin peşi sıra
Algılar ki biçimlemiş seni usulca onlar.

Kanıtlar yüreği hangi meydanda yener
Sevdanın sınır boyları nerde?

Bunu araştırıyorum, sorduğum şey bu işte!

1972

KAV*

Yıllar süren o ölüm bağrımda büyüyedursun
Yaşayıp duruyorum kafamda binlerle hayat
Bir yürüyüş imgesi açık kalmış bir kitap
Baygın ıhlamurlar bir yaz sabahından
Nerde tanıyabilir kendini insan?
—Renk renk bir haliyle dokuyunca kendini
Manisa'da tütün dizilince
Pamuklar sulanınca şafakleyin tarlada
İşçiler işbırakımında daha çok ama . .
Ağlar kanatınca elleri bir sabah rüzgarında
Varır mı ellerinin farkına—
Şafakla kendisiyle cebelleşirken insan?

Tütünler, kırılarak sararmış parmaklarla
Halı ve dostluk ilmeklenerek yürür
Bir bağ olur o zaman—
Gözle görülmez ama olur
İnsan nerde bulabilir kendini?
—Yazgı olmaktan çıkınca ölüm
Nerde ayrışır hayatın mevzileri?
—Zorunluluk olunca ölüm.

Ölümü hor gör ellerim sen yaratansın
Ölümlerle varılan dersleri belle
Korkular sancılar anlaşmazlıklar bile
Birbirine ulanır sökün eder şafağı
Gün olur bir satır tartışılır
—Gereksiz değil
Kimi zaman konuşmalar alıntılar ikna
—Çok şeyler yitirilir
Madem ölümdür o hayatı daha bir hatırlatan
Zaferin sırrı da yenilgilerde yatar

Ölümü hor gör ellerim sensin yaratan
Toprağı her mevsim doğurtan eller gibi
Ölümü hor görür o eğilerek barana
Bir yanı yağmur ve kar dinginliği
Harlı mayısı bilir zorlansa da
Ayrılıklar haşaratlar taş parçaları
Biçer ama bereketli ürünü hem kendisini

İnsan ve kendisi insan ve dizginsiz sular
İnsan ve sınırlar dizginlenmiş beyinler
Kalksın diye sınırlar yorumlayarak ölümleri yeniden
Değiştir değişeni ve zafere güven.

***BİR MERHABAYLA BAŞLAR** adlı kitaptan.

YAĞMURUN

Sağnak kendime itiyor beni
Bir ben bir de akşam şehrin ortasında
Kaldım. Yaslandım yüreğime yine
Kaç yangın yeri, şafak delisi.
Yıllar var ki taşıdın ağrılarımı
Şimdi güze serinliğe bırakarak kendimi
Düşünüyorum bir bir yaşadıklarımı
Bir büyük coşku muydu patlamalar mı
Bir kımıltı mı damarlarımda yoksa?

İnsanlar şaşırtıcı bir hızla boşalıyorlar
Sabah olunca duraklara akşam duraklara
Basmakalıp sevdalar sevinçler yürek pahası
Bürokratlar bankacılar binlerce göz
Beyinler eller bakışlar eskiten o—
Ve o durmadan kendini biktıran şehir
Yatakta küfürde dostlukta benzediğimiz
Ona benzeriz kendine uydurur zorla
Bir daraltı düşer herkesin dudaklarından.

Memurlar kendini masalarda bırakıyor
Tornadan ayrılmaz oluyor işçinin biri
Bakışları ağırdan ve dalgın volanda
Önünde duran bant kalkan kol
Sonra yine sonra yine yinelemeler
Sonra çevir sonra çevir çevrilsin
Gün solsun paydos olsun dağılsın duman
Vida değil ömrüdür sıkışan kendisidir
Sabahlar işbaşılar ve üst üste yığılan.

Bakışlar yığılıyor fersiz, kanatan sözler
İnsanlar kendi rağmına burda
Ve her bir tarafından şehrin adımlar yaklaşıyor
Görülüyor.. Kazınsın yaldızı yırtılsın kibri
Kendini tanısın diye şehir.
Yağmur çarpar ışıldar kirpiklerim, kara
Uçlarında ince fikrin ağrısı
Gördüğüm kararlamıyor kalbimi ama
Ve sağnak tam üstünde kollarını yaymışken
Uğultular, ölgün ışıklar uzak sokaklardan
Kalem tutan bir eli, sıkılan bir eli anıtarak
Kendi düşüncelerini getirip bırakıyor
Kararıyor şehrin alaca vakti.

Şuram harlanır yağmur duygularından şimdi
Sağnak ısrarla çarpar, ışır uzak semtleri şehrin
Varınca bakışlarım orda kamaşan aydınlığa
Hiç bir bakış silemez gözlerimdeki rengi.

DİP DALGASI

Bir başına akar da onlara katışmaya
İnsan insana varınca güzelleşir
Mutsuzluğu ortak, o kadar ayrı ki bazen
Bir deniz kıyısından hoşlanması bir yağmurdan
Yağmuru bazen de sevmiyen
Gün gelince ayrı, çok zaman onların arasında
—İnsanlar kayıyor avuçlarımdan.

Gün vurur doldurur mevsim damarları
İnsandan ayrı hem onunla içice
Gün vurur doldurur mevsim saçlarını
Kışsa eğer puslu ve ıslak, yazları güneşle
Birinin bir vakit bir yerde soruları
—Ben bu muydum, bu muydum, nerden nereye
Ölü doğmuş hayâller, birikmiş tasarılar
İnsanlar kesin, insanlar kendine karşı
Eski günlerin önünde şaşkınca kalınabilir.

Yanyana yemek yiyenler, çalışanlar yanyana
Severken, denize bakarken günsonu morluğunda
Seviyorken, mutsuzken ağlıyorken yalnızdır
—İnsanlar, bir sürü budala.. Anlayışsızlık..
Kapatın türküleri, bastırın coşkuyu şimdi
Ve nerdedir umut, canı cehenneme
Boğun gülüşleri, acılar duyulsun şimdi.

Yaşama direnciyle umut ortadadır
Hergün oturulan masalarda, sokakta
Bir gün ansızın, yağmur başlayınca
Bir okul dağılırken kurdela sevincinde
Yaz ve kış, ilk ve sonuncu bahar
Puslu da olsa gün, eller avuçlanınca
Artık bir yürüyüşte mi olur, parklara
Alanlara, kıyı semtlere bir yürüyüştemi olur
Yaşamaya koyulunca insan sonuna kadar
Dallar gülümser, çiçek açar gözleri.

İnsanlık, o gizemli, kavranabilir gene de
Farkında olmadan saf tutarsın bilmediğin biriyle
Bildiğin babacan biri karşıda kalır
Duygular kavruk kalır hayatın kurallarında
Ve onlarla çarpışırken yeni kurallar için
İnsanlar...

2

İnsanlar kayıyor omuzlarımdan
Hepimiz öldürülürken paramparça
—Ağrısı derinlerde sürüyor bunun—
Çocuklar kararıyor ekran başlarında, sırada
Her akşam ve bunu bilmeden, yazık
Alkışlar, kıyısız kahkahalar, el çırpmaları
Bir oyun biliyor bunu çocuklar
Her şey, yanılsın diye o masmavi gülüş
Sonu sevinç olmasın diye yorgunlukların
Bir el farkında bile değilken gelenen gücün
Çocuklarımız ölüyor ve yaşlılar da
Hepimiz öldürülürken ve paramparça.

—Çocuklar kararacak ekran başlarında, sırada
İnsanlar ve iş saati parçalanacak
Tanımanın keskin buğusu doldurunca elleri
Anlayanlar güçsüz olmanın acısını
O dehşetli burguyu kanında duymayınca...
—Zorsa eğer, karşı-zor bu, bilinsin!
Geleceğiz ve siz de kurtulacaksınız bizle
Çocuklar kurtarılacak önce ve yaşlılar da.

3

Çürüyor önümüzde olan —aynı duvarsa da
Yine gün ortası karanlık— ama ağarıyor
Biri saate bakıyor akşama doğru
Bir kız ağlıyor: Kıyısız gözyaşları
Kendince ressamın bir yaşıyor orda
Renklerinde insanlar, insanların yanında

—Onlardan biri mi yanıbaşında mı ama?

Maviyse aradığı insanî gözmavisi
Konuşkan ve dolgalı, kesin bakışları
Kan değil moyıstır uzandığı kırmızı

Ölümler için hem mavi, kara
Ve pempeyse eğer gecenin seyreldiği vakitte
Ve pembeyse eğer bir kızın doğumu o
Ey orada çarşafları terleten umut
Ey umudu umut kılan sevdalar kardeşlikler!

Nedir o insanı insana bağlıyan duygu
Coşku mu korku mu yoksa bilinenden?
Neresi o insanın insana bağlandığı yer?
Ben mi ayrı düşmüşüm bir süre ırmaklara
Irmaklar mı kuruyor hâlâ avuçlarımdan?

Yağmur solgunu duvarlarda aşktan kelimeler.
1978

Internasyonalden bir belge:

SOSYALİST DEMOKRASİ ve PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ

eleştiri yayınevi
devrimci sosyalizm dizisi·1
Adres: Babıali Cad. PAK Han, No:16/205 Cağaloğlu

sosyalizm tarihinden belgeler

KOMİNTERN VE TÜRKİYE

Birikim 52-53/72

METE TUNÇAY

Aydınlık Yayınlarının «Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye» dizisinde, 1977 Martından bu yana dört kitap çıktı:

1. *Boğazlar Meselesi, Lozan ve Montrö*
2. *Kürt Millî Meselesi*
3. *Şefik Hüsnü, Komintern Organlarındaki Yazı ve Konuşmalar*
4. *Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi*

Bunları *Millî Kurtuluş Savaşı* ve *Kemalist İktidar (1923-1938)* başlıklarını taşıyan iki kitabın izleyeceği ilân ediliyor.

Yakın tarihimiz bakımından önemli bir kaynak oluşturan bu derleme ve çeviri çalışmasının genel başlığının 'Komünist Enternasyonal («Belgelerinde» değil de) Yayınlarında Türkiye' olması, bence daha uygun düşerdi. Çünkü «belge» (=doküman =vesika) sözü, hayli belirli bir anlam taşır. Oysa, bu altı ciltlik dizide yer alan ve alacak olan 125 kadar yazı, Komintern Kongreleri tutanaklarının Almanca çevirileriyle, Komintern'in yine Almanca yayın organları *Kommunistische International, Inprekorr (Internationale Presse-Korrespondenz)* ve *Rundschau* gibi dergilerden seçilip Türkçeye aktarılmış.

Bu yazıların konularına (üçüncü kitaptaysa, istisnâ olarak, yazarına) göre ciltlere bölünmesi de bana biraz yapay geldi. Birçok yazı, birden çok konu-başlığına, dolayısıyla kitaba girebilecekken, bunların birinde karar kılınması, ister istemez keyfî oluyor. Tarih sırasına göre dizmek, herhalde daha iyi olurdu.

Genel düzeyde eleştirilebilecek bir nokta daha var. Az önce değindiğim gibi, yalnız Almanca yayınlardan yararlanılmış. Oysa aynı adı taşıyan Komintern yayınlarının İngilizce, Fransızca, Rusça vb. basımları arasında önemli farklar var. Bazan bir yazı bunların yalnız birinde çıkmış oluyor,[1] bazan da birinde daha uzun, birinde daha kısa[2]. Bu kadar büyük bir emek harcadıktan sonra, Almanca basımlardaki yazıları öteki dillerdekilerle karşılaştırmak, Türkçe derlemeye adeta akademik bir yetkinlik sağlayabilirdi. Fakat, kitapların sunuş yazılarındaki Çinci slogan ve tutumlar, elimizdeki yapıtın nihayet bir fraksiyon çalışması olduğunu bize hatırlatıyor. Türkiye'de Dr. Şefik Hüsnü'ye bugünkü ÇKP çizgisinde bir önder olarak sahip çıkılması, tarihin tuhaf bir cilvesi![3] Bununla birlikte, nereden ve kimden gelirse gelsin, doğru bilgiye saygı duyarak, Aydınlıkçıların bu yayın dizisini memnunlukla karşılamamız gerek.

Ben burada, 4. kitabın özel sunuş yazısındaki olgusal birkaç noktayı eleştirmekle yetinmek istiyorum[4]. *Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi*, benim *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925* adlı çalışmamın 3. basımından (Mayıs 1978) on ay sonra (Mart 1979'da) yayımlanmış olmasına karşın, «Komintern'de Türkiye Komünistleri» başlıklı sunuş yazısı (s. 19-25) hazırlanırken, o basımın incelenmemiş bulunması, bazı eksikler bırakılmasına ve yanlışlara düşülmesine yol açmış.

1. Mustafa Suphi'nin Komintern'in Birinci Kongresinde yaptığı konuşmanın metni, Almanca tutanaklarda olmadığı için, yalnızca üç ayrı kaynaktan birer cümle aktarılıyor. Oysa, ilk kez 6 Mart 1919 tarihli *İzvestia* gazetesinde çıkan ve sonradan, 1933'te Moskova'da yayımlanan Rusça tutanaklarda yer alan bu konuşmanın tamamının Türkçe çevirisi, benim kitabımın son basımında (s. 199-202'de) çerçeve içinde verilmektedir.

2. Komintern'in İkinci Kongresiyle ilgili olarak, benim kitabımın 2. basımına (s. 109/dn. 127) gönderme yapılarak, bu Kongrede konuşan Türk delegesi İsmail Hakkı (Paşa)'nın Hilmioğlu (Arap) İ.H. olduğu belirtiliyor ve benim merhum Ş.S. Aydemir'den işittiğim Malatyalı Hüseyin Hüsnü'nün adı aktarılıyor. Sonra da, bu Kongrede Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'na seçilen Schatzkin'in gerçek adı belli olmayan bir Türkiyeli Komünist olduğu ileri sürülüyor.

Oysa, ben son basımda, söz konusu İsmail Hakkı'nın Kayserili İ H. olduğunu belirttim, M. Suphi'ler grubunda öldürülen Hilmioğlu (Arap) İ.H. ile karıştırmayı düzelttim; Hüseyin Hüsnü'yle ilgili söylentiyi çıkardım; A. Sayılgan'ın yardımıyla, Schatzkin'in bir Leton Yahudisi olduğunu saptadım (s. 209/dn. 193). Şimdi, (İngilizce *Inprecorr* koleksiyonundan aldığım notlara göre) bu zatın 1930'da sol muhalefete geçerek gözden düştüğünü de ekleyebilirim.

3. Tevetoğlu, s 91'e dayanılarak düşülen not (s. 21/dn. 7) yanlıştır. Tevetoğlu, kitabında «Dr. Şefik Hüsnü ile Sadrettin Celâl 22 Haziran - 12 Temmuz *1922* tarihlerinde aktedilen Komintern'in III. Kong-

resine TKP delegeleri olarak katılıp...» diyor ki, burada doğru olan, yalnızca, Sadrettin Celâl'in 1922'deki Komintern Kongresine katılmış bulunmasıdır. (III. Kongre 22 Haziran - 12 Temmuz 1921, IV. Kongreyse 5 Kasım - 5 Aralık 1922 tarihlerinde toplanmıştır) Dr. Şefik Hüsnü III. Kongreye de, IV. Kongreye de gitmemiştir. Komintern'in Üçüncü Kongresindeki TKP delegeleri Süleyman Nuri ile Salih Zeki idiler.

Süleyman Nuri ile Salih Zeki Komintern'in Üçüncü Kongresi'ne katılmak için gittikleri Moskova'da. (18 Haziran 1921)

4. Dördüncü Kongreyle ilgili olarak, Türk delegasyonu başkanı Salih Hacıoğlu'nun adından şu dipnotu veriliyor (s. 22/dn. 8):

«Mete Tuncay, Salih adlı delegenin Salih Hacıoğlu değil de Salih Zeki ya da başka bir Salih olduğunu iddia etmektedir. *Aynı eser*, s. 138, not 188 »

Bu, apaçık bir dikkatsizlik eseri. Benim, gönderme yapılan (2. basımdaki) sözlerim aynen şöyle:

«Üçüncü Kongreden sonra, Komintern İcra Komitesinin istişarî reye sahip üyeleri arasında adı görünen *Salikh* (Degras, Communist International, s. 454), Salih Hacıoğlu değil, Salih Zeki veya Suphi'nin Bakû'daki partisinden arta kalan bir başka Salih olmalıdır.»

Yani, Dördüncü Kongre delegesi Salih Hacıoğlu'ndan değil, Üçüncü Kongrede Yürütme Kuruluna seçilen Salih'ten söz ediyorum. Şimdi, kitabımın son basımında tekrarladığım bu tahminimin (s. 275/dn. 257) doğru olduğunu kesinlikle söyleyebilirim.

Bunlardan sonra, bir noktada kendimi eleştirmem, gözümden kaçan bir yanlışımı itiraf etmem gerek. 3. basımda, Komintern'in Dördüncü Kongresinde yaptığı konuşmanın çeviri metni çerçeve içinde verilen (s. 350-54) Türkiye delegesi «Faruk,» benim parantez içinde gösterdiğim gibi, Dr. Şefik Hüsnü Değmer değil (daha çok «Fahri» takma adını kullanan) Baytar Ali Cevdet'tir. (İçindekiler çizelgesiyle Dizin'de de aynı yanlışı yinelemişim) Ne yazık ki, ben bu hatamı farkedip de düzeltinceye dek, başkalarını da yanıltmış oldum.

Türkiye'de İlk Sendika (Sarı Kışla 1932) diye bir kitap yazdıktan sonra, *Neden 2 Sosyalist Partisi 1946* başlığı (ve «TKP Kuruluş ve Mücadelesinin Tarihi 1914-1960» altbaşlığı) ile üç cilt yayımlayan ve daha sonra *Savaş Yarası* adı altında iki anı kitabı çıkaran İbrahim Topçuoğlu, bu kere *Savaş ve Dostluk* başlığıyla «Türk-Sovyet İlişkileri»ni yazmış. Topçuoğlu, eski bir sosyalist. Gençlik yıllarında verdiği savaşıma ve bu uğurda katlandığı sıkıntılara saygı duymak hepimizin boynuna borçtur. Ama bir yazar, özellikle tarih yazarı olarak, eğrisi doğrusunu kat kat aşan bu yayınlarla, yarardan çok zarar doğurmakta olduğu da bir gerçek. Son kitabının 75. sayfasında şunları söylüyor:

«1924 yılında yapılan 5. Komintern Kongresine stajyer komsomol olarak katıldım ve TKP delegasyonu olarak katılan Mahmut Muhittin, Vanlı Kâzım, Ali Cevdet, Sadrettin Celâl ve Dr. Şefik Hüsnü'yü gördüm. Vanlı Kâzım ve Şefik Hüsnü'nün konuşmalarını dinledim.

O zaman Türkiye hakkında oldukça bilgi veren Dr. Şefik Hüsnü'nün bu konuşmasından bir suret göndermesi için Ali Rıza Keskin'den istedim, fakat kısa bir müddet sonra Türkiye'ye gittiklerinden bu konuşma zaptına ancak Mete Tuncay'ın Türkiye'de Sol Akımlar 3. Basım kitabının 350. sayfasında ve 1978 yılında rastladım. Tarihî bir değer taşıdığı için aktarıyorum.»

Ondan sonra da, yedi sayfa boyunca, Faruk (Ali Cevdet)'un konuşmasını benim kitabımdan aynen alıyor.

Bu istemeyerek yanıltma dolayısıyla, Topçuoğlu'nun *Savaş ve Dostluk*'undan söz açmışken şurasını da belirteyim ki, kitabın kapağına resimleri konulan K. Atatürk ile S. Budeni arasında 1919 Mayıs ayında Havza'da yapılan ve Topçuoğlu'nun ballandıra ballandıra anlattığı / Albay Budeni pala bıyıklarını okşar, yüzü daha aydınlanır ve tatlı bir ses tonuyla ve Mustafa Kemal'in yeşil (!) gözlerine bakarak...» s. 27 / görüşme ve pazarlık büsbütün uydurmadır. Üstelik, benim 6 yıl önce ipliğini pazara çıkardığım eski bir uydurmadır. Bir zamanlar F. Tevetoğlu'nun şampiyonluğunu yaptığı Amerikalı yazar R. Robinson'un *The First Turkish Republic* adlı kitabına bile yansıyan bu efsane, ilk kez, Mim Mim Grubu reisi Alb. H. Ertürk'ün S.N. Tansu tarafından kaleme alınan anılarında *(İki Devrin Perde Arkası)* ortaya atılmış ve (sağcılar için Atatürk'ü küçültmek, solcular için Sovyetlerin Millî Mücadeledeki payını büyültmek gibi) çeşitli nedenlerle birçok yazarımızca doğru diye benimsenmişti. Bak. M. Tuncay, «Türk-Sovyet İlişkileri

Tarihinde: Atatürk'le ilgili olarak uydurulmuş bir hikâye,» *1973 Sinan Yıllığı*, s. 510-13.

Neden 2 Sosyalist Partisi'nde 1. TKP Programı diye düzmece bir program bastığı zaman yazdığım bir kitap eleştirisinde, Topçuoğlu'na böyle şeyler yapmaması için bir uyarıda bulunmuştum. Keşke, böyle öteden beriden apartma bilgilerle tarihçiliğe hiç kalkışmasaydı. Genç kuşaklar, eski sosyalizm savaşçılarının arasında onun gibi bilgisiz, üstelik Sovyet elçileri Mdivani'nin Gürcü Karahan'ınsa Ermeni oldukları için iki yüzlü davranışlarla Türk-Sovyet dostluğunu sabote ettiklerini (s.90-91) ileri sürecek kadar bilinçsiz kişiler bulunduğunu öğrenmeselerdi.

Dipnotlar :

[1] Örneğin, bak. EK I + İngilizce *Inprecorr*'un cilt XI, sayı 35'indeki «Proleter Kitle Örgütleri» bölümünde C. Husny imzasıyla «A New Period of Development in the League against Imperialism» (Emperyalizm Aleyhtarlığı Birliği'nde Yeni Bir Gelişme Dönemi) başlıklı bir yazıya rastladım (2 Temmuz 1931), s. 655-56. Bu yazıda, Şefik Hüsnü 30 Mayıs - 2 Haziran 1931 tarihleri arasında Berlin'de toplanan Emperyalizme Karşı Ulusal Bağımsızlık Birliği Yürütme Kurulu plenumundan söz etmektedir. Olup olmadığını bilmiyorum, ama bu makale *Inprekorr*'un Almanca basımında da bulunsaydı, herhalde atlanmazdı. (Aynı konuyla ilgili olarak, yine İngilizce *Inprecorr*'da XII/43, 29 Eylül 1932: «The Permanent World Committee for the Fight againgst Imperialist War» başlıklı bir yazıda, Amsterdam Kongresi'nde, Emperyalist Savaşa karşı Sürekli Dünya Komitesi'ne seçilen 141 üyeden, sırada 20. ulus durumundaki Türkiye'nin temsilcilerinin

106. Ferdi [Dr. Şefik Hüsnü Değmer]
107. Karim Sadi

oldukları gösterilmektedir.)

Burada, Şefik Hüsnü'nün Komintern yayını olmayan bir Rusça dergideki bir makalesine de işaret edeyim:

B. Ferdi, «Evolutsiya Kemalizma ot Natsiyonalnoy Revolutsii k Diktature Burjuvazii» (Kemalizmin Ulusal Devrimden Burjuva Diktatörlüğüne Evrimi), *Sputnik Kommunista* Komitesinin Dergisi), No. 10 (43), 31 Mayıs 1927, s. 30-38.

R. Davos'un Rusça *Kommunistiçeskiy Internatsional*'in 1938 yılında çıkan 1,5 ve 8. sayılarında üç makalesi var. Bunlar, sanıyorum, gizli TKP tarafından yurtdışında yayımlanan *Faşist Almanya'nın Türkiye'ye Yayılışı* adlı kitapta Türkçeye çevrilmiştir. *Kom. Ent.*'in Almanca basımında da varsa, bu yazıları, Aydınlıkçıların çıkaracağı 6 ciltte görürüz, herhalde. 2. ciltte «Yeni Bir Kürt Ayaklanması» başlığı altında bir yazısı aktarılan Rasim Davaz, o cilde yazılan genel giriş'te (s. 12-13) R. Davos'la, dolayısıyla İ. Bilen'le özdeşleştirilerek eleştiriliyor. Ancak, R. Davos başka, Rasim Davaz başka kişiler olabilir.

[2] Aydınlıkçıların *Inprekorr*'un Almanca basımından aktardıkları bir yazıyla, aynı yazının, benim o dergi'nin İngilizcesinden çevirdiğim metnini, karşılaştırmalı bir örnek olarak makalemin sonuna koyuyorum. (EK II ve III)

[3] Dr. Şefik Hüsnü Değmer, bir yeraltı partisi yöneticisi olarak, hiç kuşkusuz, büyük hatalar yapmıştır. Ancak, kuramsal bilgisinin, gelmiş geçmiş Türk solcuları arasında en yukarılarda olduğu kanısındayım. Bu nedenle, İ. Bilen Yoldaş'ın Şefik Hüsnü hakkında, Marxizmden «hiçbir şey çıkmazdı» yolundaki değerlendirmesini kesinlikle yanlış buluyorum.

[4] Bu kitabın içindeki notlarda da bazı yanlışlar var. Örneğin, 3-19 Temmuz 1929 tarihli KEYK Raporu'nun Türkiye'yle ilgili bölümü aktarılırken, «Bu rapor, Komünist Enternasyonal'in 6. Dünya Kongresinin 10. Genel Toplantısının 13. Oturumunda sunulmuştur» diye bir çevirenin notu düşülmüş (s. 216). Altıncı Komintern Kongresi 17 Temmuz - 1 Eylül 1928 tarihleri arasında toplanıp dağıldığına göre, burada Yürütme Kurulunun 10. Plenumunun kastedildiği, ama yanlış söylendiği açık. İki sayfa sonra (s. 219'da) Türkiye'de kadın işçi ücretlerinin 80 para ile 1 Türk lirası arasında değiştiğini ileri süren bir cümleye de, «Bir Türk Altın lirası 1916'dan bu yana 50 paradır» gibi ne idüğü anlaşılmaz bir açıklama notu konulmuş.

EK I

Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi adlı kitapta bulunmayan bir yazı örneği Henri Paulmier, «Events in Turkey in July,» *Iprecorr, cilt* III, sayı 60 (38) 13 Eylül 1923, «The White Terror» bölümünde s. 670:

TÜRKİYE'DE TEMMUZ'DAKİ OLAYLAR

Temmuz ayı Türkiye'de Kemalistlere zafer getirdi. «Halk Fırkası» denilen partinin adayları her nerede seçime girdilerse kazandılar. Muhalefete seçmen kütlesi önünde programını savunma olanağı tanımamıştı. Kemalist ajanların amaçları uğrunda kullandıkları yöntemlere dikkati çekmek uygun olur.

Seçmenler sandığa yaklaşınca, onlara içinde Halk Fırkası'nın oy kâğıdı olan kapalı bir zarf veriliyordu. Casuslardan oluşan sandık gözlemcilerinin gözetimi altında, bunu sandığa atmak zorundaydılar.

Barış antlaşmasının imzalanması görülmemiş debdebeyle kutlandı. Şehrin valisi bir gösteri düzenlemesi için nasyonal sosyalist örgüte 3.000 Frank verdi. Bu gösteri olabilecek bütün tantanasıyla hazırlandı. İşçilerin gösteriye katılabilmesi için tramvay trafiği saatlerce durduruldu.

Komünistlerin kovuşturulması sürüyor. Son sözde komünist komplosuna katılan Riazim (Kâzım olmalı) yoldaşın Giresun'daki işyerine gitmesine izin verilmiyor. Her fabrikanın kapısı ona kapalı olduğundan, bu, düpedüz açlıktan ölmeye mahkûm edilmesi demektir. Savcı komplo davasının kararını Sivas'taki Temyiz'e göndermişti. Temyiz 18 tutuklu yoldaş hakkındaki beraat kararını bozdu.

Yani komünist muhakemesi yeniden başlayacak.

Bütün başka ülkelerdeki partili yoldaşlar, sınıf karakterli iki davaya sahne olacak Ankara ve İstanbul üzerinde dikkatleri yoğunlaştırmalılar. Yoldaşlarımızın uyarınca suçlandığı yasa maddesi, asgarî kalebentlikle azamî idam cezası öngörüyor.

EK II

Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi adlı kitaptan (s. 106-7) bir yazı örneği

Eric Verney (İstanbul)
İSTANBUL'DA KOMÜNİST SANIKLARIN DAVASI BERAATLE SONUÇLANDI

29 Haziran 1923

Geçtiğimiz günlerde İstanbul'un siyasî hayatı, komünistlerin bir tertip içinde oldukları haberiyle çalkalandı. On dört komünist tutuklandı. Tutuklananlar arasında, küçük bir Marksist aydınlar grubunun önderi ve «Aydınlık» adındaki derginin kurucusu olan Dr. Şefik Hüsnü de vardı. Ayrıca, Beynelmilel İşçiler İttihadının bazı önderleri, Rum ve Ermeniler de tutuklular arasındadır. Polisin bu uygulamaya neden olarak gösterdiği malzeme, birkaç komünist broşürden ve 1 Mayıs gösterisine çağrı yapan bildirilerden ibarettir. Polis ayrıca, kısa bir süre önce birçok küçük devrimci grubun birleşmesiyle oluşan komünist partisinin sırf varlığının bile, ülkenin güvenliği açısından tehlikeli olduğunu iddia etmektedir. Sanık komünistlerin davasına geçtiğimiz günlerde bakıldı. Üç gün süren duruşma sonunda mahkeme görevsizlik kararı verdi ve sanık komünistlerin hepsi serbest bırakıldı.

Gene de bu tertip hikayesi, İstanbul'daki Beynelmilel İnşaat İşçileri İttihadının yasalara aykırı bir örgüt olduğu gerekçesiyle kapatılmasına yol açmıştır. Gerçi daha önceleri de İstanbul'da Rum işçiler arasındaki devrimci sendika hareketi, Müttefiklerin polisi tarafından bastırılmıştı. Ama komünistlerin sistemli bir şekilde kovuşturulması, İstanbul'da Kemal taraftarlarının idareyi ele almalarıyla başlar.

Türkiye'de sınıf mücadelesini geliştirmenin en önemli koşulu, güçlü sendikalar kurmaktır. Gerçi şu sıralarda Türkiyeli işçiler arasında, milliyetçi bağnaz düşünce hâlâ güçlü olduğu için, Türk, Rum ve Ermeni işçiler arasında proleter dayanışma fikrini savunmak son derece güçtür. İstanbul'da bulunan az sayıda sendika da, hâlâ esas olarak gerici reformcu-sosyalistlerin elindedir.

Internationale Presse-Korrespondenz, 1923, Sayı 109, s. 937

EK III

EK II'deki yazının aynı derginin İngilizce bastırımından çevrilmiş uzun metni

Eric Verney (Constantinople), «Under Kemalist Rule,» *Inprecorr* cilt III, sayı 48 (28) 5 Temmuz 1923, s. 480-81:

KEMALİST YÖNETİMİ ALTINDA

İstanbul'un tekdüze siyasal yaşamı, son günlerde, sıkkın halkın dikkatini geçici olarak çekmeye yetecek kadar heyecan verici ve melodramatik bir olayla ışıklandı.

Bu, bir komünist komplosundan aşağı kalacak bir olay değildir. 14 kadar komünist tutuklandı, yarım düzine kadar da yakalanamadı. Tutuklananlar arasında, Aydınlık dergisini kuran küçük bir Marxist aydınlar grubunun öncüsü olan Dr. Şefik Hüsnü ile Beynelmilel İşçiler İttihadı'nın (UIT) —Rumlar, Ermeniler vb.— bir iki önderi de vardı. Polisin elindeki kanıtlar, çeşitli komünist risaleleriyle 1 Mayıs gösterileri için basılmış işçileri kapitalizmi protesto etmek amacıyla çalışmaya çağıran bildirilerden ibarettir. (Son zamanlarda türlü dağınık devrimci grupların birleşmesiyle kurulmuş olan) Komünist Partisi'nin varlığının kendisinin de ülke güvenliği için bir tehlike olduğu ileri sürülmektedir. Yerel adı basın, doğal olarak, levanten spekülatörlerin herzamanki umacısı olan, Moskova'dan para yardımı masallarını ortaya attı. Sıkı Yönetim mahkemesinde dava açıldığı zaman, savcının iddianamesinin çok zayıf olduğu işin başından belliydi. Sanıklar «Hiyanet-i Vataniye Kanununun 12. maddesi uyarınca, ülkede yıkıcı Komünizm fikirlerini yaymak ve hükümet şeklini değiştirmek istedikleri için, suçlanıyorlardı. Üç gün alıkonulduktan sonra salıverilen eski mahpuslar, dava açtılar bile. Muhakeme salt siyasal etkinlik suçlamasına dayandığı için, jüri (!) bir karar verecek durumda olmadığını belirtti; böylece, tutuklanmış komünistlerin salıverilmesiyle birlikte komplo balonuda patlayıp sönmüş oldu.

Bütün bu olayın önemsiz ve gülünç olduğu, hakkında yazı yazmaya değmeyeceği düşünülebilir, ama Kemalistlerin, fırsat çıkınca, doğabilecek herhangi bir devrimci hareketi, nasıl daha başından baltalamaya hazır olduklarını göstermek gereklidir.

Türkiye'de çok az sayıda endüstri işçisi olduğu, sendikalar kötü örgütlenmiş bulunduğu, sosyalist fikirler aralarında pek yayılmadığı, kalıcı milliyetçi ve dinsel önyargılar taşıdıkları için, işçi hareketi henüz oğulcuk (embriyon) dönemindedir. Bu nedenledir ki, İstanbul yetkilileri bir kez daha düşününce, yerel komünistlerin önemsenmeye değmeyeceğine ve gücsüz olduklarına, onları hapiste tutarak üzerlerine işçilerin dikkatini çekmektense salıvermenin daha iyi olacağına karar vermişlerdir. Ankara Komünist Partisi (T. Halk İştirakiyun F.) hiç değilse tehlikeli sayılmış ve Kemalistler (milletvekilleri de dahil) bütün üyelerini zindana atmaktan çekinmemişlerdi. İstanbul «komplo»sunun en azından bir sonucu, Beynelmilel İnşaat ve Ahşap İşçileri (Marangozlar) sendikalarının «yasadışı örgütler» diye resmen kapatılması olmuştur.

İtilâf devletlerinin polisi, daha önce, Rum işçiler arasındaki devrimci sendikalist hareketi bastırmış, —Kızıl Sendikalar Enternasyonali'ne üye olan— UIT yayın organı Neos Anthropos'u kapatmış ol-

makla birlikte, Kemalistlerin geçen güz yönetimi devralmalarına doğru, komünist hareketin yöntemli bir biçimde bastırılması olmamıştır. Bu dönem, IV. Komintern Kongresi'nin İstanbul ve Anadolu'daki bütün devrimci ögeleri tek bir birleşik KP için toplamayı amaçlayan yönergelerinin uygulanmasına denk düşmüştür.

Türkiye'deki işçiler arasında komünizm fikirlerinin başarılı olarak propagandasını yapma olanağı doğabilmesi için, önce güçlü sendikalar kurulması gereklidir. Barışın imzalanmasından ve tam ulusal bağımsızlığa erişilmesinden sonra, endüstrinin gelişmesiyle birlikte, gitgide daha çok sayıda sokak satıcıları, dükkâncılar, bostancılar, köylüler vb. emek (işgücü) piyasasına düşmek zorunda bırakılacaklar, o zaman rekabetçi bir ücret piyasasında bir ulusal topluluğun işçilerinin bir başkasıyla kapıştırıldığı şimdiye oranla sendikalar örgütlemek için daha büyük olanaklar doğacaktır. Kemalist zaferleri izleyen çoğalmış ulusçu bağnazlık, komünist propagandasını doğal olarak engellemektedir; bu nedenle, şu sıra Türk, Rum ve Ermeni işçiler arasında proleter dayanışmasına belbağlamak güçtür. Varolan birkaç sendika, çoğu en gerici ve şoven türünden, reformcu «sosyalist»lerin önderliği altındadır. Fakat buna karşın, Türk işçilerinin döğüşme yeteneği, kendiliğinden patlak veren birçok grev hareketinde (tütün işçileri, tramvaylar vb.) kendisini göstermiştir.

İtilâf işgalinin kalkmasından önce fazla-stokların dampingi ve İstanbul'un gitgide daha çok bir transit ve aktarma merkezi olma eğilimi göstermesi, Türkiye'de şimdi bulunan dağınık birkaç endüstride de—deri, çimento vb.— bir çöküntü yaratmış ve kambiyo değerlerinin dalgalanmasından ileri gelen yüksek fiyatlara karşın, işçi ücretleri yine düşmüştür. Kapitülasyonların kaldırılmasının bu durumu nasıl değiştirdiğini ileride göreceğiz, fakat Türk işçilerinin şimdi Abdülhamit zamanınkinden bile daha kötü bir durumda olduğu şüphesizdir.

Bir yandan da, Amerikalı imtiyaz sahipleri Anadolu'daki girişimlerinde ucuz Rus işgücü (Beyaz göçmenler) kullanmakta ve Kemal'in devrimci beyleri ve paşaları, Musul emekçilerinin kanı ve alınteri pahasına, Lozan'da Standard Oil'la Skell'in sahteci adamlarıyla kırıştırmaktadır. Kemalistler Lloyd George'a ve onun Basil Zaharoff'una karşı Bolşevik yardımına muhtaç oldukları zaman süper-Komünist pozlarına giriyorlardı. Şimdiyse, kapitalist dalavereye kapılınca, «karşılıklı anlayış» yoluyla sömürmeye ne denli yetenekli olduklarını ortaya koyuyorlar. Hiç kuşkusuz Marxistler devrimci milliyetçi akımların değerini takdir ederler, ama belirli bir noktaya kadar.

okurlardan...

ÖRGÜTLENME ÜZERİNE DEĞİNMELER

Tarihte gördüğümüz her toplum biçiminin kendi istemlerini yansıtan bir örgütlenme biçimi vardır. Bu örgütsel yapı genel olarak egemen sınıfın çıkarlarına göre uyarlanmıştır. Ancak her örgütlenme biçimi bilinçli biçimde yaratılmaz, sınıflararası mücadelenin bir aşamasında kendiliğinden ortaya çıkar.

Her örgüt tek değil birçok işlevi birden görür. Kaba çizgileri açısından ele aldığımız zaman onları işlevlerine göre sınıflandırabiliriz belki, ama genellikle bu işlevler birbirinin içine girmiştir. Örneğin ideoloji üretme ve baskı uygulama... Aileyi ele aldığımız zaman bu iki işlevi de içerdiğini görürüz. Bir yandan çocuğa baskı uygular, bağımsız davranmasını ve etkin bir kişiliğe sahip olmasını önler. Babanın bir işlevi de budur zaten. Hiyerarşik ve bileşik olan bir buyurgan yapı düzeni içinde devletin aile içerisindeki temsilciliği görevini yerine getirir. Öte yandan aile, çocuğa gerici ideolojiyi aşılar ve buna uyarlı bir ruhsal yapıyı geliştirir. Bu yüzden aile en önemli ideolojik örgütlenmelerden birisidir.

Örgütlenme yapısı ile ideoloji üretimi birbirine sıkı sıkıya bağlı iki olgudur. Bu yüzden ayrı üretim tarzlarının kendilerine özgü örgütlenme yapılarını kırmaksızın, birinin ideolojisinden kurtulup öbürüne geçiş yapılamaz. Bir örgütün yansıttığı ideolojik içerik, o örgütün içindeki insanların bilincinin dışında, ayrıca bir de örgütlenmenin yapısıyla ilgilidir. Buna somut bir örnek vermek istersek kapitalizmin örgütlenme yapısı ile sosyalist bilinç bir arada bulunamayacak şeylerdir. Birinin varlığı öbürünün yokoluşunu varsaymak zorundadır.

Bu zorunluluk sosyalist toplumu kurma mücadelesinde gözden kaçırılmamalıdır. Oysaki «sosyalist» (!) örgütlerimize baktığımızda bunun gözardı edildiğini görmekteyiz. Bu önemli bir yanılgıdır.

Sosyalist örgütlenme biçimi yalnızca devrim sonrasında kurulabilecek değildir. Sosyalistlerin görevi sosyalist örgütlenme yapısını devrim öncesi dönemde kurmaya çalışmak ve bunun aracılığıyla devrim yapmaya çalışmaktır.

Ancak doğaldır ki, «örgütlenme» soyut bir kavram değildir, verilen mücadele biçimine ve hangi koşullar altında verildiğine bağlıdır. Örneğin yasal koşullardaki örgütlenmeler ile yasadışı örgütlenmeler birbirinden farklı olmak zorundadır. Ya da tüm eylemi «protesto telgrafı» çekmek olan bir örgütle silahlı mücadeleyi benimseyen bir örgüt yapısı aynı olamaz.

Sosyalist örgütlenme yapısını, kapitalist örgütlenme yapısından ayıran başlıca nitelik farkı «sosyalist demokrasiyi» işleyiş biçimi olarak benimsemesinden doğar. Sosyalist bir örgüt her şeyden önce «yönetme-yönetilme» işbölümünü ortadan kaldırmaya yönelik olmalıdır. Bu da ancak örgüt üyelerinin kendilerini dönüştürüp geliştirmeleri sağlandığı zaman olabilir. Burada yine «sosyalist» (!) örgütlerimize değinmek gerekiyor, özellikle gençlik kesimindekilere...

Bilindiği gibi kimi gençlerin devrimci olmalarındaki neden genel olarak bunların sınıf bilincini ve sınıf mücadelesini kavramaları değil, bozuk toplumsal yapı içinde kimi somut ihtiyaçlarına cevap verilememesidir. Yapılması gereken, girdikleri örgüt içerisinde onların durumlarının bilincine varmalarını sağlamak ve bunu aşıp bilinçli olarak «sosyalist» olmaları için imkân yaratmaktır. Oysaki günümüz Türkiyesinde bunun gerçekleştiğini görmemekteyiz. Bundan dolayı da çok sağlıksız bir sosyalist gelişimle karşılaşmaktayız ve çok zarar görmekteyiz.

Sosyalist örgütlenmenin kuruluşunun önemi faşist saldırılara karşı koyma eylemi sırasında da kendini göstermektedir. Faşistlere karşı mücadele «devrimci şiddet» önemli yararlar sağlayacaktır ama halkın faşist ideolojiye kendini kaptırmasını önleyemeyecektir. Öncelikle şunu bilmek gerekiyor ki faşistlere karşı mücadeleyle faşizme karşı mücadele özdeş tutulamaz.

Sosyalist hareket halkla kaynaşmayı başarabilmek için onlara kendi özgül örgütlenme platformunu sunmalıdır. Bugün faşistler eğer Anadolu'dan İstanbul'a gelen gençleri kendilerine çekebiliyor ve faşist ideolojiyi onlara benimsettirebiliyorlarsa bu her şeyden önce sosyalistlerin kendilerine düşen görevleri örgütlenme alanında yapmamasında aranmalıdır.

«Sosyalist» örgütlerimizde sosyalistlerin kendi içlerinde dahi bir tutarlılık sağlayamadıklarını, teori ve pratik uyumunu gerçekleştiremediklerini görmekteyiz. Örneğin kadın hakları ve toplumsal işbölümünde kadının yeri açısından bir derneğe göz atarsak en basitinden bir çay dağıtımında çelişkiyi açıkça görebilmekteyiz: çayları kızların dağıtması en doğal iştir, erkekler karışmaz. Kadın her zaman için kadındır ve görevi kadınlık işlevlerini, örneğin çay dağıtımını yapmaktır.

Soruna değişik bir açıdan daha yaklaşırsak kimi istisnalar dışında etkin işleri erkeklerin, edilgin işleri kızların yürüttüğünü görürüz. Devrimci kızlar kapitalist toplumun yarattığı «kadın kişiliğini» benimsemiş durumdadırlar, buna karşı çıkıp bu kalıpları kırmaya yanaşmazlar. O zaman «devrim nedir» diye sormak gerekiyor. Eğer biz sosyalist olarak kendimizi dahi dönüştüremiyorsak toplumu nasıl dönüştürebiliriz. İnsan kişiliğini

dönüştürmeye yönelik olmayan bir sosyalist devrim düşünülebilir mi? Doğaldır ki burada «pratik» kavramına verilen içerik de işin içine giriyor. Çok keskin konuşmaya gerek yok; öncelikle pratik gündelik hayatımızı sosyalistçe düzenlemektir. Bu aşamadan sonra toplumu dönüştürmek için pratikten söz edebiliriz. Yoksa yalnızca yazı yazıp kavga etmek değildir pratik.

Bütün bu söyledıklerimiz bizi «Kültür Devrimi» kavramına getiriyor. Anlattıklarımızdan çıkan sonuç Kültür Devrimi, Toplumsal Devrimden önce başlar. Çünkü sorun devrimcilerin bürokratlaşmasını önleme sorunudur. Yoksa iş işten geçip bürokrasi hastalığı sosyalizmi kemirmeye başladığı zaman yapılmaz Kültür Devrimi. Sanırız Çin Kültür Devrimine bir de bu açıdan yaklaşmak gerekmekte.

Marksizmin eleştirel bir dünya görüşü olduğunu hiç unutmayalım. Bir şeyler yapmak için bir şeyleri eleştirmek gerekiyor. Marx bu konuda şöyle demişti: «Gelecek bütün zamanlarda geçerli bir tasarı kurmak bize düşmediğine göre, şu anda yapmamız gereken, varolan herşeyin acımasız eleştirel değerlendirilmesidir. Acımasız derken, eleştirimizin kendi elde edeceği sonuçlardan da yerleşik güçlerle çatışmaya girmekten de korkmaması gerektiğini anlatmak istiyoruz.»

ENGİN YILMAZ

SBF İNSAN HAKLARI MERKEZİ'NİN OLUMLU BİR GİRİŞİMİ: Uluslararası İnsan Hakları Toplantısı

(Tarabya, 28-30 Mart 1979)

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi, Dışişleri Bakanlığı ve Unesco'nun desteği ile, 28-30 Mart 1979 tarihleri arasında, İstanbul Büyük Tarabya Oteli'nde Uluslararası İnsan Hakları Toplantısı düzenledi. Bu toplantıda Türkiye ve komşu ülkelerde insan haklarının uygulamasına ilişkin önemli konular tartışıldı. Toplantıya Türkiye'nin yanısıra Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Sovyetler Birliği, Irak, Suriye ve Yunanistan bilim adamları katıldı ve ülkeleri temsilen bildiriler sunuldu.

SBF İnsan Hakları Merkezi Başkanı Prof. Dr. Bahri Savcı'nın toplantıyı açmasından sonra, hoşgeldiniz konuşmasını SBF Dekanı Prof. Dr. Cevat Geray yaptı. Geray çağdaş teknolojik ilerlemenin insan haklarının gelişmesini sağlayacak yerde, pek çok ülkede siyasal ve ekonomik sömürünün süregeldiğini, ancak, teknolojik gelişmeye paralel olarak, emekçi kesimin zorlu yaşam koşullarında olumlu gelişmeler görülmediğini belirtti.

Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Gündüz Ökçün, sözlerine, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 30. yıldönümünün geçtiğimiz aralık ayında kutlandığını, dolayısıyla seminer tarihinin bu yıldönümüne uygun düştüğünü belirterek başladı. İnsan hakları uğruna mücadelenin çok eski devirlerde başladığını hatırlatan Ökçün, önceleri ülkelerin bir iç sorunu olarak ortaya çıkan insan hakları konusunun zamanla uluslararası bir sorun niteliği kazandığını vurguladı. Çeşitli devletlerin insan haklarının niteliği ve içeriğini farklı anlayıp farklı uygulamakla birlikte, bu alanda, henüz başlangıç aşamasında da olsa, artık, ortak eyleme geçme gerekliliğinin anlaşıldığına dikkati çekti. Böyle bir anlayışın ürünü olan, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, öteki BM sözleşmeleri ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni çok sayıda devletin imzaladığını söyleyen Ökçün, imzanın tek başına bir anlam taşımadığını, çoğu ülkelerde anayasa metinleriyle günlük uygulama arasında büyük «uçurumlar»ın varlığını koruduğunu belirtti.

Devlet ile birey arasındaki ilişkinin sürekli değişen yönüne değinen Ökçün, devletin bireye karşı yükümlülüklerinin giderek arttığını, klâsik temel hak ve özgürlüklerin genişleyerek yeni ekonomik, sosyal ve kültürel haklar eklendiğini vurguladı. Burjuvazinin sırtını dayadığı «fırsat eşitliği» anlayışının, bunun uygulamada gerçekleşmesini sağlayacak elverişli ekonomik, sosyal ve kültürel koşullar yaratılmaksızın fazla bir değeri olmadığını söyleyen Ökçün, belli bir aşamadan sonra klâsik hakların toplumun gelişmesinde yetersiz kaldığını hatırlattı. Uluslararası alanda ise, dünya barışı için ülkelerin gelişme düzeylerindeki eşitsizlikleri giderici yönde önlemler alınmasının zorunluluğuna değinen Ökçün, ekonomik işbirliği girişimlerinin temelinde bu zorunluluğun yattığını belirtti. Konuşmasının bu bölümünde Ökçün, uluslararası planda BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin bu gelişmeyi yansıttığını, Unesco'nun ise çeşitli çalışmalarıyla kültürel hakların önemini vurguladığını söyledi. Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin ayrı ayrı kaleme alınmış olmasının, bu iki dizi hakkın birbirinden ayrı tutulması gerektiği biçiminde yorumlanmaması gereğine dikkati çeken Ökçün, gerçekten bu hakların birbirlerini tamamladığını, temel haklar konusunu bu biçimde ele almanın çağdaş bir yaklaşım olduğunu ifade etti.

Türk hükümetinin görüşünü dile getirirken, Ökçün, ekonomik ve toplumsal kalkınma ile özgürlükler arasında yakın bir bağın varlığına inandıklarını ifade etti. İnsan hakları alanında gelişmenin ise, ancak, silâhlanma, siyasal bunalımlar, eski ekonomik yapılar ve eski siyasal ilişkilerin ortadan kaldırıldığı bir ortamda gerçekleştirilebileceğini söyleyen Ökçün, bu seminerin insan haklarında işbirliğine olumlu katkılarda bulunmasını diledi.

Unesco'nun İnsan Hakları ve Barış Bölümü Başkanı Karel Vasak söylevine, insan hakları ile barış arasında dolaysız bir bağ bulunduğunu belirterek başladı ve Unesco'nun, BM'in kurduğu sistem içinde, bu alanda kurumsal çalışmalar yapan tek örgüt olduğunu öne sürdü. Unesco'nun genel anlamda bilimsel araştırmalar ve yayınlarla insan haklarının geliştirilmesine katkıda bulunduğunu özel anlamda ise insan haklarının bilim, kültür ve iletişim yoluyla bireylere öğretilmesi için çaba harcadığını ifade etti. Ayrıca, bireylerin eğitim görme, kültürel yaşama katılma, bilimsel araştırmalara katılma ve katkıda bulunma haklarının güvenceye alınması için çalışmalar yaptığını da belirtti. Vasak, Unesco'nun BM'in öteki örgütleri ve belli konularda uzmanlaşmış kuruluşlarla birlikte insan hakları alanında bazı sorumluluklar yüklendiğini, ancak söz konusu kuruluşların sorumluluk sınırları yeterince açık bir biçimde belirlenmediği için bazı güçlükler çıktığını söyledi. Bu böyle olmakla birlikte, Vasak insan hakları ko-

nusunda çok sayıda kuruluşun eşzamanlı girişimlerde bulunmasından doğacak bir «yetki çatışması»nın her zaman kötü sonuçlar vereceğini söylemenin pek doğru olmayabileceğini de sözlerine ekledi.

Unesco'nun çalışmalarının insan hakları alanında esin kaynağı olan niteliğine de değinen Vasak, örgütün aynı anda birkaç işlevi yüklendiğini belirtti. Hukukçuların yanısıra sıradan kişilerin de eğitilmesini amaçlayan Unesco'nun, özellikle insan haklarını konu edinen derslerin çeşitli eğitim düzeylerinde okutulmasını, insan haklarının uluslararası uygulamasının örnek olaylarla tanıtılmasını hedef aldığını söyledi. Bu amacın gerçekleştirilmesi için uluslararası işbirliğinin zorunlu olduğunu yineleyen Vasak, bu bağlamda 12-16 Eylül 1978 tarihlerinde Viyana'da toplanan uluslararası kongrede, insan haklarının çeşitli düzeylerde eğitim programları içine alınmasını öngören altı yıllık bir program hazırlandığını hatırlattı. Bu programın üç ayrı koldan uygulamaya konulacağını açıklayan Vasak, insan haklarının temel bir ders olarak okutulmasının yanısıra, farklı koşullara sahip bölge ve kültürlerin gereksinimlerine göre uyarlanacak insan hakları dersleriyle, avukat, yargıç gibi meslekleri gereği insan haklarını uygulamak durumundaki kişiler için özel derslerin hazırlanmasına karar verildiğini belirtti.

BM örgütü içinde yer alan öteki kuruluşlara görece, Unesco'nun «çok disiplinli» olmak gibi bir ayrıcalığa sahip olduğuna dikkati çeken Vasak, örgütün insan haklarının her ihlâl edilişinde, buna yol açan nedenleri sistematik bir biçimde inceleme olanağına değindi. İnsan haklarını sürekli ihlâl eden ülkelerin toplumsal yapılarının incelenmesi sonucunda ilginç bulgular elde edilebileceğini ifade eden Vasak, örneğin ırkçılığın nedenlerinin ve çok uluslu ülkelerin çeşitli sorunlarına kaynaklık eden koşulların daha belirgin bir biçimde ortaya çıkarılabileceğini öne sürdü. İnsan haklarının gelecekte ne gibi bir gelişme gösterebileceği konusunda Vasak, Unesco'nun esin kaynağı olan niteliğine uygun bir biçimde, yeni insan hakları türlerini korumak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunabileceğini söyledi. Vasak, söz konusu yeni «tür» hakların, ne medeni ve siyasal haklar, ne de ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar içinde düşünülemeyeceğini, bunların belli bir toplum yapısına bağlı olmaksızın dosdoğru bireyin kendisine ilişkin haklar olduğunu kaydetti. Vasak, bu hakların sırasıyla, bireyin kendisini geliştirme, barış içinde ve silâhtan arınmış bir dünyada yaşama, ekolojik dengesini yitirmemiş temiz bir çevrede yaşamını sürdürme hakkı, bütün insanların dünyanın ortak kaynaklarından (yani denizlerin dıbında yatan ya da uzaydaki zenginliklerden), ortak kültürden ve insan haklarından yararlanma hakkı, haberleşme hakkı vb. olduğunu ifade etti.

Birinci günün sabah oturumunu böylece özetlerken önemli bir noktaya değinmek istiyorum: devletler arasında insan hakları ve özgürlükleri konusunda etkin bir işbirliğinin gerçekleştirilmesi ilk bakışta çekici bir ideal, olumlu bir gelişme gibi görünmekle birlikte, böyle bir işbirliğinin sakıncalı yanları da olabilir. Mümtaz Soysal'ın 3 Nisan 1979'da **Milliyet**'te yayınlanan bir makalesinde belirttiği gibi, bazı devletlerin insan haklarını kendi dışlarındaki ya da rakip ülkeler karşı ideolojik savaşın bir parçası olarak kullanmaları olasılığını gözden kaçırmamak gerek... Başkan Carter'ın insan haklarını kendisine bayrak yapışı için, bakın, Soysal neler diyor:

«Berlin'deki küçük göllerden birinin kıyısında on, onbeş kişi toplanmış Carter'ın insan hakları politikasını değerlendirmeye çalışıyoruz..... Galiba, şimdiye kadar bu konudaki en büyük hataları, insan hakları konusunu Doğu-Batı arasındaki ideolojik savaşın bir parçası olarak kullanmak oldu. Sovyetler'i ve sosyalist ülkeleri bu alanda sıkıştırmaya çalıştılar.

Tabii, sonuç büyük bir fiyasko oldu. Çünkü, Sovyetler'le ya da öbür sosyalist ülkelerle, Amerika arasında Fraser'in kastettiği cinsten bir bağlılık ilişkisi yoktu ve söylenen bütün sözler bir propoganda çabası olarak havada kalıyordu. Üstelik, Marksizmin de kendine göre bir özgürleştirme felsefesi vardı ve Carter'ın insan hakları sözüne karşı onlar da başka kavramlarla çıkabiliyorlardı.

Oysa, insan hakları politikasının asıl etkili olabileceği alan, Amerika ile özel bağlılık ilişkileri içinde bulunan ülkelerin alanıydı. Amerika, en azından kendi kendisiyle tutarlı olabilmek için bu ilişkileri gözden geçirmeli, stratejik bakımdan önemli bir bölgede bulunuyorlar ya da petrolleri var diye o ülkeleri desteklemekten vazgeçmeliydi.»

Seminere katılan devletlerin bildirileri üstüne genel bir özet vermeden önce, günümüzde çeşitli toplumsal ya da siyasal konulu tartışmalarda sık sık gündeme gelen, insan hakları ya da temel haklar ve özgürlükler terimlerinin içeriklerini açıklamak yararlı olabilir. Soysal, **Anayasaya Giriş** kitabında (s. 237) bu konuya açıklık getiriyor. «Kişi hakları ve özgürlükleri» XVIII. yüzyılda ortaya çıkan, bireye ilişkin, klâsık demokrasiye temel olan haklar. «İnsan hakları» ise daha geniş bir kavram; bütün insanlara tanınması gerekli, evrensel bildirilerde dile getirilen ideal hakları kapsıyor, insan haklarının gerçekleşmiş olanları «kamu özgürlükleri» adını alıyor. Soysal, «temel haklar»ın yerine göre, insan hakları ya da kamu özgürlükleri demeye gelen kaypak bir anlamı olduğunu, bazen de kasıtlı olarak, iki anlama da gelebilecek biçimde kullanıldığını kaydediyor. Soysal ayrıca, doktrinde ve pozitif hukukta «bireysel haklar»ın karşılığı olarak kullanılan «vatandaş hakları»nın gerçekte, vatandaşların yararlanmasına açık olan haklar anlamına geldiğini de belirtiyor.

Soysal, kitabının dördüncü bö-

lümünde, klâsik demokrasinin temel unsurlarını seçim ve temsil ilkesi, genel ve eşit oy, çoğunluğun yönetim hakkı, azınlığın korunması, bireysel temel hakların devlete karşı korunması ve yasalar önünde eşitlik ilkeleri olarak sıralıyor. (s. 83) Bu ilkelerin içinde, konumuz açısından, bizi «devlete karşı bireysel temel haklar» ilgilendiriyor. Mutlak hükümdarların keyfî davranışlarından bireyi koruma mücadelesi olarak başlayan bir süreç, daha sonra XVII. ve XIX. yüzyıllarda «kişi hakları» ya da «temel haklar» kavramlarının geliştirilmesine yol açmıştır. Ve, aynı süreç, bireyler için bir tür dokunulmaz haklar alanı yaratılmaya çalışılırken, devletin iktidarını parçalamaya yönelik, devletin iktisadî ve toplumsal konularda etkin çalışmaları ile hemen her konuya müdahale etmesi olasılığına karşı önlemler alınması biçiminde ilerlemiştir.

Klâsik demokrasinin temel ilkeleri, iktisadî etkenlerle bazı değişiklikler geçirmiş, «klâsik» temel haklar, düşün alanında XIX. yüzyıl boyunca gelişen Marxist düşünce, uygulama alanında ise işçi hareketlerinin etkisiyle yeni boyutlar kazanmışlardır. Soysal'ın deyişiyle, «ayakta kalabilmek için değişen koşullara kendini uyduran klâsik demokrasi» yenileşmiştir. Bu «yenileşme», klâsik haklara ekonomik ve toplumsal hakların eklenmesi biçiminde olmuştur. Bu haklar devlete «ödevler» yüklemekte, yine bu haklarla birlikte sözü edilmeye başlanan «refah devleti»nin ,vatandaşlarını iktisadî eşitsizliklerden kurtarması, onlara asgarî yaşam koşullarını sağlaması beklenmiştir. Devlet, vatandaşa karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görevlerinin yanısıra, iktisadî yaşamın içine girmekte, kapitalist sistemin yıkılmasını önlemek amacıyla, tekellerin haksız rekabetiyle mücadele etmekte, «işletmeci» ve «üretici» rollerini aynı zamanda yüklenerek, kredi, vergi ve yatırım mekanizmalarını, sistemin yaşamasını sağlayacak biçimde kullanmaktadır (neo-kapitalist anlayış).

Ancak, bütün bu çabalar, devlete, belki de, eskisinden daha da etkin bir rol verdiği için, bireyin korunabilmesi amacıyla devlet iktidarının sınıflandırılması gerekmekte, yani neo-demokrasinin o ünlü denge sorunları yeniden gündeme gelmektedir.

Bireysel hak ve özgürlüklerin evrensel bildirilerde yer alması ancak XVIII. yüzyıl sonlarında gerçekleşebilmiştir. Bunun ilk önemli örneğini Fransız Devrimi'nin 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Bildirisi'nde, ikincisini de 1948 tarihli BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde görüyoruz. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi hem Fransız Devrimi'nin temel ilkelerini hem de çağımızın iktisadî koşullarının gündeme getirdiği yeni ekonomik hakları içermesi açısından, bir ölçüde insan hakları alanında son aşamayı gösteriyor. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nden şu ilkeleri almıştır: 1. insanların doğuştan eşitliği, 2. yasalar önünde eşitlik, 3. başkalarının özgürlüklerine saygı, 4. keyfî tutuklamaların yasaklanması, 5. her sanığın suçu sabit olana dek suçsuz sayılması, 6. mülkiyet hakkı, 7. düşünce özgürlüğü, 8. devlet görevlerinin herkese açık olması gibi ilkeleri almıştır. Bildiride dile getirilen yeni hakları ise şöyle sıralayabiliriz: 1. konut dokunulmazlığı (m.12), 2. seyahat özgürlüğü (m.13), 3. toplanma ve dernek kurma özgürlüğü (m.20), 4. aile hukukuna ilişkin, erkek ve kadının eşitliği, evlilik hakkı gibi haklar (m.16), 5. toplumsal güvenlik hakkı (m.22 ve 25), 6. iş hakları (m.23), 7. dinlenme hakları (m.24).

Bu bildirilerin ikisi de «evrensel» olmak iddiasını savundukları halde, gerçekte koşulların yarattığı belgeler olarak kabul edilmişlerdir Kapitalist ülkelerin en dokunulmaz haklar arasında saydığı «mülkiyet» hakkını sosyalist ülkeler tanımazken, Güney Afrika'da en çağ dışı ırk ayırımı politikası uygulanırken, Suudi Arabistan da kölelik hükmünü sürdürürken, bu belgelerin gerçekten «evrensel» sayılmaları pek kolay olmasa gerek...

SEMİNERE SUNULAN BİLDİRİLER

İnsan haklarının çeşitli türlerine ilişkin bu kısa açıklamayı kaydettikten sonra, seminere sunulan bildirilere geçelim.

Burada, seminere katılan devletlerin bildirilerini teker teker özetlemek yerine, bu bildirilerin ilginç noktalarına değinen genel bir özet vermek daha yararlı olabilir. İlk olarak, bütün bildirilerde devletlerin insan haklarına ilişkin resmî görüşlerinin dile getirildiğini söylemek yanlış olmaz sanırım. Bildirilerde, önceden saptanmış, dört ana başlık tartışıldı. Birinci başlık, her devletin insan hakları konusunda hangi haklara öncelik tanıdığına bir açıklık getirmeyi amaçlıyordu. Bu nedenle, bildirileri sunan bilim adamları, bol kepçe alıntı kullanarak, insan haklarına ilişkin anayasa maddeleri ya da ilgili yasa hükümleri hakkında bilgi vermeye çabaladılar.

Bulgar bildirisinde insan haklarının ancak sosyal güvenlik kurumlarıyla desteklendiğinde bir değer kazanabileceği belirtilirken, Romen ve Sovyet bildirilerinde de benzer görüşler dile getirildi. Romen, Sovyet ve Irak temsilcileri ülkelerinde bir işsizlik sorunu olmadığını, herkese çalışma güvenliği sağlandığını, göğüslerini gere gere, açıkladılar. Burada, kapitalist ve sosyalist terminolojinin çatıştığı görülüyor: kapitalist ülkeler «ekonomik özgürlükler» dendiğinde dosdoğru «girişim özgürlüğü»nü anladıkları halde, sosyalist ülkeler aynı terimle, herkesin bir iş sahibi olmasını kastediyorlar. Her bildiriden sonra yapılan tartışmalarda, bu ayırımın belirmesini sağlayacak sorular soruldu, nitekim.

Irak ve Suriye bildirilerinde Filistin sorunu gündeme getirildi. Irak ve Suriye temsilcileri, Filistinli Arapların haklarının korunması, Filistin sorununun hakça bir çözüme kavuşturulmasının

Arap davasının ana öğesini oluşturduğunu şiddetle vurguladılar. Irak temsilcisi, Filistin sorununun yanısıra, insan haklarının geliştirilmesinde başlıca Irak Devrimi'nin korunması ile emperyalizme karşı dünya devrimlerinin desteklenmesini amaçladıklarını ifade etti. Kürt sorununa ilişkin yuvarlak sözler eden Irak temsilcisi, Kürt hareketinin milliyetçi ve haklı bir dava olduğunu teslim etmekle birlikte, bu haklılığın ancak Irak Cumhuriyeti'nin sınırları ve bütünlüğü içinde düşünülebileceğini belirtti. Ayrıca, bu sorunun Demokratik Milli Cephe hareketi içinde, içtenlikli *bir* işbirliği ve barış ortamında çözümlenebileceğine inandıklarını söylemekle yetindi.

Sosyalist ülkeler açısından bir başka sorun da mülkiyet ve miras hakkında ortaya çıktı. Liberal burjuva anlayışının en temel haklar arasında saydığı mülkiyet hakkı sosyalist bir toplum yapısına aykırı düşüyor. Ancak, örneğin SSCB'nde, düpedüz bildiğimiz mülkiyet hakkı değil de, (Burada, «propriété privée» / özel mülkiyet / ile «propriété personelle» / kişisel mülkiyet / arasındaki fark kastediliyor.) bireyin gayri menkul olmayan kişisel eşyaları üzerindeki mülkiyet hakkı ile bu eşyaların mirasçılarına geçmesine olanak veren bir tür miras hakkı tanınmıştır. Romanya'da da benzer bir uygulama söz konusudur. Yugoslavya'da ise, insanların kendi oturdukları apartman katı dışında, (kiraya vermemek ve ayrıca bir gelir elde etmek amacıyla kullanılmamak koşulu ile) bir sayfiye evine sahip olmalarına izin verilmiştir, sanırım.

İkinci başlık seminere katılan devletlerin insan haklarını konu alan uluslararası anlaşmalardan hangilerini imzaladığını ve bu anlaşmaların iç hukuk düzenlerinde ne gibi bir statü kazandığı konusuna ışık tutuyordu. Türk bildirisinde yer alan aşağıdaki tablo, seminere katılan devletleri, imzaladıkları anlaşmalar açısından, karşılaştırma imkânı veriyor:

Bulgaristan	20 onay		
Yunanistan	16 »	1	imza
Irak	19 »		
Romanya	22 »	2	»
Suriye	19 »		
SSCB	22 »		
Yugoslavya	27 »		
Türkiye	15 »	1	»

Yugoslavya'nın anlaşmaları imzalamada başı çekmesi hayli ilginç bir olgu. Federatif yapısı nedeniyle, federal devletin imzaladığı bir uluslararası anlaşmanın her bir federe devletin onaylaması için geçen uzun zaman göz önüne alınırsa, bu olgu daha da ilginçleşiyor.

Uluslararası anlaşmalar, Türkiye'de olduğu gibi, genellikle, iç hukukta yasa niteliği taşıyor. Ülke yasası ile uluslararası anlaşma hükmünün çatışması halinde, her ülke yasalarının elverdiği değişik çözümlere yöneliyor, ancak seminere sunulan bildirilerde örnek-olaylara pek yer verilmediği için, ne gibi çözümlere başvurulduğu açıklığa kavuşturulamadı.

Üçüncü başlıkta, insan haklarının çeşitli eğitim düzeylerinde hangi çerçeve içinde işlendiği ya da işlenmesi gerektiği konusu ele alındı. Bütün ülkelerde insan haklarının genellikle hukuk fakültelerinde, özel ve kamu hukuku dersleri içinde, bir hayli parça bölük bir biçimde okutulduğu ortaya çıktı. Çeşitli hukuk derslerinde yeri geldikçe değinilen insan hakları konularının, sorunun bütününü kavrama açısından fazla yararlı olamayacağı belirtildi. Ayrıca, insan haklarının neleri kapsadığını irdeleyen, uluslararası uygulamaları örneklerle sunan özel derslerin hazırlanması için başlatılan çalışmalar dile getirildi. Söz konusu girişimlerin yalnızca hukuk ya da siyaset bilimi okutan fakültelerin öğretim programı ile sınırlı kalmayıp, ilgili bilim dallarına yaygınlaştırılması hatta başta tıp fakülteleri olmak üzere bütün yüksek öğrenim kurumlarını kapsayan geniş bir uygulamanın başlatılması gereği üzerinde duruldu. İnsan hakları konusunda geniş halk kitlelerinin asgari bir bilinç kazanmasını sağlamak amacıyla insan haklarının derslerine orta öğrenimde yer verilmesi, giderek meslek okulları ya da fabrika ve benzeri yerlerde de insan haklarının pratik kurlarda işlenmesinin çok yararlı olacağı belirtildi.

İnsan haklarının geliştirilmesi, daha olumluya yöneltilmesi yolunda bölgesel işbirliği olanaklarının zorlanması son başlığı oluşturuyordu. Bu konu gerçekten önemli. Arap ülkeleri, Balkan ülkeleri ve Türkiye, ortak bir soruna, etnik halklar sorununa sahip. Büyük uygarlıkların yükselip göçtüğü bir bölgede, çeşitli kavimler ve kültür birikimlerinden arta kalan halkları devralan bu ülkeler, etnik grupların ekonomik ve kültürel yaşamlarını geliştirmelerini sağlayacak hakları tanımadıkları sürece, insan hakları konusunda fazla bir yol kat etmiş sayılamayacaklardır.

Bu konuda en ileri uygulamayı Yugoslavya benimsemiş... Yugoslav temsilci Prof. Petriğ, örneğin, Slovenya eyaletinde yaşayan yaklaşık 9 bin kadar Macar'ın, ülke içinde rahat bir yaşam sürdürebilmeleri, devlet dairelerinde işlerini rahatlıkla takip edebilmeleri için, okullarda Slovence ve Macarca olmak üzere çift-dilli bir eğitim yapılmasına karar verildiğini açıkladı. Bu karara göre, eyalet resmi dairelerinde memurların çift dil bilmeleri zorunlu tutulmamakla birlikte, aynı bir şubede vatandaşın kolaylıkla muhatap bulabilmesi için, mutlaka Slovence ve Macarca bilen memurların bir arada çalışmasına büyük özen gösterilmektedir. Şimdi, Türkiye ve Yugoslavya'nın farklı koşullara sahip iki ülke olduğu mazereti ileri sürülse bile, son günlerde ülkemizde sürdürülen ve kime, neye hizmet ettiği pek belli olmayan kürtçülük tartışmalarını Yugoslavya'daki uygulama ile karşılaştırınca, ortaya hayli çarpıcı bir fark çıkmıyor mu dersiniz?

TÜRK BİLDİRİSİ

Seminerin son bildirisiydi Türk bildirisi... Bu bölümde, kendi ülkemizdeki uygulamayı biraz

daha ayrıntılı inceleyebilmek amacıyla, Türk bildirisi hem öbür bildirilerden ayrı hem de uzun tutulmuştur.

Türk bildirisini sunan Prof. Soysal, konuşmasının başında, insan hakları konusunda çok farklı yaklaşımların varlığından söz edilebileceğini, ancak bu farklı yaklaşımların varlığının, bu alanda ne denli kafa yorulsa da olumlu bir sonuca varılamayacağı gibi bir yargıya yol açmak yerine, evrensel bir kabul görecek bir insan hakları sentezine olanak sağlayabileceğine dikkati çekti.

1961 tarihli anayasamız, Soysal'ın belirttiği gibi, XX. yüzyılın başlarında yaygın bir biçimde benimsenen üçlü sınıflamayı (yani, 1. kişinin hak ve ödevleri, 2. sosyal ve iktisadi haklar ve ödevler, 3. siyasal haklar ve ödevler) benimsemiştir.

«Kişinin hakları ve ödevleri» bireyi topluma ve devlet gücüne karşı korumakta, kişi dokunulmazlığı, özel yaşamın gizliliği, seyahat ve yerleşme özgürlüğü, düşünce ve inanç hakları ve özgürlükleri, bilim ve sanat özgürlüğü, basın özgürlüğü [Bu bölümde yer alan hükümler, 27 Mayıs öncesinde basına uygulanan baskı yöntemlerine bir tepki olarak ve Kurucu Meclis'te pek çok basın temsilcisi bulunması nedeniyle hayli uzundur. (Soysal Mümtaz, **Anayasa'ya Giriş**, SBF, 1969, s. 239)], toplantı hakları ve özgürlükleri gibi haklar bu başlık altında toplanmaktadır. Keyfi tutuklamanın önlenmesi, tutukluların kısa sürede yargıç önüne çıkarılması ve durumundan yakınlarının haberdar edilmesi, hak arama özgürlüğü, doğal yargıç önüne çıkarılma hakkı, cezaların yasal ve kişisel olması, zorlama yasağı ve isbat hakkı gibi, yukarıda sayılan hakların korunmasına ilişkin hükümler de aynı bölümde yer almaktadır.

«Sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler» (yani, isteme hakları) bölümünde, sosyal devlet anlayışını yansıtan, ailenin korunması, mülkiyet hakkının toplum yararına düzenlenmesi, çalışma ve sözleşme özgürlüğü, ekonomik ve sosyal hayatın ve çalışma alanının düzenlenmesi, [Ekonomik açıdan zayıf durumda olan işçinin korunması «Grev hakkı» ile anayasa güvencesi altına alınırken, sağlam durumda olan işveren için anayasal bir koruma öngörülmemiş, ancak «lock-out» anayasa ile yasaklanmamıştır da. (İbid., s. 241)] sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı, öğrenim hakkı gibi haklar sayılmaktadır. Mülkiyet ve miras hakkının liberal burjuva anlayışının gerektirdiği gibi, kişi özgürlükleri bölümünde değil de ekonomik ve sosyal haklar bölümünde yer alması ilginç. Mülkiyet ve miras hakları, Fransız Devrimi'nde kazandığı kutsallık ve dokunulmazlıktan uzaklaşmış, hatta anayasamızda, mülkiyet hakkının kamu yararı için sınırlandırılabilmesini ve bu hakkın toplum yararına aykırı bir biçimde kullanılmasının yasaklanmasını öngörmüştür.

«Siyasal haklar ve ödevler», yani katılma hakları, vatandaşların seçme ve seçilme, (bireysel ya da kamusal bir konuda TBMM'ne dilekçe verme hakkı ama önceden yetkili makamlara başvurmuş olması koşulu ile) dilekçe, kamu hizmetlerine girme haklarına, vergi verme ödevine ilişkin maddeleri içermektedir.

Temel hak ve özgürlükleri böylece sıraladıktan sonra, ayrıntılara girmeksizin, 1961 tarihli anayasamızın bu hakları mutlak kabul etmediğini, çeşitli durumlarda hakların yasayla sınırlanabileceğini öngördüğünü belirtmek gerek.

Soysal, insan hakları konusuna Türk yaklaşımını açıklarken, anayasanın, devletin toplumsal ve iktisadî amaçlarını ancak iktisadî gelişme düzeyi ve parasal kaynaklarının elverdiği ölçüde gerçekleştirmekle yükümlü olduğunu belirten maddesine değindi. Soysal, ekonomik gelişme düzeyi düşük bir ülke olan Türkiye'de siyasal haklar ve ödevler Anayasa Mahkemesi aracılığı ile anayasal güvenceye kavuşturulurken, bu maddenin vatandaşın sosyal ve ekonomik haklarını ikincil bir konuma ittiğini belirtti. Gerçekten, gelişmiş devletlerde olduğu gibi, bugün ülkemizde, herkese parasız sağlık hizmetleri sağlandığını, herkesin sigorta güvencesine kavuşturulduğunu, eğitim olanaklarından bütün vatandaşların yararlanabildiğini, konut ve beslenme sorunlarının çözüldüğünü söyleyemiyoruz.

Soysal bireyin siyasal hakları konusunda da ülkemizde henüz yapılacak çok iş olduğunu vurguladı, örneğin Ceza Yasası'ndaki bazı maddelerin anayasada yer alan ve özü gereği sınırlanmaya en az elverişli bir özgürlük olan, düşünce özgürlüğünü açıkça sınırladığını belirtti. Türkiye'nin 1961 anayasasında hayli özgürlükçü bir tutum benimsediğine dikkati çeken Soysal, yıllardır azgelişmişlik, enflasyon ve şiddet olayları ile boğuşan ülkemizin demokratik düzenin, birçok benzerleri gibi, çoktan çökmemiş olmasını «Türk mucizesi» olarak nitelendirdi. Demokratik düzenimizin, aksıra tıksıra da olsa, hâlâ yaşamını sürdürmesinde en büyük etkenin, anayasanın getirdiği, kimilerince «lüks» bulunan, çoğulcu demokrasi ortamı olduğunu belirtti. Yeterince olgunlaşmış olmamakla birlikte, demokratik özgürlüklerin olanaklı kıldığı bir mücadele ortamında, temel hak ve özgürlüklerin tümden yok edilmesinin engellenebildiğini ifade etti. Örneğin, grev ve toplu sözleşme hakkına kavuşan, sosyal güvenlik hakları sağlanan emekçi kesimin anayasal düzenin yozlaşmasını önleyen bir işlev gördüğünü, örgütlenen işgücünün günümüzde anayasanın en sağlam güvencesi olduğunu söyledi.

İşte bu örgütlü işgücü, Soysal'a göre, anayasada kaydedilen liberal ya da klâsik haklarla, çağımızın ekonomik ve sosyal hakları arasındaki bağı da oluşturmaktadır. Türk yaklaşımı, insan haklarının ancak yaşamın her aşamasını kapsayan karmaşık bir güvenceler sistemiyle korunabileceği görüşünü benimsemiştir. Dolayısıyla, insan haklarından söz ettiğimiz zaman kar-

maşık bir yapı kastedilmektedir. Medenî ve siyasal hakları bir yanda, ekonomik ve sosyal hakları da öbür yanda ele alarak, iki karşıt kategori gibi gösteren görüş, bu bağlamda, yanlış bir tutum olmaktadır.

TÜRKİYE'NİN İMZALADIĞI İNSAN HAKLARI ANLAŞMALARI...

Türkiye'nın şimdiye dek imzaladığı uluslararası insan hakları anlaşmaları şöyle sıralanıyor: (Parantez içinde verilen tarihler, anlaşmaların ilk imzalanış yılını göstermektedir.)

Jenosid'in Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (1948), Cenevre Kölelik Sözleşmesi (1926), Cenevre Köleliğin ve Köle Ticaretinin Kaldırılması Sözleşmesi (1956), ILO'nun (International Labour Organisation: Uluslararası Çalışma Örgütü) Zorunlu Çalıştırmanın Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmesi (1957), Göçmenlerin Statülerine İlişkin Sözleşmeler (1951, 1967), Toplu Örgütlenme ve Sözleşme Yapma İlkelerinin Uygulanmasına İlişkin ILO Sözleşmesi (1949), İstihdam Politikasına İlişkin ILO Sözleşmesi (1956), Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme (1953), Karada Yaralı ve Hasta Askerlerin Bakımına İlişkin Cenevre Sözleşmesi (1949), Savaş Tutsaklarına İlişkin Cenevre Sözleşmesi (1949), Savaşta Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi (1949), Erkek ve Kadın İşçilere Eşit Değerde İş Verilmesine İlişkin ILO Sözleşmesi (1951), İşe Alma ve Meslek Seçmede Ayırım Yapılmasına İlişkin ILO Sözleşmesi (1958).

Bunlardan başka Türkiye, Irk Ayırımının Bütün Türlerinin Kaldırılması İçin Uluslararası Sözleşmeyi imzalamış ancak henüz onaylamamıştır. Türkiye'nin Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Antlaşması ile Uluslararası Medenî ve Siyasal Haklar Anlaşmasını imzalamamış oluşu, henüz, insan hakları alanında kapatılması gereklî büyük bir gedik oluşturmaktadır.

Avrupa çapında ise Türkiye, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi'ni, bu sözleşmeye bağlı 4. hariç dört ek protokolü ve Social Gode'u imzalamıştır. Social Charter ile Göçmen İşçilerin Yasal Statüsü Sözleşmesi'ni ise sadece imzalamış, henüz onaylamamıştır.

Soysal, bütün bu listeye bakarak, Türkiye'nin insan hakları konusunda neye öncelik tanıdığını kestirmenin olanaksız olduğunu, bu eksikliğin muhtemelen, ülke içinde bir öncelik sırasının belirlenmemesinden kaynaklandığını dile getirdi.

Peki, imzalanan bu uluslararası anlaşmalar iç hukuk düzenimizde ne gibi bir statüye sahiptir? 1961 tarihli anayasamızın 65. maddesinin son fıkrasında şu hüküm yer alıyor: «Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında 149. ve 151. maddeler gereğince Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz.» Doç. Dr. İzzettin Doğan, (Doğan, İzzettin, Doç. Dr., «Avrupa İnsan Hakları Ve Ana Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşmenin Türk Anayasa Düzenine Etkisi», (İstanbul Barosu'nun düzenlediği İnsan Hakları Üzerine Yuvarlak Masa Toplantısı'na sunulan bildiri) Eylül 1978, s. 9) bu hükmün çok açık bir biçimde, anayasa ve yasalara uygun olarak yürürlüğe girmiş anlaşmaların anayasaya aykırılığının ileri sürülmesini ve iptalinin istenmesini engellediğini belirtiyor. Demek ki, anlaşmalar «kanun hükmünde» oldukları halde, öteki yasalar gibi anayasaya aykırılık gerekçesiyle iptalleri istenemeyecektir. Doğan, bu hükmün, muhtemelen, devletin uluslararası bir sorumluluk altına girmesini engellemek için konulduğunu söylüyor. Ancak, hukuken iptal edilmesi olanağı olmadığı için hukukî varlığını sürdüren anayasaya aykırı bir anlaşmanın, herhangi bir hükmü, ülke yasaları ile çatıştığı zaman durum ne olacaktır? Öte yandan, mahkemelerimizde uluslararası anlaşmaları uygulamak durumundaki görevlerinin, başta AİHS olmak üzere söz konusu anlaşmaların içerikleri hakkında yeterince bilgi sahibi oldukları da pek kolaylıkla söylenemez, sanırım.

TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI EĞİTİMİ

Ülkemizde başta SBF İnsan Hakları Merkezi olmak üzere, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, İstanbul Barosu'nun açtığı İnsan Hakları Merkezi gibi kuruluşlar, insan haklarının geliştirilmesi için çalışmalarını sürdürüyorlar. (SBF de bir İnsan Hakları Merkezi kurulmasına yönelik çalışmalar 1977'de başlamıştır. Enstitüler ve Araştırma Merkezi'ne ek olarak kurulan bu merkez, daha resmî kuruluşunu tamamlamadan yoğun çalışmalar içine girmiştir. Kuruluş aşamasında yardım için Unesco'ya başvuran SBF İnsan Hakları Merkezi, iki Türk uzmanının 1978'de Unesco Hakları ve Barış Bölümü'nde staj görmesini sağlamıştır. Unesco, Merkez'in kitaplığının oluşturulmasında da katkıda bulunmuştur.)

İnsan haklarının ders olarak okutulmasına gelince... Bu konuda, SBF İnsan Hakları Merkezi, seminere katılanların bilgilerine sunulmak üzere, merkezin çalışmalarını özetleyen bir broşür hazırlamıştı. Bu broşürde, anayasacılık hareketleri ile insan hakları anlayışı arasındaki sıkı sağa işaret edilmekte, o zamanki adıyla Mülkiye'de anayasa hukuku dersinin ilk kez 1877'de okutulmaya başlandığı kaydedilmektedir. 1879 ve 1891'deki kesinti ya da dinsel nitelikli sapmalardan sonra Mülkiye'de gerçek anayasa eğitiminin 1909 yılı ders programında başlatıldığı ifade ediliyor. 1909 programında Fransız, Amerikan ve İngiliz anayasa tarihlerinin ayrı dersler olarak okutulması da ilginç bir nokta.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra insan hakları konusuna karşı bütün dünyada uyanan ilgi, Türkiye'de de etkisini göstermiş,

çok partili demokrasiye geçiş olgusu da Mülkiye'de anayasa hukuku ve idare hukuku derslerinde özgürlük konusuna ağırlık verilmesine neden olmuştur. 1955'te kabul edilen yönetmelik, «amme hürriyetleri» adlı ayrı bir ders okutulmasını öngörmüştür. İnsan haklarına, ayrıca, her yıl lisans seminerleriyle doktora programında da yer verilmiştir. 1975'te kabul edilen son lisans yönetmeliği, lisans programında «uluslararası alanda insan hakları»nın ayrı bir ders olarak yer almasını karara bağlamıştır. Bir yıl önce ise, doktora programında «insan haklarının uluslararası korunması» adlı bir ders başlatılmıştı. Bütün bu derslerin yıllardır okutulan anayasa hukuku derslerinden bağımsız olduklarını belirtmek gerek.

SBF'nin dışında, İstanbul İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi'ne bağlı Siyasal Bilimler Fakültesi ile Siyasal Bilimler Yüksek Okulu'nda, İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Enstitüsü'nde, Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi'nde, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü ile Sosyal Hizmetler Akademisi'nde insan hakları dersleri «temel haklar», «kamu özgürlükleri» ya da «insan hakları» adlarıyla okutulmaktadır

Ayrıca, «genel kamu hukuku» ve «anayasa hukuku» dersleri ülkemizdeki insan hakları uygulamasını konu alırken, «devletler hukuku» dersleri de, insan haklarının uluslararası uygulamasını işlemektedir. İnsan haklarını dolaylı işleyen devletler hususi hukuku, ceza hukuku, iş hukuku, idare hukuku, haberleşme hukuku gibi dersler de, bölük pörçük olmakla birlikte bir ölçüde bilgi vermektedirler. Lisans düzeyinde sürdürülen insan hakları seminer çalışmalarının yanısıra, benzer seminerlere master ve doktora programlarında da da yer verilmektedir. Bütün bu derslere rağmen, sosyal, insan haklarının bağımsız bir disiplin olarak yeterince yoğun bir biçimde okutulduğunu söylemenin, bugün için, olanaksız olduğunu ifade etti.

İNSAN HAKLARININ GELİŞTİRİLMESİ YOLUNDA BALKAN ÜLKELERİ ARASINDA NE TÜR BİR İŞBİRLİĞİ YAPILABİLİR?

Sosyal, ilk başta, insan haklarına ilişkin çeşitli yayınlara hız verilmesiyle, ortak çalışmalar sürdürülmesinin, araştırmacı ve bilim adamlarının kısa sürelerle karşılıklı ziyaretler yapmalarının yararları üzerinde durdu.

İşbirliği konusunda çok sayıda önerinin, 1978 Eylülünde Viyana Kongresi'nde karara bağlanan UNESCO İnsan Haklarının Öğrenimine İlişkin Uluslararası Nihai Belgesi'nde bulunabileceğini ifade eden Soysal, Balkan ülkelerinin kendilerine özel sorunları nedeniyle farklı bir işbirliği modeli geliştirmesi önerisinde bulundu. Etnik halklar konusunda Balkan ülkeleri arasında ortak bir uygulama benimsenmesinin yanısıra, çağımızdaki yeni gelişmelerin insan haklarına etkilerinin irdelenerek, yeni ekonomik düzen karşısında tutarlı bir tavrın benimsenmesi gereğine işaret etti.

Soysal, bütün bu çabaların, uzun vadede, Balkan bölgesinin olduğu kadar, dünya barışının da gelişmesine olumlu katkılarda bulunacağını öne sürerek konuşmasını tamamladı.

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE TÜRKİYE

Türkiye'nin üye olduğu Avrupa Konseyi'nin kuruluş nedenlerine bir göz atmak, günümüzde tartışılan pek çok konuya açıklık getirmesi açısından yararlı olabilir. Savaş yıllarında Almanya ve İtalya'nın büyük bir saldırgan güce ulaşmasının yarattığı ürküntü, ulusal egemenliği sınırsız olmaktan çıkarma ya da ulusal egemenliği bir ölçüde sınırlama fikrini ön plana çıkarmıştı. Savaş sırasında dehşet verici boyutlara ulaşan insanlık suçlarının ilerlemesi ve yinelenmesinin engellenmesinin yanısıra, Avrupa ülkelerinin savaşın yıkıntılarından bir an önce kurtulabilmesi için güç kazanması ve özellikle pratik konularda işbirliğine yönelmesi gerekiyordu. Avrupa Kömür ve Çelik Birliği bu çabaların sonucudur. Sovyetler Birliği ve dünyanın öteki komünist partilerinin Cominform'da birleşmesine karşı Avrupa devletlerinin birliği çok çekici bir ideoloji olarak görünmüştü.

Bu gelişmelerin ışığında, I. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası alanda «azınlıkların korunması» fikri moda iken, II. Dünya Savaşı'ndan sonra «insan haklarının korunması» fikri ön plana geçmiştir. BM Antlaşması'nın (Yürürlüğe giriş tarihi 24 Ekim 1945.) «koruma hukuku»nu öngören hükümleriyle, 1948 BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, işte bu gelişmeyi yansıtmaktadır. Soğuk savaş koşulları da, proletaryaya dayalı Marksist demokrasi ve devrimleri destekleyen Sovyet anlayışına karşı, Batılı devletlerin insan hakları fikrine sımsıkı sarılmalarını kolaylaştırmıştır. İki bloklu, yılgı dengesine dayanan uluslararası politika sahnesinde, her iki bloğun devletleri farklı ideolojilerini bir tür silâh olarak kullanmaya yönelmişlerdir. Klâsik demokrasinin dayandığı temel insan hakları ile kişinin onur ve değerine duyulan inanç çevresinde bir araya gelen, demokrasiyi, kişi özgürlüklerini ve siyasal özgürlükleri korumaya ve güçlendirmeye karar vermiş Batı ülkelerinin dışişleri bakanları, 5 Mayıs 1949 tarihinde, Avrupa Konseyi'ni kuran anlaşmayı imzalamışlardır.

Bu anlaşma ile Batılı ülkeler sıkı bir dayanışma örgütü kurduklarına inanmış, üyelik koşullarını Doğu Avrupa ülkelerini dışarıda bırakacak biçimde düzenlemişlerdi. Ayrıca, kişisel ve siyasal özgürlüklerle, hukukun üstünlüğü ilkelerini ciddi bir biçimde çiğneyen üye devletin Konsey üyeliğinden çıkarılması öngörülmüştü. (Ulusal savunmaya ilişkin konular Konsey'in yetkisi dışında bırakılmıştı.) Avrupa Konseyi'nin kuruluş aşamasında hazırlanan raporlardan birinde, bir

devletin yasada öngörülen hakları sürekli ihlâl ettiği saptandığında, Konsey'in gerekli görmesi, Divan'ın da olumlu bulması halinde, bu ülkeye Avrupa Karma Silâhlı Kuvvetleri'nin gönderilmesi öngörülmüştü. Bu öneri reddedilmiştir, ancak, bu nokta, işin başından itibaren Batı Avrupa ülkelerinin insan hakları konusunu, kendi anladıkları biçimde, ne denli ciddiye aldıklarını göstermesi açısından ilginçtir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ise, NATO ile bölgesel savunmasını sağlama alan Avrupa devletleri birliğinin kuramsal ve hukuksal dış donanımının belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Hazırlanan sözleşme 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanan İnsan Hakları ve Ana Özgürlükleri Korumaya İlişkin Avrupa Sözleşmesi adıyla 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. Avrupa Sözleşmesi'ni 18 devlet imzalamıştır. (Avusturya, Belçika, Danimarka, Federal Almanya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Kıbrıs, Lüksembourg, Malta, Norveç, Türkiye ve Yunanistan.) Portekiz ve İspanya Konsey üyesi olmakla birlikte henüz sözleşmeyi imzalamamışlardır

Ömer Madra (Madra, Ömer, «Bireysel Başvuru Hakkı ve AİHS», yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 1979.) AİHS'nde Batılı devletlerin olabildiğince çok sayıda devletin katılmasını sağlamak amacıyla, yalnızca üzerinde uzlaşabildikleri medenî ve siyasal haklara yer verdiklerini, örneğin oy verme hakkı gibi klâsik bir hakkı sözleşme dışında bıraktıklarını belirtiyor. Madra, bu temkinli tutumun yanısıra, sözleşmede kabul gören haklar için bile, «demokratik bir toplumun gerektirdiği ölçüde» kısıtlamaların öngörüldüğüne dikkati çekiyor. Ancak, sözleşme ilkelerine uymayan devletin Konsey'den çıkarılacağına ilişkin madde, insan hakları için, BM Anayasası'nda bile bulunmayan bir kollektif güvence getirmektedir.

AİHS'nde BM Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nde yer alan ekonomik haklara yer verilmemiş, buna gerekçe olarak da, siyasal haklar gerçekleştirildikten sonra sosyal demokrasi çabalarına ağırlık verileceği kaydedilmiştir. [(Nitekim, 27 Nisan 1978 tarihinde, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu bir bildiri yayınlayarak, şu yeni görüşleri dile getirmiştir: «insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve gelişmesine etkin olarak, daha geniş bir anlamda katılmak, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlardan doğan hakları ele alarak, böylelikle barışı ve dünya güvencesini pekiştirmek, uluslararası işbirliği ve bütün insanların ekonomik ve toplumsal alanda ilerlemesine yardımcı olmak...» (Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'nin İHM tarafından hazırlanan raporu. Strasbourg, 13 Eylül 1978)] AİHS'de yaşama hakkı, beden bütünlüğünü koruma hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı, özel yaşamın ve aile yaşamının korunması hakkı, düşünsel faaliyetlere katılma hakkı, siyasal faaliyetlere katılma hakkı, ekonomik faaliyetlere katılma hakkı gibi haklar sıralanmakta, fakat bunlar tanımlanmamaktadır. Buna karşılık, gerektirdiğinde bu sayılan hakların nasıl sınırlandırılacağı konusunda ayrıntılı bilgi verilmektedir. (1 nolu ek protokolda, medeni ve siyasal hakların dışında, mülkiyet (md. 1) ve eğitim (md. 2) haklarına yer verilmiştir.) Devletler egemenlik haklarını saklı tutarak (ki bu durumda devletlerin nasıl olup da, ilk başta amaçlanan kaynaşmayı gerçekleştirecekleri, başlı başına bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır) ulusal güvenliği, kamu güvenliği ve düzenini, başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla, hakları sınırlama hakkına sahiptirler. Savaş halinde ise, devletler sözleşme hükümlerine aykırı kararlar alabileceklerdir.

AİHS hazırlanırken, uluslararası bir kamuoyu yaratarak, Avrupa Konseyi dışında kalan (önceleri İspanya ve Portekiz kastediliyordu, şimdilerde ise sosyalist Doğu Avrupa ülkeleri söz konusudur) ülkeler üzerinde bir baskı aracı oluşturması öngörülmüştü. Sözkonusu ülkeleri iç yönetimlerinde demokrasi yönünde değişiklik yapmaya itme tasarısı, Yunanistan'daki Albaylar Cuntası'nın düşmesinden sonraki gelişmelerle, İspanya ve Portekiz'deki demokrasiye dönüş girişimleri gözönüne alınırsa, bir ölçüde, başarıya ulaşmış görünüyor.

Avrupa Konseyi ile AİHS için bu kısa açıklamayı kaydettikten sonra, insan haklarının korunması alanında önemli bir yeri olan «bireysel başvuru» hakkından söz edelim biraz da AİHS'nin 95. maddesi, iç hukuk yollarının, en yüksek temyiz mahkemesi dahil, tüketilmiş olması koşulu ile, hakları ihlâl edilen bireylere, anlaşmaya imza koyan herhangi bir devlet ya da (belli koşullar dışında) kendi ülkesi aleyhine Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na üye devletlerden birinin bir kamu kuruluşunun (yönetim, mahkeme v b.) işlemleri hakkında şikayette bulunabilir. Bir kişi ya da bir özel firma aleyhinde şikayette bulunamaz. (Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuruda bulunacaklar için duyuru.) Bireyi kamu kuruluşlarını işlemlerine karşı korumayı amaçlayan bu madde, İstanbul Barosu Başkanı Orhan Apaydın'ın (Apaydın, Orhan, İnsan Hakları Üzerine Yuvarlak Masa Toplantısı Acık Konuşması, 27-29 Eylül 1978, İstanbul) belirttiği gibi, AİHS'ne «insan olmanın gereği olan hak ve özgürlükleri belirten bir liste olmaktan öteye, zorlamayı içeren bir hukuk belgesi değeri» kazandırmıştır. Bireyin «savunma» alanını ulusal sınırların dışına çıkaran 25. madde, devletlere, hukukun üstünlüğü ilkesini gerçekleştirme ve ülkesinde yaşayan her kişiyi insan hakları ve ana özgürlüklerden yararlandırma alanında hukuksal yükümlülük getirmektedir. AİHS'nden önce uluslararası hukuk alanında, bireyin hukuksal statüsü tartışılagelen bir konuydu. Bir kısım hukukçular bireyin uluslararası

hukukun tek kişisi olması gerektiğini öne sürerken, bazıları da bireyin mahkemelerin yalnızca konusu olabileceğini, uluslararası hukukun tek tarafının devletler olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu iki görüşü bağdaştıran orta yolcuları birey uluslararası organlar önünde taraf olabilmeli, yani uluslararası anlaşmalar bireylere haklar tanıdığında, bu haklar anlaşmayı imzalayan devlet için yükümlülükler yaratmalıdır görüşünü savunmaktadırlar. Bireyin, hakları çiğnendiğinde bir uluslararası yargı organına başvurabilmesi, devletin de bu organın yargı yetkisini tanımasını ve karara uyma yükümlülüğünü üstlenmesini gerektirmektedir. AİH Komisyonu dünyadaki tek yargı benzeri (quasi-judicial) organ olarak bireylerin başvuru mercidir. Komisyon gerçekte, muhakeme yetkisine sahip olmamakla birlikte, başvuru dilekçelerini inceleme biçimi yargısal niteliktedir. Sözleşme çerçevesinde bireyin başvurusunu yaptıktan sonraki konumu bir hayli sınırlı tutulmuş olmakla birlikte, böyle bir sürecin, bir kez başladıktan sonra geri döndürülemeyeceği için, bireysel başvuru hakkı, insan hakları alanında önemli bir aşama sayılmaktadır. Ancak, Komisyon'un kararları ilgili devleti bağlayıcı değildir. Devletleri bağlayıcı kararları yalnızca AİH Divanı ile Bakanlar Komitesi verebilmektedir. İş bununla da kalmıyor, ne bireyler Divan'a taraf olabilmektedir, ne de Divan, bireyin başvurusu üzerine belli bir yönde karar veren Komisyon'un bu kararına uymak zorundadır.

AİHS'nde ekonomik ve sosyal haklara yer verilmemesi, bireylerin başvurularının çoğunun, daha incelenmeden geri çevrilmesine neden olmaktadır. Bu durumda, bireysel başvuru hakkının pek parlak bir uygulamaya sahip olmadığı açıktır. (AİHS'nin, bir ölçüde, devletler arasındaki siyasal sorunları çözmek için araç olarak kullanılması yüzünden, bugüne dek, Divan'a pek az iş düşmüş, bu arada Komisyon öne çıkmıştır.) 1978'e dek 8113 başvurudan ancak 174'ünün (%22'lik bir oran) Komisyon tarafından incelenmeye değer bulunduğunu belirtirsek, devletleri tedirgin etmemek için hayli titiz davranıldığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. [Nitekim, İstanbul Barosu'nun Eylül 1978'de düzenlediği yuvarlak masa toplantısında, konuk Atina Barosu Genel Sekreteri Panos Korkovelos, AİHK'nun yetersiz kaldığı durumlarda, üye ülke yurttaşlarının hukukunu koruyabilmek amacıyla, «Akdeniz Konseyi» ya da «Balkan Konseyi» kurulması önerisinde bulunmuştur. (**Cumhuriyet**, 29 Eylül 1978.)]

Türkiye, AİHS'ni ve 4. dışındaki dört ek protokolü, 10 Mart 1954 tarihli bir yasayla onaylamıştır. Türk hükümeti, 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu korumak, dinsel nitelikte öğrenim yapan okulların açılmasını engellemek için, 1. protokolün 2. maddesine çekince koymuştur. Türkiye'nin AİHS'ni imzalamasına, ülkemizde temel hakları güvenceye alma kaygısından çok, Batı ile bütünleşme gayreti yol açmıştır. Türk hükümeti, NATO, Marshall programı, ABD ile ikili anlaşmaların oluşturduğu çerçeve içinde, siyasal tercihini Batı yönünde kullandığı için AİHS'ne imza koymuştur. Ancak Türkiye, özel bildirim gerektiren (Protokol 4, md. 6) bireysel başvuru hakkını (md. 25) ve Divan'ın zorunlu yargı yetkisini (md. 46) kabul etmemiştir. Türkiye'nin yanısıra, bu iki maddeyi (1962 yılına dek) Fransa ile Kıbrıs, Malta ve Yunanistan da kabul etmemiştir.

Madra, Fransa'yı Cezayir olaylarının engellemiş olabileceği gözönüne alınırsa, geri kalan dört ülkenin, Batı Avrupa devletlerine kıyasla farklı değer sistemleri ve kültürlere sahip periferi (çevre) ülkeler olduğuna dikkati çekmektedir. Madra, bireysel başvuru hakkının gelişmiş Batı Avrupa ülkelerince, periferi ülkeler üzerinde bir baskı unsuru gibi kullanılması olasılığına karşı, adı geçen ülkelerin direnmelerinin, bir ölçüde, haklı görülebileceğini öne sürmektedir. Yine Madra, 1961 yılında, CHP partı grubunda, bireysel başvurunun kabul edilmesi için yapılan tartışmalar sırasında, bu öneriyi, İnönü'nün «ileri Batı ülkeleri kabul etmedi, biz niye edelim?» yollu bir ıtırazla geri çevirdiğini kaydediyor. Dolayısıyla, Türk hükümetlerinin yurttaşların özgürlüklerini ihlâl etmesi halinde, yalnızca devletleri AİHK'na başvurma yolu açık kalmaktadır (Bireysel başvurunun kabul edilmemesi bir yana, AİHS'nin 17. maddesinde yer alan, aşırı akımların yayılmasına yönelik propaganda yapmayı yasaklayan hükümleri de, Türkiye Uzmanlar Komitesi'ne önermiştir.) Bireysel başvurunun kabul edilmesi yönünde, Prof. Erim, İstanbul Barosu ve üniversite çevrelerinin çeşitli girişimleri günümüze dek olumlu bir sonuç vermemiştir.

Burada bir noktaya değinmekte yarar var: «Bireysel başvuruyu hemen kabul edelim. Yoksa namusumuzu kurtaramayız.» türü bir tavır da yanlış olabilir. Sonuç olarak, buraya kadar verilen açıklamadan da anlaşılacağı gibi, Avrupa Konseyi ve AİHS, Batı Avrupa devletlerinin örgütleridir. Bir uluslararası örgüte üye olmak, örgütün asıl üyelerine benzemekten çok bizim ülkesel çıkarlarımıza yarar sağlamalıdır ve en önemlisi, Türkiye gibi ülkeler, benzer koşullara sahip başka ülkeleri yanlarına alarak, mevcudun daha da olumluya yöneltilmesi için, etkin bir ağırlık yaratabilmelidirler. Soysal, Türk bildirisini sunarken, AİHS'nin çağdaşlaştırılması, temel hak ve özgürlüklerin yeniden gözden geçirilmesi ve III. dünyanın gelişmesine açık bir tutumun benimsenmesi gereğine parmak basarken, sanırım, bu duyguları dile getiriyordu.

İNSAN HAKLARI VE FİLİSTİNLİLER

Bildirilerden ayrı olarak, SBF İnsan Hakları Merkezi, İnsan

Hakları ve Filistinliler başlıklı resmî nitelikli olmayan, bir rapor hazırlamıştı. Prof. Dr. Türkkaya Ataöv'ün imzasını taşıyan rapor dört bölümden oluşuyordu: 1. Giriş, 2. Filistin'de Irkçılık, 3. Filistinli Araplara Uygulanan Irk Ayırımı, 4. 1967'de İşgal Edilen Topraklarda İnsan Hakları.

Giriş bölümünde insan haklarının evrensel ve bölünmez bir konu olduğuna dikkati çeken Ataöv, Filistinlilerin insan hakları sorunlarını anlayabilmek için, İsrail devleti ile Filistinlilerin karşılıklı konumlarının derinliğine incelenmesi gerektiğini öne sürüyor. Ataöv, bazı Batılı yazarların İsrail'i Orta Doğu'daki «tek» demokratik ülke olarak nitelemesine, İsrail bağımsızlık bildirgesinde, ülkenin bütün insanlarına özgürlük, adalet, barış, eşitlik vaad edilmesine rağmen, gerçek durumun bu vaadlerden çok farklı olduğunu vurguluyor.

İkinci bölümde, İsrail'de yaşayan Filistinlilerin konumunu inceleyen Ataöv, bu ülkedeki insan haklarına aykırı uygulamaların Yahudi hukukçular arasında bile tepki yarattığını kaydettikten sonra, 1950'de Knesset'ın kabul ettiği yasa uyarınca, dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın Yahudilere göç hakkı tanımanın, BM İnsan Hakları Sözleşmelerini ihlâl ettiğini belirtiyor. Ataöv, bütün yaşamını İsrail topraklarında geçirmiş bir Filistinliye en doğal hakları verilmez, vatandaşlık statüsü tanınmazken, binlerce km. uzaklarda doğmuş bir insana salt Yahudi olduğu için her türlü hakkı tanımanın, açıkça haksızlık ve ırk ayırımına dayalı bir tutum olduğunu ifade ediyor. Siyonizmin tüm ülkede polis ve ordu tarafından sıkı sıkıya korunan, ırkçı bir adalet ağı ördüğünü iddia eden Ataöv, örneğin, Hıristiyan Arap halkın köylerini boşaltmaya zorlandığını kaydediyor. Bunun yanısıra, ırkçılığın gözlemlendiğine dikkati çeken Ataöv, Avrupalı Yahudilerin, Doğulu (Yemenli, Hindistanlı, Faslı ve İranlı) Yahudilerle zenci Yahudilerin hor görüldüğünü, bu insanların ülke nüfusunun yarısını oluşturmalarına rağmen, Parlamento ve hükümete tek tük temsilci sokabildiklerini söylüyor. Dolayısıyla, İsrail'deki Filistinliler, Avrupalı Yahudiler, Doğulu Yahudiler ve zenci Yahudilerden sonra, dördüncü sınıf vatandaş sayılmaktadırlar.

Filistinli Arapların konumunun incelendiği üçüncü bölümde ise, siyonizmin Yahudilerin yaşadıkları ülkeden ayrılıp İsrail'de toplanmalarını amaçlarken, öte yandan da, Yahudi olmayanların ülkeden dışarı atılmasını öngördüğünü vurgulayan Ataöv, bunun, hiç kimsenin vatanına dönmekten alıkonamayacağını belirten çeşitli insan hakları bildirilerinde yer alan hükme aykırı olduğuna dikkati çekiyor.

Filistinli Arapların köylerinden kovulmasına, İsrail'in kuruluşundan önce başlandığını ve özellikle 1948 Savaşı'ndan sonra hızlandığını belirten Ataöv, 1967 Savaşı'ndan sonra ise bu eylemlerin doruğuna ulaştığını kaydediyor. Arap entellektüellerin ülkeden ayrılmaya zorlanması, aynı eylemin değişik bir yönünü oluşturmaktadır. İsrail'in kuruluş yıllarında «yabancı», «göçmen» ya da bir «yük» gibi görülen Filistinli Araplar, şimdi de «terörist» diye dışarıda tutulmaya çalışılmakta, ancak sözkonusu terörizmin nereden kaynaklandığını anlamak istememektedirler.

Ataöv'ün belirttiğine göre, İsrail'in tüm yasaları, Müslüman ya da Hıristiyan olsun, bütün Filistinli Arapları göçmen statüsünde tutacak biçimde düzenlenmiştir. Filistinlilere pasaport yerine, topu topu 1 yıl için geçerli seyahat kartları verilmektedir. Kart sahibi, herhangi bir nedenle, 1 yılda İsrail'e dönemezse, ülkesine dönme hakkını tümden yitirmektedir. Bu uygulama hem insanların en doğal hakkı olan kendi onavatanlarında yaşamak, çalışmak ve ölmek hakkına, hem de BM Genel Kurulu'nun 1947'deki, herkese fiilen yaşadığı ülkenin vatandaşlığını kazanma hakkı veren kararına da ters düşmektedir.

Öte yandan, iki milyon Filistinli Arabın Knesset'te temsil edilmesi etkin bir biçimde engellenmektedir. İngilizlerin manda yönetiminden miras kalan ve o zamanlar bir Arap ayaklanmasını engellemek amacıyla, olağanüstü durumlar için hazırlanmış, savunma kuralları hâlâ yürürlüktedir.

Filistinli Arapların Yahudi İsrail vatandaşları ile eşit koşullar altında mal-mülk edinme hakları da yasayla engellenmiştir. (Resmî İsrail istatistikleri, tarımsal alanın onda dokuzunun Yahudi ulusal fonunun elinde olduğunu gösteriyor.) Çeşitli iş koşullarında, konut edinme ve eğitim alanlarında da Avrupa kökenli olmayan Yahudilere olduğu gibi, Filistinli Araplara da farklı muamele yapılmaktadır. (Filistinli Arap öğrenciler, yüksek öğrenimdeki toplam öğrenci sayısının ancak %1'ini oluşturmaktadır.)

1967 Savaşı'ndan bu yana işgal altındaki Batı Şeria, Gazze şeridi ve Sina yarımadasında yaşayan Filistinli Arapların durumuna gelince... Kendi topraklarındaki Filistinlilere karşı haksız uygulamalar sürdüren İsrail'in, işgal altındaki Filistinlilere daha insancıl davranacağı pek umulamaz herhalde... Arap devletlerinin kendi aralarındaki çekişmeler, örgütsüz ve tutarsız davranışları İsrail'e Filistinli Arapları baskı altında tutmak için olanak sağlamaktadır. Dünyanın siyasal konjonktürünün, şimdilik, İsrail'den yana olması da Yahudilerin işlerini kolaylaştırıyor olsa gerek... Filistin sorunu, günümüzün insan hakları gündeminde çok önemli bir sorun. Ancak, Işın ilke yanını bir tarafa bırakalım. Kesin olan bir şey var, Filistinlilere hakça bir çözüm getirmeyen hiçbir barış formülünün Ortadoğu'da uzun ömürlü olması beklenmemelidir. Belki de, Filistinlilerin haklarını kazanmaları yolunda en büyük güvenceleri, uluslararası örgütler vs.den çok, sorunun bu canalıcı ve siyasal yönüdür.

SONSÖZ

İnsan hakları konusunda billurlaşmış bir görüşe varmak, işin içine çok sayıda unsur karıştığı için zor. İnsan hakları çe-

şitli açılardan incelenebilir: hukuk açısından yürürlükteki yasalar ve hukuksal kurumlarla bunların işleyiş mekanizmaları didiklenebilir. Sosyolojik açıdan, toplumun sınıflarının hangi haklardan ne ölçüde yararlandıkları incelenebilir, araştırılabilir. Felsefi açıdan hak ile özgürlük arasındaki ayırım üzerinde durulup her birinin içerikleri belirlenmeye çaba gösterilebilir, ancak bu içerik belirlemenin toplumsal ve hukuksal planda uygulamaya konma şansı olmayabilir, dinsel bir yaklaşımla hak denen şeyin ne olması gerektiği üzerinde tezler geliştirilebilir, uluslararası hukuk alanında, uluslararası örgütlerin kabul ettiği ilkeler ve uygulamada gerçekleştirdikleri aşamalar sözkonusu edilebilir, siyasal bilim açısından siyasette etkili olan unsurların güçleri çözümlenebilir.

Hak kavramı böylesine çok boyutlu iken, «insan hakları» dendiğinde, günümüzde, evrensel kabul görmüş ve evrensel bildirilerde ifade edilmiş birtakım haklar anlaşılıyor genellikle. Bireyin haklarının egemen devlete karşı korunması çabası insan hakları çalışmalarının odak noktasını oluştururken, gözönünde bulundurulması gereken önemli bir nokta var: seminer tartışmalarında, uluslararası politika sahnesinde devletlerin bağımsızlığı gerçekleşmedikçe, insan haklarını korumanın olanaksız olduğu dile getirildi. Peki, bırakın azgelişmiş ülkeleri, büyük devletlerin bile, bugün, uluslararası alanda gerçekten bağımsız davranabildikleri iddia edilebilir mi?

Demek ki, sorun geniş halk kitlelerinin insan hakları konusunda daha bilinçlenmesine, uluslararası kuruluşların ağırlıklarını arttırmalarını sağlayacak örgütlü çalışmalara gelip dayanmaktadır. Dünya tarihinde insanoğlu nerede, hangi hakkı elde etmişse, bunun yolu örgütlü mücadeleden geçtiğine göre, insanın değeri üzerine hamasi nutuklar yerine, somut çalışmalara yönelinmelidir. Tarabya semineri benzeri çalışmalar, uzun vadede, insan hakları konusunda belli bir kamuoyunun yaratılmasına yardımcı olabilir. Yalnız, seminerlerde yasa metinlerinden kuru kuruya söz etmekten vazgeçip örnek olayların incelenmesi, ülkelerin insan hakları uygulamaları gözler önüne serilmek şartıyla

JÜLİDE ERGÜDER

BİR İHRAÇ OLAYI, DOLAYISIYLA TİP

Aşağıda okuyacağınız belgeler, TİP üyesi Seçkin Yasar'ın partiden ihraç edilme sürecinin belgeleridir. Belgeler, bizim açımızdan, sadece dergimizin adının da bunlar üzerinde bulunuşundan ötürü önem taşımamaktadır. Belgeleri önemli kılan, TİP gibi, «işçi sınıfı partisi», «proleteryanın politik hareketi» olma iddialarıyla siyasal mücadele alanında yer alan bir kuruluşun niteliğine ışık tutmaları da değildir sadece. Bu «ihraç» sürecinin belgelerini okurken, her devrimci, hiç şüphesiz sosyalist siyasal mücadele için hayati önem taşıyan parti, parti-içi demokrasi, sosyalist bilinç v.b. konulardaki görüşlerini şöyle bir gözden geçirecektir. Belgelerin asıl önemi buradan kaynaklanmaktadır.

İhraç süreci ile ilgili yazışmalar, Seçkin Yasar'ın TİP Beyoğlu İlçe Yönetimine gönderdiği aşağıdaki yazıyla başlamaktadır:

5 Ocak 1979

TİP Beyoğlu İlçesi Yönetim Kurulu Başkanlığına,

«Parti içi demokrasi», işçi sınıfı partileri açısından vazgeçilmez bir ögedir. Bu ögenin, parti yaşamında geçerlilik kazanması, her parti biriminin ve üyesinin üzerinde titizlikle durmasıyla mümkündür. Bu açıdan bakıldığında, geçtiğimiz aylarda yer alan bir olay, bu konuda düşünmeme neden oldu: Yalçın Küçük'ün Partiden ihracı.

Adı geçenin temsil ettiği tutuma hiçbir yakınlık duymamakla birlikte, Partiden ihracına neden olan görüşlerinin bizlere aktarılan yanları, bu görüşün «sağ sapma» olduğuna dair yeterli kanıtları taşımamaktadır. Bütünsel görüşlerden alınan küçük pasajlarla iktifa edip, daha çok yoruma dayanan bu açıklamalar, bizden yalnızca **inanmamızı** istemeye yöneliktir. Oysa, Partimiz karar organları, bizden herhalde inançlı bir bağlılık değil, **bilinçli bir katılma** istemektedir.

Ve kanımca böyle bir tutum, o kişi ve görüşlerin mitoslaşmasına da neden olur.

Organlarımızın aldığı kararlara uyum esastır. Ancak, bu konudaki kaygılarım, Parti mekanizmasının sağlıklı işleyişi açısından, yönetim kademelerinde sorumluluk almamı zorlaştırmaktadır.

Bu nedenle, GSD ekibi başkanlığından alınmamı rica eder, Parti yaşamımı GSD ekibi üyesi olarak sürdüreceğimi bildiririm.

Saygılarımla,

Seçkin Sümer (Yasar)

Yasar, yukardaki yazısını gönderdikten bir süre sonra, TİP İstanbul İl Disiplin Kurulundan aşağıdaki yazıyı almıştır:

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ
İSTANBUL İL MERKEZİ
İL DİSİPLİN KURULU

Piyer Loti Caddesi No. 21
Çemberlitaş-İstanbul

Sayı: 78 — 19 Şubat 1979

Sayın Seçkin Sümer
Nüsretiye Caddesi 55/2
Ihlamur-BEŞİKTAŞ-İSTANBUL

Beyoğlu İlçe Yönetim Kurulunun 30.1.1979/1 sayılı kararıyla İl Disiplin Kuruluna sevkedilmiş bulunmaktasınız.

Sevk isteminin bir kopyası ilişiktedir.

Tebligatı aldığınız tarihten itiboren on gün içinde bu konudaki yazılı savunmanızı Kurulumuza iletmenizi rica ederiz.

Saygılarımızla.

İl Disiplin Kurulu a
Başkan

İbrahim Aksın

Eki: sevk istemi

İl Disiplin Kurulunun yazısında adı geçen, Beyoğlu ilçe Yönetiminin başvurusu ise aşağıda yer almaktadır:

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ
Beyoğlu İlçe Başkanlığı

Sayı: 3 İstanbul 30.1.1979

İstanbul İl Disiplin Kuruluna
İl Başkanlığı

Sevk isteminde bulunan: Beyoğlu İlçesi Yönetim Kurulu
Kurul Karar tarihi ve sırası: 30.1.1979/1
Kurul Sözcüsü: Bahattin Demirkol
Sevk edilen üye: Seçkin Sümer (Yaşar)
Adres: Nüsretiye Caddesi 55/2
Ihlamur-BEŞİKTAŞ-İSTANBUL
İstenilen ceza türü: Kesin çıkarma.

Olayın niteliği ve gerekli bilgiler:

Hakkında ceza isteminde bulunulan ilçe üyemiz Seçkin Sümer Ekip başkanlığı yaptığı Ekip üyelerinin sözlü açıklamaları ve bu açıklamalara paralel ekip başkanlığından istifasını mektubu ilçe yönetim kurulumuzca değerlendirilmiş ve aşağıdaki sonuçlar bu bilgilere dayalı olarak ortaya çıkmıştır.

Muhalefete eleştiri hakkı isteyen aydın liberal tutumuyla:

1 — Parti örgütünün Merkez Yönetim Kurulunun demokratik merkeziyetçilik işleyişi içindeki yönetim görevini yerine getirmesine,

2 — Soruşturma kurullarından söz ederek **partinin** tek tek üyelerinin düşüncelerini bilmek hakkına,

3 — Yalçın Küçük düşüncesinin mahkum edilişini ve adı geçenin partiden atılmasının anti-demokratik olduğunu söyleyerek ve yaymaya çalışarak partinin mücadele düzeyine,

4 — Parti organları dışındaki kaynaklara dayanarak ekip toplantısında diğer üye ve sempatizanlarda kuşku yaratacak düşünceleri savunarak **parti** politikasına,

5 — Anti-parti BİRİKİM hareketinin önerilerine paralel önerileriyle bilimsel sosyalist öğretiye,

6 — Düşünce ve eylem bütünlüğünün parti örgütünün vazgeçilmez kuralı olduğuna,

Karşı bir tutuma girdiği yönetim kurulumuzca tespit edilmiştir.

Parti örgütüne ve kadrolara güvenin, politik bağlılığın artırılması gereken bir ortamda bu güveni tahribe yönelik girişimleri nedeniyle İlçe Yönetim Kurulumuz sözkonusu üyenin koğuşturma usulüne ilişkin Tüzüğün 51. 52. 53. 54. maddesi gereğince ihraç isteniyle İl Disiplin Kuruluna sevkine karar vermiştir.

Gereğinin yapılmasını rica ederim.

Saygılarımla.

TİP Beyoğlu İlçe Başkanı
Hidayet Kandaz y.

Mühür ve imza

Dağıtım: İl Disiplin Kurulu
Seçkin Sümer (Yaşar)

Aslının aynıdır.
İl Disiplin Kurulu Başkanı
İbrahim Aksın

İl Disiplin Kurulu sözü geçen suçlamalara karşı Yaşar'ın savunmasını da istemişti. Şimdi bu savunmayı okuyarak devam edelim:

3.3.1979

Türkiye İşçi Partisi
İstanbul İl Merkezi
İl Disiplin Kurulu Başkanlığına,

Savunmama öncelikle işçi sınıfı partisi konusundaki görüşlerimi sunarak gireceğim.

İşçi sınıfı partisi, işçi sınıfının iktidar mücadelesinde bir silah, bir araçtır. Fakat parti, yalnızca bir araç olmayıp, gerçekleştirmeyi amaçladığımız toplumun çekirdeğini, bugünden yaratmaktır da. Kapitalist toplumun bağrında, tabir caizse, bir delik açmaktır. Geleceğin sosyalist toplumunun şiarlarından önemli biri de, her bireyin siyasete katılmasıdır, siyaset yapabilir hale gelmesidir. Kapitalist toplumun yalnızca işgücü fonksiyonuyla yüklediği çalışan sınıfların, sosyalist toplumda ve onun çekirdeği olan partilerinde kazanacakları birçok yeni fonksiyondan en önemlisi bu fonksiyondur. Sözünü ettiğimiz parti, partiyi oluşturan tüm üyelerine, yani partililere karar oluşturmadan, uygulamaya değin siyasete katılma imkanı tanımalıdır.

Oysa Partimizin mevcut yapısı içinde bu sözkonusu olamamaktadır. Örgütlenme biçimi ve işleyiş mekanizması, daha çok klasik burjuva örgüt şemasına uygundur. Klasik burjuva örgütlenmesinde de, bize Partinin demokratik yanı olarak sunulan kongreler, il temsilcileri ya da birim temsilcileri toplantıları türünden «demokratik» oluşumlar vardır. Ve işleyiş mantıkları da özünde pek değişmemektedir.

2. Büyük Kongremizde, ilk kongrede pek yer verilmeyen parti içi demokrasi konusu üzerinde fazlaca duruldu. Hemen her delege, parti içi demokrasinin ne olduğuna dair düşüncelerini açtı. Bu tabi sevindirici. Sevindirici olmayan, bu arkadaşlarımızın, elbette inanarak, yıllanmış burjuva örgütlenme biçimini bize «işte demokrasi» diye sunmalarıydı. Arkadaşlarımız, ya sözünü ettikleri bu «demokratik» organların nasıl işlediklerine yeterince dikkat etmiyorlar ya da demokrasi konusunda farklı düşünüyoruz. Sınıflı toplumlarda yanılsamalar çok olağandır. Kapitalizmin, çoğunluğun çıkarlarının aksine, çoğunluğun onayıyla yaşa-

masının esbabı mucibesi de ideolojiler (gerçeğin çarpık bilinci) değil midir? Bu anlamda baktığımızda, yani kongrelerin ve benzeri demokratik organlarımızın işleme biçimini incelediğimizde, bunun hiç de demokratik olmadığını görüyoruz. Bu konuda öyle olduğuna dair yanılsamalar var.

Kongrelerde bir önceki yönetim kurulunun çıkardığı yeni yönetim kurulu ve bir üst kongre delege listeleri hiç itirazsız aynen onaylanır. Eski yönetim kurulunun çalışma raporu üzerine yapılan eleştiriler, hep tali konular üzerinde yoğunlaşır. Temel hiçbir mesele tartışılmaz. Alt kongrelerde, zaten bu da yapılmaz. Çünkü hiyerarşik birim küçüldükçe teorik bilinç seviyesi de düşer. Bunları söylerken, kongrelerde itiraz mutlaktır gibi genel bir tez ileri sürmediğimi hemen belirteyim. Fakat bu itirazları taşıyan, belli birikimleri ve eleştirileri olan parti üyelerinin de olduğunu biliyorum. Genellikle bu tür toplantılarda bir sıkılganlık hakimdir. Çoğu kişi teorik birikimsizliği yüzünden küçük düşeceği, ayrılıkçı olarak tanımlanabileceği gibi kaygılarla konuşmamayı yeğler. Gerçekten herşeyi onaylayanlar da vardır. Bu arkadaşların bir kısmı, onaylanması gerektiğini öğrendikleri, yöneticilere güvenin ve inancın asloldüğuna inandıkları için onaylarlar. Burjuva ideolojisinin de halka empoze ettiği, yalnızca kendi işlerine bakmalarıdır. Onların yerine siyaset yapanlar vardır. Tek yapacakları seçmektir. Sözünü ettiğimiz arkadaşlarda, «büyüklerimiz bizden iyi düşünür» ideolojisi aynen devam etmektedir. Herkes ve her kademe kendinden bir üstüne bağlamıştır beynini. Onaylayan arkadaşlarımızdan diğer bir kısmı ise «ben sosyalistim, işçi sınıfı partisinde de çalışıyorum. O halde huzur içinde olabilirim» ahlaki tavrı içindedir. Yaptıkları, aidat ödemek ya da pul yapıştırmak, tashih yapmak gibi bazı şeylerdir. Fazla da zamanlarını almaz. Sosyalizmin ve Partinin meseleleri bu kategoriyi fazla da ilgilendirmemektedir. Zaten bunun yanısıra para kazanma, çoluk-çocuk gibi sorunlar da giderek daha bir binmektedir sırtlarına...

Oysa, kongrelerimizde herkesin kendini ya da bir başkasına aday gösterme ya da yeni bir liste çıkarma hakkı vardır. Fakat bu hemen hiç vaki olmamıştır. Gözlediğim kadarıyla, istek olduğu halde olmamıştır. Çünkü, burjuva toplumunda örneklerini çoğaltabileceğimiz gibi, hakların verilmesi yeterli değildir, toplumun bunun bilincinde olması gerekir. Demokrasiyi mümkün kılan da ancak demokrasi bilincidir

Kongreler yapılır, biter. Herkes huzur içindedir. Hiçbir çatlak ses çıkmamıştır. Parti, birlik ve bütünlük içindedir. Üyeler kendilerine sunulan yönetim kurulu ve delege listelerinin hangi kriterlerle oluşturulduğunun ve niye onayladıklarının cevabını çoğu kez veremezler. Veremezler, çünkü çoğu üyemiz algısal düzeydeki bu bilgilerini bilimsel bilgiyle açıklayabilecek teorik teçhizlenme içinde değildir. Türkiye'nin mevcut şartları ve işçi sınıfı partisini seçen sınıf ve katmanların bilgilenme olanaklarının sınırlı olduğu düşünüldüğünde bu doğaldır. Doğal olmayan, Parti üyeliğini seçen kişilerin zaman geçtikçe bu eksikliklerini gideremememesidir.

Partimizde, birçok yöneticimizin de tesbit ettiğini söylediği bu durumun aynen devamı, tesbit edilen durumu dönüştürmeye yönelik bir çabanın olmamasındandır. Üyelerin bilgilenmelerine yönelik yaygın ve ciddi bir teorik eğitim Partimizde gerçekleştirilememiştir. Bu konunun ihmali, yapının kendini yinelemesi demektir. Partinin, her bir hücresi canlı, yaşayan bir organizma haline dönüşmesi, temel yapısal sorunlarla birlikte bu sorunun da çözülmesini gerektirmektedir.

Sosyalist mücadele, yalnızca **inanç** sorununa indirgenemez. Eğer bu duygu yeterli kadar varsa sosyalizmin başarılması garanti altındadır anlayışına son verecek teorik teçhizlenmeye ihtiyaç vardır. Aksi takdirde, Partide sözkonusu olan devamlı bir üye sirkülasyonu kanımca engellenemez. Bu olgu, kimi görüşlerce belki sağlıklılık olarak yorumlanabilir. Ama ortalama üye ömrünün 3 yıl olduğu bir parti (çoğu arkadaşımız ya ayrılmış, ya istifa etmiş ya da ihraç edilmiştir), kanımca deneylerin birikmemesi nedeniyle pek de sağlıklı bir yapı arzetmez.

2. Kongremize böyle gelinmiştir. 2. Büyük Kongreye gelme süreci de yukarıda anlattığımız biçimde gelişmiştir. Ancak bu kez, yaklaşık 200 üyenin tasfiyesi ve henüz sonuçlanmamış kesin ihraç talepleriyle. Hem de 2. Kongre arifesinde açılan «Üye Kazanma Kampanyası»na rağmen. Bu üyeler neden ihraç edilmiştir? Ve neden ihraç edilme süreci içinde olanlar vardır? Öbür ihraç işlemleriyle ilgili bilgim sınırlı olduğu için kendi deneyimi örnek olarak vermek istiyorum.

Ben, bir sosyalist olarak, örgütlü çalışmanın gereğine inanmış bir sosyalist olarak Partiye girdim. Partime katkımın, Partimin de bana katkısı olmasını istiyordum. Bu katkının nasıl olması gerektiği konusundaki teorik görüşlerimle çelişen bir yapıyla karşılaştım. Benden, Güzel Sanatlar Akademisinden olmam nedeniyle, yalnızca görsel düzenlemeler konusundaki katkımın dışında birşey istenmedi. İstenmediği halde verme çabalarım karşısında da tabular duvarıyla çevrili olduğumu gördüm. Partide burjuva toplumundaki işbölümü ve insan ilişkilerinin bir yeniden üretimi sözkonusuydu. Oysa işçi sınıfı partisi bu işbölümünü ve ilişkiler silsilesini, sosyalist toplum modelinde olması öngörülen bir biçime ve öze dönüştürmek durumundadır. Yani işçi sınıfı partisinde, herkesin, işçi, aydın herkesin teorik-pratik tüm tasarrufları paylaşması gerekir. Teori ve pratikte birlik kanımca böyle sağlanır. Yoksa burjuva toplumu benzeri bir yapıyı yeniden üretmekle değil.

Burjuva toplumlarında, bildiğimiz gibi giderek incelen bir işbölümü vardır. Herkes kendi uzmanlaştığı işi yapar. Bu anlamda siyaset de ayrı bir uzmanlaşma türüdür. Halkın siyasete katılması da seçme «özgürlüğüyle» sınırlanmıştır. Oysa sosyalist bir partinin her bireyinin dolaysız olarak politikaya katılması, amaçlanan sosyalist toplum biçimine uygun bir yapıyı kurması gerekir. Üyelerine ayrı ayrı fonksiyonlar yükleyen, siyaset yapmayı ise yalnızca yöneticilere özgü bir fonksiyon olarak gören bir anlayış, aynı zamanda sınıflı toplumların en belirleyici özelliği olan **yöneten-yönetilen** ilişkisini de yeniden üretir Oysa kurulması için mücadele verilen kararların (temel sorunlardan, tali sorunlara kadar) organik bir biçimde oluşturulduğu ve dolayısıyla birlikte uygan-

dığı bir yapı mutlaka daha sağlıklı olacaktır. Bu durumda **disiplin de** devamlı empoze edilen birşey olmaktan çıkacak, uyulması gerekli bir kural olarak değil, amaçlanan şeye varmanın **ortak bilinciyle** ortaya çıkan bir olgu olacaktır.

Sözün disiplin konusuna geldiği bu noktada, artık bana yöneltilen 6 maddelik suçlama metnini yanıtlayabilirim.

Madde 1:

İşçi sınıfı örgütü konusundaki düşüncelerimi ve bu anlamda Partiye yönelttiğim eleştirileri, savunmamın ilk bölümünde belirtmiştim.

Birinci suçlama, organınıza ekte sunacağım ekip başkanlığından ayrılma isteğimi içeren mektubumun 2. paragrafına ilişkin sanırım. Yalçın Küçük'ün «sağ sapma» içinde olduğuna karar veren yönetim organlarımızın, bu kararı, yazılı ve sözlü olarak açıklarken, üyelerin katılmalarını sağlayacak kanıtlar (bu kanıt, bütünsel görüşlerinin sunulmasıdır, yorumun değil) göstermeden, onlardan, yalnızca **inanmalarını** istemelerine yönelik bir anlayışın kaygısını taşıdığımı belirtir.

Daha önceki açıklamalarımda da sözünü ettiğim gibi, Parti bütünlüğü, karar ve direktiflerle yaratılamaz. Yönetim kademelerimiz temel hiçbir sorunun üyeler arasında tartışılmasını istemez, onların yalnızca **inanma** ve **güvenmelerini** isterse, bütünlüğün sürekliliği ve örgütün güçlülüğü sağlanamaz. Bu ancak ortaklaşa bir **bilincin** ve **katılmanın** sonucunda oluşur.

Madde 2:

İkinci suçlamada, soruşturma kurullarından söz ettiğime değiniliyor. Böyle bir kurumun gerçeklikte varolması değil de, dillendirilmesi niye bu kadar tepkiye neden oluyor anlamak mümkün değil

İkinci olarak bu maddede, «Partinin, tek tek üyelerinin (yani «partililer» S.S.Y.) düşüncelerini bilmek hakkı»ndan söz ediliyor. Alıntıdaki «Parti» nedir? Kimlerden oluşuyor? «Partililer» kimlerdir? Bu mantığa göre bir yanda «Parti» var, diğer yanda «Partililer». İlk bölüm (yani «Parti») ikinci bölümü yargılayabilir, ikinci bölüm ise (yani «Partililer») yalnızca yargılanır. Yani bir yanda «Parti»yi mülk edinmişler var, diğer yanda, mülk sahiplerinin işlerine gelirse orada bir süre konaklayanlar. Bu anlayışın eleştirisini yazımın başında yapmaya çalışmıştım.

Partiyi bir bütün olarak görmeyen ve yöneten-yönetilen ilişkisini önkabul olarak alan bir anlayış. Eğer Partililerin kendi örgütlerinde kararların oluşturulmasında, siyasetin tesbitinde katkıları olması engelleniyorsa, eğer üyeler yalnızca inanan ve onaylayanlar bütünü haline getiriliyorsa, bu anlayış olsa olsa bazı kişi ve grupların işine yarar, yoksa adına kararlar verilen işçi sınıfı ve emekçi katmanların değil.

Madde 3:

İstifa mektubumda da belirttiğim gibi, Yalçın Küçük'ün bütünsel görüşlerine ve tutumuna katılmamaktayım. Fakat düşünceleri etrafında bir mit yaratmak yerine, görüşlerinin tartışılması engellenmeyebilirdi. Sosyalizm tarihi, işçi sınıfı partilerinin içinde zaman zaman değişik görüş ve eğilimlerin bir arada yaşadığını gösterir örneklerle doludur. Kaldı ki, özellikle anti-demokratik olduğunu söylediğim yan, yaklaşık 5000'i bulan Partiliye, adı geçen kişinin ihraç kararının, 1. maddede ve ekip başkanlığımdan alınmamı talep eden mektubumun 2. paragrafında ayrıntılı açıkladığım aktarılış biçimidir.

Madde 4:

«Parti organları dışındaki kaynaklara dayanarak» suçlaması, şöyle bir mantığı getiriyor. Parti organları dışında hiçbir yayın okunmayacaktır. Partiye inanç ve güven asıldır. Bilinçli bir marksist, daha önce de açıkladığım gibi bunun böyle olmadığını bilir. Bizlerin klasikleri (Parti yayınlarında orijinal yapıtların çevirisi yoktur) ve marksist teorinin yeni ürünlerinin tümünü Parti yayınlarından öğrenemeyeceğimiz sözkonusu olduğuna göre, elbette Parti dışı organlara da başvuracağız. Ekip raporlarımızda da, ilçeye her türlü peryodik yayının alınması konusundaki düşüncelerimizi defalarca aktarmıştık. Aksi bir tutum, bizi, «Partimiz herşeyi bilir», «her zaman en doğrudur» gibi yanılsamalara götürür. Yanılsama da bilimsel olanın karşıtıdır. Herkesin böyle bir yanılsama içinde olduğu bir partiyse ölmeye adaydır kanımca.

Gene bu maddede yer alan «kuşku yaratmak» nitelemesi de suçlanacak birşey değil, düşünme yetisinin bir tezahürü olduğundan kutlanacak birşeydir. «Bilimsel» ise sosyalizm, «inanç» istenmesin!

Madde 5:

Parti organlarında Birikim «hareketi» üzerine bilimsellik dışı, demagojik suçlamaların dışında hiçbir ciddi tahlil ve eleştiri yapılmamışken Birikim'e «paralel» örgütleri olmakla suçlanmak anlamsızdır.*

«Bilimsel sosyalizme karşı» olma suçlaması ise özellikle ağırdır, sorumluluk ister, suçlama yapılmadan önce Birikim'in **bilimsel olarak** eleştirme sorumluluğu gösterilmeliydi. Üyeler zaten Birikim okumaz, bize inanır, önkabulünün kolaycı tavrına girilmemeliydi.

Madde 6:

Düşünce ve eylem bütünlüğünün nasıl oluştuğuna ilişkin görüşlerime bütün metin boyunca yer verdiğim için burada bir kez daha yinelemeyeceğim. Düşünce ve eylem bütünlüğü elbette esastır. Ama buna nasıl varılacaktır!

Suçlama metninin son paragrafında «Parti örgütüne ve kadrolara güvenin, politik bağlılığın artırılması gereken bir ortamda bu güveni tahribe yönelik girişimlerin» olmaması gerektiğinden söz ediliyor. Tür-

* (S. 5) Yurt ve Dünya'nın Ocak 1979'da çıkan 13. sayısında Ömür Sezgin imzasıyla yayınlanan yazı, bu metni yazdıktan sonra elime geçti. Sezgin'in yazısı, eleştiri perspektifine katılmamakla birlikte bu anlamda ilk ciddi eleştiriydi. (Bu dipnot, disiplin kuruluna sunulan metinde, Sezgin'in yazısını henüz görmediğim için yer almıyordu. S.Y.)

kiye'nin bu şartlarında «güvenli tahribe yönelik» girişimler yapılamaz, anlayışı çok kolay ve cazip bir yol. Peki Türkiye İşçi Partisi, yani işçi sınıfının partisi, herşeyin süt-liman olduğu bir ülke mi istiyor! İşçi sınıfı partileri iktidara kadar olduğu gibi, iktidardan sonra da hep güç şartlarda, zorlu mücadeleler içinde olduklarına göre, bu mantık parti içi demokrasiyi hep bilinmeyen bir tarihe erteleme anlayışının bir ürünü oluyor.

Eleştiri mekanizmasını yok sayan bu anlayış, iktidara geldiğinde ne yapacaktır. Bugün farklı düşünen, eleştiri getiren Partilileri, Parti dışına atan anlayış, iktidar olduğunda farklı düşünenleri acaba nasıl cezalandıracaktır?

Saygılarımla.

Seçkin Sümer Yasar

Beyoğlu İlçesi Üyesi

«Farklı düşünenler», «acaba nasıl cezalandırılacaktır» diye soruyor Seçkin Yasar. Ve TİP «resmi makamlarının» aşağıdaki yazısında sorusunun cevabını alıyor:

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ
İSTANBUL İL MERKEZİ
İL DİSİPLİN KURULU

Sayı: 81 10.5.1979
Piyerloti Caddesi No. 21
Çemberlitaş-İstanbul

Sayın Seçkin Sümer (Yasar)
Nüsretiye Caddesi 55/2
Ihlamur-Beşiktaş-İSTANBUL

Beyoğlu İlçe Yönetim Kurulunun 30.1.1979 tarih 1 no.lu kararı ile Kurulumuza sevkedilmiş olduğunuz malumunuzdur.

Kurulumuzun bu konuda vermiş olduğu karar ilişiktedir.

Bilgilerinizi rica ederiz.

Saygılarımızla.

İl Disiplin Kurulu adına
Başkan

İbrahim Aksın

Ekl: Karar

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ
İSTANBUL İL ÖRGÜTÜ
İL DİSİPLİN KURULU

Piyerloti Caddesi No. 21

KARAR

Karar tarihi: 29 Nisan 1979
Karar no.: 7
Sevk isteminde bulunan Kurul:
Beyoğlu İlçe Yönetim Kurulu

Disiplin Kuruluna sevkedilen üye:
Seçkin Sümer (Yasar)
Nüsretiye Caddesi 55/2
Ihlamur-Beşiktaş-İSTANBUL

İstenilen cezanın türü: Kesin çıkarma.

a — İl Disiplin Kuruluna sevk isteminin usulüne uygun olarak yapıldığı tesbit edildi.

b — Seçkin Sümer (Yasar)'ın yazılı savunması incelendi, ilçe sözcüsü Bahattin Demirkol dinlenildi.

SONUÇ:

a — Üye Seçkin Sümer'in Parti Tüzük ve Programını yeterince öğrenememiş veya kasıtlı olarak yanlış yorumlayarak Parti Tüzük ve Programına bağlı olmadığına,

b — Partiyi suçlayabilmek amacıyla Parti üyelerini küçümsediği,

c — Kendisinin Partide sadece kendi ihtisas alanında çalıştırıldığını şikayet etmektedir, kollektif çalışmada bunun verimliliği artırıcı olduğu doğru olmakla beraber, ilçe sözcüsünün açıklamalarından kendisine verilen eğitimle ilgili somut görevleri yapmadığı anlaşılmıştır,

d — Sözcünün açıklamalarından «İlçe Yönetim Kurulunu kendisiyle tartışacak seviyede bulmamak»la Tüzük ilkelerine aykırı davrandığı ve örgüt kavramını yeterince kavramadığı,

e — Şimdi aklına gelen ve savunmasında da suçlamalarını sürdüren üyenin bugüne kadar ileri sürdüğü konuları düzeltmek için hiçbir çaba göstermediği ve girişimde bulunmadığı halde Parti'nin demokratik merkeziyetçi işleyişinden şikayeti gayri samimi görülmüştür,

f — İlçe Yönetim Kurulunun kendisini uzunca bir süre çalışma ekibi başkanlığı ile görevlendirdiği anlaşılmıştır. Çalışma ekipleri genelgesinde belirtilen bütün çalışmaları yapması görevi olduğu halde kendisine geliştirici görev verilmediğinden şikayet etmesi, hatta çalışma ekipleri başkanlarının toplantısına dahi katılmamasını dikkate alan Kurulumuz üyenin bu konudaki şikayet ve suçlamalarının gayri ciddi olduğu kanısına varmıştır.

Yukarıda açıklanan hareketlerine uyan Tüzüğün 50 nci maddesi (a), (e), (f), (g) gereğince 49 uncu maddenin (d) fıkrasına göre PARTİDEN KESİN ÇIKARMA ile cezalandırılmasına oybirliği ile karar verilmiştir.

İstanbul İl Disiplin Kurulu adına
Başkan

İbrahim Aksın

Ve işte Seçkin Yasar'ın ihraç süreci, tüzüğün falanıncı maddesinin filan fıkrasına göre böyle noktalanıyor. İhraç kararında, «üye ve sempatizanların kafasında kuşku yaratmak», «anti-parti Birikim hareketi» gibi ifadelerin terk edilmiş olduğu gözden kaçırılmamalı. Ayrıca, bu ana kadarki «resmi» yazılarda bulunmayan «görevini yapmama» suçu da Yasar'ın suç hanesine ekleniyor. Görevini yapmayan partililer için uygulanması öngörülen tüzük maddeleri çok açıkken,

neden bu ana kadar beklenilmiş diye düşünüyor insan. Bu da, herhalde «partinin», «tek tek üyelerinin» kabahatlerini yorumlama «hakkı»nın bir gereği. «Parti Tüzük ve Programını yeterince öğrenememiş veya kasıtlı olarak yanlış yorumlayan» bir «tahripçi»ye bu kadarı az bile.

Yalnız, acaba Seçkin Yasar'ın «bugüne kadar ileri sürdüğü konuları düzeltmek için hiçbir çaba göstermediği ve girişimde bulunmadığı»nı söylemek ne derece doğru oluyor? Eğer hiçbir «çaba» göstermeyip hiçbir «girişim»de bulunmadıysa, ona karşı bu sert tavır neden? Bize kalırsa, Yasar, hiçbir girişimde bulunmama şöyle dursun, girişimciliğin dozunu kaçırmış bile. Bütünüyle, «kitleler» adına düşünen ve «eyleyen» bir partide, parti adına düşünen ve eyleyen, kendisine mutlak itaat gösterilmesi gereken «önderliğin» bu konumunu sarsmaya yönelik «girişim»leri birbiri ardına sergilemiş. Küçük'ün birden «öcü» ilan edilmesine, sözkonusu kişinin görüşlerine yakınlığından değil **uygulamanın yanlışlığından** ötürü karşı çıkmış, «eleştiri» hakkı istemiş, üyelerin parti-görevi olarak yerine getirdikleri işlevlerin zenginleştirilmesini önermiş, kısaca durmadan istemiş ve önermiş.

Bütün bu «girişim»leriyle parti «üye ve sempatizanlarında», «acaba daha fazla inisyatif sahibi olmak mı gerekir?» yollu «kuşku»lar yaratan bu «tahripçi» «girişimci»ye karşı «partinin» yapabileceği tek şey, onu «adalete» teslim etmek olabilirdi tabii. Bu «bozguncu», ... maddesinin ... fıkrasına göre cezalandırılmayı fazlasıyla hakketmişti...

BİRİKİM YAYINLARI
YERLİ ARAŞTIRMALAR DİZİSİ

— 1 —

Emperyalizm - Azgelişmişlik Ve Türkiye

ÇAĞLAR KEYDER

30.— Lira

(2. Baskı)

— 2 —

Emperyalist Sistemde «Kontrol Sanayii» Ve Ereğli Demir - Çelik

NORA ŞENİ

50.— Lira

— 3 —

Sendikacılık ve Siyaset

ALPASLAN IŞIKLI

125.— Lira

(3. Baskı)

— 4 —

Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi

HALDUN GÜLALP

35.— Lira

Birikim Yayınları

BROŞÜR DİZİSİ: 1

Maraş'dan Sonra..?

- Türkiye toplumunun yaşadığı «geçiş bunalımı»nın bir analizi ve muhtemel siyasal gelişmeler...
- Düzen partileri AP-CHP
- MHP'ye karşı AP politikasının ipuçları
- Karar anında faşist hareket
- «Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni»
- «Son koz»...
- Bunalım Karşısında Sosyalist Hareket
- Sosyalist Demokrasi Platformu...

BROŞÜR DİZİSİ: 2

Karolos Zahariadis / Yusuf Alp

Kıbrıs

- Londra Konferansı
- 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası
- 1955-1960 Dönemine Eleştirel Değinmeler
- 1963 Çatışmasında ABD ve İngiltere
- Çatışmanın Yaratıldığı Toplumsal Yapı
- 1964 Olayları
- Kıbrıs Sorunu, ABD Siyaseti ve Yunanistan
- Yunanistan'da «Albaylar Cuntası» ve Kıbrıs
- 1967 Bunalımı
- 1960-1970 Dönemine Eleştirel Değinmeler
- Türkiye'nin Müdahalesi
- SSCB'nin Tavrı
- «Barış Harekâtı» Sonrasında Sosyalistlerin Görevleri

BROŞÜR DİZİSİ: 3

ÜMİT KIVANÇ

Afrika Boynuzu'nda Ne Oldu

- Marksist Tarihi Gelişim Teorisi İçinde Devrim Kavramının Siyasal İçeriği
- SSCB Dış Politikası Üzerine Notlar
- Yaityopya Nigusa Nagast Manguist
- El-Cumhuriyye-Es-Somaliyye-El-Demokradya
- Etyopya: «Marksist Askeri Cunta «Devrim»i
- Ogaden Sorununun Tarihine Kısa Bir Bakış
- Ve Eritre
- Arap Gericiliğinin Eritre Kurtuluş Hareketiyle İlişkileri
- Reel Sosyalistlerin Eritre Kurtuluş Hareketiyle İlişkileri

Birikim

AYLIK SOSYALİST KÜLTÜR DERGİSİ

MEGHNAD DESAI
marksist iktisat teorisi
25. - Lira

1927 komünist tevkifatı
İst. Ağır Ceza Mahkemesindeki Duruşma
25. - Lira

LOUIS ALTHUSSER
ideoloji ve devletin ideolojik aygıtları
(Tükendi) 25. - Lira

LOUIS ALTHUSSER
John lewis'e cevap
25. - Lira

U. ALBRECHT - D. ERNST
P. LOCK - H. WULF
silahlanma ve azgelişmişlik
iran, hindistan, yunanistan/ türkiye: keskinleşen militarizm
65. - Lira

maraş'dan sonra
15. - Lira

ÜMİT KIVANÇ
afrika boynuzu'nda ne oldu?
etyopya - somali çatışması eritre'deki mücadele batı ve sovyet etkileri
30. - Lira

LOUIS ALTHUSSER
lenin ve felsefe
25. - Lira (Tükendi)

W. T. STACE
hegel üstüne
25. - Lira (Tükendi)

ÇAĞLAR KEYDER
emperyalizm - azgelişmişlik ve türkiye
2. Baskı 30. - Lira

R. MILIBAND - N. POULANTZAS
E. LACLAU
kapitalist devlet sorunu
20. - Lira (Tükendi)

NORA ŞENİ
emperyalist sistemde "kontrol sanayii" ve ereğli demir - çelik
50 - Lira

ALPASLAN IŞIKLI
sendikacılık ve siyaset
125. - Lira

K. ZAHARİADİS - Y. ALP
kıbrıs
25 - Lira

HALDUN GÜLALP
yeni emperyalizm teorilerinin eleştirisi
35. - Lira

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL. ŞTİ.
P.K. 638 Sirkeci - İSTANBUL